

ს. მალაქაძე

ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე
სტაროსელსკი

(დოკუმენტები და მასალები)

რედაქტორი გ. თავაშიშვილი

თ ბ ი ლ ი ს ი

1968

წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი დოკუმენტები აშუქებენ ქართველი ხალხის უანგარო მეგობრის, გამოჩენილი რევოლუციონერისა და სწავლული აგრონომის ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას. აქ მოტანილია და განხილული, უმთავრესად, ვ. სტაროსელსკის მსოფლმხედველობისა და რევოლუციური მოღვაწეობის ამსახველი მასალები.

ვლადიმერ სტაროსელსკი

„თქვენ გმირი ხართ, მოქალაქე!“ — ალტაცებით მიმართა საერთაშორისო სოციალისტური მოძრაობის გამოჩენილმა მოღვაწემ ჟან ჟორესმა ვ. ა. სტაროსელსკის პარიზში მასთან ერთ-ერთი შეხვედრისას 1908 წლის ივნისში. ვ. ა. სტაროსელსკიმ, როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ, უანგარო შრომით, სოციალური და პოლიტიკური ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლით აღმდგარი მშრომელი ხალხის ინტერესებრათვის კეშმარიტად რაინდული თავგანწირვით დაიმსახურა ეს შეფასება. მაგრამ თავისი პიროვნებისაკენ მიმართულ ამ ზოტბას მაინც მისთვის ჩვეული მოკრძალებით უპასუხა: „არა, მე გმირი არა ვარ, მხოლოდ დიდი ხანია ვხედავდი, რომ აჯანყება უნდა დაწყებულიყო დაჩაგრულ ქვეყანაში (საქართველოში. — ს. მ.) და უბრალო სამართლიანობა მოითხოვდა დავმდგარიყავ დაჩაგრულთა მხარეს“. „დიახ, — შეესიტყვა ჟან ჟორესი, — მე მესმია ეგ. მაგრამ ჩვენი პრეფექტები ასეთ ნაბიჯს არასდროს არ გადადგამენ, უწინარესყოვლისა ისინი იცავენ თავიანთ კარიერას“.¹

ბუჩუკაზიული საფრანგეთის მართლაც არც ერთ პრეფექტს, ისევე როგორც თვითმპყრობელური რუსეთის რომელიმე მაღალჩინოსანს, არასდროს არ შეუწირავს კარიერა ჩაგრულთა ინტერესებისათვის, მაგრამ ვ. ა. სტაროსელსკიმ სრული შეგნებით და მედგრად გადადგა ეს სახიფათო ნაბიჯი, როცა რუსეთის პირველი რევოლუციის მძლავრი აღმავლობის ხანაში, მისთვის მოულოდნელად, შეცდომით თუ გაუგებრობით, ქუთაისის გუბერნატორის პოსტი ჰქონდა მინდობილი.

სიყრმიდანვე პროგრესულ იდეებზე ნაზიარები, ჩაგრული ხალხის ბედით გულდამწვარი დემოკრატი-გუბერნატორი ამ დროს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მებრძოლთა სახელოვან რიგებში აღმოჩნდა და, რევოლუციის დროებით დამარცხების გამო, თავისი იდეური ძმების ბედი გაიზიარა, მაღალი კარიერაც, უზრუნველყოფილი მდგომარეობაც და, ბოლოს, საკუთარი სიცოცხლეც ჩაგრულთა განთავისუფლებისათვის ბრძოლის დიად საქმეს შესწირა.

ვ. ა. სტაროსელსკი ხანგრძლივად მოღვაწეობდა საქართველოში, მუდამ მშრომელ ხალხში ტრიალებდა, შეესისხლხორცა მის იდეებს, ქართველი ხალხის ეროვნულ თავისებურებებს და თავისი უანგარო და თავდადებული შრომით უდიდესი ამაგი დასდო ჩვენი ქვეყნის როგორც სამეურნეო და კულტურული

¹ ვ. ა. სტაროსელსკი. გლახთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში, თბ., 1928 წ., გვ. 1.

აღორძინების, ისე მისი სოციალურ-პოლიტიკური და ეროვნული ჩაგვრის უღლი-საგან განთავისუფლების საქმეს, რითაც საუკუნოდ დაიმკვიდრა ქართველი ხალ-ხის უსაზღვრო მადლობისა და კემშარიტად ძმური სიყვარულის გრძნობა.

ამავე დროს, მიუხედავად იმისა, რომ ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალები-დან ნახევარ საუკუნემ განვლო, ამ კეთილშობილი და ღვაწლმოსილი ადამია-ნის ცხოვრება და მოღვაწეობა დღემდე არ იყო ჭეროვნად შესწავლილი. არც ქართულ, არც რუსულ ენებზე არ გამოცემულა არავითარი ნარკვევი ან მო-ნოგრაფია მის შესახებ. ცალკეულ საგანეთო სტატიებს კი, რომლებიც რო-ვორც რევოლუციამდელ, ისე საბჭოურ პრესაში გამოქვეყნებულა სხვადასხვა დროს. სრულიადაც არ შეეძლოთ შეეცნოთ ეს ხარვეზი, მით უმეტეს, რომ ბევრ მათგანში მრავალი უზუსტობა, ხოლო ზოგში უხეში შეცდომებიც კია დაშვებული.

ამ გარემოებამ ჭერ კიდევ 1954-1955 წლებში, კრებულის „Революция 1905-1907 годов в Грузии“ შედგენის პროცესში გვიკარნახა მოგვეყიდა ხელი ვ. ა. სტაროსელსკის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საფუძვლიანად შესწავლი-სათვის. ცდას შედეგიც არ დაუყოვნებია. მართალია, მან თითქმის ათი წლის შრომა მოითხოვა, მაგრამ საქართველოს, მოსკოვის, ლენინგრადის, კრასნოდარის სახელმწიფო არქივთსაცავებში, ვ. ა. სტაროსელსკის ქალიშვილების — თამარა (ტატიანა) ვლადიმერის ასულ სტაროსელსკაია-უსატოვასა და ადა ელადიშერის ასულ სტაროსელსკაია-ბაკლიცკაიას, მისწვდის ეკატერინე იუ-ლის ასულ სტაროსელსკაია-დემუროვას პირად არქივებსა და რუსულ და ქართულ პერიოდიკაში გამოვლინდა მდიდარი მასალა, რამაც შეუქი მოჰფი-ნა ვ. ა. სტაროსელსკის ცხოვრებისა და მრავალმხრივი მოღვაწეობის თითქმის ვველა ღეტალს.

წინამდებარე პუბლიკაციაში ამ მასალებიდან. მათი დიდი მოცულობის გა-მო, მხოლოდ ერთი, მეტნაკლებად უფრო საყურადღებო ნაწილის მოთავსე-ბა გახდა შესაძლებელი, მაგრამ ვთქვით, რომ დასახული მიზანი ამითაც შე-იძლება მივიჩნიოთ გადაჭრილად.

ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკი დაიბადა 1860 წელს ჩერნიგო-ველი უმაჟულო, ღარიბი აზნაურის ოჯახში. მისი მამა ალექსანდრე სიმონის ძე სტაროსელსკი 1850 წლამდე სამხედრო სამსახურში იმყოფებოდა, შემდეგ, სხვადასხვა დროს, სასამართლო ორგანოებში მუშაობდა დაბალ მოხელედ პო-ლოლსკისა და მოგილიოვის გუბერნიებში, დაღესტანში, სომხეთსა და საქარ-თველოში, ხოლო 1870 წლიდან გარდაცვალებამდე (1874 წ.) ყუბანის ოლ-ქის მაიკოპის მაზრის მომრიგებელ მოსამართლედ ითვლებოდა და განთქმე-ლი იყო პატიოსნებითა და შრომისმოყვარეობით. ის ძმა იყო თადეოზ გურა-მ-შვილის სიძისა და ილია ქავკაჟაძის ქვისლის დიმიტრი სიმონის ძე სტარო-

სელსკისა¹ და მასთან ერთად მთელი ოჯახით, ხშირი სტუმარი იყო ილიასთან საგურამოში.

ამ გარემოებამ სიყრმიდანვე დააჯავშინა ვ. ა. სტაროსელსკი ქართველ საზოგადოებრიობას, რამაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ხელი შეუწყო მასში ქართველი ხალხისადმი ფაქიზი სიყვარულისა და უნაგარო მეგობრული გრძნობის ჩამოყალიბებას, გრძნობისა, რომლისთვისაც მას სიკვდილამდე აღარ უღალატნია.

მამის გარდაცვალების შემდეგ სტაროსელსკის ოჯახი მაიკოპიდან სტავროპოლს გადასახლდა და მეტად ზღმოკლედ ცხოვრობდა. პატარა ვალოდია (ასე ეძახდნენ მას ბავშვობისას) სწავლასთან ერთად არავეითარ შრომას არ თაკილობდა, რათა ორიოდე გროში ეშოვნა და ამით ღებდას დახმარებოდა ერთადერთი უსა და უმცროსი ძმის იულის აღზრდაში, რომელიც შემდეგ მისი ერთგული მეგობარი და თანაშემწე გახდა.

მოკრძალებული სხეულის მიმართ, სასტიკი მომთხოვნი თავის თავისადმი, შრომისმოყვარე, უშიშარი, მუდამ მოძრავი და ენერგიული — ამ თვისებებით გამოირჩეოდა ვ. ა. სტაროსელსკი სიყრმიდანვე. სტავროპოლის გიმნაზიაში, სადაც ის სწავლობდა, თავი გამოიჩინა არა მარტო წარჩინებული სწავლით, არამედ ორგანიზატორული ნიჭითაც, მოსწავლეთა თვითგანვითარებისა და სხვა საგანმანათლებლო წრეებს დაარსებითა და მათში სამაგალითო მუშაობით. „იგი წინ მიგვიძღოდა, ჩვენი სული და გული იყო, და ყველა მას მივსდევდით“², იგონებდა ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ მისი ყოფილი თანაგიმნაზიელი ექიმი ნ. ნ. დისლერი.

სტავროპოლის გიმნაზიის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ ვ. ა. სტაროსელსკიმ მოსკოვის სატყეო და სამიწათმოქმედო — ახლანდელ ტიბარიზების სახელობის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში განაგრძო სწავლა და დამთავრა მისი კურსი 1885 წელს.

აქედან დაიწყო ახალი პერიოდი ვ. ა. სტაროსელსკის ცხოვრებაში. პერიოდი მჩქეფარე შრომისა და თვალსაჩინო წარმატებებისა სამეცნიერო-აგრონომიული და ორგანიზატორულ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ასპარეზზე. ამ პერიოდმა უფრო მჭიდროდ დააჯავშინა ის დაჩაგრულ მშრომელთა მასებს და საბოლოოდ ჩააყენა იგი მის სამსახურში.

აკადემიის დამთავრებისთანავე ვ. ა. სტაროსელსკი შავი ზღვის ოლქში გაამწესეს, სადაც იმავეთვე მიიქცია ყურადღება ფართე მეცნიერული ერუდოციით და ორგანიზატორული ნიჭით.

დოქტორი სიმონის ძე სტაროსელსკი (1832-1884), ვ. ა. სტაროსელსკის ბიძა, ი. ჰავკა-ეძის ცოლისდის ეკატერინეს მეუღლე, 1872-1876 წლებში ბაქოს გუბერნატორი, 1877-1884 წლებში კავკასიის მეფისინაცელის მოადგილის თანამდებობას ასრულებდა, იყო მეფისინაცელი მთავარი სამმართველოს უფროსი, სენატორი. დაახლოებული იყო ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან. მან ხელი შეუწყო ქართველთა შორის წერაქითხუის გამავრცელებელი საზოგადოების⁴ წესდების დამტკიცების საკითხის გადაწყვეტას.

² ვ. ა. სტაროსელსკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 2.

1885 წელს ვ. ა. სტაროსელსკი მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს კავკასიის სამმართველოს უფროს აგრონომად გადმოიყვანეს თბილისში. ეს ის დრო იყო, როცა დასავლეთიდან შემოჭრილი ვაზის სენი — ფილოქსერა ინტენსიურად ვრცელდებოდა ჩვენი ქვეყნის მევენახეობის რაიონებში და განადგურებით ემუქრებოდა სოფლის მეურნეობის ამ წაპყვან ღარგს.

ვ. ა. სტაროსელსკი იმავეთვე იქნა შეყვანილი კავკასიის საფილოქსერო კომიტეტში, რომლის შემადგენლობაშიც, გარდა იმ დროისათვის ბევრი ცნობილი სპეციალისტისა, გაერთიანებული იყვნენ ისეთი გამოჩენილი საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწეები, როგორიც იყვნენ მ. ცხაკაია, ფ. მახარაძე, ე. ნიწოშვილი და სხვა.

პირველი კერები ვაზის ფილოქსერით დაავადებისა აღმოჩენილ იქნა 1881 წელს აფხაზეთში, მაგრამ შემდეგ, ერთი ათეული წლის მანძილზე, ის სწრაფად გავრცელდა და მოიცვა არამარტო მთელი საქართველო, არამედ მისი შემოზღოვი რაიონებიც.

კავკასიის საფილოქსერო კომიტეტი, მისი საფილოქსერო პარტიების ფართო ქსელის მეშვეობით, მრავალ ღონისძიებას ახორციელებდა დაავადებული ზონების ლოკალიზაციისა და დაზიანებული ზერების მეურნალობის ეფექტურ საშუალებების დასადგენად, მაგრამ არცერთ მათგანს დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია. არსებითად უშედეგო აღმოჩნდა როგორც ფართოდ პროპაგანდირებული ე. წ. რადიკალური, ისე ინსექტისიდებითა და ზერების დატბორვის სეთოდებიც.

რაც შეეხება ვაზის ამერიკულ საძირეზე გადაყვანის იდეას, რომელიც პირველად წამოაყენა ვ. ა. სტაროსელსკიმ, მას სრული უიმედობით უყურებდა როგორც ბევრი სხვა სპეციალისტი, ისე მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროც. ამ უიმედობას ანმტიციებდა ფრანგი პროფესორის მორიონის, უნგრელი მეცნიერის ჰორვატის, რუსი პროფესორის კოვალევსკისა და სხვა გამოჩენილი სპეციალისტების ასევე უარყოფითი შეხედულებანი ამ საკითხზე. მათ აღვილზე დაათვალიერეს ზემო იმერეთის რაიონებში ფილოქსერით დაავადებული ვენახები და კატეგორიულად უარყვეს მათი აღდგენის ყოველგვარი შესაძლებლობანი.

ვ. ა. სტაროსელსკიმ გადაჭრით გაილაშქრა ამ პესიმიზმის წინააღმდეგ და სრული რწმენით ამტკიცებდა ვენახების ამერიკული ვაზის საძირეზე გადაყვანის აუცილებლობას და ღიდ პერსპექტივებს.

1890 წელს ვ. ა. სტაროსელსკის დაეკისრა ქუთაისის გუბერნიის საფილოქსერო პარტიის მთავარი ექსპერტის მოვალეობა. ვენახების მასივები ამ დროისათვის ყველაზე მეტად სწორედ ქუთაისის გუბერნიაში იყო ფილოქსერით დაზიანებული. თვალდათვალ ისპობოდა და ნადგურდებოდა აქაური გლეხობის ნაშრომ-ნაამაგარი, მისი შემოსავლის უმთავრესი წყარო. სასოწარკვეთალებში ჩავარდნილი გლეხობა მშველელს ელოდა და მანაც არ დააყოვნა.

ვ. ა. სტაროსელსკი მისთვის ჩვეული ენერგიით შეუდგა საქმეს და მოკლე დროში ქეშმარიტად ბრწყინვალე წარმატებებსაც მიაღწია. მისმა ნიჭმა, თავ-

დაღებულმა შრომამ და დაუშვებელმა ენერგიამ არა მარტო დაიმორჩილა ვაზის მრისხანე მტერი, არამედ მნიშვნელოვნადაც შეუწყო ხელი მევენახეობას კულტურის შემდგომ საერთო აღმავლობას და მისი პროდუქტიულობის საგრძნობ ზრდას.

1890 წელსვე ვ. ა. სტაროსელსკის ინიციატივით და მისივე მეთაურობით მოეწყო სოფ. საქარაში (ქ. ზესტაფონის ახლოს) ამერიკული ვაზის საცდელი სანერგე, რომელიც მოკლე დროში გაფართოვდა, გაძლიერდა და მევენახეობა-მელენიეობის დარგში მეცნიერული კვლევისა და მისი შედეგების პროპაგანდა-პოპულარიზაციისა და პრაქტიკაში დანერგვის მძლავრ კერად იქცა.

5-6 წლის განმავლობაში ამერიკული ვაზის საქარის სანერგე 2.000 კვ. მეტრიდან 18 ჰექტარამდე გაიზარდა, მნიშვნელოვნად გაუზოგბესდა მისი სანერგე მასალით უზრუნველყოფის საქმეც. ხოლო მისი ფუძემდებელი ვ. ა. სტაროსელსკი ევროპის მევენახეობის ქვეყნებში — საფრანგეთში, შვეიცარიაში და ავსტრია-უნგრეთში იქნა მივლინებული. სადაც ის საფუძვლიანად გაეცნო მევენახეობა-მელენიეობის იმ დროის საპრობლემო საკითხებს, ვაზის დაავადებათა წინააღმდეგ ბრძოლის როგორც უკვე დანერგილ, ისე გამოცდის სტადიაში მყოფ მეთოდებს და საბოლოოდ დარწმუნდა ვაზის ამერიკულ საძირეზე გადაყვანის აშკარა უპირატესობასა და დიდ მომავალში.

ვ. ა. სტაროსელსკის მეცადინეობით 1891 წელს საქარის ამერიკული ვაზის სანერგესთან მოეწყო იმ დროისათვის კარგად აღჭურვილი ქიმიური ლაბორატორია, მიკოლოგიური კაბინეტი, მეტეოროლოგიური სადგური და დეკორაციული ბაღი, 1898 წელს ვაზის მყნობის შემსწავლელთა კურსები და 1900 წელს ლენინის სანიმუშო სარდაფი. სანერგეში ფართოდ გაიშალა სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა, შეიქმნა ვაზის ამერიკული სადღე, ადგილობრივი, ევროპული და ჰიბრიდული ჯიშების დიდი კოლექცია.

ვაზის მყნობის კურსები შემდეგში მევენახეობა-მებაღეობის სკოლად გადაკეთდა, რომელმაც მრავალი მცოდნე სპეციალისტი მისცა ჩვენს სოფლის მეურნეობას.

ამერიკული ვაზის სადღით მოსახლეობის უკეთ უზრუნველყოფისა და მისი მოვლა-მოშენების ცოდნას ხალხში ფართოდ გავრცელების მიზნით 1891-1892 წლებში ქუთაისის გუბერნიის სხვადასხვა პუნქტში მოეწყო აგრეთვე 20-მდე მცირე საცდელ-საჩვენებელი სანერგე, ხოლო 1898-1899 წლებში 50 ჰექტარზე გაიმართა ასეთი სანერგე სენაქის მაზრაში. მასიურად ეწყობოდა ამერიკული ვაზის სანერგეები სოფლის სასწავლებლებთან და გლეხთა საკარმიდაშო ნაკვეთებზე. ვ. ა. სტაროსელსკი და მისი თანამშრომლები მათი ხშირი სტუმრები იყვნენ და საოცარი ენთუზიაზმით ნერგავდნენ ხალხში, მოსწავლე ახალგაზრდობაში ვაზის მყნობისა და მოვლა-პატრონობის მოწინავე მეთოდებს. გაზეთი „ივერია“ შემდეგ ცნობას აქვეყნებდა ამის შესახებ 1899 წელს:

„წელს საქარის სანერგის მმართველის ბ-ნის სტაროსელსკის თაოსნობით და კავკასიის სამოსწავლო ოლქის უფროსის ნებართვით ქუთაისის გუბერნიაში საერო განათლების სამინისტროს მრავალ სკოლასთან გაშენებულ იქმნა ამე-

რკულ ვაზის ვენახები იმ აზრით, რომ სკოლების მოსწავლენი გასცნობოდნენ ამ ვენახებს გაშენების პირობებს. ასეთი ვენახი გაშენებულ იქმნა... ხონის სამასწავლებლო სემინარიასთან, ოზურგეთის სასწავლებელთან, ძველ სენაკის სათავადაზნაურო სკოლასთან, დიდ-ჯიხაიშის სასწავლებელთან, ნიგოთის ერთკლასიან და ორ-კლასიან სასწავლებლებთან, ფიცხინისა¹ და ჭუნევის სასწავლებლებთან².

მისივე მეცადინეობით პირველად დაინერგა და გავრცელდა ვაზის მწკრივად გაშენება პლანტაჟის წესით დამუშავებულ ნიადაგებზე, სოკოვან და სხვა დაავადებთა მყურნალობის ხერხები და სხვა, რამაც მნიშვნელოვნად აამაღლა ყურძნის მოსავლიანობა და გააუმჯობესა მისი ხარისხი.

90-იან წლებში ქუთაისის გუბერნიიდან ფილოქსერა გავრცელდა თბილისის გუბერნიამდე და თანდათან მიიწედა აღმოსავლეთისაკენ. ამასთან დაკავშირებით აქაც მოეწყო ამერიკული ვაზის საცდელ-საჩვენებელი სანერგეები. 1896-1898 წელს ასეთი დიდი სანერგეები შეიქმნა თელავის მაზრასა და ნოღათის ველის ქვიშნარ ნიადაგებზეც. ყოველ საცდელ-საჩვენებელ სანერგეს გამოცდილი სპეციალისტი ედგა სათავეში, მაგრამ მათდამი საერთო შეცნირულ და ორგანიზაციულ ხელმძღვანელობას, მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს დავლებით, ვ. ა. სტაროსელსკი ახორციელებდა.

მიმოიხილავდა რა ფილოქსერის დაძლევისა და საქართველოში მევენახეობის აღორძინების საქმეში ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ გაწეულ შრომას. გაზ. „ახალი სოფელი“ 1927 წელს წერდა:

„ყველა მევენახეს საქართველოში, ვინც ფილოქსერის მავნებლობა და ამერიკული ვაზის სარგებლობა იცის, უთუოდ გაუგონია აგრონომ სტაროსელსკის მოღვაწეობა.

როცა დასავლეთ საქართველოში... ფილოქსერა აღმოაჩინეს და ამ დაუნდობელმა მწერმა მშრომელი ხალხის მრავალი წლობით ნაშრომი ვენახები გააჩანაგა, სწორედ ამ წელში დაიწინა იმერეთში აგრონომი ვლადიმერ სტაროსელსკი, რომელიც გულმოდგინეთ შეუდგა აქაურ ვენახების კვლევა-ძიებას და შესწავლას...

რუსეთის მიწადმოქმედების სამინისტრომ ევროპიდან მოიწვია მეცნიერი-სპეციალისტები. რომლებსაც ადგილობრივ უნდა ენახათ და დაეთვალიერებოდათ ფილოქსერისაგან განადგურებული ვენახები და თავისი დასკვნა გამოეტანათ.

მათ დაათვალიერეს იმერეთის ვენახები და ის აზრი გამოიტანეს, რომ ვენახების აღდგენას იმერეთში აღარაფერი არ ეშველება, ეს უნდა მოიხსნოს და მის ნაცვლად სხვა კულტურა უნდა იქნეს შემოდებული და სხვა.

სტაროსელსკი არ იზიარებდა ამ აზრს და უმტკიცებდა ჩვენი ქვეყნისათვის ამერიკული ვაზის მოშენების აუცილებელ საჭიროებას.

ამ მიზნიდ მან დააარსა და თანდათან გაათავსოვა საქარის ამერიკული ვაზის სანერგე და მისი განყოფილებები.

¹ ახლა საბუთო. ჩვენის აზრით. უნდა იყოს — ჟიციხის.

² დოკ. № 12.

1895 წელს ღასავლეთ საქართველოში ათამდე ადგილი არსებობდა. სადაც ხალხს მყნობას და ნამყენების მოვლა-მოშენებას ასწავლიდნენ.

სტაროსელსკი შეუდგა ნიადაგების გამოყვლევას. გახსნა საქარაში მე-ბაღე-მუშების მოსამზადებელი პრაქტიკული სკოლა.

1895 წლიდან 1904 წლამდე იზრდებოდა და ფართოდებოდა საქარის სანერგე, ათასი და ათათასი მეურნე-მევენახე ლებულობდა ვაზის ნამყენების ნერგს, სწავლობდა მის მოვლა-მოშენებას, მდიდრდებოდა ახალი ცოდნით.

მან თავისი მუშაობით დაამტკიცა ამერიკული ვაზის სარგებლიანობა.

სტაროსელსკის დაწყებული საქმე განითარდა, საქარის სანერგემ თავის ბიზანს მიაღწია, მშრომელმა ხალხმა შეისწავლა ვაზის დამყნა, მოვლა-მოშენება...

ვლადიმერ სტაროსელსკი ანდამატივით იზიდავდა თავისკენ მომუშავე ახალგაზრდობას, აგრონომებს და საზოგადო მოღვაწეებს. ყველას უწევდა ხელმძღვანელობას. აძლევდა მათ სამუშაოთ ფართე ასპარეზს.

ამნაირად, 17 წლის განმავლობაში ვლადიმერ სტაროსელსკი მშრომობდა და მოღვაწეობდა იმერეთში და დიდი სამსახური მიუძღვის მას მშრომელი გლეხობის წინაშე...¹

სოფლის მეურნეობის დარგში ორი ათეული წლის მანძილზე თვალსაჩინო პრაქტიკულ და ორგანიზატორულ საქმიანობასთან ერთად ვ. ა. სტაროსელსკი ეწეოდა ნაყოფიერ მეცნიერულ-კვლევით მუშაობასაც. ცემდა საქარის ამერიკული ვაზის სანერგის ლაბორატორიის მშრომებს თავისი ორიგინალური სტატეიებითა და ნარკვევებით, სისტემატურად იბეჭდებოდა მისი სტატეიები და მეცნიერული კვლევის ანგარიშები კავკასიის საფილოქსერო კომიტეტის მშრომებსა და კავკასიის სასოფლო სამეურნეო საზოგადოების გამოცემებში. ორჯერ აამოიცა მისი პოპულარული ნაშრომი «Краткое наставление по культуре американских лоз в Кутаисской губернии». მისივე კალამს ეკუთვნის ამიერკავკასიის ამპელოგრაფიის პირველი ნაწილიც, რომელიც 1893 წელს გამოიცა თბილისში.

ითვისებოდა რა კავკასიის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების, კავკასიის მეღვინე-მევენახეთა საზოგადოებისა და კახეთის მეღვინე-მევენახეთა საზოგადოების მუდმივ წევრად, ვ. ა. სტაროსელსკი სისტემატურად კითხულობდა საჯარო ლექციებს ამ საზოგადოებათა ხაზით, თითქმის უცვლელად თავმჯდომარეობდა მათ ყრილობებს და ყურადღებას იქცევდა თავისი ერულრიგებული, მეცნიერულად ღრმად დასაბუთებული გამოსვლებით. ამავე პერიოდში თარგმნა და გამოსცა მან ფრანგი მეცნიერის ლ. რეჟიეს მშრომა „Практическое руководство виноделия“.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის დიდი მშრომა, რაც 1892-1893 წლებში გასწია ვ. ა. სტაროსელსკიმ ქუთაისის გუბერნიის, კერძოდ, შორაპნის მაზრის სამეურნეო-ბუნებრივი პირობებისა და გლეხთა სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობის მეცნიერული შესწავლის საქმეში. ჩატარებული მშრომის

¹ დოკ. № 161.

შედგად ღაგროვილი ღიღძალი ფაქტობრივი მასალა, სათანადო დამუშავების, სისტემატიზაციისა და ანალიზის შემდეგ, ვ. ა. სტაროსელსკის განზრახული ჰქონდა გამოეცა 7 ტომისაგან შემდგარ ერთი საერთო სახელწოდების სერიალ «Описание Шорапанского уезда Кутаисской губернии в естественно-историческом, сельскохозяйственно-статистическом и экономическом отношении»¹.

შრომაში გაშუქებული იყო: მაზრის ნიადაგების დახასიათება, კლიმატური პირობები, მცენარეულობა, მოსახლეობა, მისი შემადგენლობა, წერაქითვის მცოდნეობა, სიკვდილიანობა და ზრდა; გლეხთა მიწების რაოდენობა, მიწათმფლობელობის ფორმები, მიწების ყიდვა-გაყიდვა; გლეხთა საარსებო წყაროები: მიწათმოქმედება, მებოსტნეობა, ტყეების ექსპლოატაცია, მესაქონლეობა. მეაბრეშუმეობა. მეფუტყრეობა, მებაღეობა, მეხელობა, მევენახეობა-მელვინეობა, შინამრეწველობა, საგადასახადო სისტემა და სხვ.

საშუბაროდ, ამ საყურადღებო შრომის განზრახული სახით გამოეცა არ განზოციელებულა.² მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს კავკასიის რწმუნებულის სამმართველომ გამოსცა მისი მზოლოდ ერთი ნაწილი, მარტო ციფრობრივი მასალა სათაურით — «Статистическое исследование быта крестьян Шорапанского уезда, Кутаисской губернии»³.

მდამიო, უბრალო მშრომელ ხალხთან მუღმიევა კავშირ-ურთიერთობამ, მათი სოციალ-ეკონომიური და უფულებო პოლიტიკური პღგომარეობის მეცნიერულმა ანალიზმა, იმთავითვე დაარწმუნა ვ. ა. სტაროსელსკი არსებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური წყობილების უკუღმართობაში და საბოლოოდ ჩააყენა იგი თვითმპყრობელური რეჟიმის წინააღმდეგ პებრძოლთა სახელოვან რიგებში. ამერიკული ვაზის საქარის სანერგესა და საფილოქსერო პარტიებში თავს უყრიდა ის მშრომელი ხალხის გულშემატიეზარ, პროგრესულ ადამიანებს და მათთან ერთად ეწეოდა ფართო პროპაგანდას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. საქარის სანერგეში იყენენ მიწვეულნი იმ დროისათვის პოლიტიკურად არასაიმედოდ აღიარებულნი და პოლიციის ფარული ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი აგრონომი კ. ნ. გორაევი, მ. თ. კალინინი, ა. ა. დოღუშინი, ქიმიკოსი ნ. ნ. პროსტოსერდოვი და სხვ.

ა. ა. დოღუშინი, მაგალითად, 1892 წელს გარიცხული იყო ყაზანის უნივერსიტეტიდან და დაპატიმრებული ყაზანის მუშათა პარქისტული წრეების მუშობაში აქტიური მონაწილეობისათვის. პატიმრობიდან განთავისუფლების შემდეგ, 1894-1896 წლებში, ის იმყოფებოდა პოლიციის ჟერ ღია, ზოლო შემდეგ ფარულ ზედამხედველობაში. სწორედ ამ ნიშნის მიხედვით შეარჩია ის სტაროსელსკიმ და 1896 წელს მიიწვია სამუშაოდ სანერგის ლაბორატორიაში. ნ. პროსტოსერდოვი ჟერ კიდეც 1897 წელს იყო დაპატიმრებული რევოლუციური პროპაგანდისათვის პეტერბურგში და შემდეგ, ჟანმრთელობის მღგომა-

¹ დოკ. № 8.

² შრომა ზელანწერის სახითაც. როგორც ჩანს, არ შემონახულა.

³ დოკ. № 15.

რეობის გამო. პატივრობა პოლიციის ზედამხედველობით ქონდა შეცვლილი. 1901, 1902 და 1904 წლებში იგი სამჯერ იყო შეპყრობილი თბილისისა და ბაქოს მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ წრეებში აქტიური მონაწილეობის, ბაქოში არალეგალური სტამბის მოწყობისა და რევოლუციური ლიტერატურის გავრცელებისათვის. 1905 წელს პროსტოსერდოვი შორაპნის მაზრაში გამოდიოდა სალსმრავალ მიტინგებზე და აქტიურად მონაწილეობდა ქუთაისის გუბერნიის მშრომელთა რევოლუციურ მოძრაობაში.

საქარის ამერიკელი ვაზის სანერგის ქიმიურ ლაბორატორიაში ნ. პროსტოსერდოვი, ვ. ა. სტაროსელსკის ხელშეწყობით, ამზადებდა ფეთქებად მასალებს და ხელუყმბარებს. რომლითაც ამარაგებდა რევოლუციურ ორგანიზაციებს.¹

საფილოქსერო პარტიებში მემოზოდნენ პოლიტიკურად არასაიმედოდ აღიარებული და ამიტომ პოლიციის ფარული ზედამხედველობის ქვეშ მყოფი ვ. ი. პეროვი. ნ. ი. მორევი, ა. ა. ლომაიჩი, ვ. ა. სტაროსელსკის უმცროსი ძმა იული ვლადიმერის ძე სტაროსელსკი და მრავალი სხვა.

იული სტაროსელსკი 1889, ხოლო მისი მეუღლე ნინო მიხეილის ასული სტაროსელსკაია 1891 წლიდან ირიცხებოდნენ პოლიციის ფარული ზედამხედველობის ქვეშ, ხშირად იყვნენ ვ. ა. სტაროსელსკისთან და ასრულებდნენ მის დავალებებს.² თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს ერთ-ერთ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ი. ა. სტაროსელსკი ახლო ურთიერთობაშია პოლიციის ფარულ ზედამხედველობაში მყოფ პირებთან და მფარველობას უწევს ასეთებს ფილოქსერის პარტიაში.³

ამერიკული ვაზის საქარის სანერგესა და საფილოქსერო პარტიებში პოლიტიკურად არასაიმედო პირთა ასეთმა თავმოყრამ იმთავითვე მიიქცია პოლიციისა და ჟანდარმერიის ორგანოების ყურადღება. 1896 წლის 13 ოქტომბერს ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველომ სპეციალური მოხსენებით მიმართა ამის შესახებ შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს, რომელშიც დასძენდა რომ: «Такое сосредоточение лиц, состоящих под негласным надзором полиции, в Сакарском питомнике несомненно наводит на мысль, что это не может быть случайностью»⁴.

ქუთაისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს ასეთი დასკვნა. რასაკვირველია, საფუძველს მოკლებული არ ყოფილა. პროგრესული, რევოლუციური ელემენტების ასეთი თავმოყრა საფილოქსერო პარტიებსა და ამერიკული ვაზის საქარის სანერგეში. სანერგეში, რომელიც რევოლუციური პროპაგანდის თვალსაჩინო კერად გადაიქცა შორაპნის მაზრასა და მის მეზობელ რაიონებში. ამავე სანერგის გამგისა და საფილოქსერო პარტიის მთავარი ექსპერტის ვ. ა. სტაროსელსკის საქმე იყო. ამაზე ნათლად მეტყველებენ წინამდებარე პუბლიკაციაში წარმოდგენილი დოკუმენტები.

¹ ცსა (თბ.), ფონ. 2ს, საქ. 2364, ფურც. 1-10.

² ცსა (თბ.), ფონ. 153, საქ. 198, ფურც. 1-115.

³ იქვე, ფურც. 20.

⁴ დოკ. № 9.

ასე, მაგალითად, ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა საკრებულოს წევრი პრინცი ნეფოსნაცელის თანაშემწის სენატორ მიცევენიის თავმჯდომარეობით ვ. ა. სტაროსელსკის საქმის გამოსაძიებლად სპეციალურად შექმნილ კომისიას უჩვენებდა, რომ «Всем было известно, что Сакарский питомник, которым заведовал Старосельский, был очагом и рассадником революционной пропаганды»¹.

ამაზე უფრო ხაზგასმით მიუთითებდა თავის ჩვენებაში იმავე კომისიისადმი ა/კ რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსი პოლპოლკოვნიკი გამყრელიძე. იგი დასძენდა, რომ «Старосельский был известен как человек политически неблагонадежный. Сакарский питомник, которым он заведовал, был приютом неблагонадежных лиц. В питомнике три раза производились жандармские обыски. Старосельский был на стороне движения в губернии»².

საქარის სანერგეში შექმნილ ვითარებასა და თვით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ კიდევ მეტი ცნობები მოიტანა თავის გამოსვლაში სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატმა ლადომირსკიმ სათათბიროს ერთ-ერთ სხდომაზე 1909 წლის თებერვალში: «Старосельский, — ამბობდა იგი — стоял во главе Сакарского питомника американских лоз; вверенное ему казенное учреждение он превратил в очаг революционной пропаганды. Революционная деятельность личного состава питомника... задолго еще до этого освободительного движения, была настолько сильна и опасна, что при проезде в конце 90-х годов государыни — императрицы Марии Федоровны через Кутанскую губернию представитель министерства земледелия Медведев предупреждал Кавказскую администрацию о необходимости иметь неустанное наблюдение, как за самим Старосельским, так и за личным составом питомника. Там даже заготавливались бомбы»³.

სახელმწიფო სათათბიროს იმავე სხდომაზე დეპუტატი მარკოვი მე-2 აზბობდა, რომ გუბერნატორად დანიშვნამდე აგრონომი ვ. ა. სტაროსელსკი ოთხჯერ იყო გაჩხრეკილი პოლიციის მიერ.⁴

მთელი სიძაქვით ესხმოდა თავს ვ. ა. სტაროსელსკის ცნობილი მონარქისტი პოდოლსკი თავის სტატიაში „გუბერნატორი-რევოლუციონერი“, რომელიც 1909 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ «Исторический Вестник»-ში. «Не избег революционной пропаганды и т. н. Сакарский питомник американских лоз — совершенно не должествующее иметь ничего общего с политической учреждение... — წერდა ის ამ სტატიაში. — Но лицо, поставленное во главе его, агроном Старосельский слишком легко увлекся политикой... Здесь постоянно находили себе приют прогрессивные элементы... занимая при питомнике различные должности. Субстратом для широкого развития влияния их на население явилась статистика... Прогрессивные элементы вели надлежащую пропаганду, и разбитое революцион-

¹ დოკ. № 55.

² დოკ. № 57.

³ დოკ. № 123.

⁴ დოკ. № 124.

ნებით ორგანიზაციებში და მათი წევრების რაოდენობის ზრდას. ამის გამო, სახალხო მოძრაობის წევრების რაოდენობა მუდმივად იზრდებოდა. ამის გამო, სახალხო მოძრაობის წევრების რაოდენობა მუდმივად იზრდებოდა.

3. ა. სტაროსელსკის ასეთივე შეფასება მოცემულია შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტის მიერ 1909 წელს შედგენილ ცნობაში, რომელშიც ნათქვამია: «Старосельский до назначения на пост губернатора... был очень популярен среди населения. В то же время, будучи издавна социал-демократом большевиком, Старосельский принимал деятельное участие в работе местного комитета и, хотя стоял вне партии, но это, ввиду его служебного положения, не только не мешало, а способствовало ведению им самой интенсивной пропаганды и агитации среди населения, с коим, по условиям службы, приходилось постоянно соприкасаться»².

ეს და წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი სხვა დოკუმენტები ექვსაც არ ტოვებენ, რომ ვ. ა. სტაროსელსკი გაბედულად იღვას თვითშეზღუდვების წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგებში და არაპარტო თანაუგრძნობდა ბოლშევიკური სოციალ-დემოკრატიის იდეებს, არამედ აქტიურად ეწეოდა რევოლუციურ პროპაგანდას შრომელთა შორის.

3. ა. სტაროსელსკის როგორც პოლიტიკური მსოფლმხედველობა, ისე პრაქტიკული საქმიანობა რევოლუციური პროპაგანდის საბოილზე, როგორც ვხედავთ, უცნობი არ ყოფილა მეფის ხელისუფლების ორგანოებისათვის. მაგრამ ისიც კარგად იყო ცნობილი, რომ ის უდიდესი პოპულარობით, ნდობითა და საყოველთაო პატივისცემით სარგებლობდა ქართველ საზოგადოებრიობაში, კერძოდ დასავლეთ საქართველოს შრომელ გლეხობაში და, სწორედ ამიტომ, კავკასიაში მეფისნაცვლად ახლად დანიშნულმა გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა ჯერ კიდევ თბილისში ჩამოსვლამდე, 1905 წლის მარტში შესთავაზა ქუთაისის გუბერნატორის პოსტი ამ დროს შემთხვევით პეტერბურგში მყოფ ვ. ა. სტაროსელსკის.

ეს ის დრო იყო, როცა მთელი რუსეთი, საქართველო და განსაკუთრებით ქუთაისის გუბერნია რევოლუციის ქარცეცხლში იყო გახვეული. სახალხო მოძრაობით, რომელსაც უმთავრესად ბოლშევიკური ორგანიზაციები ედგასათავეში, მოცული იყო გუბერნიის ყველა კუთხე. შეიარაღებული რევოლუციური გლეხობა თავს ესხმოდა, აწიარებდა და სოფლებიდან ერეკებოდა მეფის ადმინისტრაციის, სასამართლო, პოლიციისა და ეკლესიის მოხელეებს, მემამულეებსა და ეკლესიის მსახურთ, წვევდა სოფლის კანცელარიებს. ხელისუფლების ფუნქციები გუბერნიის ბევრ რაიონში ფაქტიურად გლეხთა რევოლუციური კომიტეტების ხელში იყო გადახული. ეს კომიტეტები, რომლებიც ამავე დროს შეიარაღებული აჯანყების შტაბებს წარმოადგენდნენ, აუქმებდნენ მეფის გადასახადებს, ბეგარა-ვალდებულებებს მემამულეებისა და სამღვდელოების სასარგებლოდ, ასრულებდნენ სასამართლო ფუნქციებს და სხვ.

1 დოკ. № 136.

2 დოკ. № 130.

ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ვ. ი. ლენინს, როცა აღნიშნავდა, რომ: „პოლონეთსა და კავკასიაში მოძრაობა გამოირჩევა უდიდესი სიმტკიცით. ხალხის მიერ იარაღისა და ყუმბარების უფრო ხშირი გამოყენებით“¹.

რევოლუციური მოძრაობის ფართო და ორგანიზებულ ხასიათს კავკასიაში, საქართველოსა და კერძოდ ქუთაისის გუბერნიაში განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია ბოლშევიკური პარტიის III ყრილობამ, რომელიც ლონდონში მომდინარეობდა 1905 წლის აპრილში. ამ საკითხზე მ. გ. ცხაკაიას მოხსენების გამო ყრილობამ მიიღო, როგორც ცნობილია, ვ. ი. ლენინს მიერ შედგენილი რეზოლუცია, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ აქ (კავკასიაში) შეიქმნა ჩვენი პარტიის უფრო მეტბრძოლი ორგანიზაცია, რომ რევოლუციური მოძრაობა ამ განაპირა მხარეში „უკვე მივიდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საერთო საბაზო აჯანყებამდე“².

ამ ვითარებაში მიიღო ვ. სტაროსელსკიმ წინადადება სათავეში ჩადგომა ქუთაისის გუბერნიას.

თვითმპყრობელობის ერთგული მსახური, მისი პოლიტიკის ფრთხილად, მოქნილად გატარების მიმდევარი გრაფი ვარაუდობდა, რომ ვ. ა. სტაროსელსკი უნდა გამომდგარიყო იმ იარაღად, რომლის მეშვეობით, თუ მთლიანად ვერ ჩააქრობდა, შეანელებდა მაინც რევოლუციური მოძრაობის აზვირთებულ ტალღას ქუთაისის გუბერნიაში. ეს ვარაუდი იმ მოსაზრებას ეყრდნობოდა, რომ წაბოძებ მაღალ კარიერას ვ. ა. სტაროსელსკი მონარქის მხრით მისდამი დიდი ნდობისა და პატივის აღიარებად მიიჩნევდა, ამით ნაამები თავის პოლიტიკურ მიმართულებას უარყოფდა, ცნობილ გავლენიანობას, გუბერნიის მოსახლეობის ნდობასა და მისდამი პატივისცემას მთავრობის სასარგებლოდ გამოიყენებდა და მღელვარე ხალხს დაამშვიდებდა.

მაგრამ ვ. ა. სტაროსელსკის ბუნება, მტკიცე იდეურობა, მშრომელი ხალხის განთავისუფლების დიადი საჭმისათვის თავდადების ურყევი რწმენა ასეთი ვარაუდებისათვის საფუძველს არ იძლეოდა.

აწონ-დაწონა რა მთელი ვითარება, ვ. ა. სტაროსელსკიმ უარყო მეფის ნაცვლის წინადადება ქუთაისის გუბერნატორის პოსტის დაკავების შესახებ. ამასთან უარი იმით დაასაბუთა, რომ ეს ნაბიჯი ჩამოაშორებდა მას სოფლის მეურნეობის დარგში დიდ პრაქტიკულ და სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას. აქვე ისიც აღსანიშნავია, რომ მისი პირადი თვისებები შეუფერებელია მაღალი თანამდებობის ადმინისტრატორის ფუნქციებისადმი.

მაგრამ, ჩანს, გრაფის გადაწყვეტილება მტკიცე იყო. მას ხომ დაბეჯითებით ურჩევდნენ ვ. ა. სტაროსელსკის კანდიდატურას იმ დროის გავლენიანი მოხელეები, მათ შორის თვით მეფესნაცვლის თანამშემწე, თავისი ლიბერალური მიქრობულობით ცნობილი სულთან კრიმგირეი. ამიტომ იყო, რომ ვორონცოვ-დაშკოვმა ვ. ა. სტაროსელსკის თითქმის უარის თქმის დასაბუთებად არ ღამთავრებინა და მკვახედ უპასუხა: „Как лицо, пользующееся доверием населения. Вы не имеете нравственного права в настоящее время отка-

¹ ვ. ი. ლენინი. თხზულებანი, ტ. 10, გვ. 191.

² ვ. ი. ლენინი. კრებული, ტ. XXV, გვ. 130-131.

ზავალება მომეცე. გადაეცემათ ჩემს ხელში. მოგვითხრობენ, რომ თქვენს ხელშია ჩემი პირადი წერილები, რომლებიც თქვენს ხელშია ჩემი პირადი წერილები, რომლებიც თქვენს ხელშია ჩემი პირადი წერილები...¹

მეფისნაცვლის ეს ტონი ბრძანებას ნიშნავდა ვ. ა. სტაროსელსკიანადმი, მაგრამ მიღებულ წინადადებაზე თანხმობა მან მხოლოდ დიდი ყოყმანის, სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან ხანგრძლივი მოთათბირების, მოლაპარაკებისა და მის შემდეგ განაცხადა. როცა ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა რევოლუციური მოძრაობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ 1905 წლის მაისის ბოლოს მის მიერ წარდგენილი ვრცელი მოხსენებელი ბარათი მოწოდებდა გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა.

„მე პირველ ნათავაზებში თანაშემწეობა შემდეგ დიდი ყოყმანისა და ხანგრძლივი მოლაპარაკებისა, — წერდა მისი შესახებ თვით ვ. ა. სტაროსელსკი, — შემდეგ იმისა, როდესაც საეკლესიო მოღვაწეებს ჩემი პროგრამა აღნიშნული არა მარტო გრაფთან პირად მოლაპარაკების დროს, არამედ ჩემს ცალკე მოხსენებებში“².

უფრო ფართოდ განიხილავდა რა ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშნვის გარემოებას, თავის შრომაში „1905 წელი ამიერკავკასიაში“ ფ. შახარაძე წერდა: „დაშკოვმა კიდევ გადადგა ერთი მეტად ახირებული ნაბიჯი. ეს იყო აგრძელება ვლ. სტაროსელსკის დანიშვნა ქუთაისის გუბერნატორად. არც ერთ რუს ბიუროკრატს მანამდე არ მოსვლია თავში ასეთი ახირებული რამ. ან საიდან გამოსახა დაშკოვმა სტაროსელსკი, რომელიც რანოვსკი-მე ათეული წლების განმავლობაში საქარის სასწრაფოში (ხესტაფონის მაგისტრატურა) მუშაობდა, როგორც აგრძელება... არასოდეს სტაროსელსკის რაიმე აღმინისტრაციული თანამდებობა არ სჭერდა და მოულოდნელად ასეთი კაცი ინიშნება ფრთხილ საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე და მერე ასეთ, ამოუტყრებელ სანაშინაო და ისიც იმ გუბერნიაში, სადაც ყველაზე უფრო ძლიერი რევოლუციური მოძრაობა იყო, — ქუთაისის გუბერნიაში. რა თქმა უნდა, დაშკოვი არა ღიბერალბოთ ჩადიოდა ამას, იგი ფიქრობდა სულ სხვას: თავის ანგარიშს იგი ამყარებდა იმაზე, რომ სტაროსელსკი გაიმსქვალეობდა მთავრობის პოლიტიკით და... ადვილად გაატარებდა ცხოვრებაში მთავრობის პოლიტიკას. ე. ი. აწინაყებულ ხალხის დატყუილებას და რევოლუციის ჩაქრობას. დაშკოვი არ იყო დამნაშავე იმაში, რომ სტაროსელსკიმ ვერ გაუმართლა მას ეს იმედები. დაშკოვის ტაქტიკა იყო ტლანქი და უხეში ზომებისათვის რაც შეიძლება ნაკლებად მიმართვა, პირველ ხანებში, რა თქმა უნდა, დრო ხომ მეტად საშინაო იყო... დაშკოვი არ იყო იოტასოდენა ღიბერალი. იგი ნამდვილი კონსერვატორი იყო, უერთგულესი მონა მეფისა. მაგრამ დრო და გარემოება თხოულობდა მისგან, რომ იგი გახვეულიყო ცხვრის ტყავში და ხალხისათვის მოეჩვენებინა თავი მეფის ღმრთიერ მოხელედ“³.

ასეთი დათმობის ტაქტიკას ეყრდნობოდა ვორონცოვ-დაშკოვი მანამ, სანამ

¹ დოკ. № 167.

² ვ. ა. სტაროსელსკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 27.

³ ფ. შახარაძე. 1905 წელი ამიერკავკასიაში. თბილისი, 1932 წ., გვ. 277-278.

ეს საჭირო იყო თვითმპყრობელობის ინტერესებისათვის, მაგრამ შემდეგ, როცა საამისო დრო დადგა, იგი წარბეზებულად შეუდგა რევოლუციის მამოძრავებელი ძალების შემუსვრის საქმეს. ამ ტაქტიკის პირდაპირი შედეგი იყო მოულოდნელი არჩევანიც ვ. ა. სტაროსელსკის კანდიდატურისა ქუთაისის გუბერნატორის მაღალ პოსტზე. „საერთოდ, — მიუთითებდა ფ. მახარაძე იგივე შრომაში, — თვითმპყრობელური ბიუროკრატია არ შემცდარა, როცა მან ამიერკავკასიაში 1905 წელს ვორონცოვ-დაშკოვი გამოგზავნა ქვეყნის მმართველად. იგი გამოდგა უფრო მოქნილი, უფრო ჭკუიანი და უფრო ფრთხილი გამტარებელი თვითმპყრობელობის პოლიტიკისა. იგი შეცდა მხოლოდ ერთში, სახელდობრ, სტაროსელსკის გუბერნატორად დანიშვნაში. განა იცოდა კი ვორონცოვმა ის, რომ სტაროსელსკი დათანხმდა გუბერნატორობაზე მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მან ამაზე მიიღო ნებართვა სოც.-დემოკრატიული ორგანიზაციიდან? შემდეგში სტაროსელსკის თითქმის ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს სოც.-დემოკრატიულ ორგანიზაციასთან მოულაპარაკებლად და შეუთანხმებლად. ეს კი ცუდი სამსახური იყო იმის მიმართ, ვინც იგი მაღალ თანამდებობაზე დანიშნა“.¹

1905 წლის მაისის ბოლოს ვ. ა. სტაროსელსკიმ წარუდგინა მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვს ვრცელი მოხსენება ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა რევოლუციური მოძრაობის მიზეზებს შესახებ,² რომლის შინაარსი წინასწარ იყო შეთანხმებული სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან.

ეს დოკუმენტი წარმოადგენდა თვითმპყრობელური რეჟიმის საბრალმდებლო აქტს და მრავალმხრივ არის საინტერესო, პირველყოფლისა როგორც ისტორიული წყარო, რომელსაც მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის. მეორეს მხრივ, ის ნათლად წარმოგვიდგენს ვ. ა. სტაროსელსკის მაღალ კულტურას, ფართო ერუდიციას და, რაც მთავარია, მის პროგრესულ იდეურ-პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას.

მოხსენებაში მოცემულია ღრმა მეცნიერული ანალიზი ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა დუხჭირი სოციალურ-ეკონომიური და უუფლებო პოლიტიკური მდგომარეობისა მდიდარი ფაქტობრივი მასალის საფუძველზე. მოხსენების დასაწყისშივე ვ. ა. სტაროსელსკი მიუთითებდა, რომ ხალხის უკმაყოფილებას საფუძველად უდევს საერთო სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი ხასიათის მოუწყობლობანი.

«Революционное движение. — Набгасившее иго мохсненებაში, — проявившееся в последние годы в Гурнии, овладело в настоящее время всем населением Кутаисской губернии... Как размеры, так и интенсивность его указывают, что в основе народного недовольства лежат коренные условия обшегосударственного и местного неустройства»³.

მოხსენებაში დეტალურად არის განხილული მიწათმფლობელობის ფორმები, წოდებრივი ურთიერთობის საკითხები, მიწის საიჯარო და სხვა საგ-

¹ ფ. მახარაძე. 1905 წელი ამიერკავკასიაში. თბილისი, 1932 წ., გვ. 277-278.

² დოკ. № 15.

³ იქვე.

ლენო ბეგარა-გადასახადების სახეები, მოცულობანი და აღწერილია საერთოდ გლესობის ეკონომიური მდგომარეობის მიმე სურათი. ვ. ა. სტაროსელსკი დაასკენის, რომ «Тяжелая экономическая зависимость крестьян от помещиков, возникшая на почве временно обязательных отношений и чрезмерно высокой арендной платы, вполне естественно, вызвала среди первых отрицательное отношение ко вторым. Это отношение возросло на почве неравенства сословных прав»¹.

მოხსენების მეორე ნაწილში ხაზგასმელი და დაგმობილია არსებული სასოფლო თვითმმართველობის, სასამართლოს და საერთოდ ადმინისტრაციის მთელი სისტემის ბიუროკრატიულ-პოლიციური ხასიათი, მეფის ხელისუფლებას ორგანოების თვითნებობა, ეკონომიური, პოლიტიკური და ეროვნული ჩაგვრის მძიმე სურათი, რამაც უკიდურესობამდე გააწვავა როგორც კლასობრივი სოციალურ-ეკონომიური, ისე პოლიტიკური ურთიერთობანი და წარმოშვა საყოველთაო სახალხო მოძრაობა მთელს გუბერნიამში. «Сельская администрация, — ნათქვამია მოხსენებაში. — лишь номинально оставалась органом выбранным. По существу все должностные лица назначались и увольнялись приставами и все законные действия первых покрывались авторитетом вторых.

Бюрократизация сельского управления отразилась на сельском суде и, без того несоответствующим требованиям жизни, на школе и т. д.

Националистические течения в высших сферах управления краем... отразившиеся особенно неблагоприятно на школе и церкви, и систематическое покровительство администрации привилегированным сословиям в ущерб интересам крестьян и элементарной справедливости обострили вконец враждебные отношения до крайности»².

თვითმპყრობელურ ხელისუფლებას, ნათქვამია შემდეგ მოხსენებაში. არავითარი ზომები არ მიუღია მშრომელი ხალხის უკმაყოფილებას ნამდვილი მიზეზების შესასწავლად, ამ მიზეზების თუნდაც ოდნავ მაინც გამოსასწორებლად და ხალხის ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. მზარდ რევოლუციურ მოძრაობას განიხილავდა მეფის მთავრობა როგორც მხოლოდ პოლიტიკური პროპაგანდის შედეგს და ამოდ ცდილობდა ჩაეხშო იგი ველური რეპრესიებით, ცეცხლითა და მახვილით, მასიური დაპატიმრებებით, კატორღით, სააღყო წესების შემოღებით, ეგზეკუციებით, ბიბლიოთეკების დახურვით, სოფლის არჩევითი მამასახლისების ნაცვლად ზემოდან დანიშნული მოხელეების ინსტიტუტის შემოღებით და სხვა.

მავრამ ადმინისტრაციულმა რეპრესიებმა, მიუთითებდა ვ. ა. სტაროსელსკი, არამც თუ ვერ შეასუსტა, არამედ კიდევ უფრო მეტად გაზარდა, გააუფართოვა, შეამკიდროვა და განამტკიცა რევოლუციის მამოძრავებელი ძალების რიგები, გააღრმავა და უფრო მეტად მიზანსწრაფული გახადა მშრომელთა რევოლუციური მოძრაობის მთელი პროცესი. «Пропаганда социал-демократических идей... попала на подготовленную жизнью почву и вошла в сознание всего населения, несмотря ни на какие репрессии. Оно

¹ დოკ. № 15.

² იქვე.

განიშნავს, რომ ორგანიზაციის მიზანია „შეიმუშავოს და შეიმუშავოს, დაეხმაროს და დაეხმაროს, დაეხმაროს და დაეხმაროს“¹.

პეტერბურგის ინტელიგენციის სისტემაში, მიუხედავად იმისა, რომ სტაროსელსკი, ახალი მძლავრი ბიძგი მისცა რევოლუციურ მოძრაობას ქუთაისის გუბერნიისა და ჩაყენა ის მკვეთრად გამომავალი პოლიტიკური მოძრაობის კლასიკოსად. ამას მოჰყვა კვლავ სააღყო წესები, სისტემები რეპრესიები, ცეცხლი და მკვლელობა, რამაც მხოლოდ მოჩვენებით, გარეგნულად, ფორმალურად თანაშემწის შექმნა რევოლუციური მოძრაობის პროცესი, მაგრამ ყოველივე ამან არაფერს თუ ვერ ჩააქრო. არამედ კიდევ უფრო მეტად გააძლიერა მისი ცეცხლი. «Военное положение и неистовства казаков, — წერდა ამის შესახებ ვ. ა. სტაროსელსკი, — на время ослабили внешние проявления движения, но они же создали новых фанатиков революции, углубили его и укрепили стремление к борьбе»².

მოხსენების ვრცელი შესავალი ნაწილის დასასრულს ვ. ა. სტაროსელსკი დაასკვნდა, რომ რევოლუციური სიტუაცია ხალხთა მასებში იმდენად უკონტროლოდ იქცეოდა, რომ შეუძლებელია დაშინების მეთოდებით მისი შეჩერება. აქვე მიუთითებდა, რომ ყოველი ასეთი ნაბიჯი კიდევ უფრო დააჩქარებდა შეიარაღებულ აჯანყებას, რისთვისაც ხალხს იარაღი უკვე მზად ჰქონდა.

«Народная масса. — წერდა ის ამის შესახებ, — электризована до предела и нельзя сдерживать ее страхом... каждый неосторожный шаг, каждая крутая мера могут вызвать вооруженное восстание, оружие для которого уже припасено»³.

დასასრულს ვ. ა. სტაროსელსკი მოახსენებდა მეფისნაცვალს გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს იმ პროგრამის შესახებ, რაც მისი აზრით, საფუძვლად უნდა დაედებოდა საგუბერნიო ხელისუფლების მთელ შემდგომ მოქმედებას ქუთაისის გუბერნიისაში.

ეს პროგრამა, რომლის განხორციელებასაც „ერთადერთ გონიერულ პოლიტიკად“ მიიჩნევდა ვ. ა. სტაროსელსკი, შემდგომად იყო მოხსენებაში ჩამოყალიბებული:

«1) Признание права населения на коренные улучшения его экономического и правового положения;

2) Покровительство всем полезным проявлениям самостоятельности общества;

3) Зависящее устранение коренных причин, вызвавших революцию»⁴.

პირველ ნაბიჯად, რაც დაუყოვნებლივ უნდა გადადგმულიყო ამ პროგრამის განხორციელებლად, ვ. ა. სტაროსელსკი მიიჩნევდა შემდეგ პრაქტიკულ ზომებს:

«а) отмена военного положения:

1 დოკ. № 15.

2 იქვე.

3 იქვე.

4 იქვე.

ბ) устранение агентов администрации, проявивших усердие в сфере произвола;

в) прекращение административных арестов, высылки и прочих репрессий по политическим делам;

г) молчаливое признание функционировавших в деревнях до введения военного положения судебной и административной организаций;

д) терпимость к сходкам, митингам и демонстрациям, когда они не угрожают личной и имущественной безопасности обывателя...»¹.

ეს პროგრამა წარმოადგენდა პირობას, ერთგვარ ულტიმატუმს, რომელიც წაუყენა ვ. ა. სტაროსელსკიმ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს. თუ ეს „ულტიმატუმი“ მოწონებული და მიღებული იქნებოდა მეფისნაცვლის მიერ, რაც ნაკლებ სავარაუდო იყო, ვ. ა. სტაროსელსკის უსიტყვოდ უნდა მიეღო ნათავაზები წინადადება და ჩაებარებინა ქუთაისის გუბერნატორის პოსტი. წინააღმდეგ შემთხვევაში მას გადაჰქრით უნდა უარეყო ეს წინადადება და დაბრუნებოდა თავის აგრონომიულ საქმეს, საქმეს რომელსაც ესოდენ ერთგულად, გატაცებითა და სიუვარულით ემსახურებოდა და ორი ათეულ წლის მანძილზე წარუშლელი კვალიც დააჩინა.

მიმოიხილავდა რა ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნის გარემოებას, პოლიციის საზღვარგარეთული აგენტურა 1908 წლის მაისში შემდეგს მოახსენებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს:

«Весною 1905 года, до отъезда в Тифлис, граф Воронцов-Дашков, назначенный наместником Кавказа... под влиянием бывшего своего помощника Султан-Крым-Гирея, коему была хорошо известна популярность в крае Старосельского, предложил... последнему составить записку о положении революционного движения на Кавказе, что им и было выполнено, и по его отзыву в этой записке он вполне откровенно изложил свои крайние взгляды. Ознакомившись с этой запиской, граф Воронцов-Дашков... все же настоятельно стал предлагать Старосельскому занять место Кутаисского губернатора, но последний от этого отказывался, ссылаясь на то, что он мог бы, несомненно, избавить край от излишних кровопролитий, но только при условии работать в соответствии с общественным мнением, то есть, иначе говоря, рука об руку с социал-демократическими организациями, существующими в крае. Наконец, после долгих переговоров с местным комитетом, Старосельский согласился на предлагаемое ему наместником назначение, но при гарантии некоторых условий, которые были изложены им в особой записке, по ознакомлении с которой социал-демократический комитет заявил Старосельскому, что он скорее попадет в тюрьму, чем в губернаторы, так как записка эта заключала в себе все требования социал-демократической программы»².

მიუხედავად ამისა, გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა, რასაკვირველია, არა გულწრფელად. მაგრამ სტაროსელსკის მოხსენება თითქმის მაინც მოიწონა და დახმარება კი აღუთქვა მას, რამაც პრინციპულად გადაწყვიტა მისი ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნის საკითხი.

¹ დოკ. № 15.

² დოკ. 103.

ამ დრომდე ქუთაისის გუბერნიას სათავეში ედგა მონარქიზმის ერთგული შსახური გენერალი სმაგინი. 1905 წლის 21 მაისს ის განთავისუფლებულ იქნა გუბერნატორის თანამდებობიდან, ხოლო 7 ივნისს ეკონომიკურ-დაწესებულება მის ნაცვლად ვ. ა. სტაროსელსკის კანდიდატურა წარუდგინა პეტერბურგს.¹

შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და მეფის სასახლეში დიდხანს ყოყმანობდნენ ამ წარდგინების გამო. ყოყმანმა თვეზე მეტს გასტანა, მაგრამ, ბოლოს, მეფისნაცვლის მოსაზრებას მაინც ანგარიში გაუწიეს და 1905 წლის 9 ივლისს იმპერატორმა ნიკოლოზ მეორემ მოაწერა ხელი ბრძანებულებას 1 აგვისტოდან ქუთაისის გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებლად ვ. ა. სტაროსელსკის დანიშვნის შესახებ².

ამ დანიშვნამ ორგვარი რეაქცია გამოიწვია მხარის საზოგადოებრიობაში. საზოგადოების პრივილეგიებულ ფენებში, მონარქისტული რეაქციის წრეებში, პოლიციის, ჟანდარმერიისა და მეფის ობრანკის რიგებში ჩოჩქოლითა და შეშფოთებით შეხვდნენ ამ ცნობას. ამ შეშფოთებას აშკარად ამჟღავნებდა კავკასიის პოლიციის გამგე გენერალი შირინკინი, რომელიც მის განკარგულებაში არსებული პოლიციისა და ჟანდარმერიის აგენტურის ფართო ქსელის მეშვეობით მუდმივ ფარულ ზედამხედველობას ახორციელებდა გუბერნატორ სტაროსელსკის ყოველ ნაბიჯზე და ცდილობდა რაც შეიძლება ადრე მოექცია ის თავის მარწმუნებში.

საზოგადოების მთელი პროგრესული მიმდინარეობა, განსაკუთრებით ქუთაისის გუბერნიის მშრომელი მოსახლეობა, საყოველთაო აღტაცებით შეეგება ვ. ა. სტაროსელსკის („ჩვენ ლადოს“³) დანიშვნას, რამაც კიდევ უფრო განამტკიცა თვითმპყრობელობის დასამხობად ბრძოლით აღმდგარი ხალხის გამარჯვების რწმენა.

ეს გრძნობა გამოიხატა მისასალმებელ სიტყვაშიც, რომელიც მწერალმა ხუსკივაძემ წარმოთქვა შორაპნის მაზრის საზოგადოებრიობის მიერ ვ. ა. სტაროსელსკის პატივსაცემად გამართულ საღამოზე 1905 წლის ივლისის ბოლოს. მიმართავდა რა ვ. ა. სტაროსელსკის, ორატორმა თქვა: „Назначение Ваше, Владимир Александрович, на пост губернатора было так неожиданно, что вызвало много толков. Но конец всему этому положит будущая Ваша деятельность. Мы же, знакомые с Вашей энергией и способностями, не сомневаемся в плодотворной Вашей деятельности на пользу населения и в будущем... Отрадно Ваше назначение губернатором и в другом отношении. Вы первый губернатор, так близко знающий все болячки нашего народа, Вы первый губернатор, знающий мужика во всей его наготе... Итак, пожелаем Вам, Владимир Александрович, быть предтечею желанной и чарующей весны“⁴.

ქუთაისში გამგზავრების წინ ასეთივე შეხვედრა გაუმართეს ვ. ა. სტაროსელსკის თბილისის მოწინავე საზოგადოებრიობის წარმომადგენლებმა. შეხვედრაზე ვრცელი სიტყვა წარმოთქვა თვით ვ. ა. სტაროსელსკიმ, რომელშიც

¹ დოკ. № 116.

² დოკ. № 18.

³ ასე ეძახდნენ ვ. ა. სტაროსელსკის დასავლეთ საქართველოს გლეხობაში.

⁴ დოკ. № 23.

უფრო დეტალურად ჩამოაყალიბა მისი მომავალი მოქმედების მთელი პროგრამა. «Я себе полагаю задачей, — თქვა მან თავის გამოსვლაში, -- исполнять... народные массы для переустройства всего ее социального строя... Все казенные, помещичьи, монастырские, казенные и кабинетные земли должны быть распределены между трудящимся людом... В день моего приезда снять военное положение и отменить всякие охраны. В этот день все тюрьмы будут открыты и узники администрации будут отпущены на свободу. В этот день население моей губернии должно вздохнуть полной грудью. Агенты администрации, проявившие усердие в репрессиях свободных порывов народа, будут немедленно уволены. Административные аресты, высылки и всякого рода репрессии по отношению к политическому движению прекращаются. Все выборные народом судебные и административные организации возобновляют свою деятельность беспрепятственно и заменяют собою правительственные. Свобода сходок, митингов, демонстраций, стачек будет полная. Действия жандармской полиции должны быть строго согласованы с действиями губернатора. Я немедленно принимаюсь за осуществление самого широкого земского самоуправления. Свобода языка и национального самопределения полная...»¹.

იძულებული გახდა რა დათანხმებოდა წინადადებას ქუთაისის გუბერნატორობაზე, ვ. ა. სტაროსელსკის არავითარი აღთქმა არ მიუცია მეფის მთავრობისათვის, რომ იქნებოდა ერთგული დამცველი და გამტარებელი მისი პოლიტიკისა. ზემოთ მოტანილი სიტყვა კი მისი წარმოდგენდა ერთგვარ ფიცს მშრომელი ხალხისადმი, რომ კვლავაც და ბოლომდე იქნებოდა მისი ერთგული მსახური. ვ. ა. სტაროსელსკი ბოლომდე დარჩა ამ ფიცის ერთგული, ამ ერთგულებას შეალია მან მთელი თავისი მჩქეფარე ენერგია, განუზომელი ამავი დასდო თავისუფლებისათვის მეტრძოლ მშრომელ ხალხს და, ბოლოს, ამავე ერთგულებაში დაიფერულა იგი.

1905 წლის 1 ავგისტოს ვ. ა. სტაროსელსკი შეუდგა ქუთაისის გუბერნატორის მოვალეობის შესრულებას. ამ დღიდან მის წინაშე მეტად რთული და ხიფათით სავსე გზა გადმოშალა. საჭირო იყო, ერთის მხრით, ქურქში გახვეულიყო და მეფის მთავრობას მისი პოლიტიკის დამცველ მსახურად მოჩვენებოდა, მეორეს მხრით კი, რაც მისთვის მთავარი იყო, რევოლუციის გამარჯვების მიზნებისათვის, მშრომელი ხალხის სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკური ჩაგვრის მძიმე უღელისაგან განთავისუფლებისათვის უნდა ეზრუნა და, ამრიგად, ერთსა და იმავე დროს ორი ურთიერთდაპირისპირებული, ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებული როლი შეესრულებინა.

ვ. ა. სტაროსელსკი ცდილობდა მოეხერხებინა ორივე ამ როლის თავის ნატურაში მოთავსება. მოჩვენებისათვის, შთაბეჭდილებისათვის ზოგჯერ მოხერხებულადაც ატარებდა თითქმის ნამდვილი გუბერნატორის ნიღაბს, მაგრამ როგორც გუბერნატორის თვითმპყრობელური რეჟიმის სასარგებლოდ არსებითად ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს. მთელი მისი საქმიანობა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან მუდმივ ურთიერთკავშირში მიმდინარეობდა. მისი

სამეზაო კაბინეტი. უმაჯრესად, რევოლუციური ორგანიზაციების წარმომადგენლები იყო საესე, გუბერნიის მაღალ მოხელეთა მისაღებად მას დროც არ რჩებოდა. ვებერნატორი რევოლუციის სასარგებლოდ იყენებდა მინიჭებულ უფლებებს. თანამდებობრივ გავლენიანობას, ბორკავდა რეაქციულ ძალებს, მფარველობდა რევოლუციურ ხალხს, მის პარტიულ ორგანიზაციებს და ყოველმხრივ უწყობდა ხელს მათ წარმატებებს. ამავე დროს რევოლუციური მოძრაობის ფერხულში ასე გატაცებით ჩამდგარი გუბერნატორი ყოველთვის რიდი ახერხებდა საჭირო შენიღბვას და ზოგჯერ აშკარად აჩენდა მის ნაწვილ სახეს, სახეს თანმიმდევრული რევოლუციონერისას.

«Губернаторство Старосельского. — ნათქვამია ამის შესახებ იგივე საზღვარგარეთელი აგენტურის მოხსენებაში, все время шло во взаимной работе с комитетом; последний за это время улучшил свои связи, расширил организацию, завел целый арсенал бомб и взрывчатых веществ, ввел баррикадную технику, дающую возможность городу в течение 10 минут покрываться баррикадами... Поддерживая сношения с местным Комитетом, Старосельский умел скрывать от окружающих свои революционные убеждения, но иногда это совершенно ясно проявлялось»¹.

პირველყოვლისა სტაროსელსკიმ უცვლელად დატოვა რევოლუციური მოძრაობის პროცესში გუბერნიის სოფლებში წარმოქმნილი ადგილობრივი თვითმმართველობის სახალხო ორგანოები ათისთავების, ასრთავეებისა და ათასისთავების სახით. ისინი ასრულებდნენ ხელისუფლების ორგანოების ყველა ფუნქციებს ხალხის ინტერესების შესაბამისად და მოქმედებდნენ სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით.

თვით ვ. ა. სტაროსელსკის თქმით, «Органы народного управления, которые заменяли собою правительственные, действовали в духе народа»². ასევე უცვლელად დატოვა სტაროსელსკიმ ხალხის მიერ არჩეულ სამედიატორო სასამართლოებიც.

სტაროსელსკის მიერ მშრომელი ხალხისა და რევოლუციის ინტერესებისათვის გადადგმულმა ამ პირველმა ნაბიჯებმა იმთავითვე მიიქცია ბნელი ძალების ყურადღება. 1905 წლის ივლისის ბოლოს გაზეთებმა სენსაციური სახით გაავრცელეს ცნობები ამის შესახებ, ხოლო კავკასიის პოლიციის უფროსმა გენერალ-ლეიტენანტმა შირინიქმა, რომელიც იმთავითვე მტრულად შეხვდა ქუთაისის გუბერნატორად სტაროსელსკის დანიშვნას. ჯერ კიდევ 29 ივლისს წარუდგინა მოხსენება შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს, რომელშიც წერდა: «Предполагается оставить образовавшиеся во время последнего движения среди крестьян Кутанской губернии третейский суд... вообще полагаю, опыт назначения Старосельского с его образом мыслей может быть богат неожиданностями»³.

სტაროსელსკის გავლენით თანდათან იზღუდებოდა რეპრესიები რევოლუციური მასებისა და პარტიული ორგანიზაციების მიმართ. მან აგვისტოს პირ-

¹ დოკ. № 103.

² სპ. ცსათ. ფონ. 1ხ, საქ. 25, ფურც. 28.

³ დოკ. № 22.

ველსავე რიცხვებში გასცა განკარგულება. რათა პოლიციის ორგანოებს არავითარი ზომები არ მიეღოთ მთავრობის საწინააღმდეგო მიტინგების, წითელი ღროშებით ხელში მანიფესტაციებისა და ხალხში რევოლუციური პროკლამაციების გავრცელების წინააღმდეგ.¹

ანალოგიური პოლიტიკა მისცა სტაროსელსკიმ მაზრის უფროსებს ყრილობაზე, რომელსაც მომრიგებელი მოსამართლეებიც ესწრებოდნენ.

«Коллежский советник Старосельский, — ნათქვამია ამის შესახებ მიტინგების მოხსენებაში, — вступив в управление губернией, держался системы управления, заключающейся главным образом в том, чтобы в отношении возникшего движения избегать всяких репрессивных мер, ограничиваясь одними только мерами увещаний, разъяснений и убеждений.

Подобный свой взгляд он, между прочим, высказал на съезде уездных начальников, воспрещая принимать против движения какие бы то ни было крутые меры.

По заявлению мне одного из участвовавших в этом событии мирового посредника Рачинского уезда коллежского советника Элиава, губернатор высказал, что движению вызывается народным недовольством, что надо стараться устранить причины недовольства, действовать в духе законов, не смущаясь тем, что в законе нет указаний на все случаи жизни, и что он просит влиять на народ убеждением, не прибегая к репрессивным мерам без крайней к тому необходимости»².

ხალხი ერთმანეთს გადასცემდა ამ ყრილობაზე ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ წარმოთქმულ სიტყვას იმის შესახებ, რომ „Течение реки Рион нельзя задерживать. Оно безусловно потечет и prorвется с еще большей силой»³.

ოზურგეთის მაზრის უფროსი ლაზარენკო აჩვენებდა, რომ «Вступив в должность губернатора, Старосельский говорил уездным начальникам: «Побольше отдыхайте, поменьше работайте, дело идет к освободительному движению, на красные флаги, на крики «долой самодержавие» и пр. надо смотреть сквозь пальцы»⁴.

1905 წლის 5 აგვისტოს იგივე ლაზარენკო სპეციალური მოხსენებით მართა სტაროსელსკის, დაუსურათა რევოლუციური მოძრაობის გადრეკებით მაზრაში შექმნილი ვითარება და იშუადღომლა შეენარჩუნებინათ ოზურგეთის მაზრაში სამხედრო მდგომარეობა. ლაზარენკოს მოხსენება, რომელსაც ვიცე-გუბერნატორი ალ. ყიფშიძეც ესწრებოდა, უმეყოფილოდ, გულისწყრომით მოისმინა ვ. ა. სტაროსელსკიმ და მკვახედ უპასუხა: „Так вы хотите управлять штыками?»⁵.

მიუხედავად ამისა, ადმინისტრაციის ზოგი მოხელე ძველებური ინსტიტუტით მოქმედებდა რეპრესიების დარგში, მაგრამ ყოველ მათგანს მთელ მაზრის ხანებით დევნიდა სტაროსელსკი.

1 დოკ. № 25.

2 დოკ. № 75ა.

3 საქ. ცსათ, ფონ. 1686, საქ. 257, ფურ. 80.

4 დოკ. № 67.

5 იქვე.

1905 წლის 14 აგვისტოს, მაგალითად, ქუთაისის ქალაქის ბაღში დიდძალ ხალხს მოეყარა თავი. რამდენიმე ახალგაზრდა ხალხში რევოლუციურ პროკლამაციებს ავრცელებდა. ხოლო ზოგი ამ ფურცლებს ხმამაღლა უკითხავდა ჭგუფ-ჭგუფად შეგროვილ ხალხს, რისთვისაც ისინი პოლიციამ დააპატიმრა. დაპატიმრებულთა შორის იყო შემდეგში ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილი მოღვაწე შალვა ზურაბის ძე ელიავაც.

ამის შესახებ, ჩანს, პარტიულმა ორგანიზაციებმა დაუყოვნებლივ შეატყობინეს ვ. ა. სტაროსელსკის. რომელიც პირადად გაემგზავრა საპოლიციო უბანში, თავაზიანად მესალმა დაპატიმრებულებს, ყურადღებით მოისმინა მათი საჩივარი, მიუბრუნდა პოლიციელებს და შეჰყვირა: „Под арест!“. ამის შემდეგ სტაროსელსკი შემობრუნდა პატიმრებისაკენ და კვლავ თავაზიანად მიმართა მათ: „თქვენ, ბატონებო თავისუფალი ბრძანდებით“.¹

ამრიგად, გუბერნიის მთელი ადმინისტრაცია სტაროსელსკის მიერ ჩრეული უმოქმედობის მდგომარეობაში იქნა ჩაყენებული. პოლიცია, ეხნდარმერია და სხვა დამსჯელი ორგანოები მასიური პოლიტიკური მიტინგების, დემონსტრაციებისა და უკვე დაუფარავი რევოლუციური პროპაგანდის უმოქმედო მოწეებად იქცნენ.

მაზრის უფროსებმა და პოლიციის ორგანოებმა ამ ვითარებაში ახალ ხერხს მიმართეს. ახლა ისინი დაწვრილებით აღწერდნენ რევოლუციური მოძრაობის ყოველ დეტალს, მოხსენებს მოხსენებაზე ურდგენდნენ გუბერნატორს და ამით პასუხისმგებლობას მას აკისრებდნენ მოძრაობის შედეგებზე.

უშედგოვდ ტოვებდა რა ამ მოხსენებებს, 1905 წლის 13 სექტემბერს სტაროსელსკიმ საიდუმლო ცირკულარი დაუგზავნა მაზრის უფროსებს, რომელშიც ნათქვამი იყო: „...Вместо ничего не значащего констатирования фактов и присылки в подлинниках донесений приставов я желал бы иметь от г. г. уездных начальников подробные и мотивированные сообщения, основанные на данных, почерпнутых из самой жизни, которые, несомненно, послужат богатейшим материалом при проектировании общих мероприятий, направленных, с одной стороны, к поднятию материального благосостояния населения и к установлению правового порядка, а с другой — к успокоению взволнованного населения. Не зная, на какой почве возникла враждебная существующему государственному строю пропаганда, и чем она питается, я затрудняюсь теперь же предполагать определенные указания. Воспользоваться же излюбленными способами борьбы с пропагандистами, а именно: административной высылкой и содействием войсковых частей, без крайней надобности, я считаю неуместным, вредным и не достигающим цели...“².

ამავდ დროს გენერალ შირინკინისა და მის მსგავს სხვა მონარქისტ-რეაქციონერთა თვალის ასახვევად სტაროსელსკი ამ ცირკულარის დასკვნით ნაწილში, მართალია, ორკოფულად, მაგრამ ერთგვარად მანკე ამხვილებდა ყურადღებას რევოლუციური პროპაგანდისა და სახალხო მოძრაობის წინააღმდეგ

¹ დოკ. № 24.

² საქ. ცსთ, ფონ. 1, ს.ქ. 46, ფურ. 151-152.

კანონით გათვალისწინებული ზომების აუცილებლობაზე. ამიტომ გასაგებია, რომ მან ერთგვარი დაბნეულობა გამოიწვია მაზრის უფროსებსა და პოლიციის ორგანოებში, რის გამოც მაზრის უფროსი თავადი დაღეშქელიანი პირადი მოხსენებით წარმდგარა გუბერნატორის წინაშე და უკითხავს, თუ როგორ გაეგოთ, ან როგორ შეესრულებინათ მისი ურთიერთსაწინააღმდეგო განკარგულება. რაზედაც სავსებით ნათელი და გასაგები პასუხიც მიუღია. „Это пишется для формы, никак“ — უთქვამს მისთვის სტაროსელსკის.

10 აგვისტოდან სამხედრო მდგომარეობის მოხსნის გამო გურიის დასარბევად იქ მყოფი ე. წ. რიონის რაზმი გაწვეული იქნა ქუთაისის გუბერნიიდან. 19 აგვისტოს და პირველ სექტემბერს რსდმპ კავკასიის კავშირის იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტმა დიდი ტირაჟით გამოსცა და გაავრცელა მოწოდებანი, რომლებიც ნილაბს ხდოდა მეფის ხელისუფლების ანტიხალხურ, თვალთმაქცურ პოლიტიკას და მოუწოდებდა ხალხს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის შემდგომი გაძლიერებისაკენ. უფრო აქტიური გახდა პარტიული ორგანიზაციების მუშაობა. სტაროსელსკის განკარგულება რეპრესიების აღკვეთის შესახებ ერთგვარ ლეგალურ პირობებში აყენებდა მათ და ხელს უწყობდა მასებში მათი მუშაობის წარმატებებს.

1905 წლის აგვისტო-სექტემბერში გუბერნიის ყველა მაზრის სოფლებსა და ქალაქებში სისტემატურად იმართებოდა ხალხმრავალი მიტინგები და დემონსტრაციები წითელი დროშებითა და რევოლუციური სიმღერებით. აგიტატორები მოუწოდებდნენ ხალხს აღმდგარიყვნენ გადაწყვეტი ბრძოლისათვის თვითმპყრობელობის დასამხობად. გაისმოდა ლოზუნგები: „ძირს ნიკოლოზ II, ძირს თვითმპყრობელობა, გაუმარჯოს თავისუფლებას“.

მიტინგებსა და დემონსტრაციებზე მამაკაცები თოფებითა და რევოლვერებით, ხოლო ქალები და ბავშვები ხელკეტებით შეიარაღებულნი ცხადდებოდნენ. ყველგან იქმნებოდა შეიარაღებული წითელი რაზმები, ეწყობოდა იარაღის შემკეთებელი და დამამზადებელი სახელოსნოები. დაჭრილთათვის დახმარების აღმოსაჩენად ქალაქები შესახვევ მასალებს, მედიკამენტებსა და საკაყცეებს ამზადებდნენ. წითელი რაზმები სისტემატურად აწყობდნენ საწვრთნელ ვარჯიშებს. რაზმების სათავეში ბევრგან მეფის არმიის რიგებიდან გაქცეული ოფიცრები და ჯარისკაცები იდგნენ.

ხელისუფლების ორგანოები ადგილებზე ბევრგან გადაყენებული იყვნენ, ან მხოლოდ ნომინალურად არსებობდნენ. სახელმწიფო, მემამულეთა და სამღვდულოების ბეგარა-გადასახადებს ხალხი ალარ იხდიდა, მეფის არმიაში გამწვევ პუნქტებში ახალგაზრდობა არ ცხადდებოდა. მასიური ხასიათი მიიღო მუშათა და მოსამსახურეთა გაფიცვებმა ქუთაისში, ფოთში, ჭიათურაში, შორაპანში და სხვაგან, გახშირდა შეიარაღებული შეტაკებები პოლიციას, მემამულეებსა და ხალხს შორის. გაძლიერებულად მიმდინარეობდა გუბერნიაში შეიარაღებული აჯანყებისათვის მზადება.

კატეგორიულად უარყო ხალხმა მთავრობის პროექტი კავკასიაში ერობის შეშოლების შესახებ. მასიურ კრებებზე, რომლებსაც ამ საკითხის განსახილველად ატარებდნენ ხელისუფლების ორგანოები, გამოდიოდნენ აგიტატორები, რომლებიც აცამტევებდნენ თვითმპყრობელობის პოლიტიკას და მოუწოდებდნენ ხალხს მის დასაპყრობად ბრძოლის შემდგომი გაფართოებისაკენ. ამის შესახებ პოლიციის მიერ შედგენილ ინფორმაციაში, რომელიც 1905 წლის 7 სექტემბრით არის დათარიღებული, ნათქვამია, რომ „Созванные в уездах Кутаисской губернии, в последних числах августа, сельские сходы для выбора представителей в совещание по вопросу о введении земства на Кавказе оказались во власти агитаторов, которые воспользовались этими многочисленными собраниями народа для того, чтобы распространить среди крестьянского населения, путем произнесения речей и раздачи прокламаций и брошюр, революционные идеи, открыто поноси правительство и призывая народ к вооруженному восстанию для ниспровержения существующей формы правления... Проект введения земства в Закавказье истолковывался как стремление правительства отвлечь народ от борьбы за свободу...“

Под влиянием этой агитации многие сходы совсем отказались от выбора представителей и, расходясь, устраивали демонстративные шествия с красными флагами и пением революционных песен¹.

ოქტომბერში გუბერნიის მთელი ვითარება კიდევ უფრო დაძაბული გახდა. „ახლა, როდესაც საერთო მდგომარეობა ლოდივით იყო ჩამოწოლილი, — წერდა ამის შესახებ ვ. ა. სტაროსელსკი, — არა მხატვრისათვის ძნელია ოქტომბერში გამოვლილის სრული სურათის დახატვა. გვიხსოვდებოდა სტიქიონი და ყველა გრძნობდა მის სიმძლავრეს, სწამდათ, რომ ის დაამტერებს და გაჟღანტავს ბოქალებს, რომლებიც ცხოვრებას ახრჩობენ; ელოდნენ მხოლოდ ნიშანს. ეს ნიშანი მისცეს მხოლოდ 14 ოქტომბერს“².

ეს იყო ნიშანი მთელს რუსეთში ოქტომბრის საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის დაწყებისა, რამაც 15 ოქტომბრიდან მოიკცა ქუთაისის გუბერნიაც და დააწყისი მისცა რევოლუციური მოძრაობის შემდგომ აღმავლობას. პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით ქუთაისის გუბერნიის ყოველ ქუთხეში იქმნებოდა და ძლიერდებოდა მებრძოლი რევოლუციური წითელი რაზმები. ენერგიული ზომები ხორციელდებოდა იარაღის მოსაპოვებლად და ხალხის შესაიარაღებლად, წითელი რაზმები თავს ესხმოდნენ საპოლიციო უბნებს, ყაზახთა და ქარის სხვა შენაერთების განლაგების ადგილებს და იტაცებდნენ მათ იარაღს. მარტო სექტემბერ-ოქტომბერში წითელი რაზმები თავს ჯაფხანზე და განაიარაღეს საპოლიციო უბნები ჭარაგულში, შორაპანში, კიათურაში, საჩხერეში, ჩხარში, ხონში, ლენტეხში, ცაგერში, ონში, ამბროლაურში, ტყიბულში, სამტრედიიაში, ბაღდადში, ვანში, ჩოხატაურში, ლანჩხუთში, ნატანებში, ზუგდიდში. სენაკში, აბაშაში და სხვ.

¹ «Революция 1905—1907 гг. в Грузии». Тб., 1956, стр. 298—299.

² ვ. ა. სტაროსელსკი. დაცხ. ნ. შრომი, გვ. 41-42.

აქედან უფრო მნიშვნელოვანი იყო შეიარაღებული შეტაკება ნასაკირალის გადასაყალბე ოზურგეთის მაზრაში. ეს ამავე შემდეგნაირად განვითარდა: 16 სექტემბერს 300 კაცისაგან შემდგარი წითელი რაზმი თავს დაესხა ჩოხატაურის საპოლიციო პოსტს, მოჰკლა 1 სტრაჟნიკი, დასკრა 2, ხელთ იგდო 10 თოფი, ტყვეები. დაპატიმრა პრისტავი გაგუა, ორი სტრაჟნიკი და მეორე დღეს მთებში მიიშალა. ამის გამო 18 ოქტომბერს ალგოზე ჩავადა მაზრის უფროსი ლაზარენკო პლასტუნთა ასეულით, მაგრამ ჩოხატაური დაცარიელებული დახვდა. 19 ოქტომბერს მაზრის უფროსი ჩოხატაურის მომრიგებელი მოსამართლისა და იგივე პლასტუნთა ასეულის თანხლებით ოზურგეთისაკენ გაემართა. ნასაკირალის გადასაყალბე მთ გზა გადაუჭრა რევოლუციურ გლეხთა წითელმა რაზმმა. ატყდა სროლა, რაც მეორე დღემდე გაგრძელდა. ამ ბრძოლაში წითელ რაზმელებმა მოკლეს 10, დასკრეს 14 და ტყვედ წაიყვანეს 6 ყაზახი-ქარისკაცი.

საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის გავლენით, რითაც გარემოცული იყო ქუთაისი, თოთი, კიათურა, ტყველი. სამტრედია. ზესტაფონი, ოზურგეთი. სენაკი. ზუგდიდი. ხონი და სხვ. კიდევ უფრო გაძლიერდა რევოლუციური მოძრაობა სოფლად. გუბერნიის ყველა სოფელს მხოლოდ ხალხის მიერ არჩეული ორგანოები განაგებდნენ. მეფის ხელისუფლება სოფლად ფაქტიურად აღარ არსებობდა.

გუბერნიის თითქმის ყოველ კუთხეში გრანდიოზული მიტინგები და პოლიტიკური დემონსტრაციები იმართებოდა. მათი უპირატესობა სტაროსელსკის ნებართვით ეწყობოდა, ხოლო ზოგ მათგანს ვ. ა. სტაროსელსკი პირადადაც ესწრებოდა. პოლიტიკურმა გაფიცვამ კემშარიტად საყოველთაო ხასიათი მიიღო. გაფიცულ მუშებსა და დაბალ მოხელეებს ბანკების, სახაზინო პალატის. საოლქო სასამართლოს. საგუბერნიო მმართველობისა და თვით გუბერნატორის კანცელარიის მოსამსახურენიც კი შეუერთდნენ¹. საფოსტო, სატელეფონო და სატელეგრაფო კავშირი გუბერნიაში აღარ მოქმედებდა. მოძრაობა რკინიგზის მთელ ხაზზე წითელან ბათუმ-ფოთამდე შეჩერებული იყო. გაფიცვა მოედო გუბერნიის ყველა საფეხურის სასწავლებლებსაც. სკოლებში სწავლა ყველგან შეწყვეტილი იყო.

სამხედრო ხელისუფლების მიერ რკინიგზაზე მოძრაობის აღსადგენად მიღებული ზომები უნაყოფო აღმოჩნდა. ამ მიზნით 21 ოქტომბერს ქუთაისიდან ბათუმის მიმართულებით გაგზავნილი სამხედრო მატარებელი კუბის პოლკის ორი როტით რიონიდან მეხუთე კილომეტრზე რევოლუციურმა ხალხმა არღსებიდან გადაადგო და დაამსხვრია.

გუბერნიის ყველა მაზრაში მეფის ხელისუფლება აბსოლუტურად პარალიზებული აღმოჩნდა და მმართველობის მთელი ფუნქცია ფაქტიურად ხალხის ხელში გადავიდა. „В Чингизах, — ნათქვამი იყო ამის შესახებ ბოლშევიკურ გაზეთ «Пролетарий»-ს ერთ-ერთ ნომერში, — фактически полная демо-

¹ «Революция 1905—1907 гг. в Грузии». Тб., 1956, стр. 379—380.

кратическая республика. Дело в том, что господами положения у нас являются рабочие и крестьяне. Администрации не видать — над ней все смеются, ее все презируют. Крестьянскими группам и Чкатурской соц.-демократической организации приходится действовать в качестве временного революционного правительства в малом виде»¹.

17 ოქტომბრის მანიფესტმა ოდნავაც ვერ დააკმაყოფილა ხალხი. მისი გამოკვეყნების შემდეგ მოძრაობამ გუბერნიაში უფრო მძლავრი ხასიათი მიიღო და ახალი აღმავლობით განვითარდა. გუბერნიაში შექმნილი მდგომარეობა შემოფოთებას იწვევდა მმართველ წრეებში. საიმპერატორო მაღალი ინსტანციები, მეფისნაცვალთა კავკასიაში და სხვები საგანგაშო ცნობებს ღებულობდნენ ქუთაისის გუბერნიის ამბების შესახებ.

კავკასიის პოლიტიკის უფროსი გენერალი შირინკინი ჯერ კიდევ 8 ოქტომბერს მოახსენებდა მეფისნაცვალს, რომ «В Кутаисской губернии... политическое состояние приняло характер не просто анархии, более или менее всегда поддающейся воздействию военной репрессии, а какого-то сособого государства из самоуправляющихся революционных общин, признающих лишь власть революционных комитетов... Происходящие в Кутаисской губернии события настолько поразительны на общем фоне государственного строя империи, что иностранцы специально приезжают на Кавказ с целью ознакомиться на месте с новыми формами русской государственности»².

იგივე გენერალი შირინკინი, ქუთაისის გუბერნიის უანდამთა სამმართველოს უფროსი პოლკოვნიკი ნიკოლაევი, ოზურგეთის მაზრის უფროსი ლაზარენკო და სხვები მოხსენებას მოხსენებაზე უდგენდნენ ყველა შემდგომ ინსტანციებს და დაეინებოთ მოითხოვდნენ ქუთაისის გუბერნიაში რევოლუციური მოძრაობის ჩასახშობად სამხედრო ძალის გამოყენების გადაუდებელ საჭიროებას. გენერალი შირინკინი შექმნილი ვითარებისათვის ბრალს ღებდა სამოქალაქო მმართველობის სათავეში მდგომ იმ წარმომადგენლებს, რომლებიც არა მარტო შეგნებულ უმოქმედობას იჩენდნენ რევოლუციური მოძრაობისადმი, არაჲდ თვითონაც მონაწილეობდნენ მასში და ხელს უწყობდნენ მის განვითარებას»³. შირინკინს პირველ რიგში ქუთაისის გუბერნატორი ვ. ა. ტაროსელსკი ჰყავდა მხედველობაში.

შექმნილ ვითარებაში კავკასიის ხელისუფლებმა უკვე დაიწყეს იარაღის ელარუნი. მეფისნაცვლის დავალებათ კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსმა გენერალმა გრიანოვმა 1905 წლის 25 ოქტომბერს უბრძანა ქუთაისის მეორე დივიზიის მეთაურსა და გუბერნიაში განლაგებული ჯარებს სარდალს გენერალ-ლეიტენანტ შიშკოვსკის გაეყვანა ჯარის ძლიერი დამკველი შენაერთები რკინიგზის მთელ ხაზზე რიონიდან ბათუმამდე და სამტრედიიდან ფოთამდე»⁴.

¹ გ. ზ. «Пролетарий», 1905, № 15.

² «Революция 1905—1907 гг. в Грузии», გვ. 347.

³ იქვე, გვ. 402.

⁴ იქვე, გვ. 400.

მეფის ნაცვალმა ვორონცოვ-დაშკოვმა 28 ოქტომბერს დებეშა გაუგზავნა. სამხედრო მინისტრს და თხოვა გაეგზავნა ქუთაისის გუბერნიაში მთელი დივიზია არტილერიით, ხოლო იმავე დღეს ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო წესები შემოიღო და გაგზავნა იქ მსხვილი საექსპედიციო რაზმი გენერალ ალიხანოვ-ავარსკის მეთაურობით.

ხმები იმის შესახებ, რომ მეფისნაცვალს ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღებას აპირებდა, ერთი დღით ადრე გავრცელდა. ამიტომ 27 ოქტომბერს ვ. ა. სტაროსელსკი სასწრაფო მოხსენება გაუგზავნა გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს. მოხსენებაში ხაზგასმული იყო, რომ სამხედრო მდგომარეობის შემოღება გამოიწვევდა უთანაშაულო ხალხის სისხლისღვრას, რაც კიდევ უფრო გაამწვავებდა ისედაც გათულებულ პოლიტიკურ ვითარებას. მოხსენების დასასრულს სტაროსელსკი თხოვდა მეფისნაცვალს თავი შეეკავებინა ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღებასაგან. «В предвидении прискорбных последствий, — წერდა სტაროსელსკი, — которые никоим образом не могут усложнить население... Осмеливаюсь обратиться к Вашему сиятельству с почтительнейшей просьбой не вводить военного положения»¹.

ამრიგად, ცდილობდა რა თავიდან აეციდინა გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღება, სისხლისღვრა და რეპრესიები, ვ. ა. სტაროსელსკი ძალას არ იშურებდა, რათა ამით უფრო ხელსაყრელი პირობები შეექმნა გუბერნიაში რევოლუციური მოძრაობის შემდგომი გაღრმავებისათვის.

ოქტომბრის ბოლოს ვ. ა. სტაროსელსკი ოზურგეთის მაზრაში გაემგზავრა. რაეითარი დაცვა ამ გაშვზავრებისას, ისე როგორც ყოველთვის გუბერნიაში მოგზაურობისას, მას არ ახლდა. ამჯერად აცილებდა მას მხოლოდ მისი წლობით აღჭურვილი საგანგებო დავალებათა მოხელე პ. ყიფიანი და რამდენიმე გურული წითელრაზმელი. გუბერნატორს ტანთ წითელი ხალათი ეცვა, როგორც სიმბოლო რევოლუციისა. გურიის სხვადასხვა საზოგადოებაში ის მართო ესაუბრებოდა ხალხს. რევოლუციური გლეხობა სტაროსელსკის ყველგან ოვაციებით ხვდებოდა². ოზურგეთის მაზრის მომრიგებელი მოსამართლე თავადი თაყაიშვილი 1906 წლის თებერვალში უჩვენებდა სტაროსელსკის საქმის გამოსაძიებლად შექმნილ კომისიას, რომ გურიაში სახალხო კრებებსა და მიტინგებსუ ამბობდნენ, გუბერნატორი სტაროსელსკი და მთელი რუსი ხალხი რევოლუციის მხარეზეაო, და შემდეგ დასძინდა: «Подобное заявление революционеров о том, что губернатор Старосельский стоит за них, оправдывалось распоряжениями и вообще образом действий губернатора. Он не принимал никаких мер против революционного движения в губернии, действовал в угоду им»³.

იგონებდა რა გურიაში ამ მგზავრობის დღეებს, ვ. ა. სტაროსელსკი წერდა: „დამახასიათებელია, რომ უმცველებოდ (პოლიციის ან სამხედროთაგანის)

1 დოკ. № 34.

2 დოკ. № 67.

3 დოკ. № 54. დასახ. ნაშრომი, გვ. 47.

ჩემს ვაჟგზავრებს ადგილობრივ მეოფნე რუსები უყურებდნენ როგორც უგუნურ აპოკრიფს. საშინს და აშასთან ხელისუფლების პრესტიჟის დამამცირებელს და შებღავებულს. მე მიწინასწარმეტყველეს დატყვევება ან სიკვდილი. გურულუშმა ისე მიმიღეს, რომ უკეთესი არ შეიძლებოდა. მე ემოგზაურობდი სამატრო ქუჩის მცველებით გარშემორტყმული, ემუსაიდობდი იმათ წარმომადგენლობთან და ყველგან ნაშვლილ ქართულ სტუმართმოყვარეობით მხედებოდნენ.¹

გურიიდან უკან დაბრუნებისას სამტრედიოში მიიღო სტაროსელსკი-მ ცნობა ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღებისა და გურიის სასაზღვროდ თბილისიდან დამსჯელი ექსპედიციის გაგზავნის შესახებ. ეს ცნობა გლეხის სისწრაფით გავრცელდა მთელს გუბერნიაში. 31 ოქტომბერს სამტრედიოში მასიური მიტინგი გაიმართა. მიტინგს რამდენიმე ათასი მშრომელი დაესწრო. მათ შორის ბევრი იყო ჩამოსული მეზობელი რაიონებიდან. დაესწრო მას ვ. ა. სტაროსელსკიც.

სამტრედიოში მიიღო რევოლუცია. რომელშიც დაგმობილი იყო 17 ოქტომბრის მანიფესტის რეზოლუცია მოითხოვდა აგრეთვე ახლად გამოცხადებულ სამხედრო მდგომარეობისა და გურიის წინააღმდეგ განზრახული რეპრესიების დაუყოვნებლივ გაუქმებას.

აქვე წარუდგნენ სტაროსელსკის რევოლუციური ორგანიზაციებს წარმომადგენლები და სთხოვეს მას მიეღო გადაუდებელი ზომები გურიის ღარიბებს თავიდან ასაცლებლად. ამავე დროს, ვინაიდან რეკინგზანე მოძრაობა საერთოდ შეწყვეტილი იყო, რეკინგზის მუშათა საგაფიცო კომიტეტმა სპეციალური საფლევატო მატარებელი შესთავაზა სტაროსელსკის თბილისში გასამგზავრებად.

1 ნოემბერს ამ მატარებლით სტაროსელსკი თბილისში ჩავიდა. მეფრანკულად მოსაუბრეთ წარუდგა, დაარწმუნა ის, რომ ქუთაისის გუბერნიის ვითარებათა შესახებ მის პიერ მიღებული ცნობები თითქმის გაზვიადებული იყო და ღაითანმა მოეხსნა სამხედრო მდგომარეობა ქუთაისის გუბერნიაში. სსდმპ-რომელც მეფრანკულთან მიმდინარეობდა ამ საკითხზე, გვიან ღამით დამთავრდა 2 ნოემბერს და გაიცა განკარგულება გურიის ასაკლებად თბილისიდან გაგზავნილი სამხედრო შენაერთების მოძრაობის შეჩერებისა და მათი უკანვე გაწვევის შესახებ. ამ შენაერთების მეწინავე ნაწილები ამ დროს უკვე სამტრედიოში იყვნენ მისულნი და გურიაში სისხლისღვრისათვის ემზადებოდნენ. განკარგულებაჲ აქ შეჩერებისა და ჯერ დაბრუნების შესახებ მათში ჩოჩქოლი გამოიწვია.

ეს იყო დიდი გამარჯვება სტაროსელსკის ტაქტიკისა და ბრწყინვალე ნაყოფი ქართველი მშრომელი ხალხის ბედისათვის მისი უანგარო ზრუნვისა. მართალია, ამ გამარჯვებას უმთავრესად მასიურმა საპროტესტო მოძრაობამ და მძლავრა საზოგადოებრივი აზრის გავლენამ შეუწყო ხელი, მაგრამ სტაროსელსკის როლი ამ საქმეში მაინც დიდი იყო. ის თავდებად დაუდგა დასავლეთ სა-

¹ ვ. ა. სტაროსელსკი. დანახ. ნაშრომი, გვ. 47.

ქართველთა მშრომელ მოსახლეობას, რომ შეწყვეტდნენ გაფიცვას, ჰოძრაობას და დაუბრუნდებოდნენ მშვიდობიან შრომას. ასეთმა თავდებობამ მეფისნაცვალთან გამართულ სხდომაზე დამსწრეთა ერთ ნაწილში გესლიანი ღიმილად გამოიწვია. „მე თავდებათ დაუდექი, რომ ამ დადგენილებათა შემდეგ გაფიცულნი დაიწყებდნენ მუშაობას და რომ ჯარს (რომელიც გურიის დასაბრუნებლად იყო გაგზავნილი — ს. მ.) დაუბრკოლებლივ მოიყვანენ თბილისში. ამ თავდებობამ გამოიწვია შირინჯინის გესლიანი ღიმილი,“¹ — იგონებდა შემდეგ ვ. ა. სტაროსელსკი ამის შესახებ.

ამ თავდებობით სტაროსელსკი დიდ პასუხისმგებლობას კისრულობდა. ამით ის თავის თავს საფრთხის წინაშე აყენებდა, მით უმეტეს, რომ მას თვითონაც არ წამდა, რომ ქუთაისის გუბერნია და მისი მებრძოლი ხალხი იარაღს დაჰყრიდა და დამშვიდდებოდა. პირიქით, ის ნათლად ხედავდა. რომ იქ დაწყებული ჰოძრაობა შემდეგ უფრო მძლავრი აღმავლობით განვითარდებოდა. მაგრამ ხალხისათვის მოალოდნელი განსაცდელის ქამს მას სხვა გადაწყვეტილების მიღება არ შეეძლო. ამავე დროს ამ ნაბიჯს ის არა უბრალო ინსტინქტით. არამედ თავიიარაღწმენით, ნათელი სინდისითა და მშრომელი ხალხის ინტერესებისათვის თავდადების გრძნობის კარნახით დგამდა. ამიტომ არის ასე უკვდავი სახელი მისი ხალხის წიაღში.

3 ნოემბერს ვ. ა. სტაროსელსკი იგივე სადღეღაგატო მატარებლით თბილისიდან გურიისაკენ გაეშურა. თბილისის ვაგზალზე მის გასაცილებლად 10 ათასამდე კაცმა მოიყარა თავი. აქ იყვნენ რკინიგზის, დეპოს. მთავარი სახელოსნოებისა და თბილისის ფაბრიკებისა და ქარხნების მუშები. გაიმართა სახელდახელო მიტინგი, რომელზეც გულთბილი სიტყვები წარმოითქვა სტაროსელსკის მიმართ, მას ყველა ოვაციით ხვდებოდა. გულწრფელად ულოცავდნენ რევოლუციური გურიის დასაცავად მიღწეულ გამარჯვებას.

საპასუხო სიტყვაში სტაროსელსკიმ მადლობა გადაუხადა მიტინგის მონაწილეებს. «Оказанный вами мне прием, — კვლავ მოკრძალებით თქვა მან, — не соответствует моим заслугам, которые состояли лишь в правильном изложении и освещении дел перед... заместителем... Считаю долгом засвидетельствовать перед вами искреннюю свою благодарность инициаторам того поезда, на котором мне удалось приехать, и всем моим спутникам, как в поездке по Гурии, так и на этом поезде, и провозгласить хвалу тем, кто так дружно принял к сердцу угрожающие Гурии бедствия»². სიტყვის დასასრულს გაისმა ხალხის შეძახილები: „ურა“, „ვამა“, „გაუმარჯოს“ და სხვ.

თბილისის ვაგზლის ბაქნიდან სადღეღაგატო მატარებელი სასულე ორკესტრითა და რევოლუციური სიმღერებით გააცილეს. მატარებლის როგორც ორთქლმავალი, ისე ვაგონი, რომელშიც სტაროსელსკი იმყოფებოდა, ჰორთუ-

¹ ვ. ა. სტაროსელსკი. დას.ხ. ნაშრომი, გვ. 54.

² დოკ. № 37.

ლი იყო მწვანე ჰორლანდებით, წითელი ალმებითა და რევოლუციური ლოზუნგებით „ძირს თვითმპყრობელობა, გაუმარჯოს რევოლუციას.“¹

გულთბილი მილოცვებით შეხვდნენ სადღეღაგატო მატარებელს მშრომელთა წარმომადგენლები გორში, ხაშურსა და ზესტაფონში. ზესტაფონის ვაგზლის ბაქანზე მრავალათასიანი მიტინგი გაიმართა. მიტინგზე გამოსულმა ორატორმა შემდეგი სიტყვებით მიმართა ხალხს: «Товарищи! Поздравляю! Гурния спасена. Нашему Старосельскому удалось выхлопотать не только отозвание войск, но и снятие военного положения. Да здравствует Гурния, да здравствует революция, да здравствует Старосельский, который, когда потребовал народ, не взирая на усталость и даже не пообедав, поспешил в Тифлис и одержал столь блестящую победу над бюрократией...»².

ამ დროს სტაროსელსკი ვაგონის კარებში იდგა და იქიდანვე წარმოთქვა მგზნებარე სიტყვა: «Товарищи! Наша прекрасная Гурния спасена — казачков и войска, учиняющие погромы, приказано удалить... Да здравствует наша прекрасная Гурния, идущая во главе освободительного движения! Прощайте! Я спешу в Гурнию с этой радостной вестью»³.

დღიით 4 ნოემბერს სტაროსელსკი სამტრედიამი ჩავიდა, სადაც მას კვლავ საზენიშო შეხვედრები მოუწევს, რის შემდეგ მან გურიის დასარბევად აქ ჩამოსულ ჯარებს მეფისნაცვლის განკარგულება გადასცა თბილისში დაბრუნების შესახებ.

იგონებდა რა შემდეგ ამ დღეებს, ვ. ა. სტაროსელსკი წერდა: „გულწრფელი სიტყვები, მარტივი, მაგრამ გულწრფელი და საერთო მზიარულება იყო ჩემი ჯილდო შეძლებისამებრ მოვალეობის ასრულებისა, 3 ნოემბერი სამუდამოდ შეიქმნა ერთ სამზიარულო და სახსოვარ დღედ ჩემს ცხოვრებაში“⁴.

ასრულებდნენ რა რსდმპ III ყრილობის გადაწყვეტილებებს, ქართველი ბოლშევიკები რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტისა და მისი ადგილობრივი ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით აქტიურად იბრძოდნენ ოქტომბრის საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცების შეიარაღებულ აჯანყებაში გადასაზრდელად, აჯანყებაში, რომელსაც უნდა დაემხო თვითმპყრობელობა და შეექმნა დემოკრატიული რესპუბლიკა მუშებისა და გლეხობის რევოლუციურ-დემოკრატიული დიქტატურით, ზოლო მისი განმტკიცებისა და ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის ამოცანების განხორციელების შემდეგ მუშათა კლასსა და სხვა ექსპლოატირებულ მასებს უნდა დაეწყოთ ბრძოლა სოციალისტური რევოლუციისათვის.

ოქტომბრის საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვის პერიოდში გაჩაღებულ ბრძოლა ნოემბერ-დეკემბერში მთელს საქართველოში და კერძოდ ქუთაისის გუბერნიამი ახალი ძალით განითარდა. ნოემბრის შუა რიცხვებში ფოსტა-ტელეგრაფის მუშა-მოსამსახურეთა გაფიცვებმა მოიცვა ქუთაისი, ფო-

¹ დოკ. № 136.

² იქვე

³ იქვე.

⁴ ვ. ა. სტაროსელსკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 55.

თი, ქიათურა, ოზურგეთი და გუბერნიის სხვა ცენტრები. პარტიულმა ორგანიზაციებმა კიდე უფრო გააქტიურეს მუშათა და გლეხთა მასებში. აგრეთვე ჯარისკაცთა შორის სააგიტაციო პროპაგანდისტული მუშაობა. რევოლუციურმა მოძრაობამ სოფლის რაიონებში ახლა უფრო ფართო ხასიათი მიიღო. მოძრაობამ ჯარის ნაწილებშიც იჩინა თავი. 20-21 ნოემბერს გაიმართა ქუთაისის გარნიზონის ჯარისკაცთა მასიური კრებები, რომლებზეც მიღებულ იქნა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის მიერ შედგენილი პროექტი რეზოლუციისა. ჯარისკაცთა მნიშვნელოვანი ნაწილის სიმპათიები რევოლუციური ხალხის მხარეზე იხრებოდა. გამონაკლისს ამ წახრით, უმთავრესად, ყაზახთა შენაერთები წარმოადგენდნენ, რომლებიც მტრულად იყვნენ განწყობილი რევოლუციური ხალხისადმი, გამოიწვევად ექირათ თავი და ზოგჯერ ხალხთან პროვოკაციულ შეტაკებასაც იწვევდნენ.

პოლიტიკური ატმოსფერო 1905 წლის ნოემბრის დამლევისათვის ქუთაისის გუბერნიაში იმდენად დაიძაბა, რომ ყაზახთა სამხედრო ნაწილებს პროვოკაციულ გამოხდომათა საპასუხო თითქმის მთელი მოსახლეობა აღსდგა. გუბერნიაში ფაქტიურად უკვე დაიწყო შეიარაღებული სახალხო აჯანყება. 27-28 ნოემბერს ქუთაისი ბარისკადებით დაიფარა. ყაზახთა სამხედრო ნაწილების წინააღმდეგ ბრძოლაში ქალაქის მოსახლეობის დასახმარებლად ტალღასავით მოედინებოდა შეიარაღებული ხალხი ახლობელი სოფლებიდან. შეიარაღებულ შეტაკებებს ადგილი ჰქონდა აგრეთვე ფოთში და გუბერნიის შეილივე მაზრის სხვადასხვა რაიონში.

მოძრაობას ახალი ბიძგა მისცა ცენტრადან მიღებულმა ცნობამ მოსკოვის მუშათა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვისა და შეიარაღებული აჯანყების დაწყების შესახებ. 10 დეკემბრიდან გაიფიცა რკინიგზის ყველა მუშა. რკინიგზის ადმინისტრაცია მთელ ხაზზე გადაყენებული, ხოლო ჟანდარმერია განიარაღებულ იქნა. რკინიგზის მართვა-გამგეობა მუშათა საგაფიცო ბიუროების, ხოლო მისი დაცვა რევოლუციური მებრძოლი რაზმების ხელში გადავიდა. საგაფიცო ბიუროები, რომლებიც მსხვილ სადგურებზე იყვნენ განლაგებული, განაგებდნენ მატარებლების მოძრაობას, წარმართავდნენ რკინიგზის მთელ საქმიანობას და ასრულებდნენ რევოლუციური ხელისუფლების ჩანასახთა როლს.

რკინიგზის მუშათა საყოველთაო გაფიცვის გამოცხადების შემდეგ ახალი ძალით განვითარდა გლეხთა მოძრაობა მთელს გუბერნიაში. შეიარაღებულმა გამოსვლებმა ახლა ყველგან მასიური ხასიათი მიიღო. მებრძოლი რაზმები თავს ესხმოდნენ სამაზრო სამმართველოებს, პოლიციისა და ჟანდარმერიის ორგანოებს, ანაირადებდნენ მათ, ანთავისუფლებდნენ პოლიტიკურ პატიმრებს და ეუფლებოდნენ ხელისუფლების ფუნქციებს. ტყიბულში, ზესტაფონში, ხარაგოულსა და წიფის გვირაბთან ადგილი ჰქონდა მსხვილ შეიარაღებულ შეტაკებებს რეგულარული ჯარის ნაწილებთანაც. მათი ჯარისკაცების ნაწილი დატყვევებული, ხოლო დანარჩენი განიარაღებული იქნენ მებრძოლი რაზმების მიერ. სურამის გვირაბი რაზმელებმა ორთქლპავლებით ჩახერგეს. მატარებელ-

ზის მოძრაობა თბილისიდან ქუთაისის, ბათუმისა და ფოთის მიმართულებით შეწყდა. 30 დეკემბერს შორაპნის მეტრძოლი რაზმი თავს დაესხა ზესტაფონის ხაზ-ნას. საიდანაც გაიტანა 201 ათასი მანეთი, რაც იარაღის შესაძენად იქნა გამოყენებული.

ამრიგად, 1905 წლის დეკემბრის ბოლოს მეფის ხელისუფლება ქუთაისის გუბერნიაში ფაქტიურად აღარ არსებობდა. მთავრობის ორგანოები დახურული. ზოლო პოლიციის, ქანდარმერიისა და სასამართლო დაწესებულებათა მოხელენი ყველგან დაპატიმრებული ან განიარაღებული იყვნენ. ხელისუფლების ფუნქციები გუბერნიაში არსებითად რევოლუციური ხალხის ხელში გადავიდა.

კავკასიის პოლიციის უფროსი გენერალი შირინკინი შემოფოთებული იყო ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილი ვითარებით და ჯერ კიდევ 1905 წლის 24 დეკემბერს მოახსენებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს, რომ: «Кутапская губерния на особом положении; властей, кроме губернатора Старосельского, не признают, жандармов обезоружили, завадеди западным участком дороги, сами продают билеты и наблюдают за порядком...»

Донесений из Кутанса не получаю, жандармы с линии сняты и сосредоточены в Тифлисе. Посылаемые нарочные с донесениями обыскиваются революционерами и бумаги отбираются, положение там невозможное»¹.

ამ ვითარებაში მეფის მთავრობის ნდობით აღჭურვილ გუბერნატორს ყოველი ღონე უნდა ესმარა სახალხო მოძრაობის ჩასახშობად, გარედან უნდა მოეწვია და გაედლიერებინა შეიარაღებული ძალები, პოლიცია, ქანდარმერია, სხვა დამსჯელი ორგანოები და ყოველი ჯურის შავრაზმულ-რეაქციულ ძალებზე დაყრდნობით ლახვარი ჩაეცა რევოლუციური ბრძოლით აღმდგარი ხალხისა და მისი აჯანყარდის — რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიისათვის. ამაზე მას, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, თავდებობაც ჰქონდა ნაყისრი მეფისნაცვლის წინაშე. ეს სახელსა და დიდებასაც მოუხვეჭდა მას თვითმპყრობელური რეჟიმის თვალში. და განა ასე არ იქცეოდნენ რუსეთის იმპერიის სხვა, მათ შორის — ნეზობელი თბილისის, გუბერნიის მმართველები? აქ ჰომ მუდამ თარეშობდნენ გენერალ ამილახვარისა და პოლკოვნიკ ალფთანის დამსჯელი ექსპედიციები, რომლებიც მშრომელი ხალხის სისხლითა და ცრემლით აქრობდნენ რევოლუციური მოძრაობის ცეცხლს.

მაგრამ ამ გზით სვლა არ შეეძლო ვ. ა. სტაროსელსკის. ის მშრომელი ხალხის მაჯისცემით სულდგმულობდა, დაჩაგრულთა ბედით იწვოდა და მათი განთავისუფლების დიადი საქმისათვის ერთგული სამსახური, ზოლო თუ საბჭრო იქნებოდა — თავდადებაც, მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების უმთავრეს მიზნად მიაჩნდა. ამიტომ, როგორც წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი დოკუმენტები მეტყველებენ, მის მიერ გადაღმული ყოველი ნაბიჯი ახლაც, გუბერნიაში რევოლუციური მოძრაობის ამ კულმინაციური განვითა-

¹ დოკ. № 43.

რების პერიოდშიც, ისევე როგორც მისი ხანმოკლე გუბერნატორობის პირველ სამ თვეში, კვლავ შრომელი ხალხის მიზნებსა და მისწრაფებებს, თვითმპყრობელობის დამხობისა და რევოლუციის გამარჯვების ინტერესებს ემსახურებოდა.

ნაცვლად იმისა, რომ გარედან მოეწვია დამატებითი სამხედრო ძალა, მიესია ის რევოლუციური ხალხისათვის და სისხლში ჩაეხშო მისი მოძრაობა, სტაროსელსკიმ მარტო ნოემბერ-დეკემბერში სამჯერ დააყენა საკითხი მეფისნაცვლის წინაშე ზოფიორის ყაზახთა პოლიცია და საერთოდ ყაზახთა სხვა სამხედრო შენაერთების ქუთაისის გუბერნიის ფარგლებიდან გაწვევის შესახებ.¹ ამით ის ცდილობდა თავიდან მოეცილებინა ყველაზე რეაქციულად განწყობილი სამხედრო ძალა და საშუალება მიეცა რევოლუციური ხალხისათვის უმსხვერპლოდ. ან ნაკლები მსხვერპლით ჩაეგდო ხელში ძალაუფლება.

თუ პარტიული ორგანიზაციები ჯარისკაცთა შორის ეწეოდნენ სააგიტაციო მუშაობას, ვ. ა. სტაროსელსკი ხშირად იწვევდა სამხედრო ნაწილებს მეტაურთა შემადგენლობას, განეპარტავდა ხალხის მოთხოვნილებებს და აფრთხილებდა მათ არ ჩარეულყვენ სამოქალაქო ხელისუფლებისა და საერთოდ ხალხის შინაურ საქმეებში.

ასეთივე მუშაობას აწარმოებდა სტაროსელსკი პოლიციის რაზმების მთელს პირად შემადგენლობაში, ზღუდავდა მათ მოქმედებას, ნერგავდა მათში რევოლუციური ხალხისადმი თანაგრძნობის განწყობილებას, ასუსტებდა ამით რეაქციის ძალებს და ხელისუფლებისაკენ უხანიადა გზას რევოლუციურ მასებს უფრო მეტიც, გუბერნატორი განკარგულებებს აძლევდა პოლიციის ასასურაზმებს წითელი რაზმებისათვის იარაღის გადაცემის შესახებ. სტაროსელსკი თვითონვე ესწრებოდა შრომელთა მასიურ მიტინგებს, წარმოთქვამდა სიტყვებს, იცავდა მათ პოლიციის მხრით მოსალოდნელი თავდასხმისაგან და ამით ფართო გასაქანს აძლევდა რევოლუციური იდეების პროპაგანდას.

საყურადღებო ცნობებს იძლევა ამის დასადასტურებლად სენატორ მიცკევიჩის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი, რომელიც წინამდებარე პუბლიკაციაშია მოტანილი. ამ მოხსენებაში ნათქვამია: „Губернатор ходил на собрания (митинги) в штатском платье. Один раз его подняли на руки и на руках вынесли из сада, на паперть собора, откуда он и говорил к народу речь... Губернатор запретил задерживать тех, кто читают народу или разбрасывают прокламации, а также разгонять толпу на улицах. Несколько стражников за то, что они арестовали агитаторов, губернатор арестовал...“

26 ноября в уездном резерве был праздник, на который приехал Старосельский и говорил стражникам речь о том, что надо служить народу, делать то, что хочет народ, и тогда народ не будет вас обижать. Вам будет еще лучше, надо привыкать к новым законам. Согласны ли вы идти туда, куда я пойду... Кто пойдет за мной, поднимите руки. Многие подняли руки. Молодцы, сказал Старосельский, я не надеюсь на вас, а теперь надеюсь. Пойду с вами и пролью вместе кровь. Потом говорил про равноправие граждан, про свободу, про то, что тех,

¹ დოკ. № № 38, 39, 42.

თვით სტაროსელსკის, როგორც გუბერნატორის, პირადი დაცვაც შავი ზღვის ფლოტის რამდენიმე რევოლუციონერ-დემურტორისაგან შედგებოდა. დაცვის ერთერთი მცველთაგანისათვის პოლიციელებს წითელრაზმელების მიერ მოკლულ პოლიციელ ალექსეევის თოფი შეუნიშნავთ, და ამის შესახებ პოლიციელ ვოლკოვს სტაროსელსკისათვის მოუხსენებია, რაზეც მისგან, ნაცვლად მაღლობისა, მკვანე პასუხი მიუღია: «Это не тебе знать,» — უთქვამს მისთვის სტაროსელსკის.¹

ყაზახ ჯარისკაცთა თარეში ქუთაისში აღაშფოთებდა არა მარტო მოსახლეობას, არამედ ქალაქის დაცვასაც სერიოზული საფრთხით ემუქრებოდა. რის გამოც 1905 წლის ნოემბრის შუა რიცხვებში მან გაფიცვა გამოაცხადა. ეს შემთხვევაც კვლავ რევოლუციური ხალხის ინტერესებისათვის გამოიყენა სტაროსელსკიმ, საქალაქო დაცვა სავსებით გააუქმა, მთელი მისი პირადი შეპადგენლობა სამსახურიდან დაითხოვა, მის ნაცვლად ქალაქში 60 კაცისაგან შემდგარი სახალხო მილიცია შემოიღო, რომელიც მთლიანად წითელრაზმელებით დააკომპლექტა და პოლიციის იარაღით შეიარაღა.

წინამდებარე პუბლიკაციაში მოტანილი ერთერთი დოკუმენტი ნათელ წარმოდგენას იძლევა ამ მილიციისა და სტაროსელსკისთან მისი დამოკიდებულების შესახებ. აი რას ეკითხულობთ ამ დოკუმენტში: «Эти «выборные» и «пользующиеся доверием населения» 60 человек были членами одной из «Красных сотен» грузинских боевиков социал-демократов. Курьезная картина получалась при встречах губернатора Старосельского с охранниками: Сначала охранник отдавал честь по-военному, а затем кричал ему: «Гамарджоба, Лало!» («Здравствуй, Володя!»)... Вместо полиции свои боевики, губернатор — «товарищ», военное положение отменено, сочувствие массы и передовой интеллигенции — на стороне революции. Это ли не подходящий момент? И революционеры его использовали, на улицах Кутаиси появились первые на всем Кавказе баррикады»².

თვით სტაროსელსკი აღნიშნავდა შემდეგ, რომ 60 კაცი მილიციისა, „რომელიც ქალაქის მცხოვრებლებმა შეადგინეს გაფიცული პოლიციელების მაგივრად... ზალისით და ძლიერ გონიერულად ასრულებდნენ განკარგულებებს წესრიგის დასაცავად და მცხოვრებთა განსაცდელისაგან დასაფარავად.“³ ასეთივე სახალხო მილიცია შექმნა სტაროსელსკიმ ფოთშიც.

პუბლიკაციაში მოტანილი თითქმის ყველა დოკუმენტი იმაზე მეტყველებს, რომ გუბერნატორი სტაროსელსკი მთავრობის კი არა, რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის მხარეზე იდგა და არა მარტო თანაუგრძნობდა მას, არამედ მთელი თავისი არსებით ემსახურებოდა განმათავისუფლებელი ბრძოლის დიად საქმეს. ყველაფრით ჩანდა, რომ ის რევოლუციის მეგრძოლი ჯარისკაცი იყო.

ამიტომ ზალხიცი ასე იცნობდა მას, იცნობდა სტაროსელსკის როგორც რევოლუციონერს და არა გუბერნატორს. „Старосельского принимали не как

¹ საქ. ცსათ, ფონ. 1686, საქ. 257, ფურც. 86.

² დოკ. № 137.

³ ვ. ა. სტაროსელსკი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 89.

губернатора. По народной молве, представители организаций имели к нему доступ днем и ночью»¹, — აჩვენებდა მიცვევის კომისიას პოლიტ-მეისტერის მოვალეობის დროებით შემსრულებელი ტერ-ანტონოვი.

ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის ამხანაგი მალინოვსკი მოუთხოვრებდა იგივე კომისიას, რომ რევოლუციური მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში განსაკუთრებით მძლავრად განვითარდოდა გუბერნატორად სტაროსელსკის დანიშვნის შემდეგ. «Агитаторы, работавшие по деревням — натежамия ამ ჩვენებაში» — стали стекаться в Кутаис, под крылышко к Старосельскому. Началась открытая пропаганда... Полиции предложено было Старосельским этой пропаганде не препятствовать»².

ამავე ჩვენებაში ნათქვამია: «4 декабря 1905 г. в Поти приехал брат губернатора Старосельского и, явившись к потийскому полицмейстеру кн. Абашидзе, от имени губернатора передал, чтобы кн. Абашидзе не препятствовал устройству вечеров и собраний и производству на них пожертвований и сборов в пользу [социал]-[демократической] партии. Вместе с тем, брат Старосельского привез от губернатора секретное предписание, кажется, от 3 декабря за № 6631, о том, чтобы Абашидзе передал в ведение городской милиции охрану тюрьмы, почтовой конторы и казначейства, хотя в Поти был тогда военный гарнизон. Кн. Абашидзе не разрешал вечеров, собраний и сборов, но воспрепятствовать всему этому не мог. Относительно передачи казначейства, почты и тюрьмы городской милиции кн. Абашидзе заготовил донесение губернатору, что такого предписания он выполнить не может ввиду ненадежности городской милиции, составленной из людей порочных...»³.

ამ დროს, როგორც ცნობილია, პარტიული ორგანიზაციები გაძლიერებულ მუშაობას ეწეოდნენ შეიარაღებული აჯანყებისათვის. ამ მიზნით ისინი ევროპის ქვეყნებშიც იძენდნენ იარაღს, რომელიც საქართველოში უმთავრესად ფოთის ნავსადგურიდან შემოდის, ხოლო იარაღის შესაძენად საჭირო ფული, ერთს მხრით, ხალხში გროვდებოდა, ხოლო მეორეს მხრით — სახელმწიფო ხაზინებში არსებული თანხების ექსპროპრიაციის გზით მოაპოვებოდა.

აი, რა ჰქონდა მხედველობაში სტაროსელსკის, როცა ის ზემოაღნიშნულ მისიით ფოთში აგზავნიდა თავის ძმას იული სტაროსელსკის. ამ მისიას შედეგად უნდა მოჰყოლოდა რევოლუციური ორგანიზაციების მიერ საჭირო ფულის ხალხში დაუბრკოლებლად შეგროვება, ფოთის ხაზინის რევოლუციური მილიციის ხელში გადასვლა, იქ დაცული დიდძალი ფულადი თანხების ექსპროპრიაცია და რევოლუციური ორგანიზაციების მიერ იარაღის შესაქენად გამოყენება, იარაღისა, რომლითაც რევოლუციური მასები უნდა შეიარაღებულიყო თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ გამაწყვეტი იერიშის მისატანად.

ახასიათებდა რა სტაროსელსკის, როგორც თანმიმდევრულ რევოლუციონერს, თავისი ჩვენების დასკვნით ნაწილში მალინოვსკი პირდაპირ მიუთითებდა,

¹ დოკ. № 75 ა.

² დოკ. № 62.

³ იქვე.

რომ: «По убеждению Старосельский был социал-демократ из фракции большевиков... Сделавшись губернатором, Старосельский был, по мнению г. Малиновского, последователен в осуществлении своих убеждений и взглядов, так: он разрешает открытую пропаганду, ездит в сопровождении боевых дружинников, разрешает производство сборов в пользу своей партии, предписывает сдать милиционерам почтовую контору, тюрьму и казначейство в Поти и др. Народ называл Старосельского «наш губернатор», Старосельский говорил всегда с народом один, оставляя в стороне представителей полицейской власти. Так было в Озургетском уезде, по рассказам участкового пристава Салакая, так было и при посещении Старосельским тюрьмы в Кутансе, когда он, оставив г. Малиновского, советника Целярицкого и смотрителя тюрьмы в конторе, один пошел к арестантам и обошел все камеры»¹.

სტაროსელსკის არა მარტო სრული თანხმობით, არამედ მისი აშკარა მხარდაჭერით და ხელშეწყობით მოახდინეს რევოლუციურმა ორგანიზაციებმა თენგიზის 77-ე პოლკის ყვირილასა და ხარაგოულში განლაგებულ ასეულებზე თავდასხმა, მათი ჯარისკაცების განიარაღება და დატყვევება 1905 წლის 30 დეკემბერს, ისევე როგორც ყვირილის ხაზინიდან 201 ათასი მანეთის ექსპროპრიაცია იმავე დღეს.

როგორც სტაროსელსკის საქმის გამოსაძიებლად სპეციალურად შექმნილი სამხედრო-საგამომძიებლო კომისიის 1906 წლის 6 თებერვლის აქ გამოქვეყნებულ დადგენილებიდან ჩანს, სტაროსელსკის არა ერთხელ მოახსენებდნენ იმის შესახებ, რომ ზემოაღნიშნულ სამხედრო ნაწილებსა და ზესტაფონის ხაზინას საფრთხე მოელოდა, მაგრამ ის, არამც თუ თვითონ არ ღებულობდა ზომებს ამ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, არამედ სამხედრო და სამოქალაქო ხელისუფლების სხვა მოხელეებსაც არ აძლევდა უფლებას გადაედგათ რაიმე ნაბიჯი ამ მიმართულებით.²

«Вместе с тем 5 или 6 января сего (1906) года... губернатор Старосельский был в Квирилах, имел там личную продолжительную беседу с главарями социал-демократической... партии, т. е. с лицами, виновными в вооруженных нападениях на уездное управление, казначейство, войска и полицейскую стражу, которые, следовательно, были ему известны, но никаких распоряжений и задержаний их или вообще по поводу этих событий им сделано не было...»

...Губернатор Старосельский вообще имел сношения с руководителями социал-демократической... партии [и] пользовался влиянием у них»,³ — აღნიშნულია ამ დადგენილებაში.

ასეთვე ცნობებს გვაწვდის სტაროსელსკის შესახებ პუბლიკაციაში მოტანილი მრავალი სხვა დოკუმენტიც. ყოველ მათგანში ნათლად არის აჩვენებული სტაროსელსკის უმწიკვლო შრომა, ღვაწლი და ამაგი მშრომელთა განმათავისუფლებელი ბრძოლის, რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის იდეების ზეიმიზათვის. მან მთლიანად დაუმორჩილა თავი რევოლუციურ სოციალ-დემო-

1 დოკ. № 62.

2 დოკ. № 58.

3 იქვე.

მოკრატისა და, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ერთი ნაბიჯიც არ გადაუდგამს მასთან შეთანხმების, მისი მითითების თუ დავალების გარეშე. «Этот губернатор подчинил себя социал-демократии и начал управление губернией с помощью Кутаисского Комитета Российской социал-демократической партии». — ეკითხულობთ ამის შესახებ ძველი ბოლშევიკის ა. ნ. მაკარენკოს წერილში, რომელიც წინამდებარე პუბლიკაციაშია მოტანილი¹.

ვ. ა. სტაროსელსკის როგორც რევოლუციონერის შესახებ საყურადღებო ცნობას იძლევა პუბლიკაციაში მოტანილი კიდევ ერთი დოკუმენტი, კერძოდ, 1903 წლიდან ბოლშევიკური პარტიის წევრის პ. ვიშნიაკოვას მოგონება. ამ დოკუმენტის მიხედვით გუბერნატორ სტაროსელსკის თავის ბინაზე ქ. ქუთაისში, რომელიც გუბერნატორის რეზიდენციის შენობაშივე იყო მოთავსებული, სტამბა ჰქონია მოწყობილი, სადაც პარტიული ორგანიზაციების მოწოდებები და პროკლამაციები იბეჭდებოდა. თვით პ. ვიშნიაკოვა შემდეგს მოგვითხრობს ვ. ა. სტაროსელსკის ამ საიდუმლო სტამბის შესახებ: «В конце весны или начале лета 1906² года я приехала в Батум с конспиративным заданием: надо было набрать две прокламации.

Товарищ, ведавший подпольными типографиями, оказал мне: «В Батуме сейчас с этим делом трудно, поезжай в Кутаис». И назвал мне адрес явочной квартиры.

В Кутаисе, в центре города, я быстро нашла нужный мне дом и назвала человека, которого хочу видеть. Это был высокий, интеллигентного вида мужчина, показавшийся мне очень строгим и чем-то озабоченным. Я была тогда совсем девочкой и робела, а он подбадривал меня. В этом «губернаторском доме» и была оборудована маленькая типография. Конечно, «типография» — это громко сказано. Просто в одной из комнат была спрятана наборная касса и тискальный (печатный) станок. Что меня удивляло: по всему городу рыщут жандармы, вылавливают подпольщиков, а тут тихо, никто оюда не заглядывает. Была там и молодежь: два молодых человека и две девочки-подростка. Помню непринужденные беседы и споры за вечерним чаем. Три дня провела я в этом доме и, выполнив задание, уехала.

Вторая моя встреча со Старосельским произошла в феврале 1905 года в Екатеринодаре».

ამ დოკუმენტში მოტანილი ცნობების დასადასტურებლად შეიძლება მოვიშველიოთ ის ფაქტიც, რომ ვ. ა. სტაროსელსკის პირად არქივში დაცულია ახაბეკდები 1905 წელს ალბათ ამავე სტამბაში გამოცემული რამდენიმე პროკლამაციისა კორექტურული ჩასწორებებით.

გუბერნატორი-რევოლუციონერი მუდამ ზრუნავდა რევოლუციურ ხალხზე. მის წინამძღოლებზე. ამისათვის მას ისიც კი გაუთვალისწინებია, რომ რევოლუციის დამარცხების შემთხვევაში პარტიული ორგანიზაციების, რევოლუციური მოძრაობის ხელმძღვანელებს საფრთხე დაემუქრებოდა, და ამიტომ მისივე გუბერნატორობის პერიოდში უზრუნველუყვია ყველა მათგანი საზ-

¹ დოკ. № 132.

² ენდა იუოს 1905 წ.

ღვარგარეთ გასასვლელი პასპორტებით. ამაზეა ლაპარაკი კავკასიის პოლიციის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელ გუროვიჩის 1906 წლის 6 მარტის მოსენებაში.¹

ამრიგად, ჩვენ მხოლოდ ზოგადი ანალიზი გავაკეთეთ წინამდებარე პუბლიკაციაში წარმოდგენილი დოკუმენტების მხოლოდ ერთი ნაწილისა, მაგრამ ნათქვამიდანაც ცხადი ხდება, თუ როგორ ღრმად შეჭრილა სტაროსელსკი რევოლუციური მოძრაობის ტალღებში, როგორ დაახლოვებია ხალხს, რევოლუციურ სოციალ-დემოკრატიას და მათთან ერთად მიუტანია იერიში უსამართლობის, თვითმპყრობელური ჩაგვრის, მემამულეებისა და კაპიტალისტების ბატონობის წინააღმდეგ.

ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილ ვითარებას. ისევე როგორც სტაროსელსკის მთელს მოქმედებას, მართალია, წინადაც ბევრჯერ მიუქცევია იმპერიის მმართველი წრეების ყურადღება, მაგრამ ეს ყურადღება განსაკუთრებით გამახვილდა მის შემდეგ, რაც ანგარიში გაუსწორეს მოსკოვისა და რუსეთის სხვა სამრეწველო ცენტრების ქუშებს და სისხლში ჩაახშეს მათი შეიარაღებული აჯანყება.

დეკემბრის ბოლოს ქუთაისის გუბერნიის ამბები პეტერბურგის მმართველი წრეების ყურადღების ცენტრში მოექცა. 30 დეკემბერს შინაგან საქმეთა მინისტრმა სპეციალური მოხსენებით მიმართა ომპერატორს ქუთაისის გუბერნიისა და გუბერნატორ სტაროსელსკის შესახებ. «...Значительная часть Кутаисской губернии, а равно порт Поти, — натеками иуо მოხსენებაში, — находятся в руках мятежников. Противодействия им со стороны губернатора коллежского советника Старосельского не замечается, и, по заявлению военного губернатора Батумской области и других местных властей, сам коллежский советник Старосельский может быть заподозрен в сознательном потворстве гурийскому восстанию»².

კვლავ დაიწყო იარაღის ელარუნი კავკასიის მმართველ წრეებშიც. შეფისნაცვალმა გრაფმა ეორონცოვ-დაშკოვმა 1906 წლის 8 იანვარს ბრძანება გამოსცა ქუთაისის გუბერნიის შესახებ. ამ ბრძანებით ქუთაისის გუბერნიაში კვლავ სამხედრო მდგომარეობა გამოცხადდა, სამხედრო გენერალ-გუბერნატორად გენერალი ალიხანოვ-ავარსკი დაინიშნა, მისივე სარდლობით თბილისიდან და ბათუმიდან ქუთაისის გუბერნიაში მძლავრი სამხედრო დამსჯელი ექსპედიციები გაიგზავნა, ზოლო გუბერნატორი სტაროსელსკი ქუთაისიდან თბილისში იქნა გაწვეული.³

ალიხანოვ-ავარსკის ჭარები 8 იანვარსვე დაიძრნენ ქუთაისის გუბერნიისაკენ, ცეცხლითა და მახვილით შეესიენ მას. დასწევს და დაარბიეს მისი ქალა-

¹ დოკ. № 74.

² დოკ. № 44.

³ დოკ. № 48.

ქები, დაბები და სოფლები. აწიოკებული მოსახლეობის დიდი ნაწილი მთებსა და ტყეებში გაიხიზნა.

10 იანვარს გენერალ ალიხანოვის შტაბი ყვირილაში (ზესტაფონში) შეჩერდა. 11 იანვარს სამხედრო ბაღრაგით ჩამოიყვანეს აქ გუბერნატორი სტაროსელსკი, რომელიც ცივად, უბეშად მიიღო გენერალ ალიხანოვმა და გადასცა მას მეფისნაცვლის პირადი წერილი, რომელშიც ნათქვამი იყო: «Его превосходительству В. А. Старосельскому.

Милостивый государь Владимир Александрович!

С получением сего прошу ваше превосходительство, сдать губернию вице-губернатору или лицу по выбору временного генерал-губернатора, отбыть в г. Тифлис.

Примите уверение в моем уважении и преданности. Гр. Воронцов-Дашков»¹.

ამ დოკუმენტით ფაქტიურად მოიხსნა სტაროსელსკი გუბერნატორის თანამდებობიდან და მეორე დღეს გაძლიერებული ბაღრაგით თბილისში იქნა გაგზავნილი, სადაც თითქმის სამ კვირამდე შინაურ პატიმრობაში იმყოფებოდა სასტუმრო „ორიანტში“.

ამ პერიოდში რეაქციულმა ოფიცრობამ რაპდენჯერმე სცადა სტაროსელსკიზე თავდასხმა. სრულიად უსაფუძვლოდ მას გენერალ გრიაზნოვის ჰველელობაში მონაწილეობას აბრალებდნენ.

14 იანვარს მეფისნაცვალმა მოხსენება წარუდგინა შინაგან საქმეთა მინისტრს,² ხოლო 21 იანვარს უკვე იმპერატორმაც მოაწერა ხელი ბრძანებულებას ვ. ა. სტაროსელსკის გუბერნატორისა და ალ. ყიფშიძის ვიცე-გუბერნატორის პოსტებიდან მოხსნის შესახებ.³

უფრო ადრე, 8 იანვარს, იმპერატორმა ნიკოლოზ II პირადი წერილაც გაუგზავნა მეფისნაცვალს საპეტალური ფელდეგერის ხელით. წერილის დასაწყისში იმპერატორი რჩევას აძლევდა ვორონცოვ-დაშკოვს, რათა უკიდურესი ზომები მიეღო მოძრაობის ჩასახშობად. წერილის მეორე ნაწილი კრიმ-გარიისა და სტაროსელსკის ეხებოდა.

«Извините, — ნათქვამი იყო წერილში, — если я затрону щекотливый вопрос о Крым-гирее. Я не думаю, чтобы он был вам полезным советчиком и помощником.

Но вот о ком я считаю нужным сказать крепкое слово — это о Кутаис. губерн. Старосельском. По всем получаемым мною сведениям он настоящий революционер, поддерживающий с тою партиєю открытые сношения. Поистине место его... на хорошей иве! Пример был бы благодетельный для многих»⁴.

ამ ვითარებაში მეფისნაცვალმა იმთავითვე შეჰქმნა საპეტალური კომისია თავისი თანაშემწის სენატორ მიცკევიჩის მეთაურობით. კომისია ქუთაისში გაემგზავრა, ადგილზე ჩატარა გამოძიება და დიდძალი მასალა შეაგროვა სტა-

¹ დოკ. № 46.

² დოკ. № 51.

³ დოკ. № 53.

⁴ დოკ. № 47.

როსელსკის მეტად სერიოზულ ბრალდებათა შესახებ. პარალელურად მუშაობდა ამავე საქმეზე სამხედრო-საგამომძიებლო კომისიაც. ორივე კომისიის დასკვნა ერთი იყო და იმაში მდგომარეობდა, რომ სტაროსელსკიმ აშკარად უღალატა მეფის მთავრობას, მიემხრო რევოლუციურ მოძრაობას და ხელი შეუწყო მის გაშლა-განვითარებას.

თითქოს ლოგიკურია, რომ ამისათვის სტაროსელსკი სამართალში უნდა მიეცათ და ჩამოეხრჩოთ კიდეც. იმპერატორის წერილიდანაც ზომ ეს გამომდინარეობდა. მაგრამ გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა არც კი მოუცადა გამოძიების დაწყებებს და 1906 წლის იანვრის ბოლოს სტაროსელსკი შინაპატიმრობიდან გაათავისუფლა და მხოლოდ იმით დაკმაყოფილდა, რომ ამიერკავკასიის ფარგლებიდან გააძევა. უფრო გვიან კი, 1906 წლის ივნისში, მეფისნაცვალმა წარმოებით შეწყვიტა სტაროსელსკის საქმე და ამით საერთოდ დავიწყებას მისცა ის.¹

ისმის კითხვა — რა მოხდა? რატომ გამოიჩინა გრაფმა ასეთი უცნაური ლიბერალობა რევოლუციონერ გუბერნატორის მიმართ? რა მოსაზრებებით ხელმძღვანელობდა ის, როცა ამ გადაწყვეტილებას ლებულობდა და ამით იმპერატორის მითითებასაც უგულვებელყოფდა?

ამ კითხვებზე პასუხის გასაცემად შორს წასვლა არ არის საჭირო. საკმარისია გავიხსენოთ, თუ როგორ თავგამოდებით მოითხოვდა ის ქუთაისის გუბერნატორის პოსტზე სწორედ სტაროსელსკის დანიშვნას. ჩვენ ისიც აღვნიშნეთ. თუ როგორი ყოყმანი გამოიწვია ამ წინადადებათა მთავრობის მაღალ წრეებში. მაგრამ ბოლოს მაინც გრაფის გავლენამ გასჭრა და სტაროსელსკი მხოლოდ ამ დიდი ყოყმანის შემდეგ დაამტკიცეს გუბერნატორის თანამდებობაზე.

ნართალია, თვით გრაფს მისივე თანაშემწემ კრიმ-გირეიმ ურჩია სტაროსელსკის კანდიდატურა. მაგრამ მთავრობისა და კერძოდ იმპერატორის წინაშე ხომ თვითონ ის იყო პასუხისმგებელი?

ყოველივე ეს კარგად ესმოდა ვორონცოვ-დაშკოვს. მან იცოდა, რომ სტაროსელსკის საქმის უფრო მეტად გახმაურება ჩრდილს მიაყენებდა მის პირად ღირსებასაც და სწორედ ამ ღირსებისა და ავტორიტეტის დაცვის მიზნით ამჯობინა უხმაუროდ მოეშორებინა სტაროსელსკი და დავიწყებისათვის მიეცა მისი ყბადაღებული საქმე. აი რა გარემოებანმა იხსნა ამჯერად სტაროსელსკი ქეშმარიტად დაჰსახურებული მკაცრი სასჯელისაგან.

1906 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში ვ. ა. სტაროსელსკი პეტერბურგში ჩავიდა და, ერთი წყაროს ცნობით,² რომელიც დაზუსტებას საჭიროებს. ვ. ი. ლენინს შეხვდა ბ. ა. ვიტმერის ბინაზე. ვ. ი. ლენინმა, ამ წყაროს მიხედვით, იცნო ქუთაისის ყოფილი გუბერნატორი და დიდბანს ჰქონდა მასთან საუბარი რევოლუციის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხებზე, რამაც ხელი შეუწყო სტაროსელსკის მსოფლმხედველობის შემდგომ კრისტალიზაციას.

პეტერბურგში ვ. ა. სტაროსელსკის ფუტკრებივით ეხეოდნენ სხვადასხვა

1 იხ. ვრ. ვორონცოვ-დაშკოვის რეზოლუცია მიცევიჩის მოხსენებაზე. დოკ. № 75ა.

2 საქ. ცსათ. ფონ. 1686, საქ. 257. ფურ. 108-109.

ცენტრალური გაზეთების კორესპონდენტები, მოხსენებებით იწვევდნენ მას სოციალ-პოლიტიკურ კლუბებში და ისიც არც ახლა იხვედა უკან გაბედული ინტერვიუს არაერთგზის მიცემისაგან, მიუხედავად იმისა, რომ იცოდა, ყოველი მისი სიტყვა პრესაში გამოქვეყნდებოდა და საყოველთაოდ ცნობილი გახდებოდა.

მისი 19 თებერვლის საუბარი გაზეთ „ბირევეი ვეღომოსტის“ კორესპონდენტთან, მაგალითად, არა მარტო ამ, არამედ „ჩერნომორსკი ვესტნიკსა“ და სხვა გაზეთებშიც დაიბეჭდა. აქ კვლავ მედგრად გაუსვა ხაზი ვ. ა. სტაროსელსკიმ არსებული წყობილების უკუღმართობას და ეს უკუღმართობა აღიარა სახალხო მოძრაობის ერთადერთ მიზეზად. დიდი შეფასება მისცა მან ქართველ მშრომელ ხალხს, მის განმათავისუფლებელ მოძრაობას და ლახვარი ჩასცა შავრაზელ ცილისმწამებლებს, რომლებიც პროვოცაციულად ცდილობდნენ ეაწრო ეროვნულ-სეპარატისტული ფერებით შეემკოთ ეს მოძრაობა. „...Движение в Грузии, — ამბობდა სტაროსელსკი, — зародилось главным образом на почве аграрной. Но громадную роль в этом случае сыграл и административный произвол, особенно широко процветающий на Кавказе, благодаря исключительным условиям местного сельского устройства...“

Конечно, крупное влияние на развитие грузинского движения имела и политика бывшего наместника князя Голицына, «всеми мерами старавшегося искоренить национальное самоопределение кавказских народностей». Поход на школы и церковь послужил толчком к тому, чтобы чисто аграрное движение перешло в политическое. Грузины народ очень культурный и с весьма развитым правосознанием. Народная борьба у них вполне сознательна и ни в коем случае не является следствием «злонамеренной агитации». Конечно, грузины и не думают отделяться от России, и все басни о стремлении создать грузинское царство, или грузинскую республику, представляют собою злонамеренную ложь...

Вся беда в том, что единственным средством для усмирения на Кавказе признается штык и пуля. Единственная административная мера, широко применявшаяся по всему Кавказу, это бесконечные аресты и высылки...

Что касается меня, то я, конечно, отдавал свои распоряжения в пределах разума и возможности. Быть может, было бы проще всего отдать приказание подавить революцию, но, по-моему, ни пуля, ни штык не сделают ничего до тех пор, пока постоянные нужды народа не будут удовлетворены...

Я повторяю, всякие обвинения Грузии в сепаратизме ложны. Движение в Грузии будет продолжаться до тех пор, пока будет существовать обще-русское движение. С ним вместе оно началось, с ним оно и прекратится...¹.

სამსახურიდან ასე რეპუტაცია-გატეხილად გამოვეცხადე ვ. ა. სტაროსელსკის ერთი წუთითაც არ შეუწყვეტია ქართველი მშრომელი ხალხის ბედზე ზრუნვა და ფიქრი. ახლა ის, ოვითონ მძიმე მდგომარეობაში მყოფი, შო-

რიდან აღდგენბდა თვალუერს აქაერ ამბებს და სულიერად იტანჯებოდა იმ ნგრევის, ხანძრის, დარბევა-აწიოკებისა და სისხლისღერის გამო, რასაც გენერალ ალიხანოვ-აერსკის დამსჯელი საექსპედიცო ჯარები ჩადიოდნენ ქუთაისის გუბერნიამი.

ამ ვანდალიზმით აღშფოთებულმა ვ. ა. სტაროსელსკიმ მგზნებარე მოწოდების ტექსტი¹ შეადგინა რუსი ხალხისადმი, დაჰგმო თვითმპყრობელობის მხეცობა და მოუწოდა ყველა თანამოქმეს აღმადლებინა მრისხანე პროტესტის ზმა მოქმე ქართველი მშრომელი ხალხის დასაცავად.

ვ. ა. სტაროსელსკის ეს მოწოდება გახეთ „Восток“-ში გამოქვეყნდა 1906 წლის აპრილში და მხურვალე თანაგრძნობა და გამოზაურება ჰპოვა ნომე რუსი ხალხის მოწინავე წრეებში, რამაც კდე უფრო შეუწყო ხელი რუსი და ქართველი ხალხის რევოლუციური თანამეგობრობის შემდგომ განმტკიცებას.

1906 წელსვე შეადგინა და გამოსცა ვ. ა. სტაროსელსკიმ ბროშურა „Кавказская драма“, რომელშიც ამიერკავკასიის ორ მოქმე ერს — აზერბაიჯანელებსა და სომხებს შორის თვითმპყრობელობის მეტ პროვოცირებული შუღლი იყო დაგმობილი. „...Проливаемая ныне кровь двух народов, — ეკითხულობთ ბროშურაში, — объединенных под русским орлом, но испытывающих в междоусобной войне, это расплата за грехи столетнего нашего управления Кавказом; это результат политики, систематически парализовавшей умственное, гражданское и экономическое развитие народа; политики... сеявшей раздор между нациями и обнявшей то одну из них, то другую вне покровительства закона.

Жизнь уперлась в тупик, из которого нет выхода при господстве бюрократического режима...»².

ამვე 1906 წელს შეადგინა სტაროსელსკიმ ორი ვრცელი ნარკვევი: 1. გლებთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიამი. და 2. დღენი თავისუფლებისა ქუთაისის გუბერნიამი. ორივე ეს ნარკვევი ჟურნალ „Восток“-ში დაიბეჭდა 1907 წელს, რაც ერთერთ მიზეზად იქცა შემდეგში მისი გამოცემის აკრძალვისა.

1928 წელს ეს ნარკვევები ქართულად ითარგმნა და ერთ წიგნად გამოიცა თბილისში.³

ნარკვევებში მოცემულია გლებთა მოძრაობის არა მარტო საფუძვლიანი მიმოხილვა, არამედ გაანალიზებულია მისი გამომწვევი ობექტური მიზეზებიც. „ფეოდალიზმის მძიმე უღელმა — მიუთითებდა ამ მიზეზების შესახებ ვ. ა. სტაროსელსკი, — მიწის სიცოტავემ... და ამასთან აღმინისტრაციის მიერ გლებების დაჯანხვამ და რუსიფიკატორების პოლიტიკამ, რომელმაც ოთხმოცდაათიან წლების ნახევარში მიიღო გადაქარბებული უხეში ფორმა, საეესები მოაშზადა ნიადაგი განმათავისუფლებელი იღეების პროპაგანდებისათვის.“⁴

¹ დოკ. № 75.

² დოკ. № 77.

³ ვ. ა. სტაროსელსკი. გლებთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიამი. თბ., 1928 წ.

⁴ იქვე, გვ. 7-8.

ვ. ა. სტაროსელსკი მთელი სიპყაცრით ჰგმობდა უხეშობასა და რეპრესიებს. რასაც თვითმპყრობელობა მიმართავდა მოძრაობის წინააღმდეგ, და დასძენდა: „ჩვენი ბიუროკრატიული მანქანა ისეა მოწყობილი, რომ შეუძლია იმოქმედოს მხოლოდ ერთი — რეპრესიის მიმართულებით.“¹

ყოველი მსჯელობა ვ. ა. სტაროსელსკისა ამ ნარკვევებში იმაზე მეტყველებს, რომ ის მაღალპროგრესული საკაცობრიო იდეალების პოზიციებზე იდგა. წითელ ხაზით იკვეთება ნარკვევებში ვ. ა. სტაროსელსკის სათუთი გრძნობები. მშობა, მეგობრობა და გულწრფელი სიყვარული ქართველი ხალხისადმი. გრძნობათა ამ პოზიციებიდან აცამტეერებს ის ყოველი ჯურის პროვოკაციას ქართველი მუშებისა და მშრომელი გლეხობის მოძრაობის თითქოსდა მხოლოდ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხასიათის შესახებ. „ქუთაისის ვუბერნიში, — ხაზს უსვამდა ვ. ა. სტაროსელსკი, — განმათავისუფლებელი მოძრაობა... მალე ჩამოშორდა განეკრძოებულობას და პირველ რიგში დააყენა რუსეთის საერთო, უკეთ, საერთო-კაცობრიული იდეალები, შეერია მსოფლიო მოძრაობას. ამაში არის მისი განსაკუთრებული სილამაზე...“

მზერვალედ... ითვისებდნენ ქუთაისელები ყველაფერს, რაც ეხებოდა განთავისუფლებისათვის ბრძოლას მთელ რუსეთში. ამ მხრივ სოფლები ქალაქებს არ ჩანორჩებოდნენ. მოსახლენი ქალაქებისა, დაბებისა და სოფლებისა ცხოვრობდნენ საერთო ცხოვრებით, აზროვნებდნენ, გრძნობდნენ ერთნაირად და მისი პოლიტიკური მაჩისცემა საერთო რუსეთის მაჩისცემას მისდევდა“². აქვე დაძენს ვ. ა. სტაროსელსკი, რომ ქართველი ხალხის რუსებთან დამოკიდებულება ყოველთვის ძმური, მეგობრული და „კორექტული იყო.“

ეხებოდა რა ქართველი ხალხის პირადად მისდამი დამოკიდებულების საკითხს. ვ. ა. სტაროსელსკი წერდა: „ხალხმა შეიგნო მთელი სიძნელე ჩემი მღვთარეობის, და... გარს მეხვია ჩვენს სამშობლოში გუბერნატორისათვის არ გაგონილი მზრუნველობა და პატივი. ეს პატივისცემა მეც და ხალხსაც დანაშაულად ჩავგითვალეს, როდესაც დადგა ხანა მთავრობის დაუფარავი ტერორისა. ასევე მუპყრობოდნენ მე პოლიტიკური პარტიების ხელმძღვანელები... არაერთხელ მომიწვევია ორგანიზაციების უფრო გავლენიანი წარმომადგენლები მოსაწესრიგებლად აზვირთებულ რევოლუციონერ ტალღების მოძრაობისა, ამისთანა ტალღები კი ცოტა არ იყო! ნოემბრის გასულს... არამც თუ დღისით, ღამეობითაც კი ჩემი ღრო ჩემს საკუთარ განკარგულებაში არ იყო.“³

1906 წლის გაზაფხულზე სტაროსელსკი პეტერბურგიდან ყუბანში ჩავიდა, მრავალშვილიანი ოჯახის შესანახად საარსებო წყაროს მოპოვების მიზნით ლორის-მელიქოვის ანაჰის მანულში დიწყო პუშაობა, მაგრამ მალე ეკატერინოლარში გადასახლდა და მისი მეუღლის ნაღვედა კონსტანტინეს ასულ

1 ვ. სტაროსელსკი. ღ.ს.ხ. ნაშრომი, გვ. 9.

2 იქვე, გვ. 19, 84-85.

3 იქვე, გვ. 85-86.

ზახაროვა-სტაროსელსკიას მიერ მოწყობილ ქალთა პანსიონატში გაყვითლებს აძლევდა.

1907 წელს ვ. ა. სტაროსელსკი ბოლშევიკური პარტიის რიგებში შევიდა და მისთვის ჩვეულა ენერგიითა და თავდადებათ არაღვალურ პარტიულ მუშაობაში ჩაება. მალე ის კოოპტაციის წესით შეიყვანეს რაღმა ყუბაყის საოლქო კომიტეტის შემადგენლობაში და აირჩიეს საოლქო კომიტეტის მდივნად. ხოლო შემდეგ რსდმპ ჩრდილოეთ კავკასიის კავშირის კომიტეტის თავმჯდომარედ.

1907 წლის შემოდგომაზე შედგა რსდმპ ჩრდილოეთ კავკასიის ორგანიზაციის კონფერენცია, რომელმაც რსდმპ მეოთხე (სრულიად რუსეთის მესამე) კონფერენციის დელეგატად ჩრდილოეთ კავკასიის ორგანიზაციიდან ვ. ა. სტაროსელსკი აირჩია. კონფერენცია 1907 წლის 18 ნოემბერს გაიხსნა პელსინ-გფორსში. მთავარი საკითხი, რომელიც კონფერენციამ განიხილა, იყო ვ. ი. ლენინის მოხსენება „III სახელმწიფო სათათბიროში სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის ტაქტიკის შესახებ“. ინფორმაციაში ამ კონფერენციის შესახებ ვაზ. „Пролетарий“ წერდა, რომ დელეგატად ჩრდილოეთ კავკასიიდან კონფერენციაზე გაგზავნილი იყო ბოლშევიკი. ეს იყო ვ. ა. სტაროსელსკი, რომელიც ამერიიდან პირადად დაუკავშირდა ბოლშევიკურ ცენტრს, ვ. ი. ლენინს. შეიარაღდა მათი დირექტივებით და ახალი ძალით გააჩაღა არაღვალური პარტიული მუშაობა.

1908 წლის 7 თებერვალს ვ. ა. სტაროსელსკი პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელი მუშაკების საიდუმლო თათბირს ატარებდა ეკატერინოდარს მკერავთა პროფკავშირის შენობაში, რომელსაც ალყა შემოარტყა პოლიციამ და დააკავა თათბირის ჩვილშეტივე მონაწილე სტაროსელსკის მეთაურობით.

შინაგან საქმეთა მინისტრი სტოლიპინი შემდეგნაირად მოახსენებდა ამის შესახებ იმპერატორს: «7 февраля в гор. Екатеринодаре... застигнута сходка из 17 представителей Северо-Кавказского социал-демократического союза, в числе которых оказался бывший Кутаисский губернатор Старосельский, который, по агентурным сведениям, стоит во главе означенного союза...»¹.

სტოლიპინის მოხსენებაში იმპერატორ ნიკოლოზ მეორემ სტაროსელსკის გვარს ზაზი გაუსვა და საბუთზე წააწერა: «Надеюсь, он (в. а. с. სტაროსელსკი — ს. მ.) арестован и привлечен к ответственности». მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. სტაროსელსკის ბინის გაჩხრეკისას, მამხილებელ დოკუმენტებთან ერთად, პოლიცია მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვის მიერ 1906 წლის 8 იანვარს გუბერნატორ სტაროსელსკისათვის გაგზავნილ წერილსაც წააწერდა, რამაც ერთგვარი დაბნეულობა გამოიწვია მასში და, გარემოებათა გამორკვევამდე, ის იმავე დღეს გაანთავისუფლა.

¹ დოკ. № 83.

ამასთან, ეკატერინოდარის ობრანკის პუნქტმა და ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველომ იმთავითვე აცნობეს ამის შესახებ შინაგან საქმეთა სამინისტროს, მეფისნაცვლის თანაშემწეს კავკასიაში და მოითხოვეს მათი მითითება სტაროსელსკის დაპატიმრებაზე. მაგრამ ბიუროკრატიული მიმოწერა ამ საკანზე უცნაურად გაჟიანურდა, ზოლო როცა ეკატერინოდარში განკარგულება მივიდა, დამსჯელ ორგანოებზე აღრე ეს სტაროსელსკისათვის გახდა ცნობილი. ამის შესახებ ის ნაცნობმა ფოსტის უფროსმა გააფრთხილა და მიღებული დეპეშა მხოლოდ ამის შემდეგ გაუგზავნა ადრესატს.

დაყოვნების დრო აღარ იყო. სასწრაფოდ მიმალვა, ან განრისხებული მეფის ჯალათების ხელში ჩავარდნა და გარდუვალი უმკაცრესი სასჯელი — ასეთი იყო არჩევანი, და მეგობრების, ვინმე ბიბილაშვილსა და ტიმონინის დახმარებით. სტაროსელსკი პირველივე პატარებლით პეტერბურგისაკენ გაემგზავრა. გათენიას ჟანდარმთა მთელი რაზმი შეიჭრა მის ბინაში, მაგრამ გვიანდა იყო. ეკატერინოდარის სასოწარკვეთილებაში ჩავარდნილმა ადმინისტრაციამ ეს ამბავი დეპეშით აცნობა თბილისსა და პეტერბურგს. დაიწყო სტაროსელსკის გამალებული ძებნა, მაგრამ მისი კვალი აღარ ჩანდა. ის ტანგადაცეული და გრინირებული, ერთი გემით, რომელზედაც ფარულად მოეწყო, მარსელისაკენ მიემართებოდა და იქიდან პარიზში ჩავიდა.

აქ ვ. ა. სტაროსელსკი იმთავითვე დაუკავშირდა ბოლშევიკური პარტიის პარიზის ემიგრაციულ ცენტრს ვ. ი. ლენინის მეთაურობით და მთელი გატაცებით ჩაება მის მუშაობაში. ამიერიდან ის ზშირად ხვდებოდა ლენინს და დღივ მონღომებით ასრულებდა მის ყველა დავალებას.

1908 წლის 30 მაისს საზღვარგარეთული აგენტურა უკვე მოახსენებდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს პოლიციის დეპარტამენტს ამის შესახებ. «Бывший Кутаисский губернатор Старосельский, — ნათქვამი იყო ამ მოხსენებაში, — ныне проживает в Париже... принимает активное участие во всевозможных собраниях социал-демократической партии фракции большевиков, председательствует на сходках и, имеются указания, что большевистский центр намерен его кооптировать, так как, благодаря бывшему своему административному положению, он сможет оказать революционерам весьма ценные услуги»¹.

1908 წლის 11 მაისს მოსკოვის ობრანკის უფროსი პოლკოვნიკი კოტენი მოახსენებდა პოლიციის დეპარტამენტს აგენტურული წყაროებიდან მიღებულ ცნობებს რსდმპ პარიზის ბიუროს მიერ უკანასკნელ დროს ჩატარებული რამდენიმე კრების შესახებ, რომელთაგან უფრო მნიშვნელოვნად იყო მიჩნეული კრება ვ. ი. ლენინის რეფერატივ „რუსეთის რევოლუციის ხასიათის შესახებ“ და შემდეგ პარიზის ბიუროს სხდომა, რომელსაც 20 კაცი, მათ შორის ლენინი, მარტოვა, ალექსინსკი და ქუთაისის ყოფილი გუბერნატორი სტაროსელსკი, ესწრებოდა.²

¹ დოკ. № 104.

² დოკ. № 102.

პუბლიკაციაში მოტანილია ამონაწერები რსდმპ პარტიის ხელშეწყობი ჯგუფის კომიტეტის სხდომათა ოქმებიდან, რომლებიდანაც ჩანს, რომ 1908 წლის 21 სექტემბერს სტაროვი (იგივე ვ. ა. სტაროსელსკი) ამ კომიტეტის პროპაგანდისტული კომისიის წევრად, ხოლო ამავე წლის 3 დეკემბერს ზუშათა კლუბის პროპაგანდისტული ჯგუფის ბიუროს წევრად აურჩევიათ. საყურადღებოა, რომ ბიუროს შემადგენლობაში ამავე სხდომაზე იყო არჩეული ვ. ი. ლენინი. აგრეთვე პარტიის რამდენიმე სხვა გამოჩენილი მოღვაწე.¹

პარტიის ვ. ა. სტაროსელსკი სწორად გამოდიოდა საჯარო ლექციებითა და რეფერატებით საქართველოსა და კერძოდ ქუთაისის გუბერნიაში რევოლუციური მოძრაობის საკითხებზე, რომლებსაც დამსწრენი დიდი ინტერესით ისმენდნენ. 1908 წლის 29 სექტემბერს საზღვარგარეთული აგენტურა შეზღუდვას მოახსენებდა ამის შესახებ პოლიციის დეპარტამენტს: „...в Париже за последнее время известным Старосельским, б. кутаисским губернатором, были прочитаны три реферата: первые два из них... посвящены истории развития Грузии, а в последнем Старосельский... говорил о «републике», президентом коей он являлся...»². ამ გარემოებისათვის ჩვენებლურ პრესასაც მიუქცევია ყურადღება. 1908 წლის 26 ოქტომბერს, მაგალითად, გაზეთი «Каспия» წერდა: «Из Парижа сообщают о сенсации, которую производит Старосельский своими лекциями о событиях последних лет на Кавказе»³.

აქტიურად თანამშრომლობდა სტაროსელსკი, როგორც პუბლიკაციაში მოტანილი დოკუმენტებიდან ჩანს, ბოლშევიკურ გაზეთ „Пролетарий“-ს მუშაობაში. გაზეთის 1908 წლის 15 ივლისის ნომერში გამოქვეყნდა, მაგალითად, კორესპონდენცია საფრანგეთის პრეზიდენტის მეფის რუსეთში გამგზავრების წინააღმდეგ საპროტესტო მოძრაობის შესახებ. კორესპონდენცია, მართალია, ხელმოუწერელია, მაგრამ, როგორც აქვე მოტანილი სხვა დოკუმენტებიდან, კერძოდ — პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და გაზ. „Пролетарий“-ს სარედაქციო კოლეგიის წევრის ი. ღოროვის (ი. თ. დუბროვინსკის) მიერ მ. სტაროვის (ვ. ა. სტაროსელსკისადმი) 1908 წლის 8 ივლისს გაგზავნილი წერილიდან,⁴ ჩანს, ამ კორესპონდენციის შედგენა, რომელიც ცარიზმისადმი უსაზღვრო სიძულვილით არის გამსჭვალული, სტაროსელსკის ჰქონდა დავალებული და იგი, მასასადამე, მის კალამს ეკუთვნის”⁵.

იმის გამო, რომ ბერლინში გერმანულ ენაზე გამოშვებული საინფორმაციო ბიულეტენი მენშევიკების ხელში იყო მოქცეული, პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა გადაწყვიტა დაეწყო ამგვარი ბიულეტენების გამოცემა ჯერ ფრანგულ, ხოლო შემდეგ ფრანგულ-ინგლისურ და გერმანულ ენებზე. 1908 წლის 6 ნოემბერს საზღვარგარეთული აგენტურა ატყობინებდა პოლიციის დეპარ-

¹ დოკ. № 113.

² დოკ. № 114.

³ დოკ. № 118.

⁴ დოკ. № 108.

⁵ დოკ. № 110.

ტაქტიკა, რომ ამ საქმის მოგვარება პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ ბოლშევიკური პარტიის ცნობილ მოღვაწეს სემაშკოსა და ვ. ა. სტაროსელსკის ჰქონდა დავალებული.¹

აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ვ. ა. სტაროსელსკი პარიზის ბოლშევიკური ემიგრაციის ბაზლიოთეკის. ურთიერთდამხმარე სალაროს, ელექტრო-ტექნიკური სკოლის, აგრეთვე პარტიულ სამედიკატო სასამართლოების მუშაობაში. ყოველ ამ საქმეში ის მუდამ მაღალიდებურობით, ღრმა პრინციპულობით და განსაკუთრებული პატიოსნებით გამოირჩეოდა. ის მუდამ დაუზარებლად ასრულებდა პარტიულ დავალებებს და ბოლომდე ერთგული დარჩა პარტიის ლენინური პრინციპებისა.

ბოლშევიკური პარტიის ორგანიზატორი და ბელადი ვ. ი. ლენინი ახლო იცნობდა ვ. ა. სტაროსელსკის, პატივს სცემდა და აფასებდა მას. ახლო ურთიერთობაში იყო სტაროსელსკი ბოლშევიკური პარტიის ისეთ გამოჩენილ მოღვაწეებთანაც, როგორიც იყვნენ ლუნაჩარსკი, მენშინსკი, დუბროვინსკი, კარპინსკი, პოკროვსკი და სხვ. პოლიტიკის დეპარტამენტის მიერ 1909 წლის იანვარში შედგენილ საზღვარგარეთ მყოფ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის გამოჩენილ მოღვაწეთა სიაში, რომელიც 84 კაცისაგან შედგება, ვ. ი. ლენინთან ერთად, ნ. კ. კრუჰსიაისთან და პარტიის სხვა ცნობილ მოღვაწეებთან ერთად მეთროცდაშვიდე ნომრით ვ. ა. სტაროსელსკიცაა შეტანილი.

ვ. ა. სტაროსელსკის, როგორც განათლებული მარქსისტისა და მტკიცე ბოლშევიკ-რევოლუციონერის ნამდვილი სახეა მოცემული ვ. ი. ლენინის უახლოესი თანამებრძოლის. კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილი მოღვაწის ა. ვ. ლუნაჩარსკის მიერ შედგენილ ერთ ოფიციალურ წეროლში, რომელიც მოტანილია წინამდებარე პუბლიკაციაში. „Я встречаю В. А. Старосельского за границей в то время, — ვკითხულობთ ამ წერილში. — когда после разгрома революции 1905 года он был эмигрантом... В. А. Старосельский был окружен чрезвычайным уважением всех политических организаций в Париже, в особенности, конечно, социал-демократов большевиков, к организации которых он принадлежал. Во всех случаях, когда требовался особый моральный авторитет, в разных судах чести и третейских судах, большею частью арбитром выбирали В. А. Старосельского, зная его ум, беспристрастность и высокое благородство. Равным образом и всякие политические вопросы или вопросы быта русской революционной колонии разрешались всегда при его участии и часто под его председательством... Владимир Ильич Ленин также относился к Владимиру Александровичу с большим уважением и очень ценил его.

Смерть постигла его в Париже и была большим горем для всей революционной колонии в Париже. О его прошлой деятельности мне, как и всем, было известно, что попавши благодаря своим научным и агрикультурным заслугам губернатором в Кутаисскую губернию, В. А. Старосельский не перестал быть революционером, а, наоборот, под влиянием накопившейся в 1905 году атмосферы окончательно примкнул

¹ დოკ. № 119.

к с.-д. партии и оказал рабочему движению на Кавказе неизмеримые услуги, чем навлек на себя бешеную ненависть всей реакции. Губернатор-революционер — это было очень ново и грозно.

Многие, не знавшие Старосельского близко, предполагали, что это какой-то курьез, что Старосельский нечто вроде попутчика, а когда подходили к нему и убеждались, что это образованный марксист и выдержанный революционер, выражали радостное изумление...¹.

ასევე ახასიათებს ვ. ა. სტაროსელსკის აქვე მოტანილი მეორე დოკუმენტი, 1893 წლიდან სკკპ წევრის მ. ლიადოვის მიერ შედგენილი ცნობა, რომელშიც ნათქვამია: «Товарища Старосельского Владимира Александровича я знал по совместной работе в Парижской большевистской группе. Я знаю, что в 1908 году он вошел в группу и работал там в качестве большевика, был знаком с Лениным и часто бывал у него. Лично я встречал его до 1911 года, но хорошо знаю, что он был большевиком до самой его смерти в 1916 году»².

ვ. ა. სტაროსელსკი, მართალია, სისტემატურად ღებულობდა ერთგვარ ფინანსურ მხარდაჭერას პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სალაროდან, მაგრამ ემიგრაციის მძიმე წლები უცხო ქვეყანაში მან, უმთავრესად, ხელშეწყობაში გაატარა. იშვიათი არ იყო შემთხვევები, როცა ის, უსასარბობის გამო, შიმშილობდა. «В Париже голодает Старосельский, сегодня послал ему 300 фр[анков]: Он... пишет свои записки о Кавказской революции. Его адрес — через дядю Мишу. Вы, думаю, могли бы помочь ему советом по изданию его работы, если не можете сами издать ее...»³ — გულისტკივილით წერდა ა. მ. გორკი გამომცემელ ი. პ. ლადვიენიკოვს ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ, რომელთანაც მას პირადი მეგობრობა აკავშირებდა.

საარსებო სახსარს მოკლებული მრავალშვილიანი ოჯახი ვ. ა. სტაროსელსკისა ეკატერინოდარში, მისი ერთგული მეუღლე და მეგობარი ნ. კ. სტაროსელსკაია უკანასკნელ საოჯახო წიგნებს ჰყიდა, გროშს გროშზე ადებდა და სამშობლოდან ღვენილ მეუღლეს უგზავნიდა პარიზში. „Надеюсь, что мне удастся достать для тебя хоть франков 150—200, тогда ты вышлешь тебе их немедленно. Тем временем буду продавать кое-что из нашего добра и выплачивать долг... Ковер вряд ли можно здесь продать, а выслать его тебе слишком дорого обойдется... Верь мне, что каждый рубль, который смогу, буду высылать тебе...»⁴ — კითხულობთ მის ერთ-ერთ წერილში ვ. ა. სტაროსელსკისადმი.

რამდენი კეთილშობილება, ერთგულება, სიმტკიცე და გონიერება უნდა ყოფილიყო ჩაქსოვილი ამ ქალში, რომელიც უმწეო ბავშვებით, თვითონ უკიდურეს გაჭირვებაში მყოფი, შეძლებისდაგვარად არამარტო მატერიალურ, არამედ დიდ სულიერ მხარდაჭერასაც არ აცლებდა უცხოეთში მყოფ მეუღლესა და მეგობარს. «Ведь мы знали, куда идем и что нам дороже. Будем кре-

¹ დოკ. № 152.

² დოკ. № 166.

³ დოკ. № 109.

⁴ დოკ. № 134.

„... и пусть тебя бодрит то, что все наше благополучие погибло за святое дело. Если отдаться чувству, то пропадешь, останешься за бортом. Надо стоять за себя и против всех невзгод, выпавших на нашу долю... Я хочу верить в то, что правда будет за нами. Тяжко, страшно тяжело, но зато светло и чисто!“ — წერდა თავის ერთ-ერთ წერილში ნაღველა კონსტანტინეს ასული ვ. ა. სტაროსელსკის.

ვერ აიტანა რა მამისაგან განშორება და მეფის რუსეთში მისი უსამართლო დევნა, 1909 წლის მაისში თავი მოიკლა სტაროსელსკების ერთადერთმა 15 წლის ვაჟმა ბორისმა, რაჟაც თავზარი დასცა ნაღველა კონსტანტინეს ასულს, მაგრამ ვერც ამ თავზარმა გასტეხა ამ მეღვარი ქალის ნებისყოფა, მალე მან კვლავ ძალა მოიკრიბა და პარიზში ჩავიდა ერთი თვით, რათა პირადად დაემშვიდებინა მეუღლე და მეგობარი.

სულ რომ საარსებო წყაროს მოკლებულ ოჯახის კმაყოფილება არ ყოფილიყო, ვ. ა. სტაროსელსკიმ ფოტოგრაფობას მოჰკიდა პარიზში ხელი და სახელიც მალე მოიხვეჭა, მაგრამ პარიზის პირობებში ეს ჯოჯოხეთური შრომაც ვერ აღეშენებდა მას ნორმალურ საარსებო წყაროს. „... Со времени моего выезда из России, — წერდა ის მის ძმას იული სტაროსელსკის, — прошло мучительных 7 лет. Для меня они вечность, но и они не сроднили меня с Францией... Задача моя быть сытым на гроши, чтобы продолжать обогащать домовладельца, фабрикантов стекол и бумаги. Странно! Я уже лучший фотограф Парижа, признанный художник и мастер и, работая по 18 часов в сутки, не могу позволить себе такой роскоши... как купить книжку, пойти в театр или заменить рваную рубашку целой!“¹.

მოუხედავად პარტიულ-პოლიტიკური მუშაობითა და საარსებო წყაროს მოსაპოვებლად შრომით დატვირთულობისა, ვ. ა. სტაროსელსკის უცხოეთშიც არ დავიწყებია მისი მეორე სამშობლო — საქართველო და მეგობარი ქართველი მშრომელი ხალხი. ის აქაც ამ ხალხის გმირული წარსულის, მისი მალაღობისა და რევოლუციურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პოპულარიზაციას ეწეოდა და მის მომავალზე ოცნებობდა. აქ შეადგინა მან ვრცელი პირობილვა საქართველოს ისტორიისა უძველესი დროიდან მე-19 საუკუნის ბოლომდე. ყოველი დებულება ამ შრომაში, რომელიც 25-დე თაბახის მოცულობისაა, უაღრესად კეთილსინდისიერი მკვლევარისა და ერის უანგარო მეგობრის პოზიციებიდან არის გაშუქებული.

როგორც აქვე მოტანილი დოკუმენტებიდან ირკვევა, ვ. ა. სტაროსელსკის ეს შრომა პარიზში უნდა გამოეცა, მაგრამ, ჩანს, ეს აღარ მოხერხებულა, ჩვე-

¹ ეგრ. „Новый мир“, 1967, გვ. 348.

² საქ. ცსთ, ფნ. 1686, საქ. 257, ფურ. 110, 118.

³ დოკ. № 133.

ნამდებ მან ავტორისეული ხელნაწერის სახით მოაღწია და ამეჟად საქართვე-
ლოს სსრ ცენტრალურ სახელმწიფო არქივშია დაცული.¹

თვით ვ. ა. სტაროსელსკი შემდეგს წერდა ამ შრომის შესახებ გამომცე-
მელს, რომელსაც მისი გამოცემა უნდა განეხორციელებინა: Моя работа
в течение сентября подвинулась менее, нежели я ожидал...

Окончил: 1) общий обзор политической истории Грузии, выясняю-
щий всесторонние влияния, определившие как государственный тип
Грузии, так и причины, побудившие эту страну искать единения с Рос-
сией; 2) характеристику Грузии в XVII—XVIII веках (государственный,
общественный и правовой строй, сословия (в частности, крепостная
зависимость), умственный и нравственный уровень населения в конце
XVII века). Экономическое состояние.

Подготовил, т. е. обработал в общем, материалы по земледелию
и землепользованию в Кутаисской и частью в Тифлисской губерниях
до и после крепостной реформы. Работая усилленно, смогу закончить
книгу через 6 месяцев...²

თავდადებულმა შრომამ, მძიმე ეკონომიურმა პირობებმა, უმწეო მდგო-
მარეობაში მყოფ ოჯახზე დარღმა და უცხოეთში სიმარტოვემ აღრევე შეარ-
ყია ვ. ა. სტაროსელსკის ჯანმრთელობა და 1916 წლის 26 აგვისტოს ის 56
წლის ასაკში გარდაიცვალა.

ვ. ა. სტაროსელსკის მტკიცედ წამდა, რომ იმპერიალისტურ ომს სულ მა-
ლე უნდა გამოეწვია სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება რუსეთში, რე-
ვოლუციისა, რომელსაც ასე ჩაინდულად შესწირა მან მთელი თავისი შინაარ-
სიანი სიცოცხლე, პირადი და ოჯახის კეთილდღეობა. „მე კიდეც მინდოდა სო-
ცოცხლე, — ამბობდა ის სიკვდილის წინ, — მე მყამს, რომ ეს ომი გამოიწ-
ვევს რევოლუციას, სოციალიზმის განვითარებას, მაგრამ ვგრძნობ, რომ ღონე
აღარა მაქვს.“³

ახლაც, სიკვდილის ამ წინაჟამსაც, ცრემლმორეული იგონებდა ვ. ა. სტარო-
სელსკი საყვარელ საქართველოს, მეგობარ ქართველ მშრომელ ხალხს და გუ-
ლით ამბობდა: „მინდა, რომ ჩემი შვილები აღიზარდნონ საქართველოში, რომ
ისწავლონ მუშაობა, განაგრძონ ჩემი საქმე, საქმე საქართველოს პროლეტარ
მცხოვრებთა კულტურულ-ეკონომიური პირობების გაუმჯობესებისა.“⁴

29 აგვისტოს კომუნისტური და სოციალისტური პარტიების წარმომად-
გენლებისა და პარიზის მუშათა სამგლოვიარო კოლონები და მეგობრები კო-

¹ მიმდინარე წლის მაისში, ჩვენი მოწვევით, საქართველოს ისტუმრნენ ვ. ა. სტარო-
სელსკის ქალიშვილები ტატიანა ვლადიმერის ასული სტაროსელსკაია-უსატოვა (ნოვოკუზ-
ნეცკიდან) და ადა ვლადიმერის ასული სტაროსელსკაია-ბაკლიცაია (ტაშენტიდან), რომ-
ლებმაც ჩამოატანეს და საქართველოს სსრ ცენტრალურ არქივს გადასცეს ეს ხელნაწერი
და რამდენიმე სხვა დოკუმენტი ვ. ა. სტაროსელსკის პირადი არქივიდან, რითაც საფუძ-
ველი ჩაეყარა არქივში მის პირად საარქივო ფონდს.

² დოკ. № 133.

³ ვ. ა. სტაროსელსკი. ვლახთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიისაში, გვ. IX.

⁴ იქვე.

მუნათა სასაფლაოაქენ მიაცილებდნენ ვ. ა. სტაროსელსკის ნეშტს. ყვავილების გვირგვინებზე იყო წარწერები: „მოქალაქეს, პროლეტარათა საქმიანთის მებრძოლს“, აქვე იყო ქართველ გულშემატივართა გვირგვინი წარწერით „პატრონს — ჰაღლობელი საქართველო.“

ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალებას ფართოდ გამოეხმაურა რუსეთის, საფრანგეთის, ინგლისის, ამერიკის და მრავალი სხვა ქვეყნის სოციალისტური პრესა. საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის ორგანო გაზ. „ოუმანიტე“ 29 აგვისტოს წერდა: «Видный русский социалист, о смерти которого в Париже мы сообщали вчера, родился в 1861 году. Когда произошли революционные события 1905 года, Старосельский был директором большой агрономической станции в Грузии (Кавказ). Его популярность была огромной, особенно среди местной молодежи. Вот почему кавказский наместник, граф Воронцов-Дашков, отдавая себе отчет, что реакционные деятели не внушают никакого доверия населению, решил привлечь его к сотрудничеству.

Владимир Старосельский занял пост губернатора Кутаисской губернии. Захваченный социалистическими идеями, он выполнял свои функции в контакте с местным социал-демократическим комитетом... Но Старосельский, защищая интересы народа, навлек на себя ненависть реакционеров и происками последних был снят. Тогда он отправился в Екатеринодар, где принял участие в работе социалистической организации. Преследуемый властями и находясь под угрозой ареста, он вынужден был покинуть Россию и обосновался в Париже, где принял участие в жизни русокой колонии...»¹.

გულწრფელი სინანულით შეხვდა ქართველი საზოგადოებრიობა დიდი მეგობრისა და მოამაგის უდროოდ გარდაცვალებას. ქართულ ჟურნალებსა და გაზეთებში მრავალი წერილი და ნეკროლოგი გამოქვეყნდა ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო. საყურადღებოა, რომ ერთი მათგანი ჟერ კიდევ 1911 წელს დაიბეჭდა გაზ. „კოლხიდაში“ — იმ ცრუ ჰმეების გამო, რომელიც მაშინ გავრცელდა ვ. ა. სტაროსელსკის თითქმის გარდაცვალების შესახებ. ერთი ცნობის მიხედვით, ეს ზმები თითქმის რუსეთის პარიზის საკონსულომ გავრცელა იმპერატორის მეუღლის გულს მოსაგებად, რომელიც განრისხებული იყო იმის გამო, რომ მეფის ქალაქებს ხელიდან გაუხსლტა „მოღალატე გუბერნატორი.“² მაგრამ საინტერესოა არა იმდენად ეს ფაქტი, არამედ გრძნობათა ის დიდი სითბო, რაც ამ ნეკროლოგშია ჩაქსოვილი და ვ. ა. სტაროსელსკის მაღალმოქალაქეობაზე, ფასდაუდებელ ღვაწლსა და ქართველი ხალხისადმი მის უანგარო სიყვარულზე მეტყველებს.

„მეტად სამწუხარო ამბავი მოგვითანა გაზეთებმა, — ვკითხულობთ ამ ნეკროლოგში: — პარიზში უეცრად გარდაიცვალა ჩვენი ქვეყნის ერთგული და თავდადებული მეგობარი, ჩვენში დიდად ცნობილი მოღვაწე განმათავისუფლებელ ღრთისა — ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკი. ამ უკანასკნელმა, ტომით რუსმა, უმეტესი ნაწილი თავისი სიცოცხლისა ჩვენს სამშობლოში და

1 დოკ. № 143.

2 დოკ. № 163.

მისდამი სამსახურში გაატარა. არ გვინახავს ჩვენში მეორე მისი მსგავსი უცხოელი, რომელსაც ისე წრფელად, ისე ძლიერ, ისეთის სამაგალითო სიყვარულით ყვარებოდა ჩვენი ერი, ჩვენი ქვეყანა, როგორც განსვენებულ ვლადიმერ ალექსანდრეს ძეს. საზღვარგარეთ ცხოვრებას იძულებული, იგი მუდამ ნატრობდა — როდის იქნება ვიხილო ჩემი საყვარელი საქართველო... შარშან ამ დროს რომ პარიზში გამოვეთხოვე, დიდის მოწინებით დამაბარა: რომ ჩახვიდეთ საქართველოში, ყოველ ხეს, ყოველ ფურცელს, ყოველ კენჭს ამ მშვენიერ ქვეყნისას ჩემი უმდაბლესი წრფელი სალამი გადაეცითო.

მართლაც და, განა მან ეს სიყვარული საქმით არ დაამტკიცა. ვის არ ახსოვს, თუ როგორის თავგანწირვით ებრძოდა იგი ზალხის უკანასკნელ მოძრაობის დროს ყოველივე ბოროტებას, ოღონდაც დაეცვა ჩვენი ხალხის ინტერესები. ვის არ ახსოვს, თუ რაოდენ ღიღი ღვაწლი დასდო მან ჩვენს ქვეყანას, როდესაც ის მთელ გუბერნიას მართავდა... რამდენი აღამიანი იხსნა მან სიკვდილისაგან თავისი ბრძნული მოქმედებითა და ტაქტით. ვინ მოსთვლის. თუ რამდენ უდანაშაულო პირთა სიცოცხლე გადაარჩინა მან ტლანქ ძალებისაგან, რამდენი სიბრძნისაგან ააცივინა ქუთაისს და ქუთაისის გუბერნიის დაბასოფლებს. ჩვენ კარგად გვახსოვს ეს დრო და, ვფიქრობთ, ქართველი ერი არასდროს არ დაივიწყებს სახელს იმ აღამიანისას, რომელმაც ესოდენი დიდი ამაგი დასდო მას.

მაგრამ, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე. ჩვენი უკუღმართი ცხოვრების ზოგიერთ პირობათა გამო, ზალხის ამ დიდმა მოამბემ. მის უფლებათა დამცემმა, შორს, უცხოეთში განუტევა სული ყოველ ნივთიერ საშუალებებს მოკლებულმა, ხანგრძლივი სწეულებით ტანჯილმა. ყველასაგან დავიწყებულმა.

ცხადია, მეტად ძნელია პაწია ნეკროლოგში, და ისიც თანამედროვე პირობებში, სრულად დაეხასიათოთ ამ იშვიათი აღამიანის პიროვნება და მისი მოღვაწეობა. მომავალი ისტორიკოსი რუსეთის უკანასკნელი განმათავისუფლებელი მოძრაობისა გვერდს ვერ აუვლის მას, როგორც ერთერთ გამორჩენილ პირს ამ დროისას და თავის მიუდგომელ მსჯავრს დასდებს მის საზოგადოებრივ სამსახურს.

დღეს კი განსვენებულს ვუსურვებთ საუკუნო ხსენებას და ვიტყვიო მხოლოდ — ღრმად სწუხს და გლოვობს ქართველი ერი სულით და გულით მის მეგობარს, რომელმაც ზალხის დიად წმინდა საქმეს შესწირა თავი.¹

ასეთივე სითბოთია გამსჭვალული ცნობილი მკურნალისა და საზოგადო მოღვაწის ივ. გომართელის სტატია — ნეკროლოგიც, რომელიც გაზ. „თეატრი და ცხოვრება“-ში გამოქვეყნდა ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო 1916 წლის სექტემბერში.

იგონებდა რა ვ. ა. სტაროსელსკისთან შეხვედრებს და მიმოიხილა და რა მის ღვაწლსა და ამაგს, ივ. გომართელი წერდა:

„...იმავე სადგომში... მაღალი, ხმელ-ხმელი, ნახევრად გაჭალარაგებული.

¹ დოკ. № 138.

საოჯახოებიანი კაცი დაეინახე. არც ჩინები, არც ორდენები, არც წითელი შალვარი, — ჩვეულებრივი სურთუი და ისიც არც სულ ახალი.

— აა, თქვენა ბრძანდებით ექიმი გომართელი? — ორივე ხელები გამოიწვირა ჩემსკენ და პირზე ღიმილით მომეგება.

— თქვენო აღმატებულებავ!

— ეე, რის აღმატებულებავ, დამიძახეთ ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე, პორჩა და გათავდა, დაბრძანდით. დაბრძანდით!

თვითონ მომიწია სკამი და ორივე დავსხედით.

ეს იყო ახალი გუბერნატორი ვლადიმერ სტაროსელსკი.

მე არ ჩამოვსულვარ აქ იმ განზრახვით, რომ ხალხის მოძრაობას ვებრძოლო და შეეჩერო. მე ეს არა მსურს და, რომ მსურდეს კიდევ, არ შემიძლება. ჩემი მიზანია, პირიქით, დავეხმარო ხალხს ამ მოძრაობაში და თავიდან ავიცილო ის არასასურველი, მაგნე მოვლენანი, რომლებიც ასეთ მოძრაობას მუდამ თან ახლავს... — აი სტაროსელსკის ნამდვილი სიტყვები.

თავის დაპირებას ის პირნათლად ასრულებდა.

დემოკრატი, მოსარჩლე ხალხის მოძრაობისა, ის ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ რუსეთის განახლება მხოლოდ ამ გზით იყო შესაძლებელი.

ამიტომ თვითონ იღებდა მონაწილეობას მოძრაობაში, დადიოდა ყველგან — სოფლებში, დაბებში და ცდილობდა, რომ მოძრაობა თავიდანვე ჩამდგარიყო მტკიცე კალაპოტში და უბრალო სისხლის ღვრას ალაგი არ ჰქონოდა.

არც ერთ ნაბიჯს არ გადადგამდა ისე, რომ არ დაჰკითხოდა პარტიების წარმომადგენლებს.

მისი სადგომი მალე გადაიქცა ერთგვარ კლუბად, სადაც თავს იყრიდნენ ეს წარმომადგენლები და სტაროსელსკისთან ერთად თათბირობდნენ.

ქუთაისში იმ დროს გამოდიოდა გაზეთი, სადაც ყოველდღე იწერებოდა კორესპონდენციები სხვადასხვა სოფლებიდან მოძრაობის შესახებ.

— იმერლებს ერთი ზნე გჭირთ: აბაზის საქმეს რომ გააკეთებთ, თუმნისას ჰყვირითო, — მეუბნებოდა ერთხელ. მშვენიერია და ფრიად სასიხარულო, რომ სოფლებს ასე ედება მოძრაობა, მაგრამ რა საჭიროა ამისი წერა გაზეთში. ბევრი აკეთეთ, კიდევ მეტი, ვიდრე აკეთებთ, ხოლო ნუ იყვირებთო.

სამხედრო პირებს, ყაზახებს სტარ-სკი სძულდათ.

— ერთობის გუბერნატორი, წითელი გუბერნატორი! — ყაზახები ასე ეძახდნენ მას.

იყო ისეთი მომენტი ქუთაისში, როდესაც ყაზახებსა და ხალხს შორის შეტაკება და სისხლის ღვრა აუცილებელი იყო.

სტაროსელსკის დღე და ღამე არ ეძინა.

მან მოახერხა იმდენი, რომ ყაზახებს ყაზარმებიდან აღარ უშვებდნენ, და ამავე დროს უშემდგომლობა აღძრა, რომ ისინი ქუთაისიდან ჩრდილო კავკასიაში გადაეყვანათ, და კიდევ მიიღწია მიზანს: მოვიდა ვორონცოვის განკარგულება ყაზახთა პოლკების პიატიგორსკში გადაყვანის შესახებ, მაგრამ სანამ ეს განკარგულება სისრულეში შევიდოდა, რეაქციამ გაიმარჯვა.

— როდესაც ყაზახები აქედან წავლენ ხალხის მოძრაობას აქ მტერი აღარ ეყოლება! — აი სტაროსელსკის სიტყვები.

ქუთაისის გუბერნიაში მოძრაობამ სწრაფად და დიდზე გაშალა ფრთები, ამავე დროს ასეთ დიდ მოძრაობასთან შედარებით სისხლი ძალიან ცოტა დაიღვარა და მოხდა უმთავრესად სტაროსელსკის წყალობით.

იმის ალაგას რომ სხვა ვინმე ყოფილიყო ქუთაისში, საშინელი სისხლისღვრა ატყდებოდა და ბევრი ხალხი დაიღუპებოდა. მოძრაობის გაღრმავება, გაზრდა და რაც შეიძლება ცოტა მსხვერპლი — აი სტაროსელსკის მიზანი.

ხალხმა მალე იცნო სტაროსელსკი და შეიყვარა ის.

მუშებმა რამდენჯერმე დააპირეს მისი ეტილიდან ცხენების გამოხსნა, რომ თვითონ შებმულიყვნენ შუგ და ამით გამოეხატათ მისდამი სიყვარული და პატივისცემა...

იპას უყვარდა ხალხი. უყვარდა მოძრაობა და სწამდა მხოლოდ ხალხის მოძრაობით მოპოებული უფლებანი.

— თქვენ გწამთ ხალხის სრული გამარჯვება? — ვეკითხები მას.

— ახლა, შესაძლებელია, ხალხმა თავის მიზანს ვერ მიაღწიოს, მაგრამ საბოლოო გამარჯვება კი მწამს შეუჩერებლად. უამისოდ ჩემი აქ ყოფნა დიდი სისულელე იქნებოდა.

— ჩემის აზრით, მაინც არ უნდა მიგელოთ ეს თანამდებობა ასეთ ხანაში.

— რატომ, შესაძლებელია დაეიღუპო?

— დიას!

— მერე რა ვუყოთ! თუ კი საერთო საქმე გაიმარჯვებს, მეც დავიღუპო.

პართლაც დაიღუპა არა საპირადო კეთილდღეობის გზაზე, მაგრამ ხალხის გულში უკვდავი ძეგლი დაიდგა. მოძრაობის ისტორიაში დიდი ასოებით ჩაიწერა.

დაუღალავი, შეუპოვარი, უშიშარი, გაუტეხელი, გულწრფელი, კეთილშობილი, ადამიანი-მოქალაქე, რომელმაც თავისი თავი, ყოველივე საპირადო მსხვერპლად შესწირა დაჩაგრულთა კეთილდღეობას...¹

გამოხატა რა მოწინავე ქართველი საზოგადოებრიობის აზრი, ასევე გამოეხატურა ვ. ა. სტაროსელსკის სახელს, ღვაწლსა და ამავს ცნობილი ქართველი მწერალი დავით კლდიაშვილი. თავის მემუარებში „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ ის წერდა: „...სტაროსელსკის იცნობდა ხალხი და დიდ პატივსაც სცემდა მას. მთავრობამაც, ალბათ, ამიტომ დანიშნა იგი ამ გაჭირვების ხანაში გუბერნატორად. სტაროსელსკიც ხალხის სასარგებლოდ ხმარობდა თავის უფლებებს. იგი მუდამ დადიოდა სოფლებში, ესაუბრებოდა მცხოვრებლებს, ესენიც გულდიად ესაუბრებოდნენ და პირველად მოხდა, რომ აღმინისტრაცია და ხალხი ასე სადღად, ასე დაახლოებულად და გულგახსნილად, ნდობით ერთმანეთს ელაპარაკებოდა.

¹ დოკ. № 145.

— უნდა ვესტუმრო სტაროსელსკის, — მითხრა ერთხელ ჩემმა მეზობელმა მკედელმა ილიამ. — უნდა ვესტუმრო... ვიცი, ისე მიმიღებს, თითქოს თავის ძმას!

ძვირფასი ის იყო, რომ ეს კაცი გულწრფელად ემსახურებოდა ხალხს და მის სასიკეთოდ იყო 'განწყობილი...'¹

დაწვრილებით აღწერდა რა ქართული მევენახეობის აღორძინება-გახეითარებაში ვ. ა. სტაროსელსკის ღვაწლს და ამავს. გაზ. „საქართველო“ 1916 წლის ოქტომბერში, მისი გარდაცვალების გამო, წერდა: „საქარის სანერგე, თავის ენერგიულ მცოდნე ზელმძღვანელის, მისი ინტელიგენტ თანამშრომლების და საფილოქსერო დასის საშუალებით შეიქმნა აკვნად მევენახეობის აღორძინებისა იმერეთში, იგი გახდა პირველი პიონერი ამერაყული ვაზის საშვალეებით ჩვენი განადგურებული ვენახების აღორძინებისა...

სხენებული სანერგე რომ დავათვალიერეთ, ამ საქმის ძველი პიონერები გაოცებული დავრჩით მისი დღევანდელი დიადი, მშვენიერი სანახაობით. და ორი უხუცესი თანამშრომელი ამ საქმისა ერთიმეორეს ვეკითხებოდით: ეს რა უკეთებია, რა ზოუშოქმედებია ამ ბედშავ ადამიანს თავის ხანმოკლე (10-15 წ.) აქ მოღვაწეობაში-თქო!

ყოველივე იქ ნაკეთობას, დაწყებულებას, თუ მოწყობილებას და ნახელ-საქნარებს ცხადათ ეტყობა ამ საქმის ერთგულ, მოსიყვარულე, იდეურათ გატაცებულ ადამიანის ზელმძღვანელობა და თავის სიდიადით იგი მოგაგონებთ ამგვარივე ევროპულ დაწესებულებას, სადაც დიდძალი ფული და სამეცნიერო ძალები დასტრიალებს...

თითოეული გლეხი მეურნე იმერეთში თავის მარჩენალ ვენახების ხელახლა აღმდგენლის ვლადიმერ სტაროსელსკის სახელს ყოველთვის დიდის მორწივნებით, ღმობიერად იხსენიებს, როცა თავის შრომის ნაყოფს იგემებს, ან კიდევ ჰყიდის და ანაღები ფულით ხელს იბრუნებს. იმერელი მოსწრებული გლეხი ლოცავს და აღიდებს სტაროსელსკის, და დღეს, როცა მანაც გაიგო უდროოდ ამ სასარგებლო ადამიანის ამ საქმის ჩამოშორების და სადღაც უცხოეთში მისი გაკირვებულად სიკვდილის ამბავი, გულამოხვნეშით გეტყვისთ ხოლმე: „იმისთანა კაცს მეორეს ველარ ველირსებით, ბატონოვო. — ღვთისნიერი კაცი იყო და რაღა უპატრონოდ დაღუპულაო“ — და სხ. ამგვარ გულმოსაყლავ სიტყვებით მოიგონებენ ხოლმე ნეტარხსენებულ უცხო ადამიანს...

დიახ, მევენახეობის ახალ ხანას, მის ახალნაირად აღორძინებას ჩაუყარა მკვიდრი საძირკველი ვლ. სტაროსელსკიმ, და მისმა მოწყობილმა საქარის სანერგემ, როპლის არსებობა დღეს 20 წელს გადასცდა და იგი, თავის ზრდა-წარმატებაში დამთავრებული, ახლა უფრო ბუმბერაზივით გამოიყურება საქარის გაშლილ ჭალებიდან. ათი წელიწადია ამ სანერგეს მისდაუნებურად ჩაჰრამორეს თავის ფრიად ნაშწავლი, გამოცდილი, იდეური ზელმძღვანელი და იძულებული გახადეს არაწმინდა ძალებმა ლტოლვილივით თავის შე-

¹ დოკ. № 156.

ყვარებულ კუთხიდან და მარტოხელს გაქრებულაა. ეცხოვრა უცხოეთში და სულ სხვა ხელობით ერჩინა თავი...“¹

გარდაცვალებიდან 7 წელი იყო გასული, მაგრამ გაზეთი „მიწის მუშა“. გამოხატავდა რა მადლიერი ქართველი მშრომელი ხალხის საყოველთაო აზრს. ვერცლად მიმოიხილავდა ვ. ა. სტაროსელსკის დამსახურებას და 1923 წლის სექტემბრის ერთ-ერთ ნომერში წერდა: „არ უნდა ბევრი განმარტება ჩვენი მევენახეებისათვის სტაროსელსკის სახელს.

ოჰ, რა კაცი იყო! — აი, რას გიპასუხებს, ვისაც არ უნდა კითხო რამე ელაღ. ალ. სტაროსელსკის თაობაზე იმერეთში.

იმ შავბნელ დროში ის იყო ხალხის კაცი, საგნის მცოდნე. ქვეყნის და ხალხის გულწრფელ მოყვარული.

ის ჩაწვდა გულში გლეხს, ნათლად და სასოებით წაიკითხა მისი კენესა და პირვარამი და სწრაფად შეუდგა მის განკურნებას.

სტაროსელსკი პირველად ერთი იყო იმ დიდი საქმის სათავეში, რომელსაც საქართველოს მევენახეობა ეწოდება...

ის გაფაციცებით აღევნებდა თვალუერს მეცნიერებას. შემოიკრიბა გარშემო მომუშავე და მოწინავე ახალგაზრდობა და გასაოცარის გამბედაობით მუშაობდა.

მუშაობას მისცა სრულიად ხალხური ხასიათი.

ის და მისი თანამშრომლები მუდამ ხალხთან იყვნენ...

სტაროსელსკიმ უცბად გაიცნო ჩვენი გლეხობა და გლეხობაც მას სრული ნდობით ეპყრობოდა.

სტაროსელსკი მუდამ ხალხში ტრიალებდა, მან ისწავლა ქართული ლაპარაკი.

ის ხშირად ინახულებდა ხოლმე, როცა გლეხი დამყნილ ვაზს გააშენებდა; როცა მოეწონებოდა ნამუშევარი. ის ეტყოდა ხოლმე ვენახის პატრონს — როცა ღვინო დააყენო, უსათუოდ გამასინჯეო.

— რაღა არ მოგართმევ, ბატონო, — ეტყოდა ზრდილობიანი იმერელი.

— მომართმევ კი არა, მე თვითონ მოვალ შენთან და აი ამ ვაზის ძირებთან გავსაჩხოთ მე და შენ შენი ღვინო, — ეტყოდა სტაროსელსკი თავის მეგობარ გლეხს...

შავბნელმა დრომ მოსწყვიტა ხალხს სტაროსელსკი და უცხოეთიდან ოცნებობდა ჩვენში მუშაობაზე.

მახსოვს მისი შეხვედრა პარიზში:

ერთ მამულში მის ერთად-ერთ ოთახს მარქსის სურათი და მრავალი წიგნი ამშვენებდნენ.

მისი მწუხარე სახე, სურვილი წამოსვლისა და ჩვენი ქვეყნის ნახვისა განუსაზღვრელი იყო...²

¹ დოკ. № 146.

² დოკ. № 148.

ასევე განუსაზღვრელი იყო და არის ახლა უკვე გამარჯვებული ქართველი მშრომელი ხალხის გრძნობა და პატივისცემა ვ. ა. სტაროსელსკის ზსოვნისადმი, რომლის უკვდავსაყოფად საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭომ 1966 წელს მისი სახელი მიაკუთვნა საქართველოს სსრ მეზაღებობის, მევენახეობისა და მეღვინეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის საქარის საცდელ სადგურს. მისივე სახელი მიენიჭა ქ. ზესტაფონის ერთ-ერთ ქუჩას, ხოლო ობილასის სამეცნიერო-პოპულარული და დოკუმენტური ფილმების კინოსტუდია ამზადებს დოკუმენტურ ფილმს, რომელშიც ასახული იქნება ვ. ა. სტაროსელსკის ცხოვრება-მოღვაწეობის ძირითადი ეპიზოდები.

ამით მაღლიერმა ქართველმა ხალხმა თითქოს ვალი მოიხადაო და ერთგვარი ძეგლი აუგო მეგობარსა და მოამაგეს.

წინამდებარე პუბლიკაციათ თუ მცირეოდენ წელილს მაინც შეიტანს ამ საქმეში, მრავალი წლის მანძილზე მასზე გაწეულ შრომა-ძიებას გამართლებულად ჩავთვლით.

№ 1

1881 წლის აგვისტოს 1. — ვ. ა. სტაროსელსკის განცხადება მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის დირექტორისადმი მისი აკადემიის სტუდენტად ჩარიცხვის შესახებ

Прилагая при сем мои документы, как-то: аттестат, выданный мне из Ставропольской гимназии, метрическое свидетельство, свидетельство о приписке к призывному участку и формулярный список моего отца, имею честь покорнейше просить ваше превосходительство принять меня в число студентов вверенной Вам Академии. Причем заявляю, что я готов подвергнуться проверочному испытанию по предметам, указанным Академией, и буду сам в Москве 25 августа сего 1881 года.

Владимир Старосельский.

მოსკოვის ოქტის სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონ. 228, აღწ. 3, საქ. 10166, ფურც. 10. დღიანი.

№ 2

1881 წლის სექტემბრის 10. — კავკასიის სასწავლო ოქტის მზრუნველის მიმართვა მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის დირექტორისადმი სტუდენტ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის კავკასიის სტიპენდიის დანიშვნის შესახებ

По докладу г. исправляющему должность наместника кавказского, что назначенный в текущем году кавказским стипендиатом в Петровскую академию Сергей Попов вступительного экзамена не выдержал, почему одна вакансия кавказского стипендиата остается свободною, генерал-адъютант князь Меликов изволил назначить на эту вакансию, с 1-го сего октября, окончившего курс в Ставропольской гимназии и поступившего в своекоштные студенты Академии Владимира Старосельского.

Об этом имею честь уведомить ваше превосходительство вследствие отношения от 16 минувшего сентября за № 3088, для зависящих распоряжений.

Попечитель учебного округа (подпись)

მოსკოვის ოქტის სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონ. 228, აღწ. 3, საქ. 10166, ფურც. 10. დღიანი.

№ 3

1885 წლის ივნისის 16. — კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის დირექტორის მიმართვა მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის დირექტორისადმი აკადემიის კურსდამთავრებულ ვ. ა. სტაროსელსკის სამუშაოდ შავი ზღვის ოქში გამწესების შესახებ

Оканчивающий в настоящем году курс наук в Петровской земледельческой и лесной Академии Владимир Старосельский предназначен

на службу в Кавказский край, для определения на должность агронома при начальнике Черноморского округа, с окладом содержания в 1300 руб. в год.

Вследствие сего канцелярия, вместе с сим, просит московского губернатора об отправлении Старосельского, в случае окончания в настоящем году курса учения, в г. Новороссийск, с выдачею ему прогонных денег и казенной подорожной.

Об этом канцелярия имеет честь покорнейше просить ваше превосходительство объявить г. Старосельскому, не оставив, в случае окончания им курса, выслать документы его.

Директор (подпись)

მოსკოვის ოლქის სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონ. 228. აღწ. 3. საქ. 10166. ფურც. 59. დედანი.

№ 4

1888 წლის იანვრის 31. — ვ. ა. სტაროსელსკის ატესტატი მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის კურსის დამთავრების შესახებ

Совет Петровской земледельческой и лесной Академии сим удостоверяет, что сын губернского секретаря Владимир Александрович Старосельский, родившийся 3 ноября 1860 года, вероисповедания православного, по окончании полного курса наук в Ставропольской гимназии поступил в число студентов Петровской Академии в сентябре месяце 1881 года. Во время пребывания в Академии г. Старосельский подвергался испытаниям из следующих предметов академического курса по отделу лесоводства и оказал познания: из лесоводства, лесных законов, технологии лесных производств, геодезии, физиологии растений, неорганической химии, органической химии, аналитической химии, метеорологии, морфологии растений, систематике растений, геогнозии, земледелия, политической экономии, статистики — отличные, из древонизмерения, лесоустройства, физики, зоологии и механики — хорошие и из минерологии — удовлетворительные.

На основании сего г. Старосельский советом Петровской земледельческой и лесной Академии постановлением 4 сентября 1885 года удостоен звания действительного студента лесоводства, с присвоением ему, на основании ст. 6-й высочайше утвержденного 16 июня 1873 года устава Академии, всех прав и преимуществ, предоставленных действительным студентам российских университетов.

Аттестат сей, с приложением академической печати, дан в Петровском-Разумовском января 31 дня 1888 г.

Директор
Декан
Секретарь Совета

მოსკოვის ოლქის სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონ. 228. აღწ. 3. საქ. 10166, ფურც. 75. დებლიკატი.

1888 წლის ნოემბრის 22. — შუამდგომლობა სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისა კავკასიაში სამინისტროსადმი აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის ფულადი დახმარების გაწევის შესახებ

Милостивый государь Владимир Григорьевич! Назначенный с 1-го сего сентября младшим агрономом в состав чинов Министерства государственных имуществ на Кавказе губернский секретарь Старосельский затрудняется, как семейный человек, проездом из гор. Новороссийска в Тифлис, по недостатку средств.

Принимая во внимание, что служебная деятельность Старосельского, до времени оставления его за штатом, по званию агронома при начальнике Черноморского округа, вполне соответствовала деятельности агрономов Министерства государственных имуществ на Кавказе и что назначение его на новую должность имеет характер перемещения, имею честь покорнейше просить ваше превосходительство принять на себя труд исходатайствовать выдачу ему пособия в размере двухсот пятидесяти рублей, с ассигнованием оного на Новороссийское казначейство, и о последующем почтить меня уведомлением.

Примите, ваше превосходительство, уверение в совершенном почтении и преданности вашего покорнейшего слуги (подпись)

სსრკ ესსალ, ფონ. 381. საქ. 16181, ფურც. 2. დედან.

№ 6

1891 წლის ივლისის 10. — საგაზეთო ინფორმაცია აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ სოფ. საქარაში გამართული საცდელი სადგურისათვის ამერიკული ვაზის გამოცდის საქმის მიხედობის შესახებ

სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს სამიწადმოქმედო და სამეურნეო მრეწველობის დეპარტამენტმა საჭიროდ სცნო ქუთაისში ამერიკის ვაზის საცდელად მთავარი სადგური დაეარსებინა. ამის შესახებ გაზ. „ნოვოე ობოზრ.“-ს შეუტყვია „ნამდვილის წყაროდან“, რომ ამ საქმის ასრულებისათვის ჯერხანად ზემოხსენებულს დეპარტამენტს თავი დაუწეებდია და ქუთაისში ამერიკის ვაზის სადგური არ დაარსდება. ამის მიზეზი თურმე ის ყოფილა, რომ ამ სადგურისათვის დანიშნული მიწა უფრო საჭიროდ უცნიათ სამეურნეო სასწავლებლისათვის, რომელიც უნდა ქუთაისში გამართონ. ამერიკის ვაზის ცდას მაინც არ ანებებენ თავს და ამ საქმის წარმოებას მთანდობენ მომავალ სადგურის განყოფილებას, რომელიც აგრონომის ვ. ა.-ძის სტაროსელსკის მეცადინეობით დაბა ყვირილას ახლოს არის გამართული. ამისათვის ამ განყოფილებას შემწეობას უპირებენ, რომ შეისწავლოს ამერიკის ვაზის მოშენების ვითარება ჩვენს მხარეში.

გაზ. „ივერია“, 1891 წ., № 149.

№ 7

1892 წლის იანვრის 21. — მიმართვა სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისა კავკასიაში სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს საერთო საქმეთა დეპარტამენტისადმი აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის მორიგი ჩინის მიკუთვნების შესახებ

Препровождая при сем краткий список о службе исправляющего должность агронома, коллежского секретаря Владимира Старосельского, выслужившего узаконенный срок для получения следующего чина и вполне заслуживающего поощрения за его усердную службу, имею честь покорнейше просить Департамент представить г. Старосельского к производству, за выслугу лет, в следующий чин.

Уполномоченный (подпись)

სსრკ ესსალ, ფონ. 381, საქ. 16181, ფურც. 19. დედანი.

№ 8

1893 წელი. — აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის პატაკიდან სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისადმი მისი შრომის «Описание Шорапанского уезда Кутаисской губернии в естественном, историческом и экономическом отношениях» გამოსაცემად საჭირო სახსრების გამოყოფის შესახებ

Значение виноградарства в ряду других источников благосостояния сельских хозяев Имеретии, необыкновенная скорость вымирания зараженных филлоксерою виноградников, повсеместное существование заразы и наличность наиболее неблагоприятных условий для борьбы с нею не оставляют сомнения, что Шорапанский и Кутаисский уезды в самом близком будущем, не далее как через 3—4 года, должны будут пережить тяжелый экономический и сельскохозяйственный кризис, сопряженный с необходимостью пересоздать весь существующий ныне сельскохозяйственный строй.

Замена местной виноградной лозы американской лозой или какими-либо другими растениями, или даже лечение виноградников инсектисидами, которое, как выяснилось теперь уже, может быть применено далеко не на всех почвах района, потребует радикальной реформы в области виноградарства и виноделия, осуществление которой будет не под силу населению, предоставленному самому себе.

Заметим, что во всей Имеретии нет ни одного опытного поля, ни одной рационально поставленной сельскохозяйственной школы, ни даже частного помещичьего хозяйства, которое, отличаясь чем-либо от первобытного крестьянского, могло бы послужить образцом для подражания.

При таких тяжелых условиях и при отсутствии в уезде земских учреждений трудная роль руководителя и инструктора нового хозяйства всецело падет на Министерство государственных имуществ, которое принуждено будет затратить немало энергии, чтобы вывести из нищеты трехсоттысячное население двух уездов.

Само собой разумеется, что успешное выполнение намеченной роли возможно лишь при глубоком знании естественно-исторических, бытовых и сельскохозяйственных условий края. Экономическая возможность введения в хозяйство того либо другого растения обуславливается не только известным соответствием почвенных и климатических условий, но и целым рядом других факторов, в основе которых лежит характер населения, его рабочая и экономическая правоспособность, размеры землевладения, порядок и обычай пользования землей и проч. Игнорирование этих факторов всегда приводит к отрицательным результатам и вселяет в население недоверие ко всяким нововведениям.

Изложенные соображения и общий научный интерес побудили меня направить все более или менее свободные силы вверенной мне партии на детальное изучение условий хозяйства в Кутаисской губернии, сосредоточив вначале все работы главным образом в Шорапанском уезде.

Составленные мною программы для исследования Шорапанского уезда были представлены мною лично вашему превосходительству в Боржоме летом 1892 г.

Намеченные исследования в настоящее время почти завершены. К ноябрю месяцу текущего года, если не помешает погода, будет закончено описание оро- и гидрографии, геологии и почв Шорапанского и частью Кутаисского уезда.

Материалы для описания климата исследованного района могут быть почерпнуты из метеорологических наблюдений, производившихся при вверенной мне партии и при Сакарском питомнике, начиная с апреля 1890 г., в связи с данными других метеорологических станций Западного Закавказья.

Подробное описание формаций и географического распределения древесной и кустарниковой растительности уезда почти закончено. Это описание, пополняя сведения о климате и почвах, доставит богатый материал для суждения о том, какие требования может предъявлять сельский хозяин к природе данной местности.

Для описания бытовых и экономических условий и ныне существующих приемов хозяйства собирались с июля месяца 1892 г. данные по карточной системе подымно и, кроме того, поселенно, по вопросам, общим для всего селения.

В настоящее время в моем распоряжении имеется 15000 заполненных подымных карточек, характеризующих быт населения 20 сельских обществ. Из них 14000 подсчитаны поразрядно и поселенно.

Для завершения предпринятой серии исследований остается по окончании собрания материалов: 1) докончить исследование механического состава и изучить химический состав и физические свойства типичных почв уезда и на основании всей совокупности данных расклассифицировать их на группы и подгруппы; 2) произвести систематическую разработку гербария; 3) докончить опрос и перепись 3782 дымов и подсчет до 5000 карточек. Составить сводки из 18782 карточек по разрядам, селениям и обществам, разгруппировать цифровой материал для выяснения различных сельскохозяйственно-экономических вопросов; окончательно разработать весь материал в связи с описанием местных приемов хозяйства.

Из приведенного краткого перечня неоконченных предстоящих работ видно, что остающаяся разработка собранных материалов, при условии скорого ее окончания, потребует большого напряжения сил и материальных затрат.

Аналитические работы по изучению химических и физических свойств почв потребуют в течение года напряженной работы двух лаборантов. Разработка материалов по исследованию растительности может быть закончена примерно к началу мая 1894 г. одним подготовленным к этой работе лицом. Опрос и перепись 4000 дымов и составление общих поселенных описаний потребуют не менее 6 месяцев работы одного лица, хотя для удобства обработки материала и скорейшего окончания было бы в высшей степени полезно и желательно увеличить число статистиков по крайней мере еще одним лицом. Перечисленные работы, по примеру прошлых лет, могли бы быть возложены с наибольшим успехом на тех же лиц, кои занимались ими в текущем году, если они будут оставлены на службе Комитетом в течение зимы. Что же касается остальной части работ по разработке материала, то она потребует, помимо моего труда, в течение зимы и весны работы двух счетчиков, одного писаря и одного лица для непосредственного наблюдения и руководства счетчиков и писцов для разработки по моим указаниям цифрового материала и проч. в течение 8—9 мес...¹.

Перечисленные выше исследования, составляющие части одного труда, было бы удобнее всего, как мне кажется, печатать под одним общим заглавием: «Описание Шораланского уезда Кутаисской губернии в естественно-историческом, сельскохозяйственно-статистическом и экономическом отношениях», отдельными выпусками по мере обработки материала, группируя его приблизительно следующим образом:

Выпуск 1. Введение. Метод собирания сведений. Степень их достоверности. Отношение населения к исследованиям и пр.

Оро- и гидрография, геология почвы.

Выпуск 2. Климат и растительность.

Выпуск 3. Население. Состав и распределение населения. Состав семьи. Грамотность. Смертность. Прирост населения и пр.

Земельный быт. Количество земель у крестьян по разрядам, с подразделением их на угодья. Распределение общей земельной собственности между отдельными хозяевами. Формы землевладения. Черезполосность. Отношение крестьян к землям частного владения. Покупка и продажа земель и пр.

Выпуск 4. Источники благосостояния крестьян. Земледелие. Огородничество. Эксплуатация леса. Скотоводство. Шелководство. Пчеловодство.

Выпуск 5. Садоводство. Виноградарство, виноделие и плодоводство.

Выпуск 6. Промысла и разные занятия.

Выпуск 7. Податное обложение. Кредит. Заключение.

Издание труда отдельными выпусками представляет значительное удобство, делая возможным печатать ранее те его части, кои, как на пример, статистический материал, могут отчасти устареть...

¹ შორალანსკო უკუდას ჩვენია.

Ввиду полного отсутствия в моем распоряжении материальных средств для дальнейшей разработки статистического материала и для издания всего труда, я имею честь покорнейше просить ваше превосходительство исходатайствовать необходимую для этого сумму.

Агроном В. Старосельский

ესა (თბ.), ფონ. 243, აღწ. 7, საქ. 128, ფურც. 1-3. დედანი. საბუთი დაბეჭდილია ტრაქტატულ სასამსახურო ბლანკზე წარწერით: „М. Т. И. Эксперт 1-й Кутаисской филоксерной партии. М. Квирилы“.

№ 9

1896 წლის ოქტომბრის 13. — ქუთაისის გუბერნიის უანდარმა სამმართველოს მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი საქარის ამერიკული ვაზის სანერგეში პოლიტიკურად არასაიმედო პირთა თავმოყრის შესახებ

Представляя при сем список служащих в Сакарском питомнике американских лоз, находящемся в Шорапанском уезде Кутаисской губернии, имею честь донести департаменту полиции, что из семи человек трое, а именно: Константин Николаевич Гораев, Михаил Федотов Калинин и Александр Александров Долгушин состоят под негласным надзором полиции. Владимир Александров Старосельский, хотя и не состоит под негласным надзором полиции, но родной брат его, состоящий под этим надзором, Юлий Александров Старосельский, служащий в филоксерной комиссии в местечке Сурами Тифлисской губернии, очень часто навещает брата своего Владимира...

Такое сосредоточение лиц, состоящих под негласным надзором полиции, в Сакарском питомнике невольно наводит на мысль, что это не может быть случайностью, а потому вышеизложенное имею честь представить на благоусмотрение департамента полиции.

სსკ ორესა, პდ., III — საქმისწარმოება, საქ. 1312, ფურც. 66-67. დედანი.

№ 10

1897 წლის თებერვლის 8. — საგაზეთო ინფორმაცია აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ კახეთის ვენახებში გავრცელებული სოკოვანი დაავადების დადგენის შესახებ

მკითხველებმა უწყიან, რომ ამას წინად გაისმა ხმა კახეთის ვენახებში ვაზის ახალი სენის — ბლეკროტის გაჩენისა. ასეთი აზრი გამოსთქვეს ბ-ნთ: ვიალამ, ვორონინმა და ფრანკმა. პირველმა ორმა გადაჭრით სთქვა, ეს სენი ბლეკროტიოა, ხოლო მესამემ იგივე განაცხადა უფრო სიფრთხილით — კი. სულ სხვა აზრისაა საქარის სანერგეს გამგე, უფროსი მეურნე ვ. ა. სტაროსელსკი. რომელსაც მიუწერია ამ საგნის შესახებ კავკასიაში მიწათმოქმედების მინისტრის რწმუნებულისათვის:

რამდენჯერმე გამოვიცვლიე კახეთის საუფლისწულო მამულებში აღმოჩენილი სოკო, რომელიც პროფესორებმა ვიალამ და ვორონინმა *guignardia Bid-*

waliu (ბლეკ-როტად) აღიარეს. ახლა ჩემი შრომა უკვე დავამთავრე და იმ აზრს დავადექი, რომ ეს სენი ბლეკ-როტი არ არის. ამ უკანასკნელს ორს კვირაში ხელოვნურის კულტურის საშუალებით ვადევნებდი თვალყურს ამ ვაზის სოკოს განვითარებას და დავრწმუნდი, რომ იგი სრულიად განსხვავდება ბლეკ-როტისაგან, და შეცდომა ყოვლად შეუძლებელია. გამოვიკვლიე საფერავისა და რქაწითელის ვენახების ვაზის ნაყოფი, რომელიც მე და ბ-ნმა სპეშნევმა ურიათუზნის საუფლისწულო „იკიკიანთელის“ ვენახიდან წავიღეთ, და დავრწმუნდი, რომ ორისავე ჯიშის ვაზი ერთისა და იმავე სოკოთია დაზიანებული. ზოგიერთს რქაწითელის ვაზზედ სოკოს ესრედ წოდებულს *Coniothgrium diplodiella* sacc შეხედებით, რასაც ბ-ნი სპეშნევიც ამბობდა წინად. კახეთში ახლად ნაპოვნი სოკო ვაზისა შევადარე სამიკოლოგიო სოკოს, მწერლობაში ცნობილს *Th. flaccida*, და ერთგვარი ნაშნები აღმოაჩინათ ორივესათ.

კახეთის ვენახის დაზიანებული ფოთლები სხვა სწავლულთაცა აქვთ გაგზავნილი, რომელთაც ჯერ თავისი აზრი არ შეუტყობინებიათ. ღმერთმა ჰქმნას, რომ ბ-ნ ვ. ა. სტაროსელსკის სიტყვები მართალი გამოდგეს და ჩვენი შიში ტყუილი.

გ.ზ. „ივერია“, 1897 წ., № 20.

№ 11

1997 წლის მარტის 20. — საგაზეთო ცნობა საჩხერის მიდამოების სოფლების მცხოვრებთა აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის მიმართვის გამო ქართულ ენაზე ამერიკული ვაზის მოვლა-მოშენებისა და დაავადებული ვაზის მკურნალობაზე რჩევა-დარიგებათა შედგენისა და გამოცემის შესახებ

ერთს სასიამოვნო ამბავს გვწერენ ჩვენ: დაბა საჩხერის (შორაპნის მაზრა) ახლო-მახლო სოფლების მცხოვრებთ საქარის სანერგის უფროს აგრონომ ბ-ნ სტაროსელსკისათვის ქაღალდი მიურთმევიათ და უთხოვნიათ, რომ დარიგებანი დაპეკდეთ ქართულს ენაზედ ამერიკულის ვაზის მოვლა-მოშენებისა და დაავადებულ ვაზის წამლობის შესახებ, რადგან ასეთი დარიგებანი აუცილებელს საჭიროებას შეადგენს სოფლის ხალხისათვის. ბ-ნი ვ. ა. სტაროსელსკის აღუთქვამს, რომ თქვენს თხოვნას შევასრულებო. რაღა თქმა უნდა, ხალხის სურვილს ბ-ნი სტაროსელსკიც, საფილოქსერო კომიტეტიცა და სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებაც დიდი სიხარულით მიეგებებიან, და რაკი ხალხში ასეთი სურვილი აღიძრა და თითონვე თხოულობს მცირე რამ დანხარებას, ამ თხოვნას დაუყოვნებლივ შეასრულებენ.

გ.ზ. „ივერია“, 1897 წ., № 60.

1899 წლის ხექტემბრის 5. — საგაზეთო ინფორმაცია საქარის სანერგის მმართველის აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის თაოსნობით ქუთაისის გუბერნიის სკოლებთან ამერიკული ვაზის სანერგეების გაშენების შესახებ

წელს საქარის სანერგის მმართველის ბ-ნის სტაროსელსკის თაოსნობით და კავკასიის სამოსწავლო ოქრის უფროსის ნებართვით ქუთაისის გუბერნიის საერო განათლების სამინისტროს მრავალ სკოლასთან გაშენებულ იქმნა ამერიკული ვაზის ვენახები, იმ აზრით, რომ სკოლების მოსწავლენი გასცნობოდნენ ამ კენახების გაშენების პირობებს. ასეთი ვენახი გაშენებულ იქმნა კავკასიის საფილოქსერო კომიტეტის ინსტრუქტორის ბ-ნის ტეისის ხელმძღვანელობით ზონის სამასწავლებლო სემინარიასთან, ოზურგეთის სასწავლებელთან, ძველ სენაკის სათავადაზნაურო სკოლასთან, დიდ-ჯიხაიშის სასწავლებელთან, ნიგოთის ერთკლასიან და ორკლასიან სასწავლებლებთან. კიციხისა და ხუნევის სასწავლებლებთან.

გაზ. „ივერია“, 1899 წ., № 191

№ 13

1899 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ანგარიში საქარის სანერგის მიერ 1899 წელს ჩატარებული მუშაობის შესახებ

В 1899 г. Сакарский питомник продолжал свою деятельность в том же направлении, как и раньше. Все усилия его были направлены на возможно широкое распространение в крае американских виноградных лоз и ознакомление с приемами культуры их местного населения.

По примеру прежних лет, в питомнике были устроены курсы по прививке лоз, продолжавшиеся с начала февраля до конца марта. Кроме того, обучение прививке производилось служащими питомника и в некоторых сельских обществах. Всего обучено прививке около 600 человек. Кроме местных жителей обучались прививке и ученики выпускного класса Тифлисского училища садоводства.

Весной 1899 года устроены питомником три новых опытных участка — в сел. Бослеви и Вертквилис-чала Шорапанского уезда, и в сел. Родинаули Кутаисского уезда, по 200 кв. саж., и расширен участок в сел. Чала Шорапанского уезда, на 100 кв. саж. Тогда же заложено 5 опытных участков в Сурамском участке Горийского уезда.

Находя, что распространению в населении культуры американских лоз могут способствовать, при некоторых условиях, народные школы, в отчетном году, с разрешения г. попечителя Кавказского учебного округа, заложены виноградники на американских подвоях при 8 народных школах Кутаисской губернии: в Шорапанском, Кутаисском, Озургетском и Сенакском уездах. Ближайший надзор за этими посадками лежит на учителях школ, которые в деле культуры лоз, так и в обуче-

нии приемам этой культуры учеников, руководствуются указаниями специалистов, командированных питомником.

В 1899 году был первый выпуск рабочих-практикантов устроенной при питомнике школы. Окончило курс 11 человек, а один пожелал остаться на повторительный курс. Двум лучшим рабочим Кавказский отдел Императорского русского общества садоводства назначил награды за успехи по изучению культуры американских лоз, садоводству и выкармке шелковичных червей: одному — бронзовую медаль, а другому — похвальный лист. Все окончившие курс тотчас же получили места садовых рабочих, частью в самом питомнике, частью в других хозяйствах. Тогда же вместо окончивших курс был принят новый комплект рабочих-практикантов, в числе 20 человек. С этого года в число преподавателей приглашен и священник, который ведет с практикантами один раз в неделю религиозно-нравственные собеседования.

Спрос на посадочный виноградный материал, а равно и отпуск, значительно превзошли предыдущие годы. С 1-го января 1899 года по 1-е января 1900 г. продано 610 лицам: 39,468 шт. окоренившихся привитых американских лоз, 21 175 непривитых окоренившихся лоз, 243 771 метров черенков для прививки, 800 черенков для размножения и 666 фруктовых деревьев, — всего на сумму 3 897 руб. 35 к. Привитые лозы продавались по 50 руб., непривитые, но окоренившиеся, и черенки для прививки — 7 руб., черенки для размножения — 3 р. и фруктовые деревья по 100 р. за тысячу.

Громадное большинство, взявших лозы, — крестьяне.

К концу года в Кутаисской губернии имелись виноградники на американских подвоях уже в 138 селениях, главным образом, Шорапанского и Кутаисского уездов. Все эти виноградники устроены вполне рационально и дают урожаи гораздо большие, чем местные непривитые виноградники.

Два разъездных садовника Сакарского питомника продолжали в этом году руководить садовладельцами порученных им районов в деле культуры американских лоз. Для этого они посещали несколько раз все хозяйства, приобретшие американские лозы, и давали на месте необходимые указания.

Не ограничиваясь прямыми своими обязанностями, питомник, желая облегчить населению приобретение медного купороса для лечения виноградников, открыл у себя склад этого материала и разных садовых инструментов. Все материалы получены от Императорского кавказского общества сельского хозяйства. Складом продано более 4½ тысяч пудов медного купороса. Склады медного купороса и аппаратов для лечения были устроены в Рачинском и Лечхумском уездах, под наблюдением инструктора г. Жана; в них продано купороса около тысячи шестисот пудов.

В химической лаборатории питомника в 1899 году продолжались исследования почв разных районов Кутаисской губернии, виноградного сусла и проч. В микологической лаборатории определялись различные грибные болезни винограда и других растений.

В этом же году начаты и закончены работы по исследованию почв Озургетского уезда и приморской полосы Батумского округа. Сделаны

определения механического состава, содержания извести и гумуса образцов почв, взятых с наиболее типичных мест этого района.

В 1899 году в Сахарском питомнике достроен жилой дом для квартир служащих и выстроены винодельня, больница и сарай.

В Корейсубанском питомнике в 1899 году продолжались работы по распахану земли паровым плугом. Распахано около 15 десятин, которые и засажены американскими сортами лоз.

В этом питомнике закончены постройкой: казарма для рабочих о двух комнатах с кухней; каменный сарай для хранения черенков американских лоз, сельскохозяйственных машин и орудий и для производства работ по заготовке черенков и большой деревянный кукурузник на каменных столбах.

В 1899 году в Восточно-Кутаисском районе (Кутаисской губернии) продолжали работать инструкторы Кавказского Филоксерного Комитета гг. Тейс и Жан.

Инструктор г. Тейс занят был, главным образом, наблюдением над виноградниками на американских подвоях, устроенными при 8 школах Кутаисской губернии. Под его руководством произведена посадка лоз на большинстве участков и им же обучены ученики и преподаватели этих школ прививке американских лоз и приемам их культуры.

Г. Жан продолжал расследование виноградников в филоксерном отношении. Кроме того, он заведывал складами медного купороса и аппаратов для лечения виноградников. Под его наблюдением, как упомянуто выше, находилось в Рачинском и Лехумском уездах 6 таких складов.

«Отчет министру земледелия и государственных имуществ о деятельности Кавказского филоксерного комитета в 1899 году».

თბილისი, 1900 წ., გვ. 83-86.

№ 14

1900 წლის მაისის 4. — ვ. ა. სტარობელის სტატია «Очерк положения культуры американских лоз на Кавказе»

Первым импульсом к введению в культуру американских лоз на Кавказе послужило открытие значительных очагов филоксерной заразы в Кутаисской губернии в 1889 году; но, к сожалению, осуществление этой идеи было отложено на несколько лет. Американская лоза не пользовалась доверием министерства и советы покойного французского профессора Мариона (Марсель), лично посетившего край, и венгерского ученого Горвата поддерживали это недоверие. Гораздо большие надежды возлагались на лечение виноградников инсектисидами, но опыты в этом направлении, продолжавшиеся с 1890 г. по 1894 г., не дали удовлетворительных результатов; плохо распространялись газы в тяжелых и глинистых почвах губернии, а филоксера, вследствие крайне благоприятных климатических условий, плодилась и распространялась с необыкновенной скоростью. Успеху дела мешало также отсутствие солидарности в садовладельцах, преимущественно мелких собственников, и высокая

стоимость работ, превышавшая во многих случаях доходность местных, первобытных виноградников.

Опыты культуры американских лоз на Кавказе начаты тоже в 1890 г., но они не имели серьезного характера; площадь земли, отведенная Министерством земледелия для питомника (близ Сакара), равнялась 2000 кв. метрам, а вследствие существовавшего запрещения на ввоз черенков виноградных лоз из-за границы в пределы империи, посадочный материал мог быть выведен только из семян*.

Лишь в 1893 г. министерство дало разрешение на ввоз для нужд питомника 3000 черенков американских лоз из Франции и увеличило площадь земельного участка питомника до 3-х гектаров; в 1895 и 1896 гг. оно обеспечило питомник достаточными материальными средствами, разрешило ввоз черенков в нужном количестве, увеличило площадь участка до 18 гектаров и командировало за границу одного из состоящих в распоряжении уполномоченного министра на Кавказе агрономов, Старосельского, для изучения на месте нового дела.

В 1891 г. при Сакарском питомнике были устроены: химическая лаборатория, микологический кабинет и метеорологическая станция, а в 1898 г. открыта школа для желающих обучаться прививке. В текущем году закончена постройкой винодельня. Наличие химической лаборатории дала возможность в первые годы существования учреждения изучить почвы Кутаисской губернии и руководствоваться впоследствии, при распространении в крае американских лоз, научными данными.

Для проверки теоретических выводов, проистекавших из этих данных, и ознакомления населения с результатами культуры американских лоз, в пределах губернии устроено на типичных почвах 20 небольших опытных и демонстративных насаждений (*clap d'experience*), в коих испытываются соответствующие виды и гибриды, привитые местными кавказскими и европейскими сортами винограда. В коллекции Сакарского питомника в настоящее время имеются все наиболее интересные подвои и прямые производители, а также большое число сортов европейских лоз.

Для снабжения населения зараженного филлоксерой района на первое время достаточным количеством черенков в 1898—1899 гг. учрежден другой питомник (50 гектаров) в Сенакском уезде Кутаисской губернии, в котором разводятся только испытанные в губернии виды и гибриды американских лоз.

Первый отпуск черенков американских лоз (*Riparia Portalis*, *Riparia grand glabre* и *Rupetris monticola*) произведен в 1896 г. — 18 831 полуметр. В 1897 г. уже отпущено 192 104 полуметра черенков, в 1898 г. — 136 769 метров и 16 621 привитых саженцев и в 1899 г. — 248 712 метров черенков и 31 071 привитых лоз. К концу 1899 г. посадки привитых лоз имелись уже в 138 населенных пунктах губернии у нескольких сот хозяев. Бесплатно черенки и привитые саженцы выдаются только учебным заведениям, виноградари же могут приобретать их только за деньги — черенки для прививки по 7 руб. за 1000 метров, а привитые саженцы — по 50 р. за 1000.

* Все посадки сеянных лоз, за исключением нескольких кустов, впоследствии были уничтожены в Сакарском питомнике.

Задаваясь преимущественно научно-учебными целями, казенные питомники всеми зависящими средствами стремятся побудить местных виноградарей производить в собственных хозяйствах необходимое им количество черенков и привитых саженцев. Широкая организация курсов по прививке и уходу за привитыми виноградниками дала прекрасные результаты и число небольших частновладельческих питомников возрастает с каждым годом.

Наряду с американскими лозами вводятся и новые усовершенствованные приемы культуры виноделия. Все вновь возникшие виноградники, главным образом крестьянские, посажены по плантажу, получают удобрение и уже с третьими листьями приносят до 15 гектолитров вина, а с четвертыми — до 175 гектолитров с гектара.

Наиболее соответствующим подвоем для местных почв, содержащих не выше 45% углекислой извести (*calcaire*), оказался *Rupestris monticola*, за ним следуют гибриды *Riparia x Rupestris*, *Riparia gloir de Montpellier* и *Riparia gaud glabre*. На меловых почвах, с содержанием углекислой извести до 85% (мел), пока испытываются *Berlandieri*, гибриды его с *Rupestris* и *Riparia*, *Chasselas x Berlandieri*, *Rupestris x Riparia* и другие гибриды. Вопреки ожиданию, 75 и 108,16 в течение трех лет уже сохраняют на этих почвах зеленый цвет и нормальное развитие, тогда как 1202, 101, 3309 и др. погибают от хлороза. Все гибриды и виды, устойчивость которых не велика, не распространяются питомниками, так как разрушительная деятельность филлоксеры в Кутаисской губернии столь велика, что привитые *Iolonis* погибли от нее, несмотря на хорошую почву, удобрение и заботливый уход, на 4-й год после прививки, а на 3-й после посадки на место.

Из пределов Кутаисской губернии филлоксеры распространилась на западную часть Тифлисской губернии и подвигается постепенно к востоку. В этом районе тоже устроены опытные насаждения (в пяти пунктах).

Предусматривая необходимость рано или поздно распространить американские лозы по всему краю, Кавказский филлоксерный комитет приступил к организации опытов по адаптации (*adaptation*) этих лоз в благополучных пока районах, дабы иметь возможность своевременно прийти на помощь виноградарям.

Для снабжения незараженных районов посадочным материалом в 1896 г. был устроен питомник на сыпучих песках Ногайской степи, откуда по прошествии года освидетельствованные лозы были высажены в питомник, устроенный в незараженной части Горийского уезда Тифлисской губернии. Другой питомник, предназначенный для этой цели, устраивается с 1898 г. в Кахетии, близ гор. Телави. Оба питомника занимают площадь до 20 гектаров и находятся в непосредственном заведывании агрономов, но общий организационный план работы возложен г. министром на заведывающего Сакарским питомником.

В текущем году весной устроены опытные насаждения в 3-х пунктах Кахетии и в 2-х пунктах Черноморской губернии. По мере возможности они будут возникать и в остальных винодельческих районах.

Ко времени появления филлоксерной заразы в последних будут устроены небольшие питомники, по типу существующих уже в Тифлисской губернии, главной задачей коих будет служить справочными

и учебными пунктами для населения, руководить начинающих в деле культуры лозы, виноделия, борьбы с болезнями и отчасти снабжать виноградарей на первое время доброкачественным и соответствующим потребностям посадочным материалом. Производство больших количеств черенков и привитых саженцев не входит в план работ; оно должно быть предоставлено частной инициативе. Как показал опыт, последняя не замедлит проявиться. Так, в текущем году вокруг Сакарского питомника и во многих местностях Кутаисской губернии возникло уже много небольших питомников для производства и продажи привитых лоз.

В заключение заметим, что население края, главным образом Кутаисской губ., в коей работы ведутся уже несколько лет и привели к прекрасным результатам, в высшей степени заинтересовано делом, верит безусловно в его будущность и усваивает очень быстро все новые для него приемы культуры.

В. А. Старосельский

გაზ. «Кавказское сельское хозяйство», 1900 წ., № 18.

№ 15

1905 წლის მაისის 25. — მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს კავკასიის რწმუნებულის სამმართველოს უფროს აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ქუთაისის გუბერნიაში გლეხთა რევოლუციური მოძრაობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ

Революционное движение, проявившееся в последние годы в Гурии, овладело в настоящее время всем населением Кутаисской губернии за исключением небольшой части крупных собственников. Как размеры, так и интенсивность его указывают, что в основе народного недовольства лежат коренные условия общегосударственного и местного устройства, но отнюдь не идейная пропаганда, на устранение которой были по настоящее время тщетно направляемы все усилия администрации. Неустройства общерусской жизни достаточно выяснены обществом и печатно и осуждены в высочайшем манифесте и рескриптах. В этой записке я постараюсь осветить причины движения в губернии в зависимости от местных условий и буду касаться условий общегосударственных лишь постольку, поскольку это окажется неизбежным.

Поставленная задача усложняется отсутствием солидных исследований в сфере экономических и правовых условий жизни губернии. Существующие статистические данные имеются по Шорапанскому уезду и только по крестьянскому быту. По остальным уездам имеются исследования быта одного лишь разряда — государственных крестьян, произведенные в восьмидесятих годах прошлого столетия и устаревшие.

Так как правовые и хозяйственные условия близки между собой во всех уездах, то выводы, построенные на точных цифровых данных по Шорапанскому уезду*, полнее осветят жизнь губернии, нежели случайные и гадательные цифры официальной статистики. Последними я наме-

* Подыменные статистические исследования быта крестьян Шорапанского уезда произведены под моим руководством в 1892-93 гг. Цифровой материал изд. Уполном. министра земледелия и государственных имуществ на Кавказе. Пояснительный текст — в рукописи.

рен пользоваться лишь в случаях крайней необходимости и после тщательной проверки путем сопоставления различных источников.

1

Дворянам Кутаисской губернии принадлежат 9.240 владений, общей площадью в 815.321 дес., что составляет 42% всей поверхности губернии без округов. Владения эти распределяются следующим образом*.

	Число владений	До 5 киев (0-2 дес.)	5-10 киев (2-4 дес.)	10-20 киев (4-8 дес.)	20-50 киев (8-19 дес.)	50-100 киев (19-36 дес.)	100-200 киев (36-72 дес.)	200-500 киев (72-190 дес.)	500-1000 киев (190-380 дес.)	Свыше 1000 киев (380 дес.)	Количество десятин во всех владениях
Кутаисский	1833	91	382	496	516	221	68	70	10	46	66.66
Шорлапанский	1997	166	469	536	466	192	66	52	11	39	66.216
Рачинский	1009	126	199	496	116	37	9	7	1	18	27.568
Лечхумский без Сванетии	619	38	112	201	172	35	25	27	13	26	141.80
Озургетский	869	36	116	176	156	97	65	94	47	82	118.90
Приставство Сванетское	84	9	24	31	14	2	—	—	—	4	29.2
Сенакский	1625	101	243	402	452	157	120	64	29	27	121.448
Зугдидский	1174	70	135	319	141	261	143	61	25	19	68.32
Итого:	9240	640	1580	2657	2093	1002	496	375	136	261	815.376
%:	100	6.9	17.2	25.5	25.9	10.9	5.2	4.1	1.6	2.7	—

Из приведенных данных видно, что 52,8% дворянских владений по размерам землевладения менее 8 десятин. Землевладений свыше 1000 киев (380 десятин) — 261, или 2,7% всех владений. Эти землевладения распределяются так:

Уезды	Владений, имеющих киев									Всего владений
	1000-3000 (380-1150 д.)	3000-5000 (1150-1900 д.)	5000-7500 (1900-2850 д.)	7500-10000 (2850-3700 д.)	10000-15000 (3700-5550 д.)	15000-20000 (5550-7400 д.)	20000-25000 (7400-9300 д.)	25000-30000 (9300-11200 д.)	Свыше 30000 (11200 д.)	
Кутаисский	29	10	—	5	2	—	—	—	—	47
Шорлапанский	21	9	5	1	2	—	—	—	—	38
Рачинский	8	7	—	—	—	—	—	—	—	15
Озургетский	56	9	7	5	1	—	—	—	—	82
Лечхумский без Сванетии	20	4	—	—	—	—	—	—	—	26
Приставство Сванетское	—	3	—	—	—	—	1	—	—	4
Сенакский	22	4	—	—	—	—	—	—	1	27
Зугдидский	2	3	1	1	—	—	—	—	2	9
Итого:	168	49	14	12	5	1	3	9	—	261
%:	64.4	18.9	5.4	4.7	—	—	—	—	—	—

* Свод статистических данных о землевладении в Тифлисской и Кутаисской губерниях. Изд. Зак. стат. комитета. 1893 г., Тифлис.

Девять наиболее крупных имений, заключающих каждое более 16.000 кцев, или 6000 десятин, находятся: одно в Сенапском уезде (14.625 дес.), два в Лечхумском, из которых одно в 29.000 дес., другое в 85.030 дес., четыре в Озургетском, из которых три по 7.000 дес. и одно в 9.373 дес., и два в Зугдидском уезде: одно в 187.500 дес. и другое в 9.988 дес. Площадь этих девяти крупных владений составляет 945.000 кцев или 358.000 десятин, т. е. пространство, равное 44% всех земель, принадлежащих дворянам Кутаисской губернии.

Таким образом, наряду с необыкновенно дробным дворянским землевладением в пределах губернии имеется и очень крупное.

Точные сведения о средних размерах крестьянского землевладения в губернии могут быть почерпнуты только из отчетов о ходе межевания. Последними оно исчисляется в 2 дес. 908 кв. саж.*.

Такова общая картина землевладения в губернии; для выяснения частностей я буду пользоваться далее данными по Шорапанскому уезду**.

В 1893 г. в Шорапанском уезде состояло 1897 дворянских имений, общей площадью в 66.216 дес.; 82% этих владений заключали менее 20 десятин каждое и несколько менее 2% — по 380 десятин и более. Крестьяне в числе 20.638 дымов владели 42.183 дес. 600 кв. саж. земли на праве собственности и, кроме того, имели в наделе 18.000 десятин казенной земли и 10.434,89 дес. помещичьей.

Распределение купленной и надельной земли между разрядами крестьян и средний размер владения дыма каждого разряда показаны в следующей таблице.

Разряды крестьян	Число дымов, имеющих землю	Владеют землей			Всего надельной и купленной земли
		надельной	купленной	всего земли	
Государственные наделные	4999	15013,71	1468,03	16481,74	3,1
" безнаделные	429	12,51	1362,21	1374,72	3,1
Быв. помещ. временнообязанные	576	15232,00	4718,84	17250,84	3,0
Быв. церкви	266	870,89	179,71	1050,60	3,9
Собственники	9178	4,85	34454,46	34459,31	3,8
И т о го:	20638	23434,64	42183,25	70617,89	3,4

* Свод статистических данных о землевладении в Тифлисской и Кутаисской губерниях. Издание Закавказского статистического комитета. Тифлис, 1893 г.

** Все нижеприведенные данные почерпнуты из вышеуказанного исследования Шорапанского уезда, произведенного под моим руководством в 1892—1893 годах.

† საბუთი დაზიანებულია და ტექსტი არ იკითხება.

Таким образом, дым, имеющий землю, владеет в среднем по уезду 3,4 дес. наделной и купленной земли. По угодьям земля эта распределяется следующим образом:

Разряды крестьян	Усадеб- ная	Садовая	Пахот- ная	Покос- ная	Выгон- ная	Лесная
	В процентах					
Государственные наделные	4,9	20	51,6	0,2	0,3	23
Быв. помещ. временнообязан.	5,1	17,4	66,7	0,1	0,1	10,6
Быв. церковные	3,3	24,1	46,1	0,1	0,1	26,4
Собственники	3,0	14,8	54,6	0,7	0,2	25,7

Однако не все хозяйства снабжены землей в размере исчисленного выше среднего (3,4 д.). По размерам владений они распределяются следующим образом:

Разряды крестьян	До $\frac{1}{2}$ дес.	От $\frac{1}{2}$ до 1 дес.	От 1 до $1\frac{1}{2}$ дес.	От $1\frac{1}{2}$ до 2 дес.	От 2 до 3 дес.	3—4 дес.	4—5 дес.	5 и более	Всего хозяйств, имеющих купленной и наделной зем. мп
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Государственные наделн.	66	249	553	676	1255	934	520	746	4999
„ безнадельн.	27	25	38	40	57	40	36	73	339
Быв. помещичьи временнооб.	216	613	894	899	1268	754	425	607	5766
Быв. церковные	1	12	18	24	73	19	37	52	266
Собственники	433	740	1053	1061	1742	1238	834	2013	9114
То же в %, %	743	1642	2556	2700	4395	3015	1852	3531	20484
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Государственные наделы.	1,3	5,0	11,1	13,5	25,1	18,7	10,4	14,9	100,0
„ безнадельные	7,9	2,0	11,2	11,7	16,3	11,8	10,5	21,6	78,5
Быв. помещичьи временнообяз.	3,7	10,6	15,5	15,6	22,0	13,1	7,4	12,1	100,0
Быв. церковные	0,4	4,5	6,7	9,0	27,4	18,5	14,0	19,5	100,0
Собственники	4,8	8,1	11,6	11,6	19,1	13,6	9,1	22,1	99,97
Средний вывод	3,6	8,0	12,5	13,2	21,5	14,7	9,0	17,5	

743 хозяйства, или 3,6% всех крестьянских хозяйств, имеющих землю, владеют лишь 0,5 дес. Хозяйств, имеющих от 0,5 дес. до 1 дес. — 8% (1.642), причем этот процент несколько больше для бывших помещичьих временнообязанных (10,6%).

Хозяйств, имеющих от 1 до 1,5 дес. и от 1,5 до 2 дес., почти одинаковое количество. Последних имеется 2.700 или 13,2%, а первых 2.556 или 12,5% всего числа хозяйств, имеющих землю.

Только 3.581 дым из 20.484, т. е. 17,5%, владеют площадью земли, равной или превышающей нормальный надел (12 кцев — 4,5 дес.); из числа остальных 16.903 дыма (82,5%) имеют:

менее десятины	5256	хозяйств	или	14,1%
от 1 до 2 дес.	5256	»	»	31,1%
» 2 до 3 »	4395	»	»	26,0%
» 3 до 4—5 »	4867	»	»	28,8%

Безземельных крестьянских хозяйств в уезде 154, или 0,8% всех крестьянских хозяйств.

Скучное по размерам крестьянское землевладение в значительной степени еще теряет хозяйственную ценность вследствие чрезмерной чрепозлости и дробности отдельных участков. В среднем каждая десятина крестьянской земли состоит из 2,9 участка; среднее крестьянское количество (3,4 дес.) состоит, следовательно, из 10 участков.

Приведенные данные указывают на полную необеспеченность землею крестьян всех разрядов. Лучше других обеспечены ею церковные и собственники (3,9 и 3,8 дес. на дым). За ними следуют государственные крестьяне (3,4 д.) и, наконец, временнообязанные помещичьи (3 д.). Тягость положения этих последних усугубляется их полукрепостной зависимостью, на почве которой сохранился помещичий произвол, и размерами оброка в пользу помещика.

Местное положение о поземельном устройстве крестьян в губерниях закавказских воспроизвело основные принципы положения 1861 г., за некоторыми, однако, изменениями. Высший размер надела определен в Кутаисской губернии в 12 кцев на каждый дым (кцева — 900 кв. саж.), но если при таких размерах надела в пользовании помещика оставалось менее половины пахотных и сенокосных угодий в данном селении, то «нормальный» надел мог быть заменен «коренным», размеры которого представляли частное от деления половины площади пахотных и сенокосных угодий, принадлежавших помещику в данном селении, на число наделаемых дымов. Так как большинство дворян имели небольшие, но густо населенные поместья, то значительная часть крестьян получила коренной надел. Около 50% земельной площади ушло из непосредственного их пользования и послужило для создания арендного фонда. Повинности за пользование наделом определены деньгами или натурой. Повинности за усадьбу составляют 3 руб. в год с кцевы усадебной земли, или же 5% с ее оценки, но последняя не может быть более 125 руб. за кцеву. Повинность за виноградные сады и полевую пахотную землю определена в четверть урожая, за сенокосы — в треть укоса. Крестьянин обязан доставить чистое зерно или вино помещику, куда он укажет, на расстояние 50 верст или хлеб в снопах на расстояние до 10 верст*. В каждые 20 лет по требованию одной из сторон может быть произведена переоценка оброка. Крестьяне могут выкупать свои наделы при

* В переводе на деньги оброк среднего дыма — 60 руб.

«содействии правительства, получая в ссуду 30 руб. на десятину, по принципу обязательного выкупа на них не распространен.

К 1 января 1905 г. в Кутаисской губернии было 24.579 дымов временнообязанных крестьян, т. е. около 50% всего количества бывших крепостных помещичьих крестьян. Выкупили наделы, очевидно, наиболее сильные дымы. Из сравнения данных о ходе выкупной операции по пятилетиям видно, что в последнее время [она] сильно замедлилась. Так, в период 1892—1897 гг. ежегодно выкупали наделы 1.100 дымов, а в следующее пятилетие — по 558 дымов в год.

Для более наглядной характеристики экономического благосостояния крестьян разных разрядов в уезде привожу данные о средней доходности хозяйства собственников, государственных и временнообязанных.

Хотя площадь земли, состоящей во владении среднего дыма у собственников (3,8 дес.) несколько больше, нежели у государственных крестьян (3,4 дес.), но зато распределение ее на пахоть и виноградники выгоднее у последних и валовая доходность почти одинакова. Для хозяйств обоих разрядов она исчислена в сумме 250 руб. За вычетом государственного поземельного налога или оброчной подати, земского налога и расходов по обществу и переложенных на деньги натуральных повинностей (около 16 руб. на дым у государственных крестьян и 12 руб. у собственников) в распоряжение дыма поступает в виде сельскохозяйственных продуктов у собственников 238 руб., а у государственных крестьян — 234 руб. Валовая доходность хозяйства временнообязанных крестьян в среднем не превышает 220 руб. Платежи дыма временнообязанных слагаются из общественных расходов, расходов на духовенство (драма) и отчуждений в пользу помещика за землю; первые составляют около 10 руб., а вторые 60 руб.; в общей сложности те и другие составляют 70 руб. на дым. Таким образом, в распоряжении временнообязанного дыма на жизнь и хозяйственный оборот остается в виде продуктов (вино, хлеб) лишь 150 руб.

При указанных условиях крестьянское хозяйство даже первых двух разрядов отличается крайней неустойчивостью и малейшее колебание урожая в неблагоприятную сторону вызывает задолженность или кризис. В еще худшем положении находятся хозяйства дымов, имеющих земельный участок менее трех десятин (около 60% всех дымов) и хозяйства временнообязанных крестьян. Свыше 90% крестьянских дымов принуждены пополнять свой бюджет отхожими промыслами и арендой. Отхожими промыслами зарабатывают государственные крестьяне по 52 руб., собственники — по 49 руб. и временнообязанные по 46 руб. на дым.

Так как свободных казенных удобных земель в Шорапанском уезде мало, то главным арендным фондом служат помещичьи земли (свыше 90% всей арендуемой площади).

Из 20.638 дымов всего крестьянского населения уезда 12.464 дыма (60,4%) арендуют 17772,87 дес. земли у казны или помещиков, в среднем по 1,4 дес. на арендуемой земле дым. Площадь арендной земли в этом уезде составляет 21,6% всей крестьянской земли. По числу хозяйств, арендующих землю, первое место занимают временнообязан-

ные — 66,1% (по 1,5 дес. на каждый арендующий дым), второе — крестьяне-собственники — 58,8% (по 1,0 дес. на каждый арендующий дым) и, наконец, государственные крестьяне (по 1,3 дес. на арендующий земельный дым). Таким образом, у различных разрядов крестьян, арендующих землю, образуются в среднем на дым участки следующих размеров:

у государственных наделных .	4 дес.
у бывших помещичьих временнообязанных	4 дес.
у крестьян-собственников	4,5 дес.

Из приведенных данных видно, что аренда уравнивает количество земли, находящейся в пользовании у различных разрядов крестьян, до того минимума, при котором возможно существование хозяйства в уезде. Этот минимум определяется в Шорапанском уезде, в котором сильно развита культура винограда, площадь в 4 десятины. Для уездов со слабо развитым виноградарством и более тощими почвами (латериты Гурни и большей части Мингрелии) он должен быть повышен до 6 десятин.

Наиболее распространена в губернии аренда единоличная, краткосрочная и издольная. Аренда товариществами встречается лишь на альпийских пастбищах.

Расчет с землевладельцем производится либо деньгами, либо из доли урожая, либо частью деньгами, частью долей урожая (смешанная аренда), либо же определенным заранее количеством зерна с десятины, независимо от размеров урожая. Аренда за отработок в чистом виде не практикуется, хотя во многих случаях отработок входит как дополнительное условие.

Сравнительная распространенность различных видов аренды видна из следующей таблицы.

Разряды крестьян	Количество десятин земли, арендуемой за деньги	Из % к общей площади арендуемых земель	Количество десятин, арендуемых из доли	Из % к общей площади арендуемых земель	Количество десятин, арендуемых за деньги и из доли (смешанная аренда)	Из % к общей площади арендуемых земель
1	2	3	4	5	6	7
Государственные наделные .	554,95	17,6	2464,38	77,7	150,39	4,7
" безнаделные .	19,36	10,0	156,26	80,5	18,41	9,5
Быв. помещичьи временнооб.	408,51	7,4	4248,77	88,4	227,18	4,2
Собственники .	558,11	8,2	5835,37	85,7	417,83	6,1
Безземельные .	4,94	21,8	17,76	78,2	—	—
Быв. церковные временнооб.	33,67	18,4	1430,07	78,5	5,70	3,1
Итого .	1584,44	9,2	14752,61	85,9	620,31	5,9

Казенные земли сдаются в аренду крестьянам по цене около 4 руб. за десятину пахоти и 30—50 коп. за десятину пастбища. Частновладель-

ческие земли — по разной цене, и арендная плата деньгами часто достигает значительной величины — 25—30 руб. за десятину пахоти, а иногда и больше.

Но если при денежных расчетах существует большая или меньшая определенность условий, то она окончательно теряется при наиболее распространенной в губернии аренде из доли. Наиболее плодородные наносные земли в долинах рек и др. сдаются за половину урожая, более гошие — за треть (или) четверть, а расчистки из-под леса — за пятую долю, а иногда даже даром на 2—5 лет с обязательством со стороны арендаторов произвести корчевку.

Обычаем установлено сверх доли урожая уплачивать землевладельцу так называемое «сакави» — от рубля до полутора рубля с кцевы при начале вспашки арендуемого участка, угощать его обедом при дележе урожая и отрабатывать 2—3 дня в году — «мохмареба». Кроме «сакави» существует еще «дзгвени», которое заключается в том, что арендатор должен принести землевладельцу курицу, «доки» (3—4 бут.) вина и девять хлебов. Переводя на деньги все прибавочные обязательства, получим около шести рублей на арендованный участок.

По исчислениям Кутаисского губернского комитета о нуждах сельскохозяйственной промышленности, арендатор отдает в пользу землевладельца более 60% валового дохода. При этом условии заработок арендатора даже в урожайные годы не превышает заработной платы, которую он мог бы получить за свой труд, работая на том же поле в качестве батрака; в годы неурожайные он значительно ниже. Особенно тяжелой формой аренды была практиковавшаяся до 1903 г. в Гурии аренда за заранее определенное количество зерна. При этой форме аренды в малоурожайные годы арендатор нередко отдавал землевладельцу весь урожай с арендованного поля, а иногда и дополнял его до условленной нормы из других источников.

Несмотря на столь тяжелые формы аренды, без арендованной земли не могут обойтись, как указано выше, 60% всех крестьянских дымов, вынужденных необходимостью обеспечить семью хлебом и стремлением использовать силы ее и живого инвентаря, хотя бы и по дешевой цене. Для помещиков эти условия столь выгодны, что ни один из крупных или средних землевладельцев губернии не ведет полевого хозяйства. По исчислениям близко знающего губернию агронома Тимофеева и мнм, сдача земель в аренду при этих условиях приносит значительно больший доход, нежели может приносить наиболее рациональное полевое хозяйство. Для крестьян, наоборот, посевы на арендованных участках возможны только при исполнении всех полевых работ членами дыма, заработок которых сводится к крайнему минимуму.

Таковы данные о землевладении в Шорапанском уезде. Они свидетельствуют, что:

- 1) 82,5% крестьян всех разрядов и не менее 25—30% дворян испытывают острую нужду в земле;
- 2) что на почве этой нужды возникла чрезмерная эксплуатация малоземельных крестьян многоземельными помещиками и, наконец;
- 3) что 28% крестьянских дымов находятся на положении полукрепостных и обременены чрезмерным оброком.

Объективных статистических данных о хозяйстве крестьян в других уездах губернии нет, и потому, распространяя сделанные выше выводы с некоторыми поправками на всю территорию губернии, я могу сослаться лишь на материалы по исследованию быта государственных крестьян в Закавказье и на близкое знакомство с краем, приобретенное в течение пятнадцатилетней непрерывной агрономической деятельности. Поправки эти состоят в следующем: малоземелье в Озургетском, Рачинском, Лечхумском (без Сванетии) и в нагорной части Зугдидского и Сенакского уездов выражается в более резкой форме, нежели в Шорапанском, по причине меньшего плодородия почвы, большего процента неудобных для культуры земель и слабого развития наиболее доходной отрасли хозяйства — виноградарства, за исключением Рачинского и Лечхумского уездов. В несколько лучших условиях, нежели Шорапанский, находится лишь Кутаисский уезд.

Тяжелая экономическая зависимость крестьян от помещиков, возникшая на почве временнообязательных отношений и чрезмерно высокой арендной платы, вполне естественно, вызвала среди первых отрицательное отношение ко вторым. Это отношение возросло на почве неравенства сословных прав.

При феодальном строе в Грузии феодал был народным вождем, судьей и опекуном. Его привилегии вытекали непосредственно из условий тогдашней жизни и, как таковые, считались неприкосновенными. С водворением в крае русской власти общественная роль привилегированных сословий сильно сократилась, а вслед за реформой, отменившей крепостную зависимость, закончилась совсем. Дворянство, не привыкшее к хозяйственной деятельности и лишенное возможности применить свои силы, как в России, в земской работе, устремилось частью на военную и гражданскую службу, частью переселилось в города и при соблазнах городской жизни разорилось. Образовался дворянский пролетариат. Из приведенных выше данных о дворянском землевладении в Кутаисской губернии следует, что 52,8% дворянских владений не достигают по размеру 8 десятин; владельцы таких имений редко ведут крестьянский образ жизни; чаще они уходят в города и местечки, где поступают на службу поварами, лакеями, канцелярскими служителями или занимаются частной практикой по судебным делам. Более обеспеченная землею группа, оставшаяся в деревне, тоже не могла сохранить своего престижа. Она отстала от требований жизни, за редкими исключениями не получила даже элементарного образования и проявляет свою индивидуальность в кутежах и буйствах.

Так как привилегированные сословия свободны от общественных денежных и натуральных повинностей и нередко составляют значительный процент населения деревни, то тягость тех и других повинностей ложится на крестьян усиленным бременем. Как велико это бремя можно судить из того, что одна дорожная повинность в Сенакском уезде в 1895 г. при переводе на деньги выражалась в сумме 40 руб. на дым.

Обращаясь к другой категории неустройств сельской жизни, позволяя себе цитировать местами мою записку о всесословной волости, представленную в Кутаисский комитет о нуждах сельскохозяйственной промышленности.

Основными началами законоположений о крестьянах 19 февраля 1861 г. предусматривались:

1) возможно большее устранение влияния администрации на мирские дела и уничтожение всех лишних инстанций;

2) возможно большая степень независимости лиц из крестьянского сословия, составляющих местное управление, от влияния сельских канцелярий;*

3) установление в законных пределах ответственности перед крестьянским обществом как самого начальствующего в волости лица, так и всех лиц, составляющих совещательное при нем учреждение, и признание за крестьянским обществом права приносить через доверенных лиц жалобы не только на волостное начальство, но даже и на местные полицейские власти;

4) независимость суда от полицейской и административной власти и совершенное уничтожение всяких судебных инстанций в пределах волостной крестьянской единицы.

При некотором знакомстве с практикой современного сельского общественного управления нельзя не заметить резкого противоречия ее с намерениями законодателя. Вместо свободного крестьянского самоуправления и самостоятельности возникла всесторонняя опека администрации, распоряжающейся по своему усмотрению всеми общественными крестьянскими делами; вместо независимости крестьян от сельских канцелярий — безграничная власть последних во главе с фактически безответственными перед обществом старшиной и писарем. Вместо самоуправляющейся сельской единицы образовалась фискально-полицейская, деятельность которой не имеет никакого отношения к общественной хозяйственной деятельности или нуждам крестьян. Такое сведение независимости крестьянского самоуправления к нулю и превращение органа сельской общины в фискально-полицейскую канцелярию было результатом двух причин:

1) постоянного стремления администрации ограничить общественное самоуправление крестьян и подчинить их непосредственно распоряжению своей власти и

2) полного несоответствия самой современной организации сельского общественного управления широкому кругу тех общественных нужд и потребностей, удовлетворение коих было возложено на обязанность сельских обществ.

В Кутаисской губернии положение 19 февраля было введено в урезанном виде в форме положения 13 октября 1864 г. В этом положении волостное правление отсутствует — оно здесь заменено сельским управ-

* Наилучшим для этого средством казалось устранение порядка назначения писаря высшим начальством, вместо чего вводился вольный наем волостным управлением.

лением, которое на деле обращено в сельскую канцелярию. Тогда как во внутренней России такой канцелярии подведомственна целая волость (несколько селений), в Кутаисской губернии каждое сельское общество должно иметь свое управление со старшиной и писарем подобно тому, как каждое русское село должно иметь своего старосту. Наделенное широкими полномочиями, такое управление легко взяло в свои руки власть над крестьянским обществом и перевес влияния на ход общественных дел неизбежно при таких условиях должен был перейти к сельской канцелярии ввиду малочисленности состава сельских обществ и пронтекающей отсюда их слабости и убожества во всех отношениях, особенно в столкновениях с представителями администрации, какими не замедлили сделаться сельский старшина и сельский писарь.* Широкому развитию полицейских функций сельской канцелярии в ущерб сельскохозяйственной деятельности содействовали следующие обстоятельства. Тогда как в России пореформенная организация сельского общественного управления являлась естественной санкцией всяким выработанного уклада, в Кутаисской губернии при существовании подворно наследственного, а не общинного владения землей, смешанности в селениях крестьян разных категорий и отсутствия ввиду этого общности хозяйственных задач и интересов у отдельных дворов, пореформенное крестьянское управление (по образцу урезанной русской волости) явилось искусственной организацией. Организация эта, как не отвечающая жизненным потребностям населения и лишенная хозяйственных функций (вследствие отсутствия общины), должна была вырождаться в фискально-полицейскую канцелярию, занятую предметами, никакого отношения не имеющими к сельскому общественному хозяйству. При этом на почве не естественного, а вынужденного внешним давлением соединения, вызванного не потребностями населения, а соображениями чисто полицейского свойства, развились все отрицательные стороны подне-

* В подтверждение этого взгляда привожу характеристику стоящих во главе современного сельского управления старшины и писаря из официального свода материалов по изучению экономического быта государственных крестьян Закавказского края, изд. т. сов. Тихеевым.

Сельский старшина, говорится в исследовании Рачинского уезда Кутаисской губернии (стр. 184, т. I), — начальник самый близкий, а потому и самый сильный в селе. Требования его — закон, неисполнение которого влечет за собой кару при первом удобном случае. Поэтому все селение к его услугам. Нужно ли ему вспахать поле, засеять его, собрать урожай, сделать изгородь, одним словом, при всякой хозяйственной работе у него нет недостатка в рабочих. Каждое семейство при первом же его приказании считает себя обязанным прийти к нему на помощь, приготовить для него обед и доставить его куда он пожелает. Приезд чиновника — праздник для старшины. Он требует от крестьян всего, что ему заблагорассудится от имени чиновника, в большинстве случаев и не подозревающего об этом. Вообще доходы старшины весьма значительны, но неуловимы для постороннего, ибо как он, так и крестьяне не заикаются о них из весьма понятного чувства. Но для приблизительного определения этих доходов достаточно сказать, что редкий старшина за несколько лет своей службы не наживет капитала, хотя определенного жалования не получает.

Там, где в роли сельского писаря фигурируют не сами крестьяне, а лица привилегированных сословий, в особенности же отставные чиновники из полицейских, последние являются мелкими царьками, командуют всеми, даже старшинами, и заодно с последними грабят народ (стр. 186).

вольных общественных отношений: беззаконие, произвол, лихоимство и т. п.

С другой стороны, к такому же постепенному замиранию хозяйственной самостоятельности местных кутаисских сельских обществ вело, как сказано выше, полное несоответствие их несложной организации тем широким требованиям, какие предъявлялись к ним жизнью в области сельскохозяйственных отношений, противоречие между сложностью и многообразием общественных нужд и несложностью, элементарностью организации, которая призвана удовлетворять эти нужды.

Тогда как разнообразие сельскохозяйственных культур (от альпийской до субтропических) и сложность общественно-экономических отношений вызвали многообразные общественные нужды, общественная организация для обслуживания этих нужд, введенная в Кутаисской губернии положением 13 октября 1864 г., была менее сложна, более элементарна, чем во внутренних губерниях России. В результате лишние средств и сил сельские общества не могли воспользоваться предоставленными им правами в сфере хозяйственной самостоятельности, и последняя замерла, уступив место широкой деятельности администрации.

Сельская администрация лишь номинально оставалась органом выборным. По существу все должностные лица назначались и увольнялись приставами и все законные и незаконные действия первых покрывались авторитетом последних.

Бюрократизация сельского управления отразилась на сельском суде, и без того не соответствующем требованиям жизни, на школе и т. д.

Жизнь деревни, подчиняющаяся лишь власти земли, не могла добровольно подчиниться чуждой ей власти канцелярии, и представители последней оказались в неприятельском стане.

Националистические течения в высших сферах управления краем, проявившиеся с особенной силой в конце восьмидесятых годов минувшего столетия и отразившиеся особенно неблагоприятно на школе и церкви, и систематическое покровительство администрации привилегированным сословиям в ущерб интересам крестьян и элементарной справедливости обострили вконец враждебные отношения до крайности.

Последним решающим моментом были действия администрации в Гурии в 1902 г.

Тяжелое экономическое положение населения Гурии к тому времени усугубилось двумя предшествовавшими плохими урожаями хлебов и акцизными правилами 29 мая 1900 г., вызвавшими сокращение винокурения из винограда на 60% в первый же год.

Под влиянием кризиса в населении восьми сельских обществ Гурии возникла мысль объединиться для специальной цели — понижения арендных цен на землю. Вмешательство администрации и войска (военный постой) и усиленная защита притязаний помещиков расширили недовольство и вызвали политический протест.

Для урегулирования движения не было сделано ничего. Ни одна из коренных причин не была устранена даже в ничтожной мере. Как администрация, так и прокурорский надзор видели в нем только ре-

зультат политической пропаганды, а в сельском земледельческом населении — легкомысленных идеологов.

Начались бесконечные аресты, высылки, разыскания с сельских обществ убытков, причиненных движением, разыскание за укрывательство виновных в пропаганде лиц, закрытие библиотек, назначение правительственных старшин с большими окладами от обществ и пр. Но пропаганда социал-демократических идей в несколько преобразованном виде, согласно условиям сельского быта, попала на подготовленную жизнью почву и вошла в сознание всего населения, несмотря ни на какие репрессии. Оно организовалось в стройное целое, выбрало руководителей — десятских, сотских и тысячных и примкнуло к русскому движению. В городах, местечках и селениях появились комитеты и их агенты, распоряжения которых исполнялись беспрекословно. Состав их пополнялся местными силами и сменялся несколько раз.

На высылки и репрессии население ответило террором, направленным против наиболее усердных тайных и явных агентов полиции, и полным отрицанием установленных властей, место которых заняли выборные. Появился выборный суд, выборная сельская администрация, образовались организации для обеспечения личной и имущественной безопасности. В то же время обязательными постановлениями были установлены: предельная арендная плата, подневная плата, введен обязательный воскресный отдых и пр. Надо признаться, что новые учреждения действовали лучше прежних бюрократических и на время прекратили грабежи, воровство и разбой.

Январские события в Петербурге дали новый сильный толчок революционному движению в губернии. Оно проявилось на всей территории в массовых забастовках, порче железнодорожного пути и больших демонстрациях в городах и селах. Население объединилось на стройной программе, требующей представительного государственного строя на почве всеобщего, равного, прямого избирательного права, конституционных гарантий, как-то: свободы слова, собраний, союзов, стачек, неприкосновенности личности, жилищ и пр., замены постоянной армии народной милицией, увеличения земельного надела за счет казенных уделных и монастырских владений, возврата отрезков, прекращения временнообязательных отношений, законодательной нормировки аренды, дарового обязательного для всех обучения в народных школах на родном языке, реорганизации сельской жизни на основах равноправности национальностей и сословий и широкого самоуправления в сфере хозяйственной деятельности общества, введения суда присяжных и преобразования налоговой системы с заменой всех прямых и косвенных налогов прогрессивным всеобщим (с доходов от 500 руб.).

Излюбленная дворянами идея автономии не привилась, наоборот, вызвала подозрительное отношение. Крестьяне увидели в ней маневр, изобретенный дворянами с целью порабощения их на основании местных автономных законоположений.

В конце января репрессии были вновь усилены посылкой в Гурию сильного отряда войск под начальством генерала Алиханова, которому были даны особые полномочия. Тогда же введено военное положение в Озургетском, Зугдидском и в части Сенакского уезда, а затем в марте

оно было распространено на всю губернию и учреждено временное Кутаисское генерал-губернаторство.

Военное положение и неистовства казаков на время ослабили внешние проявления движения, но они же создали новых фанатиков революции, углубили его и укрепили стремление к борьбе.

Народная масса наэлектризована до предела и нельзя долго сдерживать ее страхом. В революционные периоды, как показала история, он быстро переходит в озлобление и каждый неосторожный шаг, каждая крутая мера могут вызвать вооруженное восстание, оружие для которого уже припасено.

Из этого краткого очерка следует, что все применявшиеся репрессивные меры не только не дали желанных результатов, но, наоборот, способствовали углублению революционного течения. Так и должно было быть, ибо репрессии составляли только усиленные проявления того произвола и общего режима, который создал революцию.

Теперь, когда отношения между администрацией губернии и населением обострились до предела, роль администратора стала вдвое труднее, единственной разумной политикой я считаю:

1) признание права населения на коренные улучшения его экономического и правового положения;

2) покровительство всем полезным проявлениям самостоятельности общества;

3) зависящее устранение коренных причин, вызвавших революцию.

Первым шагом такой политики должно быть:

а) отмена военного положения;

б) устранение агентов администрации, проявивших усердие в сфере произвола;

в) прекращение административных арестов, высылки и прочих репрессий по политическим делам;

г) молчаливое признание функционировавших в деревнях до введения военного положения судебной и административной организации;

д) терпимость к сходкам, митингам и демонстрациям, когда они не угрожают личной и имущественной безопасности обывателя, и

е) скорейшее введение земства по положению 1864 г. с необходимыми изменениями в сторону демократизации этого учреждения, обусловливаемыми экономическими и культурными особенностями быта всех классов населения.

Строгое проведение в жизнь намеченных выше принципов будет сопровождаться, несомненно, некоторыми затруднениями как со стороны жандармской полиции, действия которой ввиду этого необходимо согласовать с действиями губернатора, так и со стороны населения, пока не установится полное доверие к новому направлению. В первое время вероятны частные демонстрации хотя бы с целью испытать устойчивость и искренность намерений нового режима, но они не будут иметь значения и, не вызывая ненужных репрессий, улягутся сами собой.

В этой записке я пытался доказать, что народное движение в Кутаисской губернии возникло на почве экономических и правовых неустойчивостей и что, следовательно, оно может быть услажено только путем широких общегосударственных и областных реформ. Пути к осуществ-

лению этих реформ намечены в высочайших манифесте 12 декабря 1904 г. и рескрипте 18 февраля 1905 г. Задача администратора в Кутаисской губернии при этих условиях сводится лишь к тому, чтобы использовать общий подъем самосознания интеллигентного общества и народных масс с целью возможно плодотворной и спокойной разработки насущных вопросов общественной жизни для участия в предстоящей творческой работе по государственному устройству России.

Старший агроном Министерства земледелия
и государственных имуществ на Кавказе

В. Старосельский

სა (ოზ.), ფონ. 2-ს საქ. 5288, ფურც. 6 — 17. პირი.

№ 16

1905 წლის ივნისის 7. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის წარდგინება შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნის შესახებ

Именным высочайшим указом, данным 21 минувшего мая Правительствующему сенату, кутаисскому губернатору генерал-майору Смагину повелено состоять в распоряжении военного министра.

Вследствие сего, за освобождением вакансии кутаисского губернатора, имею честь просить ваше высокопревосходительство испросить всемилостивейшее государя императора соизволение на назначение старшего агронома Министерства земледелия и государственных имуществ на Кавказе коллежского советника Владимира Старосельского исправляющим должность кутаисского губернатора, с производством его. Старосельского, по бывшим примерам и в соответствие предназначаемому ему месту, в статские советники.

Генерал-адъютант гр. Воронцов-Дашков

საქცისად, ფონ. 1284. აღწ. 46, საქ. 93. ფურც. 1. დედანი.

№ 17

1905 წლის ივნისის 30. — შინაგან საქმეთა მინისტრ ბულიგინის წერილი მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებლად დანიშვნის შესახებ

Конфиденциально

Милостивый государь граф Илларион Иванович!

Его императорскому величеству, в 29 день сего июня, всеподданнейше доложено было мною ходатайство вашего сиятельства о назначении старшего агронома бывшего Министерства земледелия и государственных имуществ на Кавказе, коллежского советника Старосельского — исправляющим должность кутаисского губернатора, с производством его, в соответствие предназначаемому ему месту, в статские советники.

Вместе с сим я всеподданнейше доложил государю императору, что главноуправляющий собственною его императорского величества канцеляриею, с которым я входил в сношение по настоящему делу, уведомил меня, что Старосельский 17 апреля сего года был пожалован орденом Св. Анны 2-й степени, в виду чего вторичное награждение его по истечении всего лишь 2-х месяцев после получения последней награды являлось бы коренным нарушением действующих законоположений по наградной части.

Его величество, в 29 день сего июня, всемилостивейше соизволил на назначение коллежского советника Старосельского исправляющим должность кутаисского губернатора.

О таковом высочайшем соизволении, сообщенном вместе с сим главноуправляющему собственною его императорского величества канцеляриию, для поднесения к подписанию его величества именного указа Правительствующему сенату о настоящем назначении, уведомляю ваше сиятельство.

Примите уверение в отличном моем уважении и совершенной преданности.

Подписал А. Булыгин

სსრკ ცხსალ, ფონ. 1284, აღწ. 46, 1905 წ., საქ. 93, ფურც. 8. შევებული.

№ 18

1905 წლის ივლისის 9. — ბრძანებულება ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნის შესახებ

Старшему агроному Главного управления землеустройства и земледелия на Кавказе, коллежскому советнику Старосельскому всемилостивейше повелеваем быть исправляющим должность кутаисского губернатора.

На подлинном собственной его императорского величества рукой подписано: «Николай»

სსრკ ცხსალ, ფონ. 1284, აღწ. 46, საქ. 93, ფურც. 12. პირი.

№ 19

1905 წლის ივლისის 20. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

КАВКАЗСКАЯ ХРОНИКА

В. А. Старосельский, вновь назначенный кутаисским военным губернатором, по окончании курса в моск[овской] Петровско-Разумовской академии в 1882 г., поступил на службу по м-ву госуд. имуществ в Черном. губ., где служил до 1888 г. Затем он был назначен агрономом при

уполномоченном м-ра земледелия на Кавказе и часто получал командировки в различные места края для исследования виноградных лоз и лечения их от болезней, в особенности от филлоксеры. Между прочим, ему было поручено м-вом устроить около железнодорожной ст. Квирилы питомник американских лоз, которые в последнее время известны под именем американских лоз «сакарского питомника». Лозы эти получили большое распространение. В. А. Старосельскому принадлежит не мало печатных трудов по виноградарству и виноделию; известен также его перевод книги французского ученого Л. Ружие «Практическое руководство виноделия». Ежегодно В[ладимир] А[лександрович] издавал «Труды питомника», в которых помещал свои оригинальные и переводные статьи. Деятельное участие принимал он также в «Трудах кавк. филоксерного комитета» и в изданиях кавк. о-ва сельского хозяйства.

გაზ. „Новое обозрение“, 1905 წ., № 152.

№ 20

1905 წლის ივლისის 24. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

КАВКАЗСКАЯ ХРОНИКА

В Кутаисе циркулируют слухи, что новый губернатор г. Старосельский, с разрешения высшей администрации края, намеревается остаться в Кут[аисской] губ[ернии] должности выборных народом асиставов и атиставов.

გაზ. „Новое обозрение“, 1905 წ., № 156.

№ 21

1905 წლის ივლისის 28. — რუსეთის დეპეშათა სააგენტოს ცნობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შუამდგომლობის გამო რევოლუციური მოძრაობის პერიოდში წარმოქმნილი სოფლის თვითმმართველობის ორგანიზაციების კანონიერად აღიარების შესახებ

Тифлис. 26 июля. Новый кутаисский губернатор Старосельский ходатайствует о признании законными самоуправляющихся сельских организаций, образовавшихся за время крестьянского движения и во главе которых стоят свободно избранные сотские и десятские.

სსრკ ორცხა. პლ., 00, 1905, საქ. 2556, ნაწ. 85, ფურც. 16.

№ 22

1905 წლის ივლისის 29. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Предполагается оставить образовавшийся во время последнего движения среди крестьян Кутаисской губернии третейский суд в делах, неподсудных общим судебным учреждениям; вообще полагая, опыт наза-

падения Старосельского с его образом мыслей может быть богат неожиданными.

ცხა (თბ.), ფონ. 83, აღწ. 1, ს.პ. 146, ფურც. 16. პირი.

№ 23

1905 წლის ივლისის 31. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნასთან დაკავშირებით უვირილაში (ზესტაფონში) მის პატრისაცემად გამართული შეხვედრის შესახებ

В м. Квирилах 31 июля устроен был прощальный обед бывшему заведующему Сакарским питомником В. А. Старосельскому, назначенному ныне кутаисским губернатором. На обеде присутствовало 200 человек. Было произнесено много теплых и прочувствованных слов. Говорили речи: князь Н. Тавдгиридзе, протоиерей Гамбашидзе, присяжный поверенный З. Мачавариани и грузинский писатель Хускивадзе. Во всех речах отмечалась его деятельность на пользу общества и было высказано, что ему устраивается обед не как губернатору, а как полезному члену общества. Г. Хускивадзе свою речь закончил так: «Назначение ваше, Владимир Александрович, на пост губернатора было так неожиданно в такое тяжелое время, что вызвало много толков. Но конец всему этому положит будущая ваша деятельность. Мы же, знакомые с вашей энергией и способностями, не сомневаемся в плодотворной вашей деятельности на пользу населения и в будущем, насколько позволят современные условия нашей жизни. Отрадно ваше назначение губернатором и в другом отношении. Вы первый губернатор, так близко знающий все болячки нашего народа, вы первый губернатор, знающий мужика во всей его наготе, — и все это дает нам уверенность в том, что диагноз, поставленный вами, будет вполне правилен для излечения политических и экономических недугов населения нашей губернии. Итак, пожелаем вам, Владимир Александрович, быть предтечею желанной и чарующей весны».

გაზ. „Новое обозрение“, 5 აგვისტო, 1905 წ.

№ 24

1905 წლის აგვისტოს 17. — ამიერკავკასიის რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსის მოხსენება რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოსადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Зловещее предчувствие, к сожалению, сбылось. Факты красноречиво говорят за себя: 14 сего августа близ Городского сада вмиг образовалась толпа народа, приблизительно человек в сто. В центре этого собрания стояли четыре известных революционера, по профессии присяжные поверенные; одни из них раздавали присутствующим противоправительственные прокламации, а другие читали их вслух любопытствующим. Стражники, в числе четырех человек, предложили названным револю-

цнонерам следовать за ними в участок, но преступники ни за что не хотели идти в участок, а требовали, чтоб их отвели к губернатору, но когда стражники отказались исполнить требование их, они позволили себе бранить стражников, в данном случае свято исполняющих долг свой; один из них, некий Джапаридзе, даже схватился за имеющийся в кармане револьвер. Несмотря на препятствия, учиняемые задержанными, стражники все-таки доставили их в полицейский участок; при этом необходимо иметь в виду, что стражники арестованных ни словом, ни действием не оскорбляли.

Только что арестованных доставили в участок, немедленно явился сюда местный губернатор и полицмейстер, извещенные друзьями арестованных.

Представитель верховной власти в губернии, войдя в помещение участка, очень любезно пожал руки арестантам и выслушал внимательно жалобу их на стражников, якобы арестовавших их незаконно и нанесшим им оскорбление, но в чем выразилось это оскорбление, не объяснили, обратился к стражникам и крикнул: «Под арест!», а арестованным милостиво объявил: «Вы, господа, свободны!».

После всего этого полицмейстер потребовал от пристава центрального участка отобранные от задержанных прокламации, но он им их не выдал, а составил протокол по сему делу и, приложив прокламации эти, представил местному начальнику Губернского жандармского управления.

Подполковник Гамкрелидзе.

ც. (თბ.), ფონ. 1, ს. ქ. 46, ფურც. 138. დედანი. რკინიგზის ჯანდარმთა სამმართველომ ეს მოხსენება გაუგზავნა კავკასიის პოლიციის უფროსს.

№ 25

1905 წლის აგვისტოს 22. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოქმედების გამო ცნობების წარდგენის შესახებ

Совершенно секретно

В. нужное

По полученным мною сведениям, местный губернатор [Старосельский] чрез кутаисского полицмейстера Татиева будто бы сделал общее распоряжение по полиции, чтобы чины ее никаких мер против публичных противоправительственных сходок не предпринимали, а равно и не препятствовали бы распространению прокламаций и уличным манифестациям с красными флагами. По тем же сведениям, полиции будто бы вменено в обязанность принимать соответствующие меры лишь к прекращению насилия, грабежа и т. п.

Сообщая об изложенном, прошу ваше высокоблагородие безотлагательно и тщательно проверить эти сведения и, в утвердительном слу-

чае, от кого именно исходит такое распоряжение и в какой форме письменного или устного конфиденциального приказа оно было сделано и не было ли аналогичного распоряжения со стороны губернатора [Старосельского] местным чином Корпуса жандармов.

О последующем прошу мне донести в возможном непродолжительном времени.

Генерал-майор Ширинкин.

ესა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 46, უფრტ. 144. შევბული.

№ 26

1905 წლის აგვისტოს 27. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენება მეფის-ნაცვლ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელ-სკის შესახებ

Личное

Ваше сиятельство, милостивый государь, граф Илларион Иванович! Из нескольких источников мною были получены сведения, что 14 сего августа в г. Кутансе, в городском саду, состоялась сходка, на которой четверо известных местным властям агитаторов читали публично преступные воззвания и здесь же раздавали их присутствующим. Руководители этой сходки были арестованы стражниками и доставлены в полицейский участок, откуда будто бы были освобождены по личному распоряжению местного губернатора [Старосельского], отправившего затем будто бы под арест самих стражников за грубое обращение их с агитаторами. Вслед за сим я получил указания, что кутанский губернатор будто бы сделал после сего общее распоряжение по полиции, чтобы чины ее никаких мер против публичных противоправительственных сходов не предпринимали и не препятствовали бы распространению прокламаций и уличным манифестациям с революционными флагами.

Желая проверить изложенные сведения, я запросил по существу их начальника Кутанского губернского жандармского управления и донесение его по сему предмету от 23 сего августа за № 3040 в копии имею честь представить при сем вашему сиятельству.

Принимая во внимание, что означенное донесение в полной мере подтверждает полученные мною указания, и имея в виду, что таким образом деятельность кутанской администрации находится в явном противоречии с существующими законоположениями о предупреждении и пресечении преступлений и с возложенными на меня обязанностями по наблюдению за государственным порядком и общественной безопасностью в пределах Кавказского наместничества, я, докладывая об изложенном, имею честь почтительнейше просить по сему предмету соответствующих указаний вашего сиятельства.

Пользуюсь случаем засвидетельствовать вашему сиятельству уверения в совершенном моем почтении и искренней преданности.

ესა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 46, უფრტ. 147. შევბული.

1905 წლის სექტემბრის 12. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინიანის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკისადმი პოლიციის მოხელეთა მიერ ქუთაისის ქალაქის ბაღში აგიტატორთა ჯგუფის დაკავებასთან დაკავშირებით მომხდარი ინციდენტის გამო წერილობითი განმარტების წარდგენის შესახებ

Конфиденциально

Милостивый государь, Владимир Александрович! Из производящегося ныне при Кутаисском губернском жандармском управлении в порядке 1035 ст. Уст. угол. судопр. дознания о присяжном поверенном Гелазарове, обвиняемом в публичном чтении 14 минувшего августа в Кутаисском городском саду преступной прокламации от имени «Кутаисского комитета партии социалистов-революционеров», между прочим мною было усмотрено, что по задержании Гелазарова и бывших с ним присяжного поверенного Джапаридзе, помощника присяжного поверенного Чикваидзе, студента Элиава и Леонида Эрнстова, вы прибыли в Центральный участок, куда были доставлены задержанные и, переговорив с ними, тотчас же приказали освободить, а стражников Константина и Николая Васильевых арестовать на трое суток, причем когда стражник Константин Васильев, задержавший обвиняемого Гелазарова с полицием, просил вашего разрешения доложить об обстоятельствах дела, то ваше превосходительство не пожелали его выслушать. Вслед за сим кутаисский полицмейстер Татиев, на основании приказа вашего превосходительства, сделал распоряжение старшему уряднику стражи Скурлатову, чтобы наряжаемые на дежурство в Кутаисский городской сад стражники впредь не обращали бы внимания на собравшиеся группы людей и не разгоняли бы толпы, даже в том случае, если она будет шествовать с революционными флагами и кто-либо из ее участников будет читать преступные воззвания.

Принимая во внимание, что действующие в империи законоположения о предупреждении и пресечении преступлений равно обязательны для всех ее губерний и областей, а следовательно, и для вверенной вам губернии, и имея в виду, что таковые распоряжения вашего превосходительства, вселяя в население ложное представление о безнаказанности противоправительственных деяний, вместе с сим не могут не вредить интересам охранения государственного порядка и общественной безопасности в пределах Кавказского наместничества, об изложенном я счел своим служебным долгом доложить на благоусмотрение наместника е. и. вел. на Кавказе, прося его указаний, и ныне его сиятельство изволил поручить мне потребовать от вашего превосходительства надлежащие по сему предмету объяснения.

О таковой резолюции его сиятельства имею честь сообщить в[ашему] превосходительству для исполнения в возможно непродолжительном времени.

Примите, ваше превосходительство, уверения в совершенном моем почтении и преданности.

სსს (თბ.). ფ. 5. 1. ს. 3. 104. ფურც. 4-5. შეგებულა.

1905 წლის სექტემბრის 15. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენებიდან მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი რევოლუციურ ხალხსა და საფოსტო მატარებლის გამცილებელ უანდარშებსა და ჭარისკაცებს შორის საღ. აბაშაში მომხდარ შეიარაღებული შეტაკების გარემოებათა შესახებ¹

По телеграфным сообщениям из станций Ново-Сенаки и Абаша, 4 сего сентября произошло на ст. Абаша вооруженное столкновение народа с нижними чинами, сопровождавшими почтовый поезд № 16 из Поти в Самтредиа. Ввиду важности полученных мною сведений я счел нужным 5 сентября выехать на место и лично расследовать обстоятельства, сопровождавшие столкновение.

По личному моему расследованию, дело представляется в следующем виде: 4 сентября в 9 час. вечера, при отходе почтового поезда со ст. Ново-Сенаки, на вокзале собралось много публики, присутствовавшей на уездном совещании по организации земства, причем часть публики заняла места в отошедшем поезде. По дороге между станциями Ново-Сенаки и Абаша публика, занявшая места в Ново-Сенаки, пела революционные песни на русском и грузинском языке. Находившийся в одном с этими лицами вагоне жандармский унтер-офицер Когурин, подойдя к певшим, предложил им прекратить пение, но оно не было прекращено. После этого названный унтер-офицер обратился за советом к ехавшим в соседнем вагоне офицерам Тенгинского полка подпоручикам Казанскому [и] Мруку, которые посоветовали жандарму арестовать певших. После этого жандарм с помощью сопровождавших почтовый поезд трех нижних чинов Тенгинского полка арестовал в вагоне 9 лиц и приставил к ним караул из названных трех нижних чинов.

По случаю ярмарки и воскресного дня к приходу почтового поезда на ст. Абаша собралось публики, по словам одних, до 500 человек, по уверению других — до 3.000. Когда поезд прибыл на ст. Абаша, один из арестованных запиской дал знать собравшемуся народу об аресте и просил освобождения. Толпа, осведомившись об этом, бросилась к вагону и требовала освобождения арестантов. Видя такую настойчивость со стороны публики, жандарм освободил арестантов. Исполнение требования в толпе вызвало ликование, сопровождавшееся криками «ура» и револьверными выстрелами в воздух. Предполагая, что револьверная стрельба направлена на поездную публику, нижние чины Тенгинского полка и стражник Озургетского уезда, со своей стороны, тоже открыли огонь в толпу, причем стражником произведено 25 выстрелов, а нижними чинами — 50, результатом чего оказалось: из толпы убитых и найденных на пути двое, убитых и унесенных толпой шесть и раненых, по сведениям, около 40 человек; вслед за этим толпа рассеялась и стрельба была прекращена; со стороны поездной публики и военных постра-

¹ ამ მოხსენებით ვ. ა. სტაროსელსკი მიზნად ისახავდა სრული პასუხისმგებლობა ამ ინციდენტისათვის დაეკისრებინა უანდარშებისა და ჭარისკაცებისათვის. რათა თავიდან აეცილებინა მოსალოდნელი რეპრესიები ინციდენტის მონაწილე ხალხის წინააღმდეგ.

давших нет; нет также, по имеющимся у меня справкам, следов стрельбы на стенках и окнах вагонов, если не считать двух садин на стенках вагонов, по-видимому, от револьверных пуль, и одного сломанного стекла с кривой трещиной...

...Непосредственной причиной столкновения воинских чинов с толпой, повлекшего за собой многочисленные жертвы, является арест лиц жандармским унтер-офицером; между тем, если проследить весь инцидент с начала до конца, то ни с одной стороны нельзя оправдать действия агента железнодорожной полиции, арестовавшего по своему усмотрению девять лиц, и воинских чинов, без руководителя затеявших стрельбу по толпе...

Столкновение, имевшее место 4 сентября на ст. Абаша, вряд ли может считаться единичным или исключительным: за первое полугодие текущего года аналогичные случаи произошли в Белогорах, Квирилах и в последнее время в Гванкитах; нижние чины железнодорожной полиции, чины полицейской стражи и воинские части без соответственного руководителя брали на себя разрешение сложной задачи водворения порядка и, благодаря неумелости и непониманию серьезности положения, распоряжениями их создавались условия, мешающие административной власти нести с пользой для населения свои функции.

Отмечая важность происшедшего на ст. Абаша столкновения с неизбежными в настоящее тревожное время последствиями в виде возможных забастовок в Кутанской и даже в соседней Тифлисской губернии, манифестаций и демонстраций, которые выбывают население из обычной колеи и тем самым увеличивают существующую пропасть между администрацией и народом, почтительнейше прошу строжайшего расследования всех обстоятельств этого печального события, предания суду истинных виновников и, главным образом, распоряжения к преподаанию соответствующей инструкции нижним чинам воинских частей не принимать на себя трудную задачу усмирения народа. Наказание по суду виновных, знаменуя собой акт справедливости, проявленной высшей в крае властью, не может пройти бесследно для народа и должно успокаивающе подействовать на него.

И. д. губернатора Старосельский

ცხა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 57, ფურც. 15-17. პირი.

№ 29

1905 წლის სექტემბრის 15. — აზნაურ კოძიგურის დავითიშვილის ოქმი ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკის შესახებ

1905 г. сентября 15 дня в г. Тифлисе. Я, чиновник для поручений при Канцелярии заведывающего полицией на Кавказе губернский секретарь Кегамов, на основании Положения о государственной охране и по распоряжению управляющего названной Канцелярией, расспрашивал нижепоименованного, который объяснил:

Зовут меня Степан Манучаров Дзидзигури.

В дополнение к предыдущим моим заявлениям объясняю: в августе месяце сего года я, зайдя в местную Сенакскую типографию, при кото-

рой помещается и книжный магазин, увидел, как из задней комнаты приказчик выносил кипу бумаг и положил их на стол; там же находились несколько незнакомых мне лиц. Я, заинтересовавшись, взял один из этих листов, каковой и оказался прокламацией Батумского революционного комитета, в которой этот Комитет призывает народ ко всеобщему уничтожению всех правительственных властей и низвержению самодержавия.

Прокламацию эту я лично передал кутанскому губернатору Старосельскому вместе с изложением обстоятельств, при коих она была добыта, который, ознакомившись с содержанием ее, обещал распорядиться производством обыска в названной типографии и препроводил ее сенакскому уездному начальнику, который, в свою очередь, передал ее полицейскому приставу м. Сенаки. Благодаря же этому приставу, который названную бумагу держал у себя в Канцелярии на письменном столе, в числе прочих текущих бумаг, один из присутствовавших в канцелярии членов местной нелегально организованной Комитетом полиции, так называемой по-местному «асистави» — сотский, видимо, успел достаточно ознакомиться с содержанием этой бумаги и спустя несколько дней мне по пути между м. Сенаки и моим домом повстречался Артемий Чемия и Ясон Норакидзе, лица достаточно известные как властям, так и местным обывателям своей преступной противоправительственной пропагандой, и, воспроизведя содержание вышеозначенной бумаги, стали угрожать мне жизнью. На мой вопрос, каким образом им может быть это известно, они ответили, что Кутанский революционный комитет знает и сообщил им о том заявлении, которое я сделал кутанскому губернатору Старосельскому.

В заключение прошу принять возможные меры к ограждению моей личности от злоумышлений.

Дворянин Кутанской губ. Сенакского уезда

Степан Манучаров Дзидзигури

Расспрашивал: чиновник для поручений,
губернский секретарь Кегамов

ცსა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 46, ფურც 130. დღეანი.

№ 30

1

1905 წლის არა უადრეს სექტემბრის 18. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის პირადი წერილი კავკასიის პოლიციის უფროს გენერალ შირინკინისადმი განმარტებით მის განკარგულებათა შესახებ პოლიციის მოხელეების მიერ ქუთაისის ქალაქის ბაღში რევოლუციონერ აგიტატორთა ჯგუფის დაკავების გამო

Конфиденциально

Ваше превосходительство Евгений Никифорович! Мои действия в инциденте с присяжным поверенным Гелазаровым и распоряжения, данные полицмейстеру, доведены до сведения вашего превосходительства в неверном освещении.

Гелазарова и других арестованных с ним лиц я опросил и велел освободить, так как все они местные жители, имеют в городе постоянную оседлость и пользуются влиянием в обществе. Уклоняться от следствия или суда никто из них не стал бы. Доставленную прокламацию я распорядился препроводить в Жандармское правление, которое, допросив затем обвиняемых, сочло нужным дело прекратить.

Стражники Васильевы были отправлены под арест за то, что при аресте Гелазарова и других позволили себе грубую, крайне неприличную ругань по адресу кн. Эристова и др. Факт этот засвидетельствован многими очевидцами.

Стражники для надзора за порядком в городском саду были назначены мною. Через полицмейстера Татиева им было приказано, вместе с гороховыми, не допускать по возможности сборищ, а в случае неудачи — не применять по своему произволу без крайней необходимости силы, давать знать старшим чинам полиции.

Смею надеяться, что в этом распоряжении моем ваше превосходительство не найдет ничего противозаконного.

Примите, ваше превосходительство, уважение в совершенном моем почтении и преданности.

В. Староселский

ცა (თბ.), ფონ. 1, საქ. 104, ფურც. 10. ავტოგრაფი. საბუთი დათარიღებული არ არის.

№ 31

1905 წლის სექტემბრის 19. — კავკასიის პოლიციის უფროს გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი პირადი წერილის ნაცვლად ოფიციალური განმარტების წარმოდგენის შესახებ

Конфиденциально

Милостивый государь Владимир Александрович! 18 сего сентября я имел честь получить от вашего превосходительства частное письмо по вопросу, изложенному в служебном письме моем от 12 того же сентября за № 887.

Ввиду того, что обращенный к вам запрос был предложен по приказанию наместника е. и. вел. на Кавказе, я вновь имею честь просить ваше превосходительство не отказать дать мне о нем объяснения в официальном порядке для доклада его сиятельству.

Примите, ваше превосходительство, уверения в совершенном моем почтении и преданности.

ცა (თბ.), ფონ. 1, საქ. 104, ფურც. 8. შევებული. ამავე საქმეში დაცულია გენერალ შირინკინის მეორე, 30 სექტემბრის, მიწერილობა გუბერნატორ სტაროსელსკისადმი, საიდანაც ირკვევა: რომ ვ. ა. სტაროსელსკის არ შეუსრულებია ეს განკარგულება. ამ მიწერილობაზე ნათქვამია: «Милостивый государь Владимир Александрович!

По приказанию наместника его императорского величества на Кавказе, прошу ваше превосходительство немедленно сообщить, для доклада его сиятельству, объяснения по предмету, означенной в письме моем на ваше имя от 12 сего сентября за № 887. Примите, ваше превосходительство, уверения в совершенном моем почтении и преданности. Ширинкин».

1905 წლის სექტემბრის 29. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის პასუხი კავკასიის პოლიციის უფროს გენერალ შირინკინის შეკითხვაზე რევოლუციური პროპაგანდის წინააღმდეგ ქუთაისის პოლიციის მოხელეთა უმოქმედობის გამო

Конфиденциально

Вследствие запроса, обращенного ко мне вашим превосходительством в служебных письмах от 12 и 19 сентября т. г. за №№ 887 и 1047, имею честь сообщить вам, что свидетельские показания нижних чинов полицейской земской стражи в дознании Кутаисского жандармского управления по делу присяжного поверенного Гелазарова, на основании которых вашим превосходительством было усмотрено, что действия и распоряжения мои не соответствуют законоположениям о предупреждении и пресечении преступлений, не соответствуют действительности и дают им совершенно неверное освещение.

Присяжного поверенного Гелазарова и других арестованных с ним лиц я действительно приказал освободить после произведенного мною опроса, так как все арестованные — местные жители, имеют в городе постоянную оседлость и занимают общественное положение. При таких условиях уклоняться от следствия и суда никто из них не стал бы даже в случае более серьезных улик. Доставленную прокламацию я распорядился отправить в Жандармское управление, которое, допросив затем обвиняемых и свидетелей, сочло нужным за недоказательностью обвинения прекратить дело.

Стражники Васильевы были отправлены мною под арест за грубую, крайне неприличную площадную ругань, с которой они обращались к арестованным, засвидетельствованную очевидцами инцидента.

Стражники для надзора за порядком в городском саду были поставлены по моему распоряжению, так как штат Кутаисской городской полиции крайне мал. Через полицмейстера Татиева им было приказано не допускать по возможности сборищ, не применять к собравшимся грубой силы по своему усмотрению без крайней необходимости, а в случаях важных вызывать на место старших чинов полиции.

И. д. губернатора В. Старосельский

ცსა (თბ.), ფობ. 1, სპ. 46, ფურც. 166-167. დედანი.

№ 33

1905 წლის ოქტომბრის 5. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი ქუთაისის პოლიციის მოხელეებისათვის მის (სტაროსელსკის) მიერ მიცემულ კანონის საწინააღმდეგო განკარგულებათა გამო

Конфиденциально

Впоследствии донесения от 29 минувшего сентября за № 5606 считаю долгом уведомить ваше превосходительство, что данные вами объяснения о мотивах, руководивших вами при распоряжении об остав-

лении на свободе агитаторов, задержанных чинами полицейской стражи 14 августа сего года в Кутаисском городском саду во время публичного чтения ими преступной прокламации «Кутаисского комитета партии социалистов-революционеров», я признаю недостаточными на нижеследующих основаниях.

На точном основании 256 ст. Уст. угол. суд. чинам полиции, до прибытия судебных властей, вменяется в обязанность принимать меры, необходимые для того, чтобы предупредить уничтожение следов преступления и пресечь обвиняемому способы уклоняться от следствия, каковой статьей закона и руководствовались полицейские чины при задержании с полициным указанных выше агитаторов до момента прибытия вашего превосходительства, когда вами, вопреки приведенной статье, было сделано распоряжение об их освобождении из-под стражи, причем это ваше распоряжение явилось результатом ваших соображений об общественном положении и оседлости арестованных.

Такое распоряжение вашего превосходительства, как выходящее за пределы предоставленной вам административной власти и нарушающее компетенцию должностных лиц судебного ведомства в деле применения к обвиняемым тех или иных мер для воспрепятствования им способов уклонения от следствия и суда, состоит в явном противоречии с 416, 417, 418, 419, 420 и последующими статьями Уст. угол. судопр., предоставляющими лишь судебной власти право выбора той или иной из поименованных в 416 ст. названного Устава мер.

Независимо сего нарушения закона, поспешность вашего превосходительства в освобождении виновных не могла, конечно, не отразиться неблагоприятно на ходе возбужденного затем против них дознания, так как дало им время и возможность войти по сему делу в предварительное между собою соглашение и скрыть следы преступления, почему ссылка вашего превосходительства на то обстоятельство, что прекращение сего дознания за недоказанностью содеянного преступления как бы оправдывает ваше распоряжение об освобождении агитаторов, представляется недостаточно убедительным и скорее может служить указанием на необходимость требования особенно строгого применения законом предписанных мер при констатировании государственных преступлений.

Генерал-майор

ცა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 46. თურც. 168. შეგებულო.

№ 34

1905 წლის ოქტომბრის 27. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი თხოვნით — არ იქნეს შემოღებული სამხედრო მდგომარეობა ქუთაისის გუბერნიაში

Высочайший манифест от 17 сего октября, представляя из себя важнейший государственный акт, без сомнения, послужит гарантией успокоения населения от тех волнений, которые оно переживало в последнее время. Воззвание вашего сиятельства к населению Кавказского края с разъяснением значения истинного смысла высочайшего мани-

феста будет иметь весьма благотворные последствия и вызовет в населении сочувствие и признательность к вашему сиятельству, проникнутому искренним пожеланием блага и преемления вверенному вам краю; одновременно с приведенными выше утешительными известиями среди кутаисского городского населения разнеслась весть о том, что в Кутаисской губернии предполагается ввести военное положение; весть эта произвела удручающее впечатление на городское население, которое предвидит от предполагаемого мероприятия тяжелое состояние и страдания мирной части населения. Вероятно, приведенная выше чрезвычайная мера предполагается ввиду недавнего грустного происшествия на Рионской ветке Закавказской дороги. Будьте уверены, ваше сиятельство, что упомянутый выше грустный инцидент вызвал глубочайшее негодование в обществе против виновников этого происшествия, по военное положение не могло предупредить подобного инцидента и ничуть не облегчило бы возможности привлечения к ответственности действительных виновников происшествия. По большей части, вследствие приведенных выше случаев, при действии военного положения страдает мирное население, в среде которого проливается кровь ни в чем не повинных людей; очевидными доказательствами этого следует целый ряд кровавых инцидентов в местностях, где действует военное положение. Считаю своим нравственным долгом удостоверить, что разумное и осторожное действие гражданской власти, функционирующей в последнее время в Кутаисской губернии, устранило много кровавых инцидентов, которые были бы неизбежны при действии военного положения. В предвидении прискорбных последствий, которые никоим образом не могут успокоить население, я, в качестве представителя гор. Кутаиса, осмеливаюсь обратиться к вашему сиятельству с почтительнейшей просьбой не вводить военного положения

ცხატბ., ფონ. 1, სპ. 146. ფურც. 95. პირი.

№ 35

1905 წლის ოქტომბრის 3. — კავკასიის პოლიციის უფროს გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი სადგ. აბაშაში ხალხსა და ჭარბკაცებს შორის მომხდარი შეიარაღებული შეტაკების გამო სტაროსელსკის მიერ მეფისნაცვლის თანაშემწისათვის წარდგენილ მოხსენების შესახებ

Секретно В. нужное

Канцелярия наместника е. и. вел. на Кавказе препроводила ко мне в копии секретное представление вашего превосходительства на имя помощника наместника по гражданской части от 15 минувшего сентября за № 5243 о случае нападения вооруженной толпы на железнодорожный поезд на ст. Абаша 4 того же сентября.

Принимая во внимание, что случай на ст. Абаша, начиная с задержания певших в пассажирском поезде революционные песни агитаторов и кончая их насильственным освобождением толпой, произведшей затем вооруженное нападение на сопровождавший их конвой, имеют

все признаки противогосударственного деяния, я вновь вынужден обратить внимание вашего превосходительства, что донесения о подобных событиях, как выходящих за условия нормальной гражданской жизни края, должны быть направляемы ко мне на точном основании Положения о заведывающем полицией на Кавказе, на что я уже имел честь указывать вашему превосходительству по приказанию его сиятельства наместника.

Независимо сего, рассмотрев высказанные вами в представлении по сему предмету взгляды на события на ст. Абаша, я ни в каком случае не могу согласиться с некоторыми вашими заключениями, очевидно, несколько односторонними за отсутствием у вас того материала по сему делу, каким располагаю я.

1. Так, я ни в коем случае не разделяю вашего мнения, что жандармский унтер-офицер по вопросу о задержании агитаторов должен был считаться с нынешним настроением населения, а не руководствоваться точным смыслом устава о предупреждении и пресечении преступлений. Предоставление нижним чинам полиции и Корпуса жандармов права оценивать исполнение ими служебных обязанностей в зависимости от тех или иных общественных условий, это значит дать им как бы законную возможность уклоняться от исполнения этих обязанностей, когда такое исполнение почему-либо будет для них неудобным, и вместе с тем расширить их полномочия до права неприменения в некоторых случаях закона, что уже явится посягательством на prerogative высшей власти в крае.

2. Заключение ваше, что унтер-офицер Кочурин, освободив по настоянию вооруженной и, во всяком случае, по вашим же словам, громадной толпы, вместе с тем не принял никаких мер для установления порядка и умиротворения публики, представляется несколько странным уже потому, что при бывших в распоряжении Кочурина силах ему было и невозможно принять какие-либо действительные меры для такого умиротворения, тем более, что дерзость толпы дошла до отцепления и угонки паровоза.

3. В пункте III вашего представления вы говорите: «предположение, что публики, после освобождения арестованных лиц, стреляла в поезд, никакими соображениями не оправдывается, потому что на стенках вагона, кроме двух пулевых ссадин и одного сломанного окна с трещиной, нет никаких следов...» По имеющимся в моем распоряжении данным, на стенках вагонов в действительности имеется 28 следов от пуль, но если бы даже там их было только 2, то и это служило бы достаточным доказательством, что стрельба со стороны публики имела вовсе не салютационный, а злоумышленный характер, так как злоумышление определяется не количеством выпущенных стрелявшими пуль, а целью их выстрелов. Я не отрицаю, что многие из буйствовавшей толпы могли стрелять и на воздух, но раз имеются пулевые знаки на вагонах, они являются доказательством того, что в толпе были и злоумышленники, направлявшие свои выстрелы в почтово-пассажирский поезд, а раз это так, с чем согласны и ваше превосходительство, конвой обязан был принять меры к ограждению и дальнейшему безопасному следованию почтово-пассажирского поезда, уже остановленного

в своем следовании насильственными действиями злоумышленников, отцепивших паровоз. Что здесь было злоумышление; умело устраненное Кочуриным и конвоем, доказывается умысленным повреждением пути и ст. Самтреди, в целях сделать невозможным присылку военной помощи, и в последующих нападениях на дозоры и патрули. Изложенные факты достаточно убеждают в том, что в данном случае стрельба конвоя ни в каком случае не могла быть признана «бесцельной».

4. Требование вашего превосходительства о строжайшем расследовании всех обстоятельств этого события представляется несколько запоздавшим, так как, по имеющимся у меня сведениям, по сему делу уже производится предварительное следствие местными судебными властями, компетенция коих, без сомнения, гарантирует полную беспристрастность результатов этого расследования.

В заключение я позволю себе еще раз не согласиться с конечным выводом вашего превосходительства относительно преподания соответствующей инструкции нижним чинам воинских частей не принимать на себя трудную задачу усмирения населения. Такая задача доверием государя императора возложена на наместника е. и. вел. на Кавказе и ничего общего с отражением вооруженного нападения на почтово-пассажирский поезд, в коем препровождались также и политические арестанты, иметь не может.

Генерал-майор Ширинкин

ცხა (თბ.), ფობ. 1, სპ. 57, ფურც. 20—21: შევებუი.

№ 36

1905 წლის ნოემბრის 8. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის მოხსენებიდან შეფინანცვლისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის ნებართვით ქ. ქუთაისში მიმდინარე მასიური მიტინგებისა და დემონსტრაციების შესახებ

Начальник Кутаисского губернского жандармского управления доносит, что 19 и 20 минувшего октября в гор. Кутаисе, с разрешения кутаисского губернатора Старосельского, в городском саду собрались сходки, на которых произносились противоправительственного содержания речи и возмутительная ругань по адресу государя императора и всей императорской фамилии, пелись такие же песни и раздавались прокламации.

20 октября... собравшись у Кафедрального собора, где должна была быть совершена панихида по в бозе почившем императоре Александре III, загородили собою вход в него и тем умышленно не пропустили в церковь ни священников, ни публику, вследствие чего панихида тогда совершена не была. Находившаяся тут же полиция никаких мер не принимала.

У собора был выкинут красный флаг и агитаторами говорились речи противоправительственного содержания, которые кончались словами: «Да здравствует свобода! Долой самодержавие!».

Социал-демократы собрались в то же время в городском саду и также, подняв красный флаг, говорили противоправительственного содержания речи и пели песни.

В самый разгар этих сходов приехал кутаисский губернатор Старосельский в городской сад к социал-демократам, а потом к Кафедральному собору и благодарил всех, что разрешенные им митинги обходятся без всяких инцидентов. Присутствующие отвечали ему криком «ура!» и аплодисментами. В это время возле г. Старосельского стоял сын священника Рубен Тимофеев Георгадзе с красным флагом, на котором изображен государь император Николай II вниз головой. По отъезде губернатора, вскоре после этого, партия революционеров, подняв высоко красный флаг, запела марсельезу и потребовала, чтобы все присутствующие сняли шапки, что публикою и чинами полиции было исполнено, затем все находившиеся там следовали за демонстрантами. На просьбу кутаисского полицмейстера опустить флаг революционеры ответили, что на устройство шествия с флагом получено разрешение от губернатора Старосельского...

Генерал-майор Ширинкин

სა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 33. ფურც. 318-320. დედანი.

№ 37

1905 წლის ნოემბრის 9. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის სიტუაციდან თბილისის ვაგზალზე მის გასაცემებლად მოსულ მშრომელთა წინაშე

«—Господа! Оказанный вами мне прием не соответствует моим заслугам, которые состояли лишь только в правильном изложении и освещении дел перед его сиятельством наместником. Благодарите не меня, а наместника... То единодушие, которое сплотило все слои общества на протяжении двух губерний и выразившееся как в посылке наместнику многозначительных депутатий и ходатайств, как, наконец, и в организации на народном митинге в Самтреди того поезда, на котором я удостоился чести приехать в качестве делегата от населения для ходатайства перед наместником — все это свидетельствует о высоком развитии гражданственности и самосознании. Считаю долгом засвидетельствовать перед вами искреннюю свою благодарность инициаторам того поезда, на котором мне удалось приехать, и всем моим спутникам, как в поездке по Гурии, так и на этом поезде, и провозгласить хвалу тем, кто так дружно принял к сердцу угрожающие Гурии бедствия». Конец речи был покрыт громогласным «ура», «гаумарджос», «ваша».

გაზ. „Возрождение“. 1905 წ., № 22.

1905 წლის ნოემბრის 13. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვლისადმი ქ. ქუთაისში ზოპიორის პოლკის ყაზახ-ქარისკაცთა თვითნებობისა და პროვოკაციულ მოქმედების შესახებ

Со дня отмены военного положения казаки-хоперцы проявляют вызывающий образ действий — по почам разгуливают в городе вооруженными партиями, останавливают мирных граждан, избивают, отбирают вещи, поступают многочисленные жалобы. Действия казаков вызывают единодушный протест общества. Подозреваю стремление нарушить мирный образ жизни, местное военное начальство никаких мер не принимает, несмотря на мои заявления. Прошу экстренных распоряжений.

Старосельский

ცსა (თბ.), ფონ. 521, აღწ. 2, საქ. 17, ფურტ. 18. შიფრიანი დეპეშის გამიწერულ ტექსტი.

№ 39

1905 წლის ნოემბრის 30. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ზოპიორის ყაზახთა პოლკის ქარისკაცთა თავხედური საქციელის გამო ამ პოლკის ქუთაისის გუბერნიის ფარგლებიდან გავანის შესახებ

Секретно

За последнее время отношение населения гор. Кутаиси к квартирующим в городе казакам 1-го Хоперского полка сильно обострилось. Не проходило дня, чтобы не поступало жалоб на казаков со стороны населения, которое заявляло, что казаки почти каждую ночь бродят по городу и обируют мирных жителей. В особенности возбуждение против казаков сильно возросло после того случая, когда казаки в ночь с 25 на 26 [е]го] ноября, по заявлению жителей, ворвались в духан... Голетиани у Цепного моста, избив последнего до потери сознания, от каковых побоев Голетиани умер 27 числа утром.

С этого числа, ввиду значительного уменьшения состава Бессарабского пех. полка, для патрулирования в полицейские учреждения были назначены казаки. Находявшиеся в наряде в Центральном полицейском участке казаки, около 11 час. утра, заметив, что по Тифлисской улице мимо участка проходили четыре молодых человека, один из коих под буркой имел укороченную берданку, по приказанию урядника погнались за ними, но догнать не могли, вместо же этого задержали проживающего в гор. Кутаиси Долидзе, у которого отобрали револьвер, а самого Долидзе доставили в участок. По поводу этого случая на улице у полицейского участка собралась большая толпа народа, которая

роптала на самоуправство казаков. Прибывший в участковое управление кутанский полицмейстер немедленно освободил Дюлидзе и обещал, что оружие ему будет возвращено. Но возбуждение народа не улеглось, так как вслед за этим появился разъезд казаков с офицером, которые, по заявлению офицера, выехали для проверки постов казаков, наряженных в полицейские участки. На возвратном пути, по заявлению офицера, в разъезд казаков якобы стреляли какие-то два молодых человека, которых он задержал, но оружия при них не оказалось.

В 4 часа пополудни, когда сотня казаков возвращалась с водопоя, мимо них проехали на фаэтоне какие-то два молодых человека. впоследствии оказавшиеся проживающими в гор. Кутансе Апридонидзе и Каранадзе, которые пригрозили казакам имеющимися у них укороченными винтовками; казаки потребовали остановки фаэтона и передачи им оружия, но приказание это не было исполнено, и сидевшие в фаэтоне произвели выстрелы. Тогда казаки догнали фаэтон, окружили его, стащили Апридонидзе и Каранадзе на землю и избili до крови. Видя это, население города сильно заволновалось, бросилось по домам за оружием и, угрожая казакам смертью, стало воздвигать по улицам баррикады и проволочные заграждения, для коих воспользовались телефонными проводами.

Осведомившись о происшедшем, я тотчас же предпринял объезд города и на местах большого скопления народа прилагал все меры для успокоения его, в чем, казалось, и достигал успеха, но публика, встревоженная еще более звуками набата по городским церквам, все-таки не расходилась и группировалась в разных местах города, преимущественно в центре. В свою очередь и казаки не успокаивались и пытались несколько раз в конном строю под командой офицеров выехать к центру города, но благодаря распоряжениям, сделанным лично командующим войсками генералом Шишковским и мною, возможное столкновение было предотвращено. Но тем не менее в этот вечер на Балаханской улице был тяжело ранен сзади в спину студент Петров и на Гегутской улице легко пожарный служитель Чакветадзе, оба выстрелами из ружей, неизвестно кем произведенными. Для успокоения населения, по его просьбе, была вызвана пехотная часть, от которой на ночь по городу высылались патрули. Помимо Бессарабского полка вышла и команда Куринского полка с офицером; эта последняя воинская часть, услышав выстрелы, производимые из гостиницы «Гранд-Отель», обстреляла последнюю, причем человеческих жертв не было. Утром 28 ноября цирюльник Библиеишвили заявил, что накануне, около 11 час. вечера, к нему в цирюльню на Подъездной улице, разломав двери и окна, ворвались 7 казаков и, произведя один выстрел, взяли все находившиеся в цирюльне вещи...

Горожане, опасаясь нападения казаков, как вечером 27-го, так и утром 28 числа собирали у жителей оружие, каковое также было отобрано в полицейских участках, в Управлении полицмейстера, в Окружном суде и других учреждениях, причем не обошлось и без грабежей, о которых будет донесено особо.

К вечеру 28 ноября, благодаря принятым мерам, население успокоилось и снято баррикады и проволочные заграждения. Но в 8 час. вечера в Заречной части города поднялась стрельба, в церквях били набат, все мужское население города вышло на улицу и снова стало возводить баррикады. Причина стрельбы в скором времени выяснилась, и население успокоилось. Оказалось, что какие-то злоумышленники намеревались ворваться в квартиру командира Бессарабского полка полковника Шишкевича в отсутствие сего последнего, но денщик произвел из револьвера стрельбу, на каковую из казарм прибежали с офицерами нижние чины полка и в свою очередь начали стрелять, но в воздух. Стрельбу прекратил сам командир полка, подъехавший в то время к своей квартире, и немедленно командировал в город двух офицеров для успокоения населения.

По выяснении причин ночной тревоги население действительно успокоилось и воздвигнутые за ночь баррикады вновь были разобраны. Тем не менее и на утро 29 ноября население в населении города продолжало быть тревожным. К тому же разнесся слух, что к Кутаису стекаются вооруженные люди из окрестностей. Но ко мне явились представители местного общества и политических организаций и заверили, что ими приняты экстренные меры к недопущению скопления в Кутаисе вооруженных толп народа. С другой же стороны, военное начальство, в видах успокоения населения, распорядилось о том, чтобы в течение некоторого времени отдельные нижние чины и команды казаков Хоперского полка не появлялись бы на улицах города; в силу этого пришлось организовать доставку для полка продуктов довольствия и фуража.

Насколько вообще население города было встревожено описанными событиями последних дней, свидетельствует тот факт, что 29 с[его] ноября служащие в правительственных учреждениях города, собравшись на совещание в помещении Окружного суда и обсудив положение дел, предъявили ко мне требование возбудить ходатайство о переводе Хоперского полка за пределы губернии, причем, в случае неудовлетворения сего в недельный срок, ими решено прекратить занятия, так как они не считают ни себя, ни свои семьи гарантированными от возможных со стороны казаков нападений.

Хотя в настоящее время городская жизнь с внешней стороны приняла почти нормальный вид, но каждую минуту какое-нибудь происшествие, при обостренных отношениях населения к казакам, может вызвать крайне печальные последствия.

Донося об изложенном, я, в целях восстановления полного спокойствия среди населения, ходатайствую пред вашим сиятельством о переводе Хоперского полка за пределы вверенной мне губернии, причем докладываю, что, ввиду серьезности положения, на возбуждение настоящего ходатайства командир и офицеры Хоперского полка изъявили желание. Вместе с тем, считая необходимым наличие войск для содействия гражданским властям, имею честь просить, в случае уважения моего ходатайства, командировать в гор. Кутаис какую-либо пехотную часть, так как этот род войска несомненно пользуется доверием и симпатией населения, что особенно характерно выразилось 27 с[его] ноября в просьбе жителей гор. Кутаиса отрядить для охраны их от возможных нападений со стороны казаков команду пехоты. Это доверие населения

к пехоте еще более усилилось образцовой распорядительностью командира и офицеров Бессарабского полка, проявленное ими в ночь нападения на квартиру полковника Шишкевича.

Независимо от изложенного, считаю своим долгом присовокупить, что, в случае оставления Хоперского полка в Кутаисской губернии, я не могу принять на себя ответственность за последствия весьма вероятного столкновения населения с названным казачьим полком.

И. д. губернатора В. Старосельский

ტა (თბ.), ღონ. 13, აღწ. 22, საქ. 220. ღელანი.

№ 40

1905 წლის ნოემბრის 30. — ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი მოსახლეობის მიერ არჩეულ პირთაგან ქუთაისის საქალაქო დაცვის შექმნის შესახებ

...Городская охрана образована из лиц выборных и пользующихся доверием населения в составе 60 человек, кои будут вооружены револьверами и саблями. Форма одежды охранников — обыкновенное платье, но с отличительным знаком в виде белой повязки на левой руке с надписью Г. О...

ტა (თბ.), ღონ. 13, აღწ. 22, საქ. 220, ფურც. 4. ღელანი.

№ 41

1905 წლის დეკემბრის 9. — გენერალ-ლეიტენანტ შიშკოვსკის პატაკი კავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების მთავარსარდლისადმი, წინააღმდეგ გუბერნატორ სტაროსელსკის შუამდგომლობისა, ხოპიორის ყაზახთა პოლკის ქუთაისის გუბერნიაში დატოვების შესახებ

Секретно. Спешно

Доношу о положении дел в настоящее время в Кутаисской губернии. С уходом батальонов 130-го пехотного Херсонского полка и батареи из Ново-Сенак в Батум в губернии остается: в Поти батальон кубинцев — 300 человек, по линии железной дороги в Квирилах и у Сурамского туннеля — две роты тенгинцев; туннель нахожу необходимым оборонять для обеспечения сообщения из Кутаисской губернии к Тифлису. В Самтрели стоят две сотни лабинцев, но они штабом округа уже предназначены к выступлению в Боржом и Ахалцих, что крайне нежелательно. В Кутаисе 13 рот Бессарабского полка по 25 человек в роте (много больных), всего немногим более 300 штыков. Кубинцев два батальона, всего 400 человек. Караульную службу и патрулирование они несут через два дня в третий — очень тяжело, не говоря уже о том, что никаких занятий производить нельзя и все команды, даже учебная, распушены. Настроение в гор. Кутаисе очень тревожное! Носятся упорные слухи с уходом хопер-

цев, что должно быть на этих днях, ожидаются нападения: а) на наши неприкосновенные запасы Курийского полка, Потийского резервного полка (большие запасы) и за ручное оружие Бессарабского полка (всего свыше 5000 ружей и патроны), отправить которое в Тифлис не представляется возможным; б) на тюрьму с целью освободить арестантов, и в) на казначейство. Туземцы имеют еще не так много оружия — винтовок и хотят его приобрести во что бы то ни стало. — и у них нет денег, потому их цель — захватить казначейство и банки (в последних, как слышно, денег уже не много).

Мы, несомненно, дадим сильный отпор нападающим и защитим угрожаемые пункты, но тогда будет уже форменная война и вся губерния, кроме занятых пунктов, будет в полном обладании у восстающих. Поэтому, во избежание опасности, убедительно прошу не убирать из Кутаиса Хоперский полк. Об этом я уже просил не раз. Просьба губернатора убрать казаков из губернии не должна быть уважаема на том основании, что он сам, в присутствии командиров частей, бывших у него же в кабинете на совещании 28 ноября, сказал: «Положение в губернии очень трудное и опасное, я стараюсь из всех сил уладить дело, но если мне это не удастся, то я сложу с себя свои обязанности и передам все вам (обратился ко мне), чтобы вы уже вели все дело».

Из этого видно, что г. губернатор вовсе не уверен в успехе своего управления губернией и собирается передать ее в управление другому, когда все уже будет расстроено и когда с таким незначительным по силе отрядом, как ныне в Кутаисе, исправить дело будет нельзя. Надо будет формировать особый отряд и выдвинуть его в Кутаисскую губернию.

Имеющаяся здесь артиллерия — две батареи — едва ли даже пригодна в действии: у нее, за увольнением в запас, осталось мало ездовых и запрячь можно взвод или три орудия в каждой батарее. У них много лошадей и людей не достает для их уборки, на водопой гонят табунном. Конский состав в артиллерии и в Бессарабском полку окончательно гибнет. Лошади болеют и падают. Конюшен до сих пор нет, и начальник инженерной дистанции рапортом от 6 декабря донес мне, что по техническим трудностям (невылазная грязь) он строить конюшни не будет! Сердце болит [у] всех нас при виде несчастных животных, стоящих по колени в грязи, не лежащих и отказывающихся от корма. У них появляются столбняки и другие болезни, и лошади падают. Их бы следовало продать теперь же — [то], что не нужно, и отдать на формирование пулеметов. Мне кажется, если бы командиром частей дать деньги, которые ассигнованы на устройство конюшен, они могли бы сделать какие-нибудь шалаши для бедных животных и устроили бы их дней в 5—7. Инженерное ведомство со своими сметами и статьями положений не может сделать дело скоро, а теперь, когда в Кутаисе уже лежит более $\frac{1}{2}$ аршина мокрого снега, дело нужно делать, не покладая рук и не откладывая ни на минуту.

Две сотни лабинцев в Самтредиа окончательно без денег, нужных на довольствие людей и лошадей; мне доносят сотенные командиры, что уже третий день казаки питаются на свои собственные деньги и на них же кормят своих лошадей. Положение трудное. Прошу распоряжений о высылке им из Тифлиса необходимых денег безотлагательно теперь

же — иначе казаки могут уйти из губернии самовольно и направиться, куда вздумается.

Штаб полка в Батуме отрезан от сотен и помочь им не может, потому что революционеры не пускают казаков с оружием в поезда, а ехать без оружия казак не может.

Представляя изложенное на благоусмотрение вашего сиятельства, покорнейше прошу по долгу службы и присяги: не уводить хоперцев из Кутаисской губернии и г. Кутаиса и лабинцев из Самтредиа и прислать пехотные еще части для обеспечения караульной службы и обеспечения владения краем. Полки 33-й пехотной дивизии по численному составу очень слабы. 2-й пластунский батальон командиром Михайловской крепости вытребован в Батум. Тенгинский батальон прийти сюда не может, о чем я донес Штабу округа. Положение трудное и серьезное. В Озургетах один батальон Навагинского полка — 280 чел.

Генерал-лейтенант Шинковский

სა (თბ.), ფონ. 521, აღწ. 2, საქ. 17, ფურც. 278-280, დედ-ნა

№ 42

1905 წლის დეკემბრის 19. — ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი მოსახლეობისადმი მხედური დამოკიდებულების გამო ბოიოტის უაზრთა პოლიცის ქუთაისის გუბერნიიდან დაუყოვნებლივ გაყვანის შესახებ

В течение последних месяцев, а в особенности с половины минувшего ноября, участились случаи ограблений, побоев и поранений, принимаемых казаками 1-го Хоперского полка обывателям. 27 ноября была произведена попытка со стороны казачьих отрядов с офицерами во главе произвести кровопролитие в г.г. Кутаисе, Поти и м. Ново-Сенаки, имевшая кровавые последствия, о которых я имел честь уже докладывать лично и письменно вашему сиятельству. Вследствие ходатайства моего, а также депутатов от города и общественных групп, ваше сиятельство приказали немедленно вывести казачьи части из пределов Кутаисской губернии.

Привезенное мною в Кутаис известие о таковом распоряжении вашего сиятельства и приказ Штаба округа на имя командующего войсками, расположенными в Кутаисской губернии, побудили казаков на время прекратить насилия над обывателями, но это продолжалось недолго. Лишь только казачьи сотни при различных пунктах губернии были сгруппированы в г. Кутаисе, как ко мне стали поступать от обывателей многочисленные жалобы на действия казаков, каковые подтверждались дознаниями полиции и передавались прокурору Кутаисского окружного суда.

В последние дни поведение полка дает мне полное основание утверждать, что он: 1) задан целью устроить в г. Кутаисе кровопролитие, 2) совершенно вышел из повиновения командующего войсками, расположенными в Кутаисской губернии, 3) что в чинимых казаками

насилиях и ограблениях принимают участие офицеры, 4) что командир полка, как видно из дерзкого тона его письма ко мне и ложных донесений его генералу Шишковскому (что установлено), потворствует такому поведению полка.

Вследствие этого я позволяю себе еще раз обратиться к вашему сиятельству с ходатайством о немедленном отзывании Хоперского полка из Кутаисской губернии.

Если ваше сиятельство найдете невозможным удовлетворить это ходатайство, то я совершенно лишен возможности предотвратить предстоящее кровопролитие, а вследствие этого считаю своим нравственным и служебным долгом просить ходатайства вашего сиятельства об увольнении меня от должности, а также об увольнении меня в отпуск по болезни.

И. д. губернатора В. Старосельский

ცხა (თბ.), ფონ. 13, აღწ. 22, საქ. 220. ფურც. 12—13. დღიანი.

№ 43

1905 წლის დეკემბრის 24. — კავკასიის პოლიციის გამგის გენერალ შირინკინის დეპეშიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ

...Кутаисская губерния в особом положении: властей, кроме губернатора, не признают, жандармов обезоружили, завладели западным участком дороги, сами продают билеты и наблюдают за порядком... Донесений из Кутаиса не получаю, жандармы с линии сняты и сосредоточены в Тифлисе. Посылаемые нарочные с донесениями обыскиваются революционерами, и бумаги отбираются; положение там невозможное.

სსრკ ორცხა, ფონ. პდ. 00, 1905, საქ. 2162, ფურც. 45. დღიანი.

№ 44

1905 წლის დეკემბრის 30. — შინაგან საქმეთა სამინისტროს მოხსენებიდან ნიკოლოზ II-სადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

В Кутаисской губ[ернии] Озургетский уезд (Гурния) охвачен восстанием; население отказывается платить подати и ставить новобранцев; по названному уезду, отчасти и по губернии, бродят вооруженные шайки. Значительная часть Кутаисской губ[ернии], а равно и порт Поти находятся в руках мятежников. Противодействия им со стороны кутаисского губернатора коллежского советника Старосельского не замечается, и, по заявлению военного губернатора Батумской области и других местных властей, сам коллежский советник Старосельский может быть заподозрен в сознательном потворстве гурийскому движению.

ფურც. „Новый мир“, 1966. № 2, გვ. 224.

№ 45

1906 წლის იანვრის 7. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მხრით რევოლუციური პარტიების მფარველობის შესახებ

...5 сего января на общем собрании офицеров кутаисского гарнизона г.г. офицеры обратились к генералу Шишниковскому с просьбой выручить их товарищей и роты, находящиеся в Квирилах и Белогорах. послав туда достаточный отряд. если надо, то из трех родов оружия.

Донося о вышеизложенном, начальник Губернского жандармского управления присовокупляет, что, вследствие явного покровительства всем противоправительственным партиям кутаисского губернатора с полицейскими чиновниками и потому бездействию в ущерб долгу службы со стороны начальника гарнизона, генерал-лейтенанта Шишниковского, войска и офицеры возбуждены настолько, что следует от последних ожидать больших беспорядков.

Об изложенном имею честь представить вашему сиятельству.

Генерал-лейтенант Ширинкин

ცა (თბ.). ფონ. 1, საქ. 195, ფურც. 18-20. დედანი.

№ 46

1906 წლის იანვრის 8. — კავკასიის მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი გუბერნიის გადაბარებისა და თბილისში ჩასვლის შესახებ¹

Его превосходительству В. А. Старосельскому. Милостивый государь Владимир Александрович!

С получением сего прошу ваше превосходительство, сдав губернию вице-губернатору или лицу по выборам временного генерал-губернатора,² отбыть в г. Тифлис.

Примите уверение в моем уважении и преданности.

Гр. Воронцов-Дашков

ა. ვ. სტაროსელსკია-ბაკოცკაის პირადი არქივიდან. დედნის ფოტოპირი ინახება ჩვენთან (ს. შ.).

№ 47

1906 წლის იანვრის 8. — ნიკოლოზ II წერილიდან მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Царское село

Любезный Граф Илларион Иванович. Пользуюсь отъездом вашего фельдъегеря, чтобы написать вам несколько строк... Беседою с Грязно-

¹ ეს ის დოკუმენტია, რომლითაც ფაქტობრივად ვ. ა. სტაროსელსკი მოიხსნა ქუთაისის გუბერნატორის თანამდებობიდან.

² მხედველობაშია გენერალი ალიხანოვი, რომელმაც ეს წერილი გადასცა ვ. ა. სტაროსელსკის ყვირილოს (ნესტაფონის) რეინიგზის ეავზალში, სადაც ვ. ა. სტაროსელსკი გამოიძახეს და ჩამოიყვანეს ბაღრაგის თანხლებით.

вым, приехавшим с поручением от вас, я остался весьма доволен, в особенности тем, что он мне доложил о вас. Каково же было мое глубокое удивление, скажу прямо отчаяние, когда несколько дней спустя я получил ваше письмо с просьбою об увольнении от должности. Оно пришло в разгар Московского мятежа и в то время, когда телеграфное сообщение с Кавказом было прервано. Я вам долго не отвечал из-за нежелания воспользоваться англо-индийским телеграфом — мое оскорбленное русское чувство не позволило мне этого.

Неполучение известий производит всегда угнетающее действие.

Тем не менее я был уверен, что в ту минуту, когда вы призовете войска для энергического подавления беспорядка, они выручат из самой тяжелой обстановки. Так, по-видимому, и случилось, насколько я вижу из ваших телеграмм. Теперь уже нужно довести дело усмирения силою оружия до конца, не останавливаясь перед самыми крайними мерами.

Предпочтительнее отправлять более крупные отряды, нежели мелкие, которые потом же приходится выручать...

Конечно, подавление аграрного движения дело гораздо более сложное и трудное. Это дело ближайшего будущего...

Извините, если я затрону щекотливый вопрос о Крым-гирее. Я не думаю, чтобы он был вам полезным советчиком и помощником.

Но вот о ком я считаю нужным сказать крепкое слово — это о Кутаис. губер. Старосельском. По всем полученным мною сведениям он настоящий революционер, поддерживающий с тою партией открытые сношения. Поистине место его... на хорошей пиве! Пример был бы благотворительный для многих.

Пора кончать. От души желаю вам, граф, здоровья, сил и успеха. Искренний поклон графине.

Глубоко Вас уважающий и любящий

Николай

пер.б. „Новый мир“, 1966, № 2. стр. 224-225.

№ 48

1906 წლის იანვრის 8. — მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვის ბრძანება ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღების, დამსჯელი ჭარების გაგზავნისა და გუბერნატორ სტაროსელსკის გუბერნიიდან გაწვევის შესახებ

Несмотря на снятое мною, с доклада губернатора Старосельского, военное положение в Кутаисской губернии — положение дел в этой губернии не только не улучшилось, но начинает принимать мятежный характер.

Правительственные чиновники устранены, земская стража обезоружена и заменена своей милицией, железнодорожное сообщение не только прекращено, но на известных участках путь совершенно разобран; все станции заняты вооруженными отрядами мятежников, которые осматривают, отбирают оружие, пакеты, обезоруживают жандармов, офицеров не пропускают вовсе, — наконец, банды мятежников, заняв

Сурамский перевал, поставили себе задачей преградить всякий доступ из Тифлисской в Кутаисскую губернию, причем самый тоннель был загроможден впуском в него паровоза.

Но этого мало; отряд, посланный мною для освобождения роты тенгинцев, занимавшей ст. Ципа, при выполнении своей задачи имел перестрелку с мятежниками, в которой три казака убито, один ранен и убито семь казачьих лошадей.

Наконец, только что получено донесение, что командир роты тенгинцев, шедший из Белогор в Квирилы, убит, нижние чины обезоружены, в Квирилах захвачено казначейство, рота тенгинцев обезоружена, причем один рядовой убит, трое ранено.

Такое положение дел в Кутаисской губернии недопустимо и вынудило меня с целью восстановления в ней законности и порядка принять безотлагательно и притом самые решительные меры.

Отозвав из Кутаисской губернии В. А. Старосельского, я объявил эту губернию на военном положении и назначил ее временным генерал-губернатором генерал-майора Алиханова-Аварского, с подчинением всех войск, в районе губернии расположенных. Вместе с тем в пределы названной губернии мною направлены из Тифлиса: отряд полковника Гаврилова в составе 6-ти батальонов, роты сапер, сотни пластунов, 4-х орудий, 4-х пулеметов и трех сотен казаков, а со стороны Батума, через Озургеты на ст. Самтреди, отряд полковника Крылова в составе: пластунского батальона, двух батальонов херсонцев, четырех скорострельных орудий и полусотни казаков.

Предоставив генералу Алиханову полную самостоятельность в предстоящих распоряжениях и действиях, я в то же время дал ему следующие указания:

1. Во всей губернии правительственная власть в лице ее представителей должна быть немедленно же восстановлена; правительственные учреждения всех ведомств должны начать правильно функционировать.

2. Циркуляр министра внутренних дел относительно уничтожения революционных организаций, ареста всех видов стачечных и других комитетов и в Кутаисской губернии должен быть выполнен в полной мере, не останавливаясь ни перед какими суровыми мерами.

3. Вооруженные отряды местной милиции не только в городах, но и в пределах Кутаисской губернии вообще должны быть уничтожены так, чтобы самая мысль о возрождении их уже более не поднималась.

4. При малейшей попытке к восстанию, к вооруженному сопротивлению, равно в случаях метания бомб или употребления жителями против войск оружия, действовать беспощадно, имея в виду телеграмму начальника Главного штаба от 26-го минувшего декабря за № 9965 следующего содержания:

«Государь император высочайше указать соизволил, что на выстрелы войска обязаны отвечать выстрелами же и сокрушать малейшее попятное вооруженного сопротивления».

Подписал главнокомандующий округа генерал-адъютант

гр. Воронцов-Дашков

1906 წლის იანვრის 10. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვლისადმი რევოლუციური მოძრაობის ჩასაქრობად ქუთაისის გუბერნიაში გაგზავნილი ჭარების მხეცობის შესახებ

Под влиянием московских событий, ложных сведений о тифлисских столкновениях и оторванности от всего мира вследствие забастовок, революционное движение в Кутаисской губернии выразилось разгромом некоторых управлений, отобранием оружия у стражи и обезоруживанием двух рот Тенгинского полка в Квирилах и Белогорах, нападением в Тквибулах на роту Бессарабского полка и захватом наличности Квирильского казначейства в двести одну тысячу рублей. Движение это совершенно прекратилось в первых числах января. Железнодорожная [и] почтовая забастовки прекратились; чины этих ведомств стали на работу 5 января. Жизнь стала входить в нормальную колею. Кутаис принял обычный вид. Социал-демократическая партия, принявшая под расписку от казначея наличность кассы, обещала возвратить деньги и оружие тенгинцев. Красные сотни распущены, большая часть прибывших из Тифлиса 8 января войск враждебно настроена к населению. Дисциплина слаба на пути...¹ поджога большая часть Квирил сгорела. 9 января прошло спокойно. Ночью в торговой части гор. Кутаиса в трех местах подожжены дома и лавки. Убытки велики. Сгорела часть здания Губернского правления. Архив спасен. Население обьято ужасом. Судебное следствие ведется энергично. Ввиду агрессивных действий прибывающих частей войск едва ли возможно рассчитывать на возврат денег и оружия. Опасаясь дальнейших осложнений в городе, совещаюсь с начальниками войсковых частей, представителями дворянства, города, купечества, прокурором для выработки мер предотвращения поджогов, грабежей. Прошу разрешения приехать в Тифлис, если позволят обстоятельства, для личного доклада о событиях и положении дел.

ცსა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 5295, ფურც. 17. შიფრიანი დეპეშის გამოფრული ტექსტი.

№ 50

1906 წლის იანვრის 11. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვლისადმი გუბერნიაში გაგზავნილი დამსჯელი ჭარების მხეცურ მოქმედებათა და პირადად მის მიმართ გამოჩენილ ძალადობათა შესახებ

Сейчас меня посетили офицеры присланного отряда саперов, завывающий дорогой гвардеец и командир пластунской сотни и оба заявили в дерзкой форме требование отряда немедленно выехать. Сто сорок участников движения присуждены ими к смертной казни, угрожая в противном случае завтра вечером разрушить город и убить тысячу четыреста, в том числе и меня. Деятельность отряда на пути ознаменована многочисленными убийствами и пожарами. По заявлению офицеров,

¹ ამის შემდეგ სიტუვა გამოტკივებულია.

ონი ჯგუფი სეა, მესტეკი ნა რასთაიანი პათი ვერსთ პო ობე სტორიანი დორი. სომნევათსა ვა ისპოლნიენი უგრძს ნელსა. რეზულთათ რაბოთა უმირთვონიანი გუბერნი, დოსტიგნუთი ჯა პოსლენი დნი, გიბნეტ. ნასელენი ვა ოჩაიანი. უმოლია პრევერთი პოსტუპივში დონესენი ო სოსთაიანი გუბერნიის ბესპრისტრასთნი ლიან, ჯაპრეტით ნასილია, სპასტი კრაი ოთ პოლნო გრძორენი. პროშუ თაკჟე ჯაჟითი სემიი ნი მოემუ ჯვანიუ გუბერნატორა.

Старосельский

ცა (თბ.), ფონ. 501, სპ. 28, ფურტ. 3. შიფრანი დეპეშის გაშიფრული ტექსტი.

№ 51

1906 წლის იანვრის 14-15. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძის თანამდებობიდან დათხოვნის შესახებ

Прошу ваше высокопревосходительство экстренно испросить высочайшее соизволение на увольнение от должности кутаисского губернатора Старосельского и вице-губернатора Кипшидзе, с причислением их к Министерству внутренних дел.

სსრქ ცხსალ, ფონ. 1284. აღწ. 46, სპ. 93, ფურტ. 15. შიფრანი დეპეშის გაშიფრული ტექსტად. საბუთზე წარწერა: «Высочайше повелено уволить обоих от службы без прошения».

№ 52

1906 წლის იანვრის 19. — საგაზეთო ცნობა ქუთაისის ყოფილ გუბერნატორ სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ყიფშიძის შესახებ

И. д. кутаисского губернатора кол. сов. В. А. Старосельский и кутаисский вице-губернатор кол. сов. Кипшидзе по сообщенному наместнику министром вн. д. высочайшему повелению уволены от службы. В дополнение приказа по управлению наместника о таком высочайшем повелении во вчерашнем № «Кавказа» напечатано следующее: «По телеграмме наместника е. и. в. на Кавказе, государь император высочайше соизволил кутаисских и. д. губернатора Старосельского и вице-губернатора Кипшидзе уволить от должности. Вместе с тем наместником командирован член совета т. с. Л. В. Мицкевич для производства расследования о противозаконных действиях по должности означенных лиц, причем результаты расследования при установлении виновности Старосельского и Кипшидзе будут представлены в правит. сенат для возбуждения уголовного преследования.

От бывших кутаисских губернаторов В. А. Старосельского и вице-губернатора г. Кипшидзе отобрана подписка о невыезде их из Тифлиса.

გაზ. «Новое обозрение», 1906 წ., № 12.

1906 წლის იანვრის 21. — ბრძანებულება ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორის თანამდებობიდან დათხოვნის შესახებ

Исправляющего должность кутаисского губернатора коллежского советника Старосельского увольняем от службы.

На подлинном собственной его императорского величества рукой подписано: «Николай».

სსრკ ცსსალ, ფონ. 1284, აღწ. 46, ს.პ. 93, ფურც. 20. პირი.

1906 წლის იანვრის 28. — ოზურგეთის მაზრის მომრიგებელ მოსამართლის თავად თაუაიშვილის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...6 декабря было большое собрание, на котором народ предъявил свои требования: чтобы население Кавказа отбывало воинскую повинность в частях войск, расположенных на Кавказе, чтобы солдатам платили содержание по 5 руб. в месяц, чтобы все дезертиры и моряки с «Потемкина» были освобождены от ответственности за совершенные ими преступления. На том же собрании они говорили, что губернатор [Старосельский] и весь русский народ стоит за революционеров. Подобное заявление революционеров о том, что губернатор Старосельский стоит за них, оправдывалось распоряжениями и вообще образом действий губернатора: он не принимал никаких мер против революционного движения в губернии, действовал в угоду им; кн. Такашвили предложил губернатору [Старосельский] подать в отставку за то, что революционеры ему устроили бойкот. Когда всюду было прекращено движение поездов, губернатор прибыл в Озургеты, собрал население, прочел Манифест 17 октября и отправился в обратный путь в одном фаэтоне с революционерами Мамулайшвили и Сабашвили и чиновником особых поручений Кипиани. В этот приезд губернатор [Старосельский] был одет в красную рубаху и форменное пальто. Губернатор предложил батальонному командиру возвратить отобранное от революционеров оружие, на что получил резкий отказ. При этом командир батальона обратил внимание губернатора на невозможное положение войска в Озургетах, среди революционеров, но со стороны губернатора [Старосельского] не последовало никакого указания. Сбор новобранцев не состоялся, потому что никто не явился на жеребьевку.

Надворный советник М. Векилов

ცსა (თბ.), ფონ. 2, აღწ. 3, ს.პ. 60, ფურც. 50-51. დედანე.

1906 წლის იანვრის 30. — ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა საქმეების საკრებუ-
ლოს წევრის პრინცი ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Движение с революционной окраской в населении Озургетского уезда началось ещё в 1902 г. Старосельский прибыл в Кутаис 2 августа. Назначение его губернатором поразило население, т. к. всем было известно, что Сакарский питомник, которым заведывал Старосельский, был очагом и рассадником революционной пропаганды. Вступив в должность, Старосельский редко входил в общение с подчиненными ему должностными лицами, его общество составляли нелегальные люди, которые теперь сидят в тюрьме и ранее выслались административно из Кутаиса за неблагонадежность. В обществе его считали первым революционером, «потатчиком движения», т. к. он фактически парализовал всю власть: городских уездных и обезоружил, приказав сдать револьверы в особую комиссию, организованную при Городской управе для охраны, приказывал обезоруживать стражников, допустив вместо Городской управы действие Особой комиссии с представителями организованных партий; с законными подчиненными почти не имел никаких сношений; при нем были только: вице-губернатор Кипшидзе, чиновники особых поручений Кипиани, Чикваидзе и Мелисов и полицмейстер Климентов, которые несли при нем особые ночные дежурства.

20 октября, в то время когда была назначена панихида по государе Александре III, Старосельский допустил устройство митингов социал-революционеров (на паперти и площади собора) и социал-демократов на базаре.

В губернии проектировался Союз чиновников, повестки об этом союзе были разосланы из канцелярии губернатора, а на заседаниях этого союза была постановлена резолюция, в которую входили, между прочим, требования Учредительного собрания, игнорирование правительства и пр.; на заседании этого союза, собранного в окружном суде при участии и. д. товарища прокурора Хорсони и губернатора Старосельского, обсуждался вопрос о выводе хоперцев из Кутаиса. Старосельский обращался с письмом к забастовочной организации, прося перевезти в Поти командированного туда чиновника особых поручений Ананьева и сам неоднократно разъезжал в делегатском поезде.

По поводу доклада д. с. с. Принца о поранении в Кутаисе Павловского Старосельский не предпринял никаких мер к открытию и задержанию виновного. Шорапанский предводитель дворянства кн. Хидербеков говорил д. с. с. Принцу, что в присутствии его, кн. Хидербекова, и мирового посредника кн. Церетели Старосельский, при посещении Шорапанского уезда, на сходе, где участвовало около 2000 крестьян, держал к ним речь, в которой говорил, чтобы крестьяне заплатили что-нибудь помещикам до 1 января 1906 г., а с этого времени земля станет их собственностью.

При похоронах убитого в Одессе Кдидашвили Старосельский приказал полицмейстеру Клементьеву убрать всю полицию, а самому быть на похоронах, и Клементьев шел впереди процессии с трауром на ру-

каве. Похороны производились без священника под пение марсельезы; и в них участвовали ученики и ученицы кутанских учебных заведений. боевая дружина числом около 200, вооруженная берданками; Клдია-швили с разрешения Старосельского был погребен в ограде Архангельской церкви...

Кипшидзе в делах Губернского правления почти не принимал никакого участия, взят был Старосельским себе в помощники по рекомендации редактора «Цнобის პურცელი», где Кипшидзе был постоянным сотрудником, а направление этой газеты известно. Кипшидзе все время находился при губернаторе и при поездке, по его поручению, в Зугдидский и Сенакский уезды, деятельно приводил в исполнение распоряжения Старосельского по обезоружению полицейской стражи...

В асисти, атистави и атасистави попали самые плохие люди; большей частью опороченные.

Подполковник Давидов

ცა (თბ.). ფონ. 2, აღწ. 3, სპ. 60. ფურც. 11-13. დედანი.

№ 56

1906 წლის თებერვლის 3. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოხსენებიდან. მეფისნაცვლისადმი უფილ ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის და ვიცე-გუბერნატორ აღ. ყიფშიძის მოგზაურობის შესახებ ოზურგეთის მაზრაში რევოლუციური რაზმელებისაგან შედგენილი საპატიო დაცვის თანხლებით

...В конце октября месяца прошлого года бывший губернатор Старосельский посетил гор. Озургеты; прибыл он через местечко Чохатаури, через которое проследовал и при обратном пути; почетным конвоем ему все время служили лица революционной «Красной сотни». В следующем ноябре месяце Озургеты посетил и бывший вице-губернатор Кипшидзе, которого также сопровождали лица «Красной сотни» и который рекомендовал уездному начальнику стараться «сблизиться с народом». С прибытием Батумского экспедиционного отряда и приведения городского населения и прилегающих к городу сельских обществ Гуриантского участка к присяге на верноподданничество государю императору и престолу престиж власти мало-помалу восстанавливается и существующие правительственные учреждения начинают функционировать...

Генерал-лейтенант Ширинкин

ცა (თბ.), ფონ. 1, სპ. 194, ფურც. 63—64. დედანი.

№ 57

1906 წლის თებერვლის 4. — რკინიგზის უანდარმთა სამმართველოს ქუთაისის ვანუოფილების უფროს პოდპოლკოვნიკ გამყრელიძის ჩვენება უფილ გუბერნატორ სტაროსელსკის შესახებ

В район Кутанского отделения жанд. полиц. управления входят: участки ж. д. от ст. Кутанс до ст. Михайлово и ветви на Тквибули и

Чнатурн. Подполковник Гамкрелидзе заведует отделением уже 5 лет. Забастовки в 1905 г. начались с августа, были в октябре. Последняя забастовка началась 10 дек[абря] и прекращена войсками в январе 1906 г. Во время забастовки ходили только «делегатские» поезда без расписания. Правильного товарного движения не было — передвижение грузов зависело от революционеров. Все жандармы на линии были обезоружены революционерами. Сам подполковник Гамкрелидзе был ограблен 5 раз до 10 октября. Всего революционерами отобрано 19 револьверов, 12 берданок и около 1.500 патронов. Особенно трудно было во время последней забастовки — жандармы подвергались революционерами полной третировке и частым оскорблениям. Сообщения с Тифлисом совершенно прекратились. Далее Квирил никого из жандармов не пропустили, а возвращали после обыска назад.

О положении жандармов на линии я неоднократно докладывал лично и начальнику гарнизона генералу Шишковскому и губернатору Старосельскому. Первый сочувствовал мне, но активной помощи не оказал, а второй не шел навстречу положению, хотя имел несомненное влияние на организацию и мог бы содействовать отправлению донесений в Тифлис. Зная хорошо положение дел на линии дороги и о всех передвижениях революционеров, подполковник Гамкрелидзе докладывал об этом Старосельскому и просил его сосредоточить роты тенгинцев в Квирилах ввиду ожидавшегося нападения, но Старосельский долго не решался на это и опоздал. Только 28 декабря он послал в Квирилы нарочного о том, чтобы роты сосредоточились, а 29 и 30 декабря были совершены нападения и роты оказались обезоруженными. Для Гамкрелидзе представляется непонятным, почему губернатор Старосельский предложил убрать роту из Квирил, когда рота эта прислана была на поддержку роты тенгинцев.

Старосельский был известен как человек политически неблагонадежный. Сакарский питомник, которым он заведывал, был приютом неблагонадежных лиц. В питомнике три раза производились жандармские обыски. По мнению Гамкрелидзе, Старосельский был на стороне движения в губернии. Заявления о том, что октябрьское движение в Гурии есть результат неполучения там Манифеста 17 октября, следует считать заведомо ложными, потому что первые вести о Манифесте 17 октября здесь, в Кутаисе, были получены из Гурии. Когда в Кутаис привезли тело студента Клдншвили, убитого в Одессе на баррикадах, то от губернатора Старосельского была послана депутация к матери Клдншвили для выражения ей сочувствия; в депутации этой участвовали: чиновники особых поручений при губернаторе Меписов и Ананиев и полицмейстер Кляментов. И Старосельский и Кипшидзе ездили в делегатских поездах с пьяной ордой революционеров, с красными флагами; на каждой станции выкидывались большие красные флаги с надписью «Долой самодержавие» и пр. В присутствии Гамкрелидзе, когда последний был с докладом по службе у губернатора Старосельского, в кабинет губернатора вошел чиновник особых поручений Кипиани и, со слов другого такого же чиновника Чиквадзе, рассказывал, что на бульваре среди казаков ведется пропаганда и настолько успешно, что казаки собираются забастовать. Известие это, как показалось подполковнику Гамкрелидзе, радовало и Кипиани, и Старосельского, иначе едва

ли бы решился ради такого сообщения прервать деловой доклад у губератора.

Старосельского окружали подозрительные лица. Например, на днях (4 февр.) был убит в Кутаисе Квинсадзе — асистави и анархист, а между тем ему Старосельский выдал записку на получение винтовки. О нападении на роту в Тквибулах Старосельский узнал от студента Сулаквелидзе, хотя нападение было совершено ночью, и рано утром Сулаквелидзе не мог знать об этом событии иначе как через участников нападения, однако он знал о событии и весть о нем принес, будучи одет в бурочное...

ცხა (თბ.), ფონ. 13. აღწ. 20. სპ. 3156. ფურც. 1—2. ღებანი. საბუთის დასასრული საქმეში არ არის დატული.

№ 58

1906 წლის თებერვლის მ. — სამხედრო-საგამომძიებლო კომისიის დადგენილება ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

1906 года февраля 6 дня г. Тифлис. — Военно-следственная комиссия в составе: председатель генерал-лейтенант Янушковский, члены генерал-майор Левашов и полковник Анастасиенко, при производстве предварительного следствия по делу о захвате и обезоружении революционерами 30-го декабря 1905 года двух рот 77-го пехотного Тенгинского полка, расположенных на станциях Квирилы и Белогоры Закавказской железной дороги, между прочим обнаружила:

По показаниям начальника Шорапанского уезда надворного советника Татиева, помощника его титулярного советника Салакая и других допрошенных на следствии лиц, революционное настроение в населении Шорапанского уезда очевидно проявлялось уже с сентября 1905 года, выражаясь в вооруженных нападениях на чинов уездной администрации, на посты полицейской стражи и на чинов расположенных тогда в уезде воинских частей. Было известно, что народ вооружается, волновались рабочие на железной дороге, революционеры захватывали в свои руки движение по железной дороге и т. п.

В октябре была перестрелка с войсками в Шорапани; в Чнатурах был убит Командир стоявшей там роты Херсонского полка, вслед за тем в ноябре революционеры напали на Чхарский пост полицейской стражи, обезоружив стражников; пристава находились в таком положении, что им оставалось только сидеть дома, сельские управления бездействовали, население не признавало законных властей. Обо всем этом, по показанию начальника уезда Татиева, он неоднократно, лично и письменно доносил Кутаисскому губернатору Старосельскому, прося о присылке войск в уезде, но ничего сделано не было. Губернатор отвечал, что войск нет и не верил донесениям Татиева, отвечая, что в уезде все благополучно, сравнительно с другими местами, и в то же время, в ноябре месяце был выведен из уезда батальон Херсонского полка, а 3-го декабря ушла из Квирил и последняя оставшаяся в уезде воинская часть, полусотня Лабчинского казачьего полка, и единственной охраной прави-

тельственных учреждений на весь уезд осталась лишь собранная в Квирилах полицейская стража в числе до 60 человек, вооруженных берданками, которые и охраняли уездное управление, тюрьму, казначейство и почтовую контору.

4-го декабря вооруженные революционеры, сосредоточившись в Квирилах в числе нескольких сот человек, напали на помещение полицейской стражи, захватили и обезоружили стражников, похитили их винтовки и патроны, напали на уездное управление, разгромили помещение, уничтожили делопроизводство, похитили хранившееся там оружие и патроны и 379 рублей денег, которые, однако, возвратили на другой день; обезоружили стражников, охранявших тюрьму и казначейство, из тюрьмы освободили арестантов и, хотя не расхитили хранившиеся в казначействе ценности и не устранили администрацию казначейства, но фактически захватили его в свои руки, поставили при нем свой караул, окончательно захватили станцию железной дороги, установив на ней свою администрацию и охрану.

Чины уездной администрации хотя и не подвергались насилию, но фактически были совершенно устранены от управления, очутились в таком положении, что, по выражению Салакая, на улицу показаться было стыдно.

5-го декабря начальник уезда донес рапортом и лично в Кутаиси доложил о всем происшедшем губернатору Старосельскому и просил о переводе казначейства в Кутаис, так как в Квирилах безопасность его ничем не обеспечена. В тот же день губернатор уехал в Тифлис и никаких распоряжений по поводу казначейства и для изменения униженного положения законных властей сделано не было. Положение это продолжалось до 10-го января 1906 года, когда с прибытием отряда войск из Тифлиса местные власти были восстановлены.

6-го декабря уездный начальник вновь доносил губернатору об опасности, грозящей Квирилскому казначейству, об упорных слухах о предполагаемом революционерами ограблении его, но никаких распоряжений по этому поводу не получил.

11-го декабря прибыла из Тифлиса в Квирилы рота 16-го гренадерского Мингрельского полка, посланная по распоряжению помощника главнокомандующего генерала Маламы для препровождения под свое охраною Квирилского казначейства в Кутаис. Вследствие отказа предводителей квирилских революционеров допустить увоз казначейства и необходимости иметь на то разрешение подлежащего гражданского начальства, командиром роты была об этом послана губернатору телеграмма, в ответ на что последний уведомил, что перевозить казначейства не разрешает, а вместо того поручено было охрану казначейства передать прибывшей в Квирилы 9-го декабря для охраны железной дороги роте 77-го пехотного Тенгинского полка, что и было сделано, а рота Мингрельского полка возвратилась в Тифлис.

По показанию командовавшего войсками в Кутаисской губернии генерал-лейтенанта Шишковского, он с половины декабря неоднократно говорил губернатору Старосельскому о тревожном и опасном положении в Квирилах и Белогорах, находившихся во власти революционеров, просил его содействия к выводу оттуда рот 77-го пехотного полка,

по получал лишь ответы, что там все спокойно и никакой опасности ротам не угрожает.

30-го декабря вооруженные дружины революционеров произвели на эти роты нападение, сопровождавшееся потерями в личном составе роты убитыми и ранеными, обезоружением и захватом рот, и в тот же день те же революционеры напали на Квирильское казначейство и открыто похитили из него 201.639 рублей 56 коп. Об обстоятельствах этих губернатор Старосельский был извещен, как видно из показаний генерал-лейтенанта Шишковского, командира 129 пехотного Бессарабского полка полковника Шишкевича и других ежели не того же 30, то не позже 31-го декабря, и не только не принял никаких мер к задержанию виновных, освобождению захваченных воинских чинов, отобранию захваченного оружия и денег, не только не потребовал для этого содействия войск, но когда 3-го января генерал-лейтенант Шишковский с указанными целями послал в Квирилы сотню Хоперского полка, хотя и не исполнившую свою задачу, губернатор Старосельский выразил ему по этому поводу свое неудовольствие, а когда вслед за тем генерал-лейтенант Шишковский снова хотел послать из Кутаиси с тою же целью отряд войск, г. Старосельский, пользуясь своим влиянием как губернатор, по соглашению с которым вообще войска могут употребляться против населения, отклонил посылку этого отряда, находя это не нужным.

Вместе с тем, 5 и 6-го января сего года, как видно из показаний тех же свидетелей, а также уездного начальника Татиева, казначея Самбикина, начальника Квирильского депо Таунлея и других, губернатор Старосельский был в Квирилах, имел там личную, продолжительную беседу с главарями социал-демократической и революционной партий, т. е. с лицами, виновными в вооруженных нападениях на уездное управление, казначейство, войска и полицейскую стражу, которые, следовательно, были ему известны, но никаких распоряжений о задержании их или вообще по поводу этих событий сделано не было.

В то же время, из показаний тех же лиц, а также начальника Кутаисского жандармского управления полковника Николаева видно, что губернатор Старосельский вообще имел сношения с руководителями социал-демократической и революционных партий в губернии, пользовался влиянием у них, а одного из главарей квирилских революционеров, Горяинова, сами они рекомендовали командиру прибывшей туда 11-го декабря для отвоза казначейства роты 16-го гренадерского Мингрельского полка капитану Калиновскому, как «правую руку» и «личного секретаря» губернатора.

Из показаний тех же лиц видно, что уже с ноября 1905 года город Кутаиси очутился во власти революционеров, открыто производивших противоправительственные демонстрации, устранивших местную полицию с передачи полицейской охраны города в руки вооруженных милиционеров, и со стороны местной администрации не только не оказывалось противодействия такому порядку, но он был санкционирован губернатором, официально сообщившим генерал-лейтенанту Шишковскому о замене городской полиции этими милиционерами, а по показанию начальника Шорапанского уезда Татиева, губернатор даже ото-

брал у полицейских стражников ружья и передал их этим милиционерам.

Находя, что изложенные обстоятельства указывают на виновность Кутаисского губернатора г. Старосельского в преступлениях, предусмотренных 338, 339 и 341 ст. Улож. о наказ. уголовных и исправительных военно-следственная комиссия, руководствуясь 348 ст. XXIV кн. Св. воен. пост., постановила донести об этом на усмотрение наместника его императорского величества на Кавказе.

Председатель комиссии генерал-лейтенант Янушевский

Члены: генерал-майор Левашов,
полковник Анастасенко

ცხა (თბ.), ფონ. 1229, აღწ. 1, საქ. 4715, ფურც. 4—5. დედანი.

№ 59

1900 წლის თებერვლის 7. — 65 ფეხოსან სარეზერვო ბრიგადის მეთაურის გენერალ-მაიორ ვასილიშვილის ჩვენება ქუთაისის უფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Личных отношений у него, генерала Васильева, к губернатору Старосельскому не было. Когда Старосельский вступил в управление губернией, генерал Васильев был тогда временно начальником гарнизона. По закону Старосельский должен был сделать представителю военной власти в городе визит. Визит этот был им сделан не ранее как через месяц после приезда. Генерал Васильев ответил на визит на другой же день. В это свидание Старосельский произвел на генерала Васильева впечатление умного человека.

Второй раз генерал Васильев встретился со Старосельским у генерала Шишковского, к которому случаю попал в то время, когда у него собралось заседание с представителями политически организованных партий. Заседание это вызвано было постановлением общего собрания офицеров Кутаисского гарнизона, состоявшегося накануне. Предметом заседания был тот пункт постановления, в котором говорилось о действиях войсковых частей в случае насилия над офицерами или нижними чинами. Речь Старосельского на этом заседании произвела на генерала Васильева такое впечатление, что Старосельский хитрый человек, вяляет и, лстя войскам, держит сторону организаций.

Старосельский пользовался большим влиянием на генерала Шишковского и, так сказать, загипнотизировал его, а Шишковский верил Старосельскому и следовал его советам и указаниям. За то что Шишковский распорядился без ведома Старосельского послать казаков на выручку роты в Тквибулах, Старосельский выразил Шишковскому свое крайнее неудовольствие.

3 января Старосельский устроил у себя раут. На этот раут генерал Васильев не был приглашен и со своей стороны советовал генералу Шишковскому не ходить на раут, предупреждая, что там можно встре-

таться с лицами не из общества, например, с представителями организаций.

Подполковник Давидов

ცხა (თბ), ფონ. 2, აღწ. 3, სპ. 60, ფურც. 15—16. დედანი.

№ 60

1906 წლის თებერვლის 7. — ქუთაისის დროებით გენერალ-გუბერნატორ ალიხანოვის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი უფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძის ხელისშეწყობით ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილ მდგომარეობის შესახებ

Чтобы обстоятельно обрисовать состояние, в которое была приведена Кутаисская губерния революционным движением до последнего объявления ее на военном положении, пришлось бы исписать целый том. В настоящее время я нахожу это физически невозможным, будучи и без того завален бумажной работой, отнимающей все мое время, располагая для борьбы с этим злом одним только сотрудником и чувствуя неотложную необходимость для более плодотворной работы предпринять возможно скорее объезд всех частей губернии. Сделаю поэтому только беглый обзор.

Революционная пропаганда в Кутаисской губернии к концу декабря прошлого года привела эту страну в состояние полной анархии. К этому времени гор. Кутаис и районы всех семи его уездов фактически были во власти целой сети комитетов разных партий. Все губернские и уездные учреждения бездействовали. Многие казначейства и почтово-телеграфные конторы разграблены. Жандармы, полицейские городов и конная полицейская стража всей губернии обезоружена и частью перебита. Канцелярии всех сельских обществ сожжены. Уездные управления разгромлены, дела уничтожены, имущество расхищено. Чины уездных полиций и других учреждений разбежались или вошли в разные компромиссы с революционерами для сохранения своей жизни.

Торговля, промышленность, почтово-телеграфное сообщение и движение поездов прекратились. Учебные заведения закрылись. О податях, уплате налогов и воинской повинности не могло быть и речи. Вся губерния была разделена на революционные шайки, имевшие своих начальников и свой суд. В каждом из них формировались, вооружались и обучались дружины милиционеров для борьбы с правительственными войсками. Вся страна наводнилась вооруженными шайками революционеров под начальством бывших учителей сельских школ, дезертиров, врачей, писарей... Помещики, не приставшие к движению, — одни убиты, другие бежали, побросав свои имения на расхищение. Дома многих из них преданы сожжению, а имения перешли в руки крестьян, которые беспощадно рубили казенные и частные леса. Многие церкви и монастыри также подверглись ограблениям. Все железнодорожные станции перешли в руки революционеров, и к их деятельности, более или менее открыто, начали примыкать некоторые, состоящие на государственной службе, чины ведомства путей сообщения, юстиции, просвещения, вну-

тренних дел, финансов и даже военного. К этому же времени участились нападения на наши войска вооруженных мятежников и, наконец, они заняли Сурамский перевал с целью преградить всякий доступ из Тифлисской в Кутаисскую губернию, загромодили тоннель впуском в него паровоза.

Главной причиной такого поворота дел в Кутаисской губернии, как утверждали мне чины всех ведомств, послужило то обстоятельство, что бывшие здесь до 12 января сего года губернатор [Старосельский] и вице-губернатор [Кипшидзе] открыто и явно содействовали успеху революции, объявляя, что на службе не могут оставаться лица, не идущие навстречу народным желанием. Они, оказывается, и действительно удалили многих преданных долгу службы чинов местной администрации и по их же приказаниям оружие полицейских и конных стражников было передано милиционерам революции.

Так или иначе подобное состояние губернии не могло быть более терпимо. А потому распоряжением наместника его императорского величества на Кавказе 8 января вся Кутаисская губерния и гор. Поти были объявлены на военном положении, из Тифлиса и Батума двинуты туда отряды войск, и я назначен временным генерал-губернатором страны с подчинением мне всех войск, расположенных в названном районе.

Первым последствием этих распоряжений было то, что Сурамский тоннель был очищен, а затем, двинувшись двумя поездками по линии до Батума и на Поти, авангард войск, выступивших из Тифлиса, исправил и восстановил железнодорожное сообщение между названными пунктами. Затем, прибыв вслед за войсками 11 января на ст. Квирилы, я прежде всего потребовал сюда бывших кутаисского губернатора Старосельского и вице-губернатора Кипшидзе и отправил их в Тифлис, а временное гражданское управление страны поручил другим лицам...

Вр. кутаисский генерал-губернатор генерал-майор Алиханов

ტა (თბ.). ფონ. 13, აღწ. 30. სპ. 62, ფურც. 8 — 11. პირი.

№ 61

1906 წლის თებერვლის 8. — 120 ბესარაბიის ფეხოსანთა პოლკის მეთაურის პოლკოვნიკ შიშკევიჩის ჩვენება უფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Губернатор Старосельский в сношениях с ним, полковником Шишквичем, был корректен и предупредительно относился к нуждам полка, когда ему о них заявлялось. Полковник Шишкевич считал Старосельского умным и вполне порядочным человеком. Ему казалось только, что разного рода главари и представители политических организаций обманывают Старосельского и что последний относится к ним с большим доверием, чем они того заслуживали. До последнего времени полковник Шишкевич находил Старосельского искренним и правдивым, но в последнее время в этих его качествах усомнился и вот по какому случаю. Когда революционеры напали в Тквибулах на роту Бессарабского

полка и двух нижних чинов убили, а двух ранили, то убитых пришлось оставить на месте нападения, т. к., благодаря забастовке на ж. дороге, поезда на Тквибули не ходили и привезти трупы убитых было не на чем. Считая своим долгом похоронить погибших нижних чинов полка с воинскими почестями, полковник Шишкевич, руководствуясь решением общего собрания офицеров Кутаисского гарнизона и именно тем пунктом этого решения, где на обязанности командиров частей возлагалось принятие репрессивных мер в случае насилия со стороны революционеров над чинами полка, взял роту и, отправившись с нею в город, пригласил последовать за собой наиболее видных представителей местных политических организаций: Гомартели, Гвелеспани, доктора Чичинадзе, военного врача Коркашвили и др. с целью предъявить им свои требования. Затем, для присутствования при предъявлении требований названным лицам, приглашены были губернатор Старосельский и прокурор Окружного суда Толпыго. При такой обстановке полковник Шишкевич предъявил свои требования к представителям организаций о том, чтобы убитые нижние чины были доставлены в Кутаис в 24 часа и чтобы во время похорон присутствовали представители организаций. Это последнее требование предъявлено было для того, чтобы показать населению, что есть такая сила, которая может подчинить своей воле и главарей организаций. Требования полковника Шишкевича вызвали, конечно, протест со стороны главарей. Против этих требований возражал и Старосельский, причем та речь, которую он по этому случаю сказал, произвела такое впечатление, что он не искренен и что симпатии его не на стороне войск.

Подполковник Давидов

ცა (თბ.), თბ. 2. აღწ. საქ 60. თურც. 19 — 20. დედან.

№ 62

1906 წლის თებერვლის 20. — ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის ამხანაგის მაღინოვსკის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Наступившее в Кутаисской губернии сравнительное спокойствие — спокойствие наружное. Тайная пропаганда и агитация продолжают. 12 февраля в Потн раздавались прокламации против реакции, призывающие к вооруженному восстанию (царя на суд. Алиханов называется пр...ой). Шорапанский уезд не спокоен. Красная сотня с Мерквиладзе во главе еще оперирует. Мерквиладзе известный агитатор и в 1904 г. был задержан с тайной типографией на ст. Рион (предполагали, что типография перевозилась из Сакарского питомника), предан суду, но оправдан. Мерквиладзе сын крестьянина из с. Сакара, учился в Тифлисской духовной семинарии...

Особенно сильно и ярко движение развилось с назначением Старосельского губернатором. Агитаторы, работавшие по деревням, стали стекаться в Кутаис «под крылышко к Старосельскому». Началась открытая пропаганда на бульваре (в городском саду) и у Лагидзе (продажа шипучих вод). Полиции предложено было Старосельским этой пропа-

ганде не препятствовать. Это последнее предложение сделано было полицмейстеру Татневу в присутствии тов. прокурора Малиновского на заседании у Старосельского по тюремным делам. После заседания Татнев спрашивал даже Малиновского: как быть теперь полиции? Малиновский рекомендовал руководствоваться законом. Упомянутое выше распоряжение по полиции о том, чтобы полиция не препятствовала пропаганде, последовало после того как стражниками были арестованы на бульваре 3 человека с прокламациями, а Старосельский арестованных отпустил, а стражников, которые их задержали, арестовал. Это было в августе и с августа пропаганда повелась открыто.

В феврале месяце этого года г. Малиновский был на дознании в г. Поти по делу Потийской организации [социал]-демократической партии и, между прочим, выяснил следующее обстоятельство: 4 декабря 1905 г. в Поти приехал брат губернатора Старосельского и, явившись к потийскому полицмейстеру кн. Абашидзе, от имени губернатора передал, чтобы кн. Абашидзе не препятствовал устройству вечеров и собраний и производству на них пожертвований и сборов в пользу [социал]-демократической партии. Вместе с тем брат Старосельского привез от губернатора секретное предписание, кажется, от 3 декабря за № 6631, о том, чтобы Абашидзе передал в ведение городской милиции охрану тюрьмы, почтовой конторы и казначейства, хотя в Поти был тогда военный гарнизон. Кн. Абашидзе не разрешал вечеров, собраний и сборов, но воспрепятствовать всему этому не мог. Относительно передачи казначейства, почты и тюрьмы городской милиции кн. Абашидзе заготовил донесение губернатору, что такого предписания он выполнить не может ввиду ненадежности городской милиции, составленной из людей порочных... Отправить это донесение ввиду забастовки Абашидзе не мог до прибытия войск в январе 1906 г. Положение в Кутаисе было очень тяжелое. Власть в городе перешла в руки организации, на улицах нападали, врывались в дома, отбирали оружие. Слухи о том, что в Окружном суде было ограблено оружие из числа вещественных доказательств, верны. Был и такой случай, что жалованье для чинов суда было получено казначеем суда из казначейства и роздано с разрешения «Комитета».

До назначения на пост губернатора Старосельский считался политически неблагонадежным человеком. В Сакарском питомнике, которым заведывал Старосельский, и у него лично не раз производились обыски и не без результатов — так, одним обыском были обнаружены данные, компрометирующие дочь и жену Старосельского со стороны политической благонадежности.

По убеждениям Старосельский был социал-демократ из фракции большевиков... Сделавшись губернатором, Старосельский был, по мнению г. Малиновского, последователен в осуществлении своих убеждений и взглядов, так: он разрешает открытую пропаганду, ездит в сопровождении боевых дружинников, разрешает производство сборов в пользу своей партии, предписывает сдать милиционерам почтовую контору, тюрьму и казначейство в Поти и пр. Народ называл Старосельского «наш губернатор». Старосельский говорил всегда с пародом один, оставая в стороне представителей полицейской власти. Так было в Озургетском уезде, по рассказам участкового пристава Салакая, так было и при посещении Старосельским тюрьмы в Кутаисе, когда он, оставив

г. Малиновского, советника Целярицкого и смотрителя тюрьмы в конторе, один пошел к арестантам и обошел все камеры.

О том, что Старосельский бывал на митингах и ходил с красным флагом, г. Малиновский слышал, но сам не видел и полагает, что Старосельский, как умный человек, не стал бы ходить с флагом.

Бывший кутаисский полицмейстер, а ныне шорапанский уездный начальник Татиев — старый приятель Старосельского и играет д[войную] игру.

Подполковник Давидов

ცხ. (თბ.), თრბ. 2, აღწ. 2. სპქ. 60, თურც. 26 — 28. ღებანხ.

№ 63

1906 წლის თებერვლის 20. — უფროს ურიადნიკ სკურლატოვის ჩვენებებიდან
ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Числа 20 ноября Старосельский ночью приехал в казармы резерва с «выгнанным» студентом Петровым, потребовал, чтобы стража выслала патруль и приказал Скурлатову выдать одну винтовку Петрову. Потом Петров эту винтовку возвратил.

26 ноября был праздник в уездной страже. На праздник приехал Старосельский и говорил стражникам речь: «Вы, говорит, должны соединиться с народом, я устрою так, что они вас не будут трогать и вам будет хорошо, вы должны идти за мной, куда я — туда и вы, вы должны за меня умереть»... Раньше был такой случай — наши стражники задержали на бульваре трех агитаторов, которые читали и разъясняли прокламации народу. Старосельский, приехав в участок, куда задержанные были отведены, приказал их выпустить, а стражников арестовал. Случай этот произвел на стражников сильное впечатление, они не знали, что же им теперь делать, раньше за это хвалили и награждали, а теперь наказывают. По просьбе стражников Скурлатов пошел за указаниями к полицмейстеру Татиеву, который и разъяснил, что теперь приказано не трогать и не задерживать тех, которые читают или раздают прокламации, или ходят с флагами и противоправительственными песнями, и действовать только тогда, когда толпа начнет погром. На празднике 26 ноября губернатор в своей речи к стражникам сослался на этот случай и говорил, что мы, стражники, должны быть вместе с народом. Мы (стражники) губернатора вынесли на руках и с полным почетом, какой подобает начальству. Потом раздумались над речью губернатора и стало стражникам непонятно, «как нам соединиться с народом, когда он против войск».

27 ноября начались беспорядки на Балахванской улице. Скурлатов издал команду стражников и пошел с ней. Вдруг навстречу ему бежит студент Петров и говорит: «Давай ружья, ты меня знаешь, помнишь, я с губернатором ночью приезжал»... Скурлатов ответил, что ружей выдать не может и что пусть он, Петров, обратится к офицеру стражи прапорщику Джапаридзе. Петров отстал, а Скурлатов пошел с командой на Балахванскую улицу. Там начиналась уже постройка баррикад, а

у гостиницы «Гранд-отель» появились казаки. Скурлатов упрасивал и жителей и казаков, чтобы разошлись. Казаки ушли. Жителям (публике) Скурлатов говорил: «Ваш «начин» — расходитесь». Когда после прекращения беспорядка Скурлатов вернулся в казарму стражи, то узнал, что Петров пришел с толпой, принес от Старосельского записку и что по этой записке выдано было 4 винтовки. Записка теперь у подполковника кн. Дадешкелиани.

8 ноября был праздник у резерва стражи. На этом празднике был вице-губернатор Кипшидзе, который тоже говорил речь о присоединении стражи к народу.

Положение стражи было опять тяжелое, угнетенное, беспомощное — оскорбляли, приходилось опасаться за жизнь. Среди стражников были ненадежные люди, дружившие с народом...

Подполковник Давидов

ქსა (თბ.), ფონ. 2, აღწ. 3. ს.ჯ. 60, ფურც. 29—30. დედანი.

№ 64

1906 წლის თებერვლის 20. — ვ. ა. სტაროსელსკის ინტერვიუ გავ. „ბირჟევიკ ვეღომოსტი“-ს კორესპონდენტისადმი რევოლუციური მოძრაობის შესახებ საქართველოში

Вчера нам пришлось беседовать с бывшим кутаисским губернатором В. А. Старосельским, приехавшим теперь в Петербург. Разговор зашел, конечно, на тему о гурийском восстании.

— Движение в Гурии, — сказал нам г. Старосельский, — зародилось главным образом на почве аграрной. Но громадную роль в этом случае сыграл и административный произвол, особенно широко процветавший на Кавказе, благодаря исключительным условиям местного сельского устройства.

Сельская волость в Гурии является не хозяйственной единицей, как повсеместно на Руси, а отдельным административным замкнутым кругом, выборы должностных лиц в сущности фиктивны, так как долгие годы административного давления сделали теперь то, что в старшины назначаются не лучшие люди общины, а те, кто покорнее будет повиноваться приказаниям властей.

Невозможные земельные условия, в которые поставлены гурийские крестьяне, еще более отягощаются существованием института так называемых «временно обязанных» крестьян. В Гурии освобождение крестьян до сих пор еще не ликвидировано, и там по сей существует целый класс населения, хотя и пользующегося личной свободой, но экономически находящегося в полной зависимости от помещиков.

Правда, закон пытается определить некоторую экономическую самостоятельность «временно обязанных» крестьян, но административный произвол, царящий в крае, совершенно подавляет проблески закона. Таких закабаленных крестьян в Кутаисской губернии находится почти 24

тысячи дымов, т. е. 120.000 человек. Нужда на месте вызвала развитие отхожих промыслов, и благодаря этому местное население быстро ознакомилось с рабочим движением в городе.

Конечно, крупное влияние на развитие гурийского движения имела и политика бывшего наместника князя Голицына, «всеми мерами старавшегося искоренить национальное самоопределение кавказских народностей». Поход на школы и церковь послужил толчком к тому, чтобы чисто аграрное движение перешло в политическое. Грузины народ очень культурный и с весьма развитым правосознанием. Народная борьба у них вполне сознательна и ни в каком случае не является следствием «злоупотребленной агитации». Конечно, грузины и не думают отделяться от России, и все басни о стремлении создать грузинское царство или грузинскую республику представляют собою злонамеренную ложь.

— Чем же вызваны те в высшей степени обостренные отношения, которые наблюдаются теперь в Гурии?

— Внешними причинами явились забастовки почтово-телеграфная и железнодорожная, которые продлились у нас несколько дольше, чем в остальной России, но повторяю, это только внешние причины, так как войска прибыли через несколько дней после того, как забастовки прекратились.

Истинные причины суровых и ненужных репрессий лежат гораздо глубже. Суть в том, что беспорядки совпали с общей реакцией и, хотя они были, пожалуй, даже и слабее, чем в остальной России.

Население сначала относилось к событиям весьма мирно. Даже когда войска прибыли, то их повсюду встречала только покорность. Политических убийств по настоящее время тоже почти не было. В Кутаисской губернии был единственный случай убийства во время 3-х дней военного положения, объявленного наместником помимо меня, а после того, как я убедил наместника отменить свое распоряжение, убийства более не повторялись.

Доказательством миролюбивого отношения населения к администрации в принципе могут служить отношения гурийцев ко мне. Я могу заявить, что население относилось ко мне более чем хорошо. Я всегда разъезжал без всякой охраны. Даже в те минуты, когда в Гурии началось вооруженное восстание, я отправился один; так велика была моя уверенность в лояльности гурийцев.

Вся беда в том, что единственным средством для усмирения на Кавказе признается штык и пуля. Единственная административная мера, широко применявшаяся по всему Кавказу, это бесконечные аресты и высылки. Конечно, этим только совсем испортили положение. Теперь в стране уже начался террор и этот террор создан жестокими репрессиями карательных экспедиций и так надо полагать, что спокойствие в стране восстановится не скоро.

Боюсь, что так. Что касается меня, то я, конечно, отдавал свои распоряжения в пределах разума и возможности. Быть может, было бы проще всего отдать приказание подавить революцию, но, по-моему, ни пуля, ни штык не сделают ничего до тех пор, пока постоянные нужды народа не будут удовлетворены. И если бы для успокоения страны производились бы не массовые аресты и высылки, а необходимые улучшения, то, я уверен, все давно бы уже кончилось, и население. присту-

шло бы уже к выборам в Государственную думу. В настоящее время восстание окрепло, выросло, а, главное, население окончательно потеряло всякое уважение и доверие к власти.

Я повторяю, всякие обвинения Грузии в сепаратизме ложны. Движение в Грузии будет продолжаться до тех пор, пока будет существовать обще-русское движение. С ним вместе оно началось, с ним оно и прекратится.

В этой беседе с В. А. Старосельским мы затронули, между прочим, вопрос о роли, которую играет в подавлении восстания нынешний наместник Кавказа гр. Воронцов-Дашков.

— Я могу с уверенностью сказать,—заявил нам В. А.,—что в течение всего времени никакого враждебного отношения туземного населения к графу не наблюдалось.

Впрочем, положение графа было действительно весьма трудное. Ему предлагали маленькими шажками, да еще канцелярским путем, ублаготворить население мелкими подачками, тогда как нужны были решительные реформы. Я сам несколько раз обращался к наместнику с мольбой о некоторых реформах, например, аграрной, указывал на их настоятельную необходимость, но всякий раз нерешительность графа мешала их осуществлению.

— Что такое представляет из себя новый покоритель Кавказа ген. Алиханов?

— По-моему, это убежденный сторонник штыка, как успокаивающей меры. Людей с такими взглядами на Кавказе не мало. Это ревностный полицейский, считающий, что сила—лучшее средство для восстановления порядка.

— Правда ли, что генерал Алиханов огромным пользуется влиянием на наместника?

— До последнего времени я этого не замечал, но теперь быть может. Быть может, вообще веяния последнего времени сказались в политике наместничества и подчинили себе взгляды гр. Воронцова-Дашкова.

«Бирж. Вед». В. Э.

გაზ. „Черноморский вестник“. 1906 წ. № 32.

№ 65

1906 წლის თებერვლის 21. — ქუთაისის პოლიცემისტერის მოვალეობის დროებით შემსრულებელ ტერ-ანტონოვის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...20 октября с разрешения Старосельского был митинг на площади у собора, а на бульваре в это время был другой митинг без разрешения. Потом толпа ходила с флагами и пела «Марсельезу». Толпа состояла почти исключительно из приказчиков и учеников.

Климентов доказывал губернатору о том, что 20 октября в соборе должна быть панихида, а губернатор сказал: «Панихиды не надо».

На митингах и при похоронах Клдиашвили губернатор приказывал, чтобы полиция не показывалась. Клдиашвили хоронили с большим торжеством, а когда убили околоточного Пхакадзе, то на похоро-

нах было несколько полицейских чинов, музыки не дали, хоронили чуть не ночью...

Старосельского «принимали не как губернатора». По народной молве, представители организаций имели к нему доступ днем и ночью...

Служить приставам приходилось при таких условиях: в Заречном участке был случай тяжелого поранения человека. Тер-Антонов узнал об этом вечером и пошел производить дознание, а когда возвращался с дознания домой, в него стреляли. Об этом последнем обстоятельстве Тер-Антонов просил Климентова доложить губернатору, и губернатор, по словам Климентова, на его доклад сказал: «Чем он докажет, что стреляли в него?», на том все и кончилось.

Тер-Антонов получил от революционного Комитета угрозу, что его убьют. Об этом он донес по начальству, а самую угрозу представил прокурору Окружного суда, который в копии сообщил ее жандармскому начальству, а последнее донесло об этом генералу Ширинкину. Генерал Ширинкин запросил губернатора Старосельского. Старосельский был на это очень недоволен и сделал замечание Тер-Антонову...

Подполковник Давидов

ცსა (თბ.), ფონ. 2, აღწ. 3, სპ. 60. ფურც. 37—38. დედანი.

№ 66

1906 წლის თებერვლის 24. — პირველი ხოპიორის ყაზახთა პოლკის მეთაურის პოლკოვნიკ შერბინის ჩვენება ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Полковник Шербин командует полком с 1 января 1905 г. Казаков в Кутанси начали затрагивать еще в январе месяце 1905 г. снежками, но казаки ссор не затевали.

Старосельский был известный социалист. Когда у него находился в заведывании Сакарский питомник, то как у Старосельского, так и в питомнике неоднократно производились обыски. Казаки считали Старосельского революционером-изменником и думали, что он руководит всем. Когда революционеры отбирали у населения оружие, то отобрали у полкового оружейного мастера револьвер и у одного офицера, во время его отсутствия, кинжал. Полковник Шербин потребовал от губернатора, чтобы оружие было возвращено. Револьвер возвратили, а кинжал не нашли. При требовании полковника Шербина возвратить оружие, чиновник особых поручений при губернаторе Чикваидзе, между прочим, говорил, что если взяли организации (наши), то возвратят.

Когда завели городскую милицию, то милиционеры стали вести себя по отношению к казакам крайне нахально и на этой почве происходили столкновения.

Во время разных процессий, например, когда хоронили Кдншавяли, казакам приказано было не выходить из казарм. Такое же распоряжение было и 27 ноября, когда в Кутансе строились баррикады.

Полицмейстер Климентов был преданный Старосельскому человек. После поездки Кидишидзе в Зугдиди весь народ «сказился» — открыто

перешел на сторону революционеров. Положение в Кутансе перед объявлением военного положения было крайне тревожное. Казаков раздразнили и сдерживать их было крайне трудно, они готовы были взбунтоваться. Сдерживал генерал Шишковский. Был случай, что пригласили Старосельского в казарму к казакам, где он и говорил речь больше про то, что надо избегать кровопролития, что «теперь, может быть, у нас проливается стакан крови, а там реки». Но казаков он не убедил. Свои распоряжения Старосельский передавал на словах, а не писал.

На общем собрании офицеров Кутанского гарнизона было предложено объявить в городе осадное положение, губернатора Старосельского сменить. Полковник Николаев (Жандармский) предлагал тогда свои услуги для временного исполнения обязанностей губернатора.

Подполковник Давидов

სსა (თბ.), ფონ. 2, აღწ. 3, სპ. 60, ფურც. 41—42. დღიანი.

№ 67

1906 წლის თებერვლის 25. — ოზურგეთის მაზრის უფროს ლაზარენკოს ჩვე-
ნებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Лазаренко знал Старосельского давно, т. к. служил в Шорапанском уезде; там Старосельский считался политически неблагонадежным. Когда Старосельского назначили губернатором, Лазаренко думал, что он изменится в своих убеждениях.

Вступив в должность губернатора, Старосельский говорил уездным начальникам: «Побольше отдыхайте, поменьше работайте, дело идет к освободительному движению, на красные флаги, на крики «долой самодержавие» и пр. надо смотреть сквозь пальцы».

5 августа 1905 г. Лазаренко, в присутствии вице-губернатора Кипшидзе, докладывал Старосельскому о положении дел в Озургетском уезде и ходатайствовал о том, чтобы в уезде сохранено было военное положение. «Так вы хотите управлять штыками?» — сказал на это Старосельский...

30 октября в Озургеты прибыл Старосельский для объявления Манифеста. Губернатор въехал в красной рубашке, в маленькой шапочке, в сопровождении революционеров с красными флагами, ехавшими на лошадях, отбитых при нападении на казаков 20 октября. Потом Старосельский надел губернаторскую форму и отправился на сход в Нагома-ри. На сходе жители обещали ему и подати внести, и выполнить воинскую повинность. Что говорил Старосельский народу неизвестно, т. к. при этом чины полиции не присутствовали...

Овации, которые при этой поездке в Гурию были оказаны Старосельскому, «поставили его на наклонную плоскость». Общее революционное направление в губернии было, были беспорядки и раньше, но такого общего характера они не имели. Старосельский, по мнению Лазаренко, «мог бы многое сделать, если бы действовал в духе правительства»...

Старосельский окружал себя агрономами да революционерами. Кипшидзе состоял при нем каким-то секретарем...

Подполковник Давидов .

ესა (თბ.), თრბ. 2, აღწ. 3, სპ. 60, ფურც. 44—46. დედანი.

№ 68

1908 წლის თებერვლის 28. — თავად ღაღუშქელაიანის ჩვენებიდან
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Старосельский воспретил репрессии и крутые меры по отношению к народу, а рядом с этим издавал циркуляры о принятии решительных мер против поборов, которые производились с населения организациями. Кн. Дадешкеллиани просил по этому поводу указаний от Старосельского, как примирить такие противоположные распоряжения. Старосельский сказал: «Это лишется для формы, князь» и репрессии воспретил.

Старосельский был против производства набора в октябре месяце.

Старосельский в присутствии кн. Дадешкеллиани доказывал генералу Маламе, что в Рачинском и Лечхумском уездах все спокойно и что там не нужно ни одного солдата, и это доказывалось в то время, когда там революционное движение было в полном разгаре.

В подкрепление того, что Старосельский приказывал страже выдавать оружие населению, кн. Дадешкеллиани представил собственноручную записку Старосельского, по которой 27 ноября были выданы из стражи винтовки, и предписание за инспектора стражи прапорщика Джапаридзе об отправлении 16 берданок в Озургеты через вновь зачисленных в стражу лиц. Лица эти были известны за красносотенцев и выдача оружия не состоялась благодаря вмешательству в это дело урядников уездного резерва Гуриева и Коляды.

Старосельский запугал всех рассказами о какой-то вооруженной силе заговоров Шишковского. По убеждению же кн. Дадешкеллиани, силы, о которых говорил Старосельский, были мифические.

Когда произошло обезоружение рот в Белогорах и Квирилах, то приблизительно около того времени в с. Махванах был собран отряд боевых дружин численностью около 700 челов. под предводительством кн. Левана Дадешкеллиани и Сосико Асатиани. Отряд был составлен из людей Рачинского и Лечхумского уездов, при нем был врач и акушерка, но как боевая сила—он не выдержал бы натиска и полусотни казаков.

Агитаторы говорили народу, когда выводили из уездов войска: «Власти нет — японская война поглотила всех солдат, видите, и последних уводят», и народ слушал революционеров...

Подполковник Давидов

ესა (თბ.), თრბ. 2, აღწ. 3, სპ. 60, ფურც. 48 — 49. დედანი.

1906 წლის თებერვლის 28. — გაზ. „ვოროუდენიე“-ს კორესპონდენტის საუბარი ქუთაისის უფილ გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისთან

У В. А. Старосельского

Был на днях у бывшего кутаисского губернатора В. А. Старосельского, недавно приехавшего в Петербург.

— Циркулируют слухи, что вы приехали по вызову правительства для представления объяснений совету министров, — заметил я.

— Ничего подобного, — улыбнулся г. Старосельский. — Меня никто не приглашал, и я выехал сюда не по принуждению, а по своей воле. Никаких объяснений от меня не требовали. Я приехал в Петербург отдохнуть и добиться суда гласного. Я не знаю, в чем меня обвиняют!

— Но к вам предъявлены обвинения?

— Абсолютно никаких обвинений. На Кавказе пачали какое-то административное расследование, но весь собранный материал дальше канцелярии не пойдет и не сделается общественным достоянием. В чем меня могут обвинить? Я никогда не отступал от закона и не нарушал его. Вся моя деятельность была открыта и видна всем!

Говорят, что вы до назначения представили наместнику программу вашей будущей деятельности.

— Да... Я не желал быть губернатором. Я жил себе в глуши, спокойно, заведуя сакарским питомником и получая 5.000 рублей жалования, знал хорошо весь закавказский край, знал нужды местного населения и старался принести посильную пользу. И мне это удавалось.

На первое предложение занять губернаторский пост я ответил отказом, затем согласился, но предварительно представил наместнику подробную программу моей будущей деятельности. Я находил необходимым свободу собраний, слова, отозвание войск, отмену административной высылки и арестов. Это было до 17-го октября прошлого года. Свобода собраний, слова, осуществленные в моей губернии, настроили против меня всех консерваторов-чиновников, прокуратуру, жандармерию... Я чувствовал, что мне не удержаться на новом посту. Оставляя скромную квартиру и занимая губернаторские 32 комнаты, знал, что через 6 месяцев придется возвратиться в старый питомник. Все время удавалось защищать губернию от разорения, огня, нагаек, пушек, но в последнее время все изменилось. Реакция восторжествовала, и я продолжать службу не находил возможным. Наместнику я три раза подавал прошение об отставке, но отставка не была принята.

— Чем объяснить ваше увольнение без прошения?

— Пока точно не знаю. От наместника я получил письмо от 8 января, и в письме этом не было и тени недовольствия. Через несколько дней меня уволили без прошения (у наместника лежали три прошения об отставке).

— Удастся ли вам добиться гласного суда?

— Не знаю. Закон против меня. Лица, уволенные без прошения, не могут требовать суда. Несмотря на это, я буду стараться, чтобы выяснить, в чем моя вина. Не в том ли, что я, жалея губернию, защищал

ее от разорений и огня. Сжигать, расстреливать я никому не позволяя, применение этих средств умиротворения и сейчас нахожу ненужным и ничем не оправданным, вопреки распоряжениям Алиханова. Не было в моей губернии причин, вызывающих огонь и пули.

— Правда ли, что совет военных в Тифлисе требовал вашего наказания?

— Не знаю, но они вообще были против меня. К военной силе я не прибегал для умиротворения губернии.

— Быть может, кавказское начальство само будет требовать суда над Вами?

— Я этого желаю... Пока я хочу отдохнуть, немного успокоиться...

М. Г. Б. («Русь»)

გაზ. „Возрождение“, 1906 წ., № 4.

№ 70

1906 წლის თებერვალი. — მეფისნაცვლის მოხსენებიდან იმპერატორისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის სამსახურიდან დათხოვნის შედეგების შესახებ

...Помимо репрессий и обысков на настроение революционных организаций, не только в пределах Тифлисской губернии, но и на всем пространстве Западного Закавказья, ошеломляющее подействовало увольнение 16 января без прошения кутаисского губернатора Старосельского и вице-губернатора Кипшидзе, кратковременное управление которых губернией обозначилось широкой терпимостью в сфере революционной агитации...

ცხა (თბ.), ფონ. 2-ს, სპ. 5288, ფურც. 62. შევსული.

№ 71

1906 წლის მარტის 1. — უსახელო წერილი მიწათმოქმედებისა და მიწათმოქმედების მთავარი სამმართველოს რწმუნებულისადმი კავკასიაში გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მეცადინეობით ქუთაისის სას.-სამ. სკოლის რევოლუციური აგიტაციის კერად გადაქცევის შესახებ

В. Секретно

Ваше превосходительство! Заседание Кутаисского Общества сельского хозяйства, бывшее 17 декабря 1905 г. под председательством губернатора Старосельского при наличности ворвавшейся толпы хулиганов-террористов, революционеров и пр. и только 4—5 действительных членов, закончилось революционным преобразованием школы: насильственным выбором управляющим местной сельскохозяйственной школой бывшего уволенного преподавателя той же школы Шарашидзе, личным оскорблением уважаемого людьми труда и законности преподавателя Мкурнали.

За 12 лет существования школа перенесла много невзгод, а в дальнейшем обещает быть очагом политических агитаций.

Как старожил и родитель питомца в школе, доношу случившееся для немедленного принятия Вами мер к постановке этого симпатичного учреждения для края, который не желает получать от этой школы политических агитаторов, а деятелей по сельскому хозяйству.

По нашему глубокому убеждению при содействии местного Управления государственных имуществ, с местною губернской администрациею, но без участия местных правительственных агрономов-революционеров, при том совершенно не компетентных, следовало бы выяснить нравственные качества деятелей в школе и произвести коренную чистку, оставив достойных и компетентных с неперменным назначением управляющим русского, добросовестного лица.

Ч[лен]ы отдела Общества сельского хозяйства.

სსა (თბ.), ფონ. 243, აღწ. 7, სპ. 448. ფურც. 140—141. დედანი.

№ 72

1906 წლის მარტის 3. — ურიადნიკ გ. კოლიადას ჩვენებიდან ქუთაისის უფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Губернатор Старосельский ездил по Кутанскому уезду и говорил с народом, но что он говорил, никто из стражников не знает, потому что он всегда говорил один. Он был, например, в Багдадах и там часа три говорил с народом — это было в начале сентября. Здесь в городе Старосельский ходил на митинги. Я, Коляда, сам видел его на митинге в октябре... 23 сентября в Багдадах убили казака и ранили стражника. Уездный начальник командировал меня с 10 стражниками выручить их. В 15 верстах от Кутанса мы попали на засаду, которая встретила нас залпами, при чем у одного всадника лошадь была убита наповал, а у меня и у другого всадника лошади были ранены. Я отступил на ближайший пост, послал телеграмму уездному начальнику, переменил лошадей и отправился вновь в Багдады, где и выполнил поручение. Когда об этом доложено было Старосельскому, то он сказал уездному начальнику, что мы сами перестреляли своих лошадей. В октябре, когда было нападение на казаков в Чохатаурах, Старосельский командировал подполковника кн. Дадешкелиани на выручку и узнать в чем дело. Князь взял с собою меня и еще пять стражников, и мы поехали верхом, потому что была забастовка на железной дороге. Когда мы приехали в Самтреди, то там мы были задержаны губернатором, и я сам видел, как туда приехал губернатор в фаэтоне с чиновником. На другой день он опять вернулся в Кутанс, потом снова приехал на фаэтоне в Самтреди, откуда выехал в Озургеты, а князя Дадешкелиани оставил в Самтреди ждать его. Возвратясь в Самтреди из Озургет, Старосельский был очень доволен своей поездкой и говорил, что в Озургетах все спокойно. Тут ему подан был делегатский поезд. Прежде чем сесть в поезд, Старосель-

ский вместе с делегатами поехал на сходку и пробыл там около 2 часов. Потом сел в поезд и взял с собою кн. Дадешкелиани, стражника Несторова и меня. В полуверсте от станции стояла толпа народа человек в 300. Поезд остановили. Делегаты осмотрели поезд и высадили из него несколько человек, в том числе начальника станции Самтрели с женой. Старосельский это видел, так как в это время он открыл окно и раскланивался с толпой, а толпа кричала ему «ура» и бросала вверх шапки.

На каждой станции поезд останавливался, и Старосельский говорил что-то железнодорожникам.

26 декабря был праздник уездного резерва полицейской стражи. На этом празднике был Старосельский. Стражники стали ему жаловаться на то, что их обижает народ, а Старосельский и начал говорить: «Это говорят за то, что вы раньше народ обижали, а вы служите в пользу народа и вас народ полюбит и не будет обижать. Смотрите на меня, я без всякого оружия хожу и никто меня не обижает, и народ меня любит. Смерти нечего бояться, я и сам пойду в бой, когда придется, и пойду, может быть, с вами»...

В ноябре губернатор приказал выдать 9 винтовок вновь зачисленным в Озургетский уезд стражникам, им выдано было только пять винтовок. Когда пришли эти новые стражники получать винтовки, то бывшие в губернском резерве стражники узнали в них тех лиц, которые в Озургетском уезде обезоруживали стражников, и стали говорить, что губернатор раздает оружие красносотенцам. В другой раз губернатор приказал выдать 16 ружей, за которыми опять пришли известные стражникам красносотенцы. Тогда стражники решили ружей им не выдавать. Пришел прапорщик стражи Джапаридзе и говорит: «Как же вы можете не дать ружей, когда губернатор приказывает выдать? Разве можно идти против воли губернатора?». Стражники заговорили, что ружья раздаются известным красносотенцам, а я доложил, что «если губернатор идет против государя, так и нам можно идти против губернатора»... После этого народ стал нас еще больше притеснять, хотели напасть на пост и силою нас обезоружить. Тогда мы забрали все оружие и патроны, взяли подводы, сложили все на них, сами вооружились, приткнули штыки к винтовкам и перешли в Куринские казармы к Бессарабскому полку, где и пробыли до прихода войск. Из казарм ходили на службу, но когда губернатор приказал, чтобы мы несли патрульную службу вместе с красносотенцами, т. е. с городской охраной, то мы от такой службы отказались и заявили, что если нас пошлют на службу с красносотенцами, то мы их будем обезоруживать. Охрана из этих красносотенцев была трех родов: 1) с белыми повязками, 2) с красными повязками на рукавах и 3) те и другие пешие и конные...

Григорий Коляда

1906 წლის მარტის 5. — ვ. ა. სტაროსელსკის ინფორმაცია სოციალ-პოლიტიკური კლუბის წევრთა სხდომაზე პეტერბურგში კავკასიის ხალხთა შესახებ

Бывший Кутаисский губернатор о Кавказе.

В заседании социально-политического клуба 5-го марта бывший кут[аисский] губернатор Старосельский сделал сообщение о главных закавказ[ских] народностях и причинах последнего революционного взрыва.

Главных национальных групп в Закавказье три: грузины, армяне, татары, из них особенно подробно докладчик остановился на первых. По характеру населения Грузия резко делится на 2 части: восточную и западную. В то время как восточные грузины более флегматичны и мало дифференцированы, западные живее, подвижнее и представляют более резкие классовые различия. Но те и другие по культуре далеко превосходят русских крестьян.

Начало свое революционное брожение получило в западной Грузии на почве острого малоземелья. Крестьяне с 3-х дес. собственной или госуд. земли платят 20—21 р., но временно-обязанные платят около 70-ти руб. и, сверх того, подвергаются разным стеснениям, напр., не могут снять с поля урожай, пока не явится помещик или его доверенный и не позволит, отвозить ему его долю крестьянам приходится на большие расстояния. В то же время цены арендные растут. В России остается с аренды хотя солома, а у грузин сплошь и рядом ничего; берут они при этих условиях аренду только для помешения излишка рабочих рук в семью, излишка скота, причем этот не ценится ими ни во что. Последней каплей было изменение в условиях аренды в смысле уплаты определенного числа пудов за землю, так что нередко приходилось не только отдавать весь урожай, но даже приплачивать из своего кармана.

Отхожие промыслы (которыми крестьяне добывали недостающие 60—70 руб.) столкнули грузин в 90-х годах с русской социал-демократией, что неудивительно при практиковавшейся остроумной системе сдавать студентов в солдаты, а рабочих ссылать в деревни и на окраины. Сюда прибавилась русификаторская политика. Грузины стали собираться тайно в лесах (осенью 1901 г.) и клялись не брать аренды, если плата с $\frac{1}{4}$ не понизится до $\frac{1}{6}$ — $\frac{1}{7}$ доли, а нарушителей бойкотировать. Начались аресты и военные постои с одной стороны и террор — с другой. В 1902 году постои были отменены, но под влиянием социал-демократической партии развился бойкот всех правительственных учреждений. Выработана своя судебная организация; все дела решались на общих собраниях, не исключая брачных отношений, разводов, денежных дел, при чем большею частью практиковалось условное осуждение, как первое наказание, во 2-й раз — кандалы, в 3-й высылка, в 4-й смертная казнь. Докладчик знает несколько десятков случаев казней за 2—3 года. Далее, выработана своя административная организация в виде десятских, сотских и тысяцких, учрежден образцовый комитет обще-

ственной безопасности. Влияние двух других революционных партий — социал-революционеров и федералистов, которые слились в 1905 г., было почти незаметно по сравнению с влиянием социал-демократов. Агитация их привела в 1905 году к открытому восстанию; после шестий с красными флагами, сжигались сельские управл[ения], уничтожались сельские канц[елярии] и приведен в исполнение целый ряд приговоров над пол[ицейскими] чинами. Революция охватила Гурию, Мингрелию и Имеретию, перейдя оттуда и в восточную Грузию. Но характерно, что там террор из планомерного превратился в беспорядочные погромы поместий — как раз в соответствии с меньшей культурностью этой части Грузии.

Правительство же в ответ покрыло все Закавказье сетью ген[ерал]-губернаторов...

გ.ზ. „Новое обозрение“, 1906 წ., № 44.

№ 74

1906 წლის მარტის მ. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოვალეობის შემსრუ-
ლებელ გუროვიჩის მოხსენება მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი იმ
პირთა დაკავების შესახებ, რომლებსაც აღმოაჩნდათ ვ. ა. სტაროსელსკის
მიერ გაცემული პასპორტები უცხოეთში გასვლის უფლებით

Вследствие известных вашему сиятельству условий, в коих находи-
лась Кутаисская губерния до устранения от должности бывшего ее
губернатора г. Старосельского, было признано необходимым сделать
распоряжение о непропуске через границу лиц с паспортами, выданны-
ми названным губернатором.

В настоящее время получены сведения, что в силу такого распоря-
жения задерживается пропуск через границу и тех лиц, кои снабжены
паспортами ныне и. д. кутаисского губернатора, и что д. с. с. Осецкий,
узнав о таком распоряжении, касавшемся его предместника, вовсе пре-
кратил выдачу заграничных паспортов впредь до особого распоряжения.

Принимая во внимание, что приведенная выше мера имела лишь
временное значение и ныне в ней надобности не встречается, а также во
избежание повторения дальнейших в этой области недоразумений, я
полагал бы возможным ныне снять означенное ограничение.

Предварительно каких-либо по сему предмету распоряжений, до-
кладывая об изложенном, почтительнейше имею честь испрашивать на-
сие указаний вашего сиятельства.

За заведывающего полицией

на Кавказе Гурович

ცხა (თბ.), ფონ. 1-ს, სპ. 25, ფურც. 42. დედან. მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვს
ქერ კიდევ 1906 წლის 16 იანვარს სასწრაფო დებულებით მიუღია ამის შესახებ განკარგულება ევ-
ნერალ აღიზნოვის, ბათუმის გენერალ-გუბერნატორისა და ზოხუმის ოლქის უფროსისადმი. ამ
დებულებაში ნათქვამია: «Получены сведения, что главарь гурийского движения за-
паслись заграничными паспортами, прекратите выпуск туземцев через Батуми,
Поти, Сухуми. Граф Воронцов-Дашков»

1906 წლის აპრილის 2. — 3. ა. სტაროსელსკის მიმართვა რუსი მოქალაქეებისადმი საქართველოში მეფის დამსჯელი რაზმის მხეცობათა გამო

РУССКИМ ГРАЖДДАНАМ
(Письмо в редакцию)

«И взоры мои упали на лицо человека, и лицо его было бледно от ужаса. И он быстро приподнял голову, и выпрямился на скале и прислушался. Но ни единого звука не слышно было в беспредельной пустыне и надпись на скале была: молчание.

И человек задрожал, и отвернул свое лицо и убежал прочь так поспешно, что я не видал его более».

Эд. Поэ.

Письмо: г. Болквადзе к русским женщинам написано кровью. «Во всей Грузии, охваченной огнем, — женщины подвергаются возмутительным насилиям... Пошады не видят старухи, девочки 8-летние, гимназистки... Ужас и безумие охватили край»...

Вы слышите, русские граждане, вопли жертв, вопли их мужей, отцов, братьев! Вы знаете, за что постигла несчастных дикая кара?

За то, что грузины сознательно и неуклонно, не щадя себя, шли по пути к осуществлению свободы, за то, что чуждые сепаратизма, они требовали свободы для всей России. Откликнитесь, русские граждане! Ваши братья-грузины ждут по праву вашего сочувствия: не причиняйте им нового страдания — разочарования в братских чувствах, пережив которое, они отвернутся от вас.

Молчание ужаснее всего!

Дикая расправа в Грузии не вызывалась необходимостью. Ко времени нашествия умиротворителей край жил более культурною жизнью, нежели когда бы то ни было.

Умиротворители внесли пожары и убийства, тюрьмы и насилие.

Ничто не могло предотвратить ужасов. Навстречу грозным войскам шли толпы с белыми флагами; нигде население не оказало сопротивления.

Торжествующий тон официальных донесений свидетельствовал о полной покорности.

Зачем же варварская расправа? Зачем?

Откликнитесь, русские граждане, скажите ваше слово! Заклеймите виновных и ответственных. Объединитесь на требования суда!

В. Старосельский

1906 წლის მაისის 2. — მეფისნაცვლის თანაშემწის მიცვევიჩის მოხსენებითა
 ბარათიდან მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის
 კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებათა გამოძიების შედეგების შესახებ

...Не задаваясь расследованием обстоятельств, какие именно цели преследовало возникшее в Кутаисской губернии революционное движение в 1905 г., так как это не входило в данное мне поручение, я тем не менее по необходимости касаюсь вопроса по поводу этого движения только в тех видах, чтобы выяснить, насколько оказалась целесообразной система управления, принятая и. д. губернатора Старосельским, для противодействия и уничтожения революционного движения в Кутаисской губернии.

Обращаясь по сему к данным, добытым ревизией, усматривается, что коллежский советник Старосельский, вступив в управление губернией, держался системы управления, заключающейся главным образом в том, чтобы в отношении возникшего движения избегать всяких репрессивных мер, ограничиваясь одними только мерами увещаний, разъяснений и убеждений.

Подобный свой взгляд он, между прочим, высказал на съезде уездных начальников, воспрещая принимать против движения какие бы то ни было крутые меры.

По заявлению мне одного из участвовавших в этом событии мирового посредника Рачинского уезда коллежского советника Элиава, губернатор высказал, что движение вызывается народным недовольством, что надо стараться устранить причины недовольства, действовать в духе законов, не смущаясь тем, что в законе нет указаний на все случаи жизни, и что он просит влиять на народ убеждением, не прибегая к репрессивным мерам без крайней к тому необходимости...

По ближайшем ознакомлении с положением дел в губернии нельзя не признать, что принятая коллежским советником Старосельским система управления на первых же порах своего применения привела к совершенно противоположным результатам. Движение не только не уменьшилось, но напротив стало все более и более усиливаться, проявляясь в столь резких явлениях, которые привели губернию в состояние анархии.

К числу особенностей системы управления коллежского советника Старосельского следует отнести сношения его с главарями разных организаций. По словам чиновников, служащих в разных губернских и уездных учреждениях, приемная и т. д. губернатора Старосельского бы-

ла наполнена представителями разных организаций. Коллежский советник Старосельский так много посвящал им времени, что отказывал в приеме личных докладов чиновникам и поручал находившемуся всегда при нем вице-губернатору Кипшидзе принимать их и разрешать представляемые ими доклады.

В этой приемной можно было встретить людей разных профессий, студентов и даже воспитанников средних учебных заведений. По словам некоторых полицейских чиновников, г. Старосельский относился с большим недоверием к сведениям, доставляемым ему чинами полиции, у него были свои агенты, которым он безусловно доверял; это были в большинстве случаев его знакомые, агрономы и его брат. Шорапанскому уездному начальнику Татневу пришлось быть некоторое время при Старосельском полицмейстером г. Кутаиса, а потому бывать у него каждый день по делам службы. При своих посещениях Старосельского чаще других, по его словам, встречал у него более значительных представителей организации... По мнению Татиева, политические организации, с которыми Старосельский был в прямых сношениях, брали с него все, что могли взять как от губернатора. Например, арестуют кого-нибудь, они просят освобождения, введут военное положение, они просят снять, и Старосельский в этом отношении оказывал им содействие...

Подобное же мнение об отношениях разных организаций к Старосельскому высказал мне командир Бессарабского полка полковник Шишкевич. Признавая коллежского советника Старосельского умным человеком, ему, однако, полковнику Шишкевичу, казалось, что разного рода главари и представители политических организаций обманывают Старосельского, и что последний относится к ним с большим доверием, чем они того заслуживают... В отношении же организации в Кутаисской губернии из объяснений разных лиц расспросах их мною выяснилось, что Шорапанский уезд сделался центром революционного движения. В местечке Квирилах составилсЯ главный штаб революционных организаций и туда же было перенесено главное стачечное бюро управления железной дороги. В Озургетском уезде, как выше мною доложено, агитаторы устраивали свои, собственные суды, в которых решения приводились в исполнение от имени Гурийского и Имеретинско-Менгрельского комитетов. В Озургетах после выхода пластунов с особенной силой проявилось революционное движение, и всю власть в свои руки взял «Штаб Гурийского революционного социал-демократического комитета...»

Сам по себе симпатичный по своей гуманности принцип воздействия на население только путем убеждений и увещаний, по современному положению дел в губернии, при существовании уже боевых организаций, не мог быть применен, а напротив, требовалось воздействие на население более решительными мерами в пределах законности.

Показания всех допрошенных лиц удостоверяют, что с вступлением Старосельского в должность губернатора движение в губернии усилилось. Признавая справедливость подобного общего замечания, следует иметь в виду, что революционное движение в Кутаисской губернии находилось, по заявлению товарища прокурора Кутаисского окружного суда Малиновского, в общей связи с подобным же движением во внутренних губерниях империи, в которых это движение в конце 1905 г. получило особую интенсивность, поэтому-то усиление это могло отразиться в большой степени и в Кутаисской губернии, но нельзя при этом не вменить и. д. губернатора Старосельскому в вину, что со стороны его не было принято должных мер к обузданию тех насилий, которым подверглись разные лица в Кутаисе, или же принятые им меры оказывались не действительными...

По заявлению многих лиц, и товарища прокурора окружного суда Малиновского, власть перешла в руки организаций, на улицах нападали, врываются в дома, отбирали оружие. И действительно, до чего, по убеждению служащих, правительственная власть в городе Кутаисе была упразднена, лучшим примером может служить тот факт, что жалование чинам судебного ведомства было получено казначеем окружного суда из казначейства и роздано чинам суда с разрешения Комитета...

За тем, как усматривается из дел Губернского по воинским делам присутствия, после жеребьевметания новобранцы Озургетского уезда 7-го декабря 1905 г. предъявили правительству, по поводу отбывания воинской повинности, следующие требования:

а) установить двухгодичный срок службы, б) новобранцев оставлять на службе в той губернии, откуда они призваны, в) освободить войска от чисто полицейских обязанностей и г) что только по удовлетворении сих требований они изъявляют готовность служить в войсках, добавив словесно, что, до получения разрешения по изложенным требованиям, не желают быть освидетельствованными в годности к военной службе...

Подобное же бездействие власти было проявлено и. д. губернатора Старосельским и в отношении взысканий податей и разных оборов, подлежащих обращению в доходы государственного казначейства. По этому поводу управляющий кутаисской казенною палатою сообщил мне, что при том состоянии действия, граничащего с упразднением, в котором находилась правительственная власть в губернии, благодаря захвату над всем и всеми власти революционными организациями, об успешном ходе податного дела в губернии не могло быть и речи. Поступление казенных и земских сборов со второй половины 1905 г. почти прекратилось, понудительные меры взыскания не практиковались,

некому было принимать эти меры, да и трудно было бороться против деятельности революционеров, запрещавших платить казенные повинности под угрозой наказания плательщиков, огромное большинство которых никогда не было исправно и уплачивало повинности лишь по принятии принудительных мер. Вследствие всего вышеизложенного недоимки окладных сборов выросли до огромных сумм. На представление Казенной палаты о необходимости принять меры ко взысканию окладных сборов губернатор ничего ей не отвечал, а на личные доклады по сему управляющего палатой отвечал, что при современном положении о понуждении нельзя и думать. Кроме того губернатор высказывал д. с. с. Григорашу, что при посещении им нескольких сельских обществ в Шорапанском уезде он, губернатор, вел речь на сходках об уплате повинностей и на заявления обществ о невозможности исполнить это требование рекомендовал каждому вносить хотя бы по 20 к. Что же касается остальных долгов, то уплату их он отсрочивает до второй половины декабря. Между тем невзнос своевременно населением податей и земских сборов ставил казначейства палаты в затруднение в выполнении разных расходов...

Из дознания, произведенного начальником отделения Кутаисской казенной палаты, видно, что, с уходом из местечка Квирил пехотных частей войск и казаков, 4 декабря революционеры обезоружили в казначействе полицейских стражников и присяжного и затем до 10-го декабря охраняли казначейство. С приходом же в Квирилы войсковых частей охрана казначейства перешла к войскам и продолжалась до 30-го декабря. Обезсиление войсковых частей в Квирилах, по мнению управляющего Казенной палатой, дало повод революционерам приступить к обезоруживанию тенгинцев. 30 декабря предводитель красной сотни прислал казначею письменное приглашение явиться в казначейство с бухгалтером и чиновниками для присутствия при приеме от них ценностей казначейства. Когда чиновники явились, то революционеры потребовали открыть кладовую, из которой взяли 201 639 руб. 50 коп. деньгами и 17 безсрочных паспортных книжек, оставив в книгах расписки...

Но тем не менее, управляющий Кутаисской казенной палатой приходит к заключению, что в деле ограбления казначейства виновна исключительно губернская власть, возвратившая из Квирил роту Мингрельского полка, командированную туда из Тифлиса специально для взятия денег и ценностей в казначействе и перевезения в г. Кутаис...

Затем, как видно из копии постановления означенной комиссии, губернатор Старосельский, извещенный своевременно о нападении революционерами на две роты, сопровождавшиеся потерями в личном составе рот убитыми и ранеными, обезоружением и захватом рот и по-

хищением из казначейства 201 639 р. 56 коп., не только не принял никаких мер к задержанию виновных, освобождению захваченных военных чинов, отобранию захваченного оружия и денег, не только не потребовал для этого содействия войск, но когда 3 января генерал-лейтенант Шишковский с указанными целями послал в Квирилы сотню хоперцев, хотя и не исполнивших свою задачу, губернатор Старосельский выразил ему по этому поводу свое неудовольствие, а когда вслед за тем генерал Шишковский снова хотел послать из Кутаиса с тою же целью отряд войск, губернатор Старосельский, пользуясь своим влиянием, как губернатор, по соглашению с которым вообще войска могут употребляться против населения, отклонил посылку этого отряда, находя это ненужным.

Комиссиею предъявляется к губернатору Старосельскому обвинение по 338, 339 и 341 ст. ст. Улож. о наказаниях...

При ревизии было обращено мною внимание на крайние обостренные отношения между и. д. губернатора Старосельским и расположенным в г. Кутаисе хоперским казачьим полком.

По заявлению управляющего Кутаисской казенной палатой д. с. с. Григораша, в г. Кутаисе, как и везде, революционные организации стремились всеми силами скопить на свою сторону войска Кутаисского гарнизона; неудача их в этом отношении раздражала и в конце концов свою неприязнь к войскам организации стали проявлять в крайних формах...

Губернатор ходил на сборища в штатском платье. Один раз его подняли на руки и на руках вынесли из сада, на паперть церкви собора, откуда он и говорил к народу речь. Это видел урядник Коляда. Губернатор запретил задерживать тех, кто читает народу или разбрасывает прокламации, а также разгонять толпу на улицах. Несколько стражников, за то что они арестовали агитаторов, губернатор арестовал. С ноября месяца стали нападать на посты и обезоруживать стражников. Всего отобрано 34 винтовки, возвращено пока 15 винтовок. Патронов отобрано 825 штук. 27 ноября в городе строили баррикаду. Из резерва губернского выдано было 4 винтовки, а из уездного резерва два стражника отдали свои казенные винтовки. Оба эти стражника были уволены, один с 1 января, другой с 1 февраля 1906 года.

26 ноября в уездном резерве был праздник, на который приехал Старосельский и говорил стражникам речь о том, что надо служить народу, делать то, что хочет народ, и тогда народ не будет вас обижать; вам будет еще лучше, надо привыкать к новым законам. Согласны ли вы со мною идти туда, куда я пойду. Стражники молчали. Вы не подумайте, что я вас поведу против государя. Кто пойдет за мной, под-

нимите руки. Многие подняли руки. Молодцы, сказал Старосельский, я не надеялся на вас, а теперь надеюсь, пойду с вами и пролью вместе кровь. Потом говорил про равноправных граждан, про свободу, про то, что тех, кто мешает свободе, надо уничтожить, провозглашал многия лета в честь борцов за свободу и вечную память за таких же погибших борцов. Дал стражникам 10 рублей на вино, а потом его вынесли на руках, и он уехал.

На другой день после праздника, 27 ноября, стали строить в городе баррикады. От стражи были высланы конные разъезды и пешие патрули. Губернатор ездил на фаэтоне по городу и расставлял в некоторых местах стражников. Гурьев получил личное приказание от Старосельского: «Возьми двух стражников, стань на углу у гостиницы «Гранд-отель» и защищай народ от казаков». Потом уехал. А народ все время кричал: «Товарищи, бейте казаков». После 17 октября была большая толпа с флагами в г. Кутаисе. Несли 12 больших красных флагов, 4 больших черных флага и много мелких флагов. Эта толпа качала на руках полицмейстера капитана Климентова, а он целовал красное знамя. Это видели урядник Коляда и стражник Семен Волков.

За то, что в Шорапанском уезде два стражника стреляли в толпу народа, их Старосельский уволил со службы и грозил предать суду.

Старосельский, по словам Гурьева, ездил в Озургети, после чего оттуда приехало 9 человек, которых Старосельский зачислил в стражу на Чохатаурский пост и приказал выдать им винтовки. Винтовок им было выдано только пять штук. Это распоряжение последовало после нападения на казаков в Чохатаурах. 18 декабря и. д. губернатора приказал выдать 16 винтовок для озургетской стражи, за получением коих явились известные страже красносотенцы. Тогда стражники решили этих ружей не выдавать. В том же месяце стражникам честно служить стало невозможно. Стражники просили выдать им пособие, принять от них лошадей и отпустить домой. Старосельский обещал исходатайствовать в пособие трехмесячное жалование и бесплатный проезд на родину. Вместе с тем он приглашал стражников, по увольнении от службы, поступить в городскую милицию. Тогда стражники стали спешно продавать лошадей с большим для себя убытком. Один стражник продал лошадь за один рубль. Держать лошадей было нельзя. Фураж не давали и выезжать на лошадях не было возможности — нападали. Под конец и в страже завелись ненадежные люди, которые ходили в комитеты и передавали все, что делается и говорится в страже. Со дня на день ожидали нападения со стороны вооруженного народа.

2. Младший стражник кутаисского губернского резерва Семен Волков показал, что он был 20 октября на площади, где происходил митинг, и видел, как толпа качала и поднимала на руках полицмейсте-

ра Климентева, потом поставила его на стол, и капитан Климентев поцеловал поднесенный ему красный флаг, на котором было написано: «Долой самодержавие! Да здравствует республика!» Губернатор Старосельский видел эту сцену с паперти собора, захлопал в ладоши и закричал: «Браво, браво!» Крик этот подхватила вся толпа и тоже стали хлопать в ладоши. После этого толпа подняла на руки губернатора Старосельского и понесла его на руках от собора на бульвар, где после был другой митинг.

Тот же Волков дополнительно заявил, что прапорщик Джапаридзе приказывал стражникам Бессмертному и Пустовойтову убивать казаков, если встретятся. Это было 27 ноября. У стражника Антонова Джапаридзе отобрал 30 штук казенных патронов и собственный патронташ и передал студенту Петрову, который был главным руководителем революционеров и приятелем Старосельского.

У губернатора, кроме стражников, была охрана от красной сотни: охранник этот говорил Волкову, что он дезертир, моряк из флота. У этого дезертира была берданка, отобранная красносотенцами у стражника Алексева за № 15650. В виду этого, он, Волков, доложил губернатору, что этот человек, как бежавший со службы в флоте, не может быть благонадежным, и что у него находится берданка стражника Алексева. Губернатор на это ему сказал: «это не тебе знать». Потом подарил овоему телохранителю 3 рубля и сказал: «купи себе галоши». В заключение стражник Волков заявил, что Бессмертный в отпуску, а Пустовойтов уволен со службы.

3. Младший урядник Кутаисской полицейской стражи Григорий Коляда состоит на службе в уезде пятый год. При разъездах по уезду Старосельский говорил с народом, но что он говорил, никто из стражников не знает, потому что он всегда говорил один. В городе Старосельский ходил на митинги, и он, Коляда, сам видел, как народ его качал и кричал ему «ура». Того, чтобы народ на руках перенес его из сада в Кутаисе, на паперть собора, того, он, Коляда, не видел.

В тот же день, когда народ на бульваре качал Старосельского, на площади качали и поднимали полицмейстера Климентева и ставили его, должно быть, на стол, потому что он выше всех стоял.

Старосельский ездил в г. Озургети и, возвратившись оттуда в Самтреди, говорил, что он очень доволен своей поездкой и что в Озургетах все спокойно. Прежде чем сесть в поезд, Старосельский вместе с делегатами поехал на сходку и пробыл там около двух часов. На каждой станции поезд останавливался и Старосельский говорил что-то железнодорожникам.

На празднике уездного резерва полицейской стражи, 26 ноября, стражники стали жаловаться Старосельскому на то, что их обижает

народ, а Старосельский начал говорить, что это, говорит, за то, что вы раньше обижали народ, а вы служите в пользу народа и вас народ любит и не будет обижать. Смотрите на меня, я без всякого оружия хожу, и никто меня не обижает, и народ меня любит. Смерти нечего бояться. Я сам пойду в бой, когда придется, и пойду, может быть, с вами. Против кого он собирался в бой, он не выяснил. В декабре губернатор приказал выдать девять винтовок вновь зачисленным в Озургетский уезд стражникам; им было выдано только 5 винтовок. Когда пришли эти новые стражники получать винтовки, то бывшие в губернском резерве стражники узнали в них тех лиц, которые в Озургетском уезде обезоруживали стражников, и стали говорить, что губернатор раздает оружие красносотенцам. В другой раз губернатор приказал выдать 16 ружей, за которыми опять пришли известные стражникам красносотенцы. Тогда стражники решили ружей им не выдавать. Пришел прапорщик Джапаридзе и говорит: «как же вы можете не дать ружей, когда губернатор приказывает выдать. Разве можете идти против губернатора». Стражники заговорили, что ружья раздаются известным красносотенцам, а он, Коляда, доложил, что «если губернатор идет против государя, так и нам можно идти против губернатора»...

Заканчивая настоящий отчет, в заключении обязываюсь доложить вашему сиятельству, что выше изложенные данные о служебной деятельности и. д. губернатора Старосельского устанавливают многие случаи превышения и бездействия власти, причем принятая им система управления, по современному состоянию общественной безопасности в Кутаисской губернии, усилившемуся народному волнению на полигической почве, оказалась несостоятельной. Но, не взирая на это, коллежский советник Старосельский не пожелал сознаться в этом перед вашим сиятельством и не обратился для восстановления нормального положения в губернии к способам воздействия, по отношению к населению предуказанным в законе и в соответствии с важностью и серьезностью выдвинутых жизнью условий. Оказалось, что совладать с усилившимися беспорядками в губернии коллежский советник Старосельский был не в состоянии, и увольнение его от должности стало неизбежным...

საქ. (თბ.), ფობ. 1686-ბ, საქ. 257, ფურც. 178-206. პირი. საბუთზე მიბეჭდილია შეფურცელებული გრაფიკული დოკუმენტის რეზიუმე: „Соглашаясь в общем с заключением доклада и ввиду последовавшего уже увольнения от службы без прошения г.г. Старосельского и Кипшидзе, признаю возможным настоящее дело прекратить. Гр. Воронцов-Дашков. 26 июня 1906 г.“.

1906 წლის აგვისტოს 4. — როტმისტრ ჭაუელის მოხსენება ქუთაისის გუბერნიის ეანდარმა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ.

Секретно

При допросе в качестве свидетеля по производимому мною дознанию о кутаисском преступном сообществе, предусмотренном 126 ст. Уголовного уложения, старший урядник Скурлатов, между прочим, показал, что 27 ноября 1905 г., когда на улицах гор. Кутаиси стали воздвигать баррикады, в отсутствие его, Скурлатова, на пост губернского резерва в гор. Кутаисе была получена с неизвестным туземцем собственноручная записка бывшего губернатора Старосельского на имя его, Скурлатова, с требованием выдать подателю записки все свободные винтовки стражников. По этой записке стражники Масур и Бессмертный выдали подателю записки три казенные винтовки, которые возвращены обратно не были, причем Скурлатов объяснил, что записка хранилась у него, а впоследствии была им представлена производившему дознание, ныне помощнику наместника е. вел. по гражданской части, г. Мицкевичу.

Допосы об этом, прошу ходатайствовать о высылке или подлинной записки, или засвидетельствованной копии ее для приложения к производимому мною дознанию.

Ротмистр Джакели

ცა (თბ.), ფონ. 1-ს, სპ. 150. ფურც. 57. დღიანი.

№ 77

1906 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ბროშურიდან «Кавказская драма»

С 6 по 10 февраля минувшего года на улицах г. Баку и территории нефтяных промыслов разыгрывался первый акт кровавой драмы, участницей которой, армяне и татары, заплатились сотнями жизней, а город — разгромом множества магазинов, домов и промыслов. Драма оказалась многоактной; жажда взаимного истребления охватила многочисленные группы татарского и армянского населения на всей территории восточного Закавказья, культурная жизнь замерла, убиты тысячи людей, и в том числе детей и женщин; разграблены многие города и селения...

Проливаемая ныне кровь двух народов, объединенных под русским орлом, но изнывающих в междоусобной войне, это расплата за грехи столетнего нашего управления Кавказом; это результат политики, систематически парализовавшей умственное, гражданское и экономическое развитие народа; политики, искусственно создавшей благосостояние одних за счет других, сеявшей раздор между нациями и объявлявшей то одну из них, то другую вне покровительства закона.

Жизнь уперлась в тупик, из которого нет выхода при господстве бюрократического режима...

Оскорбляющее нас позорное кровавое наследие не будет ликвидировано ни бюрократией, ни сомнительными в смысле представительства комиссиями. Выход из созданного положения возможен лишь после серьезной, коренной реформы всего управления краем, при широком самоуправлении, для которого кавказское общество созрело давно.

В. А. Старосельский — «Кавказская драма», СПб, издательство «Амиран» Ал. Арабидзе, гл. 1, 23—24.

№ 78

1907 წლის ოქტომბრის 26. — ყუბანის ოლქის დროებით გენერალ-გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვლის კანცელარიისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ეკატერინოღარში დასახლებისა და მასზე პოლიციის ზედამხედველობის დაწესების შესახებ

Секретно

Бывший кутаисский губернатор Старосельский поселился на жительство в городе Екатеринодаре.

Ввиду того, что Старосельский принимал участие в освободительном движении и об этой деятельности его производилось дознание помощником наместника его императорского величества на Кавказе по гражданской части сенатором, тайным советником Мицкевичем, прошу Канцелярию сообщить сведения об означенной деятельности Старосельского и о степени его политической благонадежности на предмет разрешения вопроса об установлении за ним наблюдения и принятия надлежащих мер в случае, если вредная деятельность его будет продолжаться.

Генерал-майор Косякин

ცსა (თბ.), ფონ. 13, აღწ. 22, საქ. 227, ფურც. 1. დედანი.

№ 79

1907 წლის ნოემბერი. — ყუბანის ოლქის უანდარშთა სამმართველოს მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისა და კავკასიის მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Совершенно секретно

По полученным агентурным сведениям, на предстоящий Рождественский праздник в г. Париже предполагается Всероссийский съезд представителей Российской социал-демократической рабочей партии, причем представители южных организаций должны собраться предварительно в г. Москве, откуда намерены отправиться в Париж через Петербург, Гельсингфорс и далее морем.

От Северо-Кавказского комитета РСДРП избраны на съезд делегатами председатель означенного комитета бывший Кутаисский губер-

ნათორი Старосельский და სეკრეტარი კომიტეტი გეორგიი დმითრევიჩი Старлычанов — სოტრუდნიკი გაზეტი «Новая зоря» ვ. გ. ეკატერინოდარე. სკაჟიშივე სიმ ს. № 94 დონეს დ. დ. პ.

ობ იზლოჟენიშ დონოშუ ვაშემუ პრეოსოდითელსტვუ.

კუბანოდარის მხარის სახელმწიფო არქივი, ფონ. 586ს, აღწ. 1, საქ. 14, ფურტი. 12, პირი.

№ 80

1908 წლის თებერვლის 7. — ეკატერინოდარში ფარულ სოციალ-დემოკრატიულ კრებაზე პოლიციის შიერ დაკავებულ პირთა სიიდან

№№	Фамилия, имя, отчество, звание,	
по пор.	занятие и адрес	Имеющиеся сведения
1.	Старосельский Владимир Александрович. Коллежский советник в отставке, занимается уроками по Гривенской ул., д. №9. (По наблюдению клчка «Старпк»)	Председатель Кубанского комитета Северо-Кавказского союза Рос. С. Д. Раб. партии. Был избран делегатом на предполагавшийся с.-д. Всероссийский съезд. Бывший Кутаисский губернатор, проявивший во время революционного движения в 1905 году полное потворство таковому и, наконец, распоряжением генерала Алиханова был арестован и отправлен в Тифлис.

სსოკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურტი. 28, დედანი.

№ 81

1908 წლის თებერვლის 8. — პოლკოვნიკი ზასიპკინის დეპეშიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქ. ეკატერინოდარში ვ. ა. სტაროსელსკის თავმჯდომარეობით არალეგალური კრების დაკავების შესახებ

...Седьмого февраля захвачена сходка в помещении профессионального союза портных во главе председателя Северо-Кавказского соц.-демократического союза, бывшего губернатора Старосельского, всего семнадцать, в числе коих несколько разыскиваемых, арестовано шесть...

Полковник Засыпкин

სსოკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურტი. 14. შიფრირი დეპეშის გაშიფრული ტექსტი.

1908 წლის თებერვლის 9. — პოლკოვნიკ ზასიპკინის დეპეშა მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი შეკითხვით ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრებაზე თანხმობის შესახებ

Не имеется ли препятствий заключению в тюрьму Старосельского как председателя соц.-демократ. комитета? Компрометирующие документы имеются, благоволите указанием телеграфу.

Подлинную подписал и с ней верно: полковник Засыпкин

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102. აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 26. პირი. ამ დეპეშაზე მეფისნაცვლის თანაშემწემ მიტყუიჩმა მეორე დღესვე უპასუხა შემდეგი შინაარსის დეპეშით: «С доклада наместнику предлагаю имеющиеся у Вас документы, компрометирующие Старосельского, препроводить начальнику Областного жандармского управления, от которого, по рассмотрению документов и по соображению всех данных, добытых розыском по сему делу, будет зависеть принять соответствующую меру пресечения».

№ 83

1908 წლის თებერვლის 9. — შინაგან საქმეთა მინისტრის მოხსენება ნიკოლოზ II-დმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ¹

7 февраля в гор. Екатеринодаре в помещении профессионального союза портных застигнута сходка из 17 представителей Северо-Кавказского социал-демократического союза, в числе коих оказался бывший кутаисский губернатор Старосельский, который, по агентурным сведениям, стоит во главе означенного союза.

Об изложенном долгом считаю всеподданнейше доложить вашему императорскому величеству.

სსრკ ორცხა, პდ. VII-საქმისწარმოება, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 15.

№ 84

1908 წლის თებერვლის 11. — ეკატერინოდარის ოხრანკის პუნქტის დროებით უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მეთაურობით შემდგარ არაღვებალურ კრებისა და მის მონაწილეთა ბინების გაჩხრეკის შედეგების შესახებ

Секретно

Около 7 часов вечера 7 сего февраля наружным наблюдением бы.10 замечено, что в д. № 6 по Соборной улице в помещение профессиональ-

¹იმპერატორს ლერკი ფანქრით მსხვილად გაუხზავს სტაროსელსკის გვარი და საბუთის ზედა მარცხენა მხარეს წაუწერია: «Надеюсь, он арестован и будет привлечен к ответственности».

ного общества портных подмастерьев Екатеринодара зашли известные по наблюдению под кличками «Отец» (Константин Макеев) и «Старик» (Владимир Старосельский — председатель Кубанского комитета Северо-Кавказского союза РСДРП) и еще до 12 человек.

Ввиду сказанного, по распоряжению моему означенное помещение было оцеплено нарядом полиции и там было обнаружено не разрешенное и незаконное собрание нелегализованного «Центрального бюро профессиональных союзов Екатеринодара» во главе с председателем Кубанского комитета Северо-Кавказского союза РСДРП, бывшим кутаисским губернатором Владимиром Старосельским, несколькими видными представителями означенной с.-д. организации, в числе коих 3—4 нелегальных, подлежащих розыску и аресту, одного видного представителя с.-р. организации и членов Ц. Б. — всего 17 человек. По указаниям агентуры, на собрании этом должен был быть и представитель анархистов — коммунистов, но не попал совершенно случайно. По тем же указаниям, на собрании этом имелось в виду обсудить вопрос об объединении партийной работы.

В означенном помещении на полу были подобраны: 1. Записная книжка около назвавшего себя Федором Подгурским, в каковой оказался целый ряд записей партийного характера и между ними «Порядок дня Ц. Б. на собрании 7 февраля», где между прочими вопросами указан: «Письмо из Армавира» (все записи и копии прилагаются); 2. Адрес на конверте «Выпичкой для Федора» (копия прилагается); 3. Явка «Федору» за подписью секретаря Кубанского комитета с.-д. организации «Георгий» и за печатью комитета (копия прилагается); 4. Письмо от «Бюро союза» из Тифлиса (копия прилагается); 5. Несколько записных книжек, целых и порванных записок и 6. Медная печать «Ц. Б.» Екатеринодарских проф. союзов (оттиск прилагается). Отчасти по полному неимению сил, а отчасти по конспиративным соображениям по квартирам обыска были произведены немедленно только у Ивана Братковского, Владимира Старосельского, Павла Урусова и Александры Виноградовой и одновременно, ввиду обнаруженной записки за подписью «Георгий», у Георгия Старлычанова; Прокофий Орлов, Прасковья Вишнякова, Федор Дронин, Федор Подгурский (оказался Федор Яворский) и Василий Селиванов отказались указать свои квартиры; на другой день Орлов и Дронин назвали квартиры, но, видимо, не действительные, и там были произведены обыски.

Из означенных обысков видимый сразу результат дал обыск у Старосельского, у которого обнаружено «партийное письмо из Армавира» от «Товарища Бориса».

Орлов, Яворский (Подгурский) и Вишнякова оказались разыскиваемыми и подлежащими аресту, Селиванов, по-видимому, тоже из числа разыскиваемых лиц.

Записная книжка с партийными записями (см. выше) могла принадлежать Федору Яворскому или Федору Дронину.

Георгий Старлычанов, Петр Орлов, Федор Яворский, Прасковья Вишнякова, Василий Селиванов, Иван Братковский и Федор Дронин арестованы и со всей перепиской переданы начальнику Кубанского областного жандармского управления, Старосельского же я постеснялся арестовывать.

Кроме того, вр. генерал-губернатором Кубанской области все участники сходки, опять-таки кроме Старосельского, за незаконное собрание подвергнуты тюремному заключению — 10 человек на 1 месяц, а 6 человек на 3 месяца и проектировано совершить закрытие Профессионального общества портных подмастерьев.

Подробный список всех задержанных на сходке и о Старлычанове со сведениями к сему прилагается, а равно взятое у Старосельского письмо.

Об изложенном имею честь представить вашему превосходительству.

К сему, кроме указанного в тексте, прилагаются копии телеграмм о заключении под стражу Старосельского.

Штаб-офицер для поручений при помощнике по гражданской части наместника кавказского полковник (подпись)

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურტ. 18—19. დედანი.

№ 85

1908 წლის თებერვლის 11. — პოლკოვნიკ ზასიპკინის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ეკატერინოდარში ვ. ა. სტაროსელსკის ბინის გაჩხრეკის შესახებ

...Из означенных обысков видимый сразу результат дал обыск у Старосельского, у которого обнаружено партийное письмо из Армавира от товарища «Бориса».

Георгий Старлычанов¹, Петр Орлов, Федор Яворский, Прасковья Вишнякова², Василий Селиванов, Иван Братковский и Федор Дронин арестованы и со всей перепиской переданы начальнику Кубанского областного жандармского управления. Старосельского же я постеснялся арестовывать.

Кроме того, вр. генерал-губернатором Кубанской области все участники сходки, опять-таки кроме Старосельского, за незаконное собрание подвергнуты тюремному заключению.

სსრკ ორცსა, პდ., VII-საქმისწარმოება, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურტ. 19.

№ 86

1908 წლის თებერვლის 16. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

По телеграфному донесению начальника Кубанского областного жандармского управления, коему было предложено принять все законные меры к приобретению фактических данных виновности Старосельского, последний принимал участие в сходке нелегального центрального

¹ გ. დ. სტარლიჩანოვი პროვოკატორია.

² ვ. კიშნიაკოვა სსკპ წევრია 1903 წლიდან.

ного бюро профессиональных союзов; по обыску в его квартире обнаружено партийное письмо из Армавира, указывающее на принадлежность адресата к партии социал-демократов, как председателя комитета; по взятому же на упомянутой выше сходке документу видно, что письмо это подлежало обсуждению ее участников; редакция письма и отсутствие фактических данных доказать, что оно адресовано именно Старосельскому, лишают полковника Воронина возможности возбудить формальное дознание; названный штаб-офицер приступил к исследованию в порядке закона об охране; по этим же обстоятельствам и как бывшего губернатора полковник Воронин затрудняется самолично решить вопрос об аресте Старосельского и просит указаний, в виду последовавшей высочайшей резолюции на докладе вашем по сему делу; вопрос об избрании Старосельского меры пресечения по совокупности изложенных данных предоставляю на усмотрение вашего превосходительства, прося о последующем меня уведомить по телеграфу № 1751.

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 31. პირო.

№ 87

1908 წლის თებერვლის 18. — საგაზეთო ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის ერთ-ერთ ბრალდების შესახებ

Обвинение г. Старосельского. По словам «Нов[ого] Вр[емени]» бывшему кутаисскому губернатору Старосельскому вменяется в вину следующее: в 20-х числах декабря он приехал на станцию Белогоры, потребовал командира роты, занявшей станцию, и сказал: «Организованный Комитет станции Белогоры просит через мое посредство выяснить положение вещей и снять военное положение, которое применено было ротным командиром. Те времена, когда отбиралось оружие у частных лиц, канули в вечность. Весь Кутаис полон вооруженными милиционерами, являющимися блюстителями истинного порядка. Поэтому принятые ротным командиром меры по отобранию на станции оружия являются излишними. Снесясь с комитетами Квирильской и Белогорской организаций, заявляю, что никакого нападения на роту быть не может, за что ручаюсь и в чем даю честное слово в присутствии офицеров».

გაზ. „Новое обозрение“, 1906 წ., № 21.

№ 88

1908 წლის თებერვლის 26. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის მიწერილობა მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დაბატონების შესახებ

Находя, что на Старосельского, как бывшего губернатора, взыскание за нарушение обязательных постановлений должно быть наложено в высшей мере, о последующих по сему предмету распоряжениях вашего сиятельства прошу уведомить меня для доклада его величеству и при-

совокупляю, что мера пресечения против Старосельского по дознанию должна быть избрана соответственно данным расследования, вне всякой зависимости от прежней его службы, так как изъятие его из области карательного закона может лишь усилить его значение в революционной организации.

Министр внутренних дел статс-секретарь Столыпин

სსრკ ცხსამ, ფონ. 102. აღწ. 1908, საქ. 1183. ფურც. 37. დედანი.

№ 89

1908 წლის თებერვლის 26. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის დეპეშა მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მიმართ სასჯელის ზომის შესახებ

Мера пресечения против Старосельского по дознанию должна быть избрана соответственно данным расследования, вне всякой зависимости от прежней его службы, так как изъятие его из области карательного закона может лишь усилить его значение в революционной организации.

სსრკ ორცხა, პდ. VII — საქმისწარმოება, 1908, საქ. 1183. ფურც. 37.

№ 90

1908 წლის მარტის 14. — პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის მოადგილე ვისარიონოვის დეპეშა ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრების შესახებ

Телеграфируйте, содержится ли Старосельский [под] стражей и [в] каком порядке. Сообщенные охранным пунктом [под] номером 397 сведения, по мнению департамента, дают полное основание к возбуждению формального дознания [с] применением 126 или 102 [статей Уголовного] уложения.

სსრკ ორცხა, პდ. VII. საქმისწარმოება, 1908, საქ. 1183. ფურც. 38.

№ 91

1908 წლის მარტის 15. — ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს უფროს პოლკოვნიკ ვორონინის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქ. ეკატერინოდარადან ვ. ა. სტაროსელსკის მიმართის შესახებ

Старосельский скрылся из Екатеринодара; под стражей не содержался: улики для формального дознания недостаточны; письмо, обнаруженное по обыску из Армавира, не дает материала как потому, что адресат именуется товарищем, так и потому, что конверта, в котором

оно было послано, не найдено; направляю переписку на заключение прокурора по 1035 со знаком десять; по возвращении возбужу охранную переписку.

Полковник Воронин

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 39. შიგრიანი დეპეშის გამაღრღლო ტაქტიკა.

№ 92

1908 წლის მარტის 20. — პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის მოხსენება შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

7 февраля 1908 г., в гор. Екатеринодаре, в помещении Общества портных, на собрании Центрального бюро профессиональных союзов, было задержано 17 лиц во главе с председателем Комитета Северо-Кавказского союза Российской социал-демократической рабочей партии, бывшим кутаисским губернатором Владимиром Старосельским. При аресте этого собрания, в том же помещении, на полу была обнаружена значительная конспиративная переписка и медная печать Центрального бюро екатеринодарских профессиональных союзов. При осмотре писем оказывается, что среди членов социал-демократической партии, проживающих в разных городах Кавказа, существовало предположение созвать Кавказскую областную конференцию для разрешения различных вопросов, один из которых был озаглавлен «Террор и профессиональные союзы». В ночь на 8 февраля был произведен ряд обысков, причем в квартире Старосельского было обнаружено письмо конспиративного характера за подписью «товарища Бориса». В письме этом, помеченном «30 января сел. Армавир», автор обращается с просьбой к адресату исполнить несколько поручений, касающихся партийной жизни, посодействовать созданию социал-демократического органа печати в Кубанской области, расследовать случаи относительно денег и вещей, присланных для политических заключенных в Кубанскую тюрьму, поручить секретарию (который назван в письме «Вашим») выслать в Армавир шифр партии, а равно известить, ездил ли адресат на Всероссийскую конференцию социал-демократической организации.

На всеподданнейшем докладе вашего высокопревосходительства от 9 февраля сего года с. и. вел. благоугодно было собственноручно начертать: «Надеюсь, он арестован и будет привлечен к ответственности».

По Департаменту полиции был сделан целый ряд телеграфных сношений с наместником с. вел. на Кавказе и распоряжений местным властям о необходимости личного задержания Старосельского, а также, ввиду наличности признаков преступления, предусмотренного 126 ст. Угол. улож., было предложено начальнику Кубанского областного жандармского управления возбудить против Старосельского формальное дознание в порядке 1035 ст. Уст. угол. суд. Между тем начальник названного Управления по телеграфу донес ныне, что Старосельский из Екатеринодара скрылся, так как первоначально арестован не был, что по мнению названного начальника Управления, улики в настоящем деле для

1908 წლის აპრილის 8. — მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვის მოხსენება
შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

Милостивый государь, Петр Аркадьевич! Вследствие письма вашего высокопревосходительства от 22-го минувшего марта за № 112415 имею честь уведомить, что об обстоятельствах, коими сопровождалось обнаружение участия бывшего кутаисского губернатора Старосельского в сходке нелегального Центрального бюро профессиональных союзов в гор. Екатеринодаре и о затруднении, встреченном при этом начальником Областного жандармского управления арестовать Старосельского за недостаточностью для этого добытого фактического материала, который давал бы основание для возбуждения формального дознания против него, почему пришлось ограничиться исследованием данного дела в порядке закона об охране, — я уже имел честь представить на усмотрение вашего высокопревосходительства в телеграмме моей от 16 февраля сего года № 1751.

Что же касается засим обвинения Старосельского в нарушении обязательного постановления, то из полученного ныне мною уведомления от временного генерал-губернатора Кубанской области усматривается, что Старосельский за участие в незаконной сходке портных-подмастерьев в качестве председателя в гор. Екатеринодаре, по постановлению 24 февраля сего года подлежит аресту при тюрьме сроком на три месяца. Об аресте же Старосельского не было сделано постановления одновременно с постановлением об аресте 16 участников в означенной сходке, по объяснению областного начальства, в ожидании разрешения вопроса о привлечении его Кубанским областным жандармским управлением к формальному дознанию в порядке 1035 ст. Уст. угол. суд., а также и потому, что генерал-лейтенант Михайлов вместо ареста предполагал выслать Старосельского.

В заключение считаю долгом присовокупить, что бывшему генерал-губернатору Кубанской области генерал-лейтенанту Михайлову мною было сообщено, что к аресту председателя сходки в порядке обязательного постановления с моей стороны препятствий не встречается.

Примите, ваше высокопревосходительство, уверение в отличном моем уважении и совершенной преданности.

Гр. Воронцов-Дашков

1908 წლის აპრილის 11. — მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარისა და შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის წერილიდან მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Беспримерная дерзость подпольных организаций в центре Кавказа едва ли может служить благоприятным показателем для будущего и свидетельствовать о надлежащей деятельности органов власти. Не менее ярким доказательством полной растерянности их служат и обстоятельства задержания в помещении екатеринодарского профессионального союза портных сходки с бывшим кутаисским губернатором Старосельским во главе. Несмотря на то, что Старосельский был застигнут на месте преступления, где найден и целый ряд документов, изобличающий всех присутствующих на собрании в образовании преступного сообщества, невзирая на то, что в квартире Старосельского найдено было письмо партийного характера, местные представители власти, не решившись, по мало понятным причинам, подвергнуть Старосельского аресту, стали обмениваться между собою телеграммами, а тем временем Старосельский, оставленный без взыскания и по обязательному постановлению, действие коего было, однако, распространено на прочих участников сходки, успел скрыться, хотя ранее и состоял под постоянным наблюдением.

ჟურნ. „Красный архив“, 1929 წ., № 3, გვ. 193.

1908 წლის აპრილის 22. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის მიწერილობა მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი მისთვის ვ. ა. სტაროსელსკის დაუბატონებლობის მიზეზების შეტყობინების შესახებ

Доверительно

Милостивый государь, граф Илларион Иванович! Телеграммой от 19 минувшего февраля за № 437 я имел честь сообщить вашему сиятельству высочайшую е. и. вел. волю о том, чтобы бывший кутаисский губернатор Старосельский, за участие в незаконном собрании в гор. Екатеринодаре представителей местных революционных организаций, был арестован и привлечен к ответственности.

По полученным затем шифрованных депеш от 16 и 21 февраля за №№ 1751 и 1886, в коих ваше сиятельство изволили между прочим известить меня о встреченных начальником Кубанского областного жандармского управления и временным генерал-губернатором Кубанской области затруднениях в вопросе о возможности ареста Старосельского, я телеграммой от 26 февраля за № 600 позволил себе высказать свой взгляд по этому предмету, основанный на известной вашему сиятельству высочайшей резолюции.

Между тем из поступивших впоследствии сведений усматривается, что Старосельский, ныне скрывшийся, арестован не был, хотя эта мера была применена ко всем остальным участникам незаконного собрания.

Сообщая об изложенном, имею честь просить ваше сиятельство не отказать уведомить меня, для всеподданнейшего о том государю императору доклада, по чьему распоряжению и на каком основании Старосельский оставлен был без того взыскания, которому подверглись соучастники его за нарушения обязательных постановлений о воспрещении недовольных сходов.

Примите, ваше сиятельство, уверения в совершенном моем почтении и преданности.

სსრკ ცსსამ, ფობ. 102, აღწ. 1908, სპ. 1183, ფურც. 47. შევებულ.

№ 99

1908 წლის აპრილის 25. — უზბანის ოლქის უანდარმა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის როტმისტრ ტარახოვის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტი-სადმი ვ. ა. სტაროსელსკისა და სტ. კოჩურინის შესახებ

Секретно

Производством дознания по обвинению бывшего кутаисского губернатора Владимира Старосельского выяснено следующее: 7 февраля 1908 г. в помещении Профессионального общества портных подмастерьев было арестовано незаконное собрание; на этом собрании присутствовали в большинстве лица, не состоящие членами ни в одном профессиональном обществе, были привлеченные по 1 ч. 102 ст. Уг. ул. и разыскиваемые, а также и известные своей политической неблагонадежностью. Среди собравшихся был и Старосельский. По данным дознания, на собрании подлежали обсуждению вопросы о медицинской и юридической помощи, но таковые не обсуждались, т. к. были предупреждены приходом полиции.

Все находившиеся на собрании, в том числе и Старосельский, были задержаны и доставлены в полицейскую часть. В ту же ночь был произведен обыск в квартире Старосельского; в его письменном запертом столе было обнаружено без конверта письмо «Товарищу» из Армавира за подписью «Товарищ Борис». Содержание письма указывало, что автор его член Армавирского комитета РСДРП, он обращался к адресату с просьбой взять на себя руководство или же оказать содействие на издание печатного органа профессиональных обществ с тем, чтобы в нем помещать и статьи социал-демократического направления; в том же письме указывалось на участие адресата во Всероссийской конференции и излагалась просьба взять у секретаря и выслать шифр-секретарю Армавирского комитета для разбора письма Центрального комитета.

Данными дознания установлено, что письмо было написано Старосельскому; автор его оказался учитель 4-го Армавирского училища Степан Кочурин, который привлечен по 1 ч. 102 ст. Угол. улож. и заключен под стражу.

Установлено также, что Старосельский, возвратившись из поездки в конце 1907 г., рассказывал о резолюции конференции; из разговора по этому поводу достаточно определенно выясняется его непосредственное участие в конференции. На основании изложенных данных Старосельский привлечен по 1-й ч. 102 ст. Угол. улож.

Все бывшие 7 февраля на собрании были подвергнуты и отбыли административное взыскание — арест от одного до трех месяцев. Старосельский после обыска у него был освобожден и скрылся; в настоящее время, по данным дознания, он находится в Париже. Дальнейшим производством имеется в виду установить осмотром дознаний по обвинению Земионко, Яворского и др. непосредственную связь в деятельности Кубанского и Армавирского комитетов РСДРП и роль их в профессиональных обществах, а также и возможность добыть вещественные доказательства, уличающие Кочурина.

Об изложенном доношу.

Ротмистр Тарасов

კახეთი, ფან. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 85. დედანი.

№ 100

1908 წლის აპრილის 29. — ეკატერინოდარის ობრატის პუნქტის უფროსის პოლკოვნიკ ზასიპკინის მოხსენება თბილისის გუბერნიის უანდარბთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ბინის გაჩხრეკის შედეგად მოპოებული დოკუმენტების დაკარგვის გარემოებათა შესახებ

Личное
Совершенно секретно

Милостивый государь, Александр Михайлович! За № 2197 от 26 сего апреля начальник Кубанского областного жандармского управления просил меня препроводить в дополнение записки моей за № 364 от 9 февраля с. г. протокол обыска у Старосельского и отобранное у него письмо из Армавира.

За № 1069 от 27 сего апреля я уведомил названного начальника Управления, что у Старосельского был произведен один только обыск в ночь на 8 февраля с. г., протокол коего вместе с отобранным по обыску письмом от 30 января с. г. из сел. Армавир за подписью «Товарищ Борис» был ему препровожден за № 353 от 9 того же февраля, где об этом было точно обозначено.

Как оказывается, означенные протокол и письмо пропали бесследно, причем письмо это (донес. мое за № 396 от 11 февраля с. г.) является солидным уличающим, хотя бы в порядке охраны, Старосельского документом.

Ввиду того, что: 1) при выезде моем в командировку в г. Екатеринбург мне на словах полковник Бабушкин сказал, что у полковника Воронина есть кто-то, кто сообщает сведения в революционные организации, что: 2) начальник Кубанской области генерал-лейтенант Михайлов высказал мне недоверие свое в том же смысле к тому же Жандармско-

му управлению, что: 3) мной лично были получены агентурные сведения, что в революционных сферах получено предупреждение через посредство молодого человека, бывающего у Воронина, что в магазинах книг «Работник» и «Кожевникова» будут произведены обыски, о чем и действительно просил полковника Воронина отзывом за № 177 от 12 декабря 1907 г., причем по поводу означенного странного обстоятельства я лично на словах поставил в известность полковника Воронина, что: 4) пропажа бесследно протокола обыска у Старосельского и письма, подтверждая означенную странную обстановку, могут повести к дальнейшим нежелательным осложнениям, и что: 5) в означенном Управлении имел место случай пропажи казенного секретного пакета, — я об изложенном считаю долгом довести до вашего сведения, сообщив одновременно письмом г. заведывающему политическим розыском в империи С. Е. Виссарионову.

Примите, милостивый государь, уверение в совершенном уважении и преданности.

Ф. Засыпкин

სსა (თბ.), ფონ. 3. ს.პ. 120, ფურც. 2. დღიანი.

№ 101

1908 წლის მაისის 2. — ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულ სტაროსელსკაიას წერილიდან მეუღლის ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

Все материалы для работы я тебе выслала через Лялю¹, которая тебе их и привезет... Молю тебя — только не работай, пока не поправишься, а то ты увлечешься работой и будешь утомляться.

Твое письмо с объяснением шифра получила, но он не подходит к прежним зашифрованным письмам... Ты просишь узнать от судебного следователя о себе, о компании, арестованной вместе с тобой. Это очень трудно, и можно ли им верить. Ведь они могут высосать из пальцев улики и хранить их до удобного случая. Скажут ли они, если хотят тебя привлечь?... Теперь у нас есть другой царек, который сможет все повернуть по-своему и пристегнуть твоё дело, куда угодно ему будет. Все же я попытаюсь узнать...

Последнее твоё письмо, безусловно, было раопечатано. Оно пришло с отклоненным открытым боком, но где — не знаю, очевидно, здесь. Это неприятно, будь осторожнее.

ა. ვ. სტაროსელსკაია-ბაკლიცკაიას პირადი არქივიდან.

¹ლილია — ვ. ა. სტაროსელსკის უფროსი ქალიშვილი ელენა ვლადიმერის ასული სტაროსელსკაია (გერვილი).

1906 წლის მაისის 11. — მოსკოვის ობრანის უფროსის პოლკოვნიკ კოტენის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი რსლმპ საზღვარგარეთული ორგანიზაციების მუშაობის შესახებ

Имею честь доложить вашему превосходительству полученные мною из агентурного источника некоторые сведения о деятельности заграничных организаций Российской социал-демократической рабочей партии... Некоторая деятельность еще замечается в «Бюро Парижской социал-демократической группы», каковым в последнее время устроено несколько собраний, из них наиболее характерными являются: 1/12 мая, на котором Ленин в присутствии около 1.000 человек читал реферат «О характере русской революции», затем заседание Бюро Парижской группы; на этом собрании присутствовали 20 человек, в том числе Ленин, Мартов, Алексинский и бывший кутанский губернатор Старосельский...

სსრკ ორცხა. პდ. 00. 1908. სპ. 5. ნაწ. 84. ტ. 2. ფურც. 51.

№ 103

1908 წლის მაისის 30. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის გარტინგის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Париж

...Для характеристики политики графа Воронцова-Дашкова может быть приведена история назначения на пост кутанского губернатора Старосельского, который минувшей весной арестован был в гор. Екатериноударе на сходке членов Российской социал-демократической рабочей партии, но успел бежать.

Старосельский ныне проживает в Париже и занимается подготовлением к изданию записок об условиях, при которых он был назначен на должность губернатора.

По его рассказам, он, до назначения на пост губернатора, в течение 15 лет занимал должность заведывающего Комиссией по исследованию орошения и охране растительности на Кавказе, и, благодаря своей успешной хозяйственной деятельности, был очень популярен среди местного населения. В то же время, будучи издавна по убеждениям социал-демократом-большевиком, Старосельский принимал деятельное участие в работах местного Комитета и хотя стоял вне партии, по это, ввиду его служебного положения, не только не мешало, а способствовало ведению, как им, так и его подчиненными, по убеждениям революционерами, самой интенсивной пропаганды и агитации среди населения, с которым, по условиям службы, приходилось постоянно соприкасаться; местные же власти, по-видимому, ничего об этом не знали.

Весной 1905 г. наместник Кавказа граф Воронцов-Дашков, по-видимому, под влиянием бывшего своего помощника Султана-Крым-Гирея, к которому была хорошо известна популярность в крае Старосельского, предложил последнему составить записку о положении революционного движения на Кавказе, что им и было выполнено, причем в этой записке он вполне откровенно изложил свои крайние взгляды. Ознакомившись с этой запиской, граф Воронцов-Дашков настоятельно стал предлагать Старосельскому занять место кутанского губернатора, но последний от этого отказывался, ссылаясь на то, что хотя он мог бы, несомненно, избавить край от излишних кровопролитий, но только при условии работать в соответствии с общественным мнением, т. е. рука об руку с социал-демократическими организациями, существующими в крае. Наконец, после долгих переговоров с местным социал-демократическим Комитетом, Старосельский согласился на предложенное ему наместником назначение, но при гарантии некоторых условий, которые были изложены им в особой записке. Содержание записки было таково, что по ознакомлении с нею социал-демократический Комитет заявил Старосельскому, что он скорее попадет в тюрьму, чем в губернаторы, так как записка эта заключала в себе все требования социал-демократической программы.

Однако назначение состоялось. Губернаторство Старосельского все время шло во взаимной работе с Комитетом; последний за это время улучшил свои связи, расширил организацию, завел целый арсенал бомб и взрывчатых веществ, ввел баррикадную технику, дающую возможность городу в течение 10 минут покрываться баррикадами, и проч.

В день вступления в должность Старосельский, по его словам, особым приказом снял военное положение; в то же время он начал кампанию за удаление казаков, но в этом натолкнулся на препятствия со стороны казачьего командира; полиция была фактически упразднена, а полицмейстер состоял при губернаторе просто чиновником для поручений.

Поддерживая сношения с местным Комитетом, Старосельский умел скрывать от окружающих свои революционные убеждения, но иногда это совершенно ясно проявлялось: однажды, после спокойного дня, с выстрелами на улицах, когда выяснилось, что баррикады были выстроены по недоразумению, главный военный техник Комитета в присутствии всех губернских властей прямо спросил Старосельского: «Прикажете разобрать баррикады?»...

სსრკ ცსსა, ფობ. 102, აღწ. 1908, სპ. 5, ფურც. 24—25. პარი.

№ 104

1908 წლის მაისის 30. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის გარტიგის. მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Париж

Вследствие предписания от 18 сего мая за № 131634 имею честь доложить вашему превосходительству, что б. кутанский губернатор.

Старосельский ныне проживает под фамилией Старова в Париже, 25 Blvd Port Royal, и занимается теперь подготовлением к изданию записок об условиях, при которых он был назначен на должность губернатора.

Старосельский принимает здесь активное участие во всевозможных собраниях социал-демократической партии фракции большевиков, председательствует на сходках, и имеются указания, что большевистский центр намерен его кооптировать, так как благодаря бывшему своему административному положению он сможет оказать революционерам весьма ценные услуги.

...Старосельский весьма слабого здоровья, крайне нуждается в деньгах, получал таковые от большевистского центра.

სს.რ. ორსა, პდ. 00. 1908. ნაწ. 84, ტ. 2, ფურც. 59. 61.

№ 105

1908 წლის ივნისის 9. — ყუბანის ოლქის უანდარმათა სამმართველოს უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Временный генерал-губернатор Кубанской области обратился по телеграфу с запросом, не встречается ли препятствий к аресту Старосельского, как председателя незаконной сходки в порядке действующих в области обязательных постановлений. Уведомить генерал-лейтенанта Михайлова о неимении к сему препятствий, об изложенном сообщая вашему высокопревосходительству.

სს.რ. ცსსამ. ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 5, ფურც. 23. დედანი.

№ 106

1908 წლის ივნისის 16. — პოლიციის დეპარტამენტის მოხსენება დ. კ. გერ-შელმანისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მფარველობისათვის ყუბანის ოლქის უანდარმათა სამმართველოს უფროსის პოლკოვნიკ ვორონინის თანამდებობრივად დაქვეითების შესახებ

Секретно

Милостивый государь, Дмитрий Константинович. В письмах от 16 февраля за № 125131 и 1 марта сего года за № 6525 было сообщено командирю Отдельного корпуса жандармов генерал-майору барону Ф. Ф. Таубе о неудовлетворительной деятельности полковника Воронина в качестве начальника Кубанского областного жандармского управления, причем был возбужден вопрос о несоответствии названного штаб-офицера занимаемой им должности.

Независимо от этого, при ликвидации 7 февраля текущего года в гор. Екатеринодаре Центрального бюро профессиональных союзов в чи-

сле присутствовавших находился бывший кутаисский губернатор Старосельский, который, однако, полковником Ворониным арестован не был и затем, несмотря на указания, данные Департаментом полиции, не подвергался личному задержанию и, благодаря этому, успел скрыться. В настоящее время, по полученным в Департаменте полиции сведениям, отобранное при обыске у Старосельского письмо из Армавира, уличающее его, и протокол обыска, произведенного у него, которые были препровождены начальнику Кубанского областного жандармского управления заведывающим Екатеринодарским охранным пунктом, оказались утерянными, хотя запрошенный по этому поводу полковник Воронин сообщил, что означенное письмо имеется при деле, вопрос же о наличии протокола, равно как и о причинах неприобщения письма в качестве вещ[ественных] док[азательств], оставлен не выясненным. Вместе с тем Департаменту полиции стало известным, что какое-то лицо своевременно предупреждает революционные организации о предполагаемых распрях Областного управления и что начальник Кубанской области генерал-лейтенант Михайлов высказал заведывающему Екатеринодарским охранным пунктом свое в этом отношении недоверие к Кубанскому областному управлению; кроме того, заведывающий упомянутым Охранным пунктом получил агентурные сведения о получении в революционных сферах сообщения через посредство какого-то молодого человека, бывающего у полковника Воронина, что в книжных магазинах «Работник» и Кожевникова будут произведены обыски, о чем Охранное отделение действительно просило полковника Воронина отзвон от 12 декабря 1907 г. за № 177.

Кроме того, при наблюдении за производством дознаний, возникающих при Кубанском областном жандармском управлении, усматривается, с одной стороны, медленность в направлении таковых, а с другой — целый ряд неправильностей с формальной точки зрения, как-то: непредставление уведомлений по установленным формам и совершенно недопустимый порядок зачисления арестуемых содержанием под стражей за начальником Управления, тогда как переписка о тех же лицах одновременно направлялась прокурору Екатеринодарского окружного суда (по делу анархистов-коммунистов в сел. Армавир).

Сообщая о приведенных подобных действиях полковника Воронина, вновь доказывающих несоответствие его занимаемой им должности, на распоряжение вашего превосходительства, прошу принять вас уверение в совершенном моем почтении и глубокой преданности.

Подписал Виссарионов

სსრკ ცსაშ, ფონ. 102. აღწ. 1908. საქ. 1183, ფურც. 61 — 62. პირი.

№ 107

1908 წლის ივნისის 24. — ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

Отобранное по обыску у Старосельского письмо, прежде возбужденная переписка по охране, отправлено на распоряжение прокурора Ека-

теринодарского Окружного суда согласно 1035¹⁰ ст. Уст. угол. суд. В таком направлении дела мною руководили те соображения, что возбудить против Старосельского формальное дознание и затем поставить таковое на суде, не являлось возможным, потому что письмо то по содержанию своему хотя и давало материал для дознания, но, будучи отобрано на квартире Старосельского без конверта и адреса и написанное без обращения к какому-либо определенному лицу, а озаглавленное только возгласом «товарищ», не могло служить уликой ни против Старосельского, ни против кого-либо другого.

Вопрос о том, был ли составлен протокол приставом, производившим обыск у Старосельского, еще не выяснен, так как пристав тот оставил службу в Екатеринодаре и где находится в настоящее время неизвестно.

Полковник Воронин

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურტ. 66. დედანი.

№ 108

1908 წლის ივლისის 15. — გაზ. „პროლეტარში“ გამოქვეყნებული კორესპონდენცია საფრანგეთის პრეზიდენტის რუსეთში გამგზავრების საწინააღმდეგო მოძრაობის შესახებ¹

Наши французские товарищи энергично агитируют против поездки президента в Россию, против ответного визита царя и нового русского займа. Но в отличие от Англии, где аналогичный протест социалистов был поддержан частью либеральной прессы и некоторыми либеральными депутатами, здесь вся буржуазия и ее пресса, а также буржуазные депутаты почитают честью угодить «кровавому» царю.

Направленная против поездки Фалльера в Россию речь депутата-социалиста Вальяна в заседании парламента 1 июля чуть не вызвала устранение его из заседания. Испрашиваемый кредит на поездку был утирован всеми голосами против 70. Социалистическая парламентская неудача социалистов послужила прекрасным поводом для агитации в широких массах, и вчера, 4 июля, федерация Сены (областной комитет департамента Сены партии социал-демократов) созвала первый митинг в Париже в большом манеже S-t Paul. Все рабочие собрания, ранее назначенные на этот срок, были отменены.

Против ожидания манеж заполнялся медленно: собралось лишь несколько сот человек.

Собранием принята единогласно следующая резолюция:

Граждане, собравшиеся в субботу 4 июля 1908 г. в манеже S-t Paul, выслушав речи граждан Рубановича — редактора «Русской трибуны», Аллара — депутата департамента Вар, Вальяна, Семба, Дюбоа — депутата департамента Сены, Жискьера — депутата департамента Норд и

¹ კორესპონდენცია ხელმოწერელია. ამავე დროს დაბეჭდილებით შეიძლება ითქვას, რომ ეს ვ. ა. სტაროსელსკის ის სტატია, რომლის შესახებაც ი. თ. დუმბროვისკის (ი. დროვის) ევრილშია ლაპარაკი მ. სტაროვის (ვ. ა. სტაროსელსკისადმი). იხ. საბ. № 110.

Лапорта—представителя биржи труда, выражая благодарность Федерации Сены за ее инициативу, констатируют самоунижения буржуазного парламента перед русским деспотом, оспаривающим печальную славу «красного» султана Абдула Гамида.

Считая ниже достоинства республики посылать своего представителя с визитом к тому, кто терзает свой народ и неразлучен со страхом со времени совершенного им преступления 9/22 января 1905 г, они посылают свой привет и выражения сочувствия и восхищения заключенным в Млссельбурге, героическим женщинам и всем неустрашимым работникам революции и просят верить, что они не стерпят позора быть запятнанными присутствием в Париже царя, убийцы своего народа и грабителя Франции.

Да здравствует рабочий интернационал!

გან. „Пролетарий“, 15 ივლისი, 1908 წ.

№ 109

1908 წლის ივლისის 8. — ა. მ. გორკის წერილი ი. პ. ლადეჟნიკოვისადმი
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Дорогой Ив[ан] Павлович!

Пошлите «Шпиона» в Аляссию Ек[атерине] Павловне.

В Париже голодает Старосельский, сегодня послал ему 300 фр[анков]. Он, говорят, пишет свои записки о кавказской революции. Его адрес — через дядю Мишу¹. Вы, думаю, могли бы помочь ему советом по изданию его работы, если не можете сами издать ее. Как решили с деньгами Бот[киной]?

Всего доброго, тороплюсь.

Сегодня уезжает Н[иколай] Н[иколаевич]. У Лунач[арского] умер ребенок, очень подавлены они, да и мне жалко крестинка до смерти.

Архив А. М. Горького, ტომი VII, გვ. 183, მ., 1959 წ.

№ 110

1908 წლის ივლისის 8. — ი. დოროვის წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

Товарищу М. Старову².

Дорогой товарищ!

Редакция³ очень просит Вас планы относительно статей организационн...⁴ о фр[анцузском] раб[очем] движ[ении] и очерков грузинского постановления обязательно осуществить. За своевр[еменную] уплату гонорара

¹ Дядя Миша — მ. ა. შიხაილოვი.

² მ. სტაროვი ვ. ა. სტაროსელსკის ფსევდონიმი.

³ მხედველობაშია ბოლშევიკური გაზეთის „Пролетарий“-ის რედაქცია. სადაც ამ დროს მუშაობდა წერილის ავტორი.

⁴ ასეა ტექსტში.

по состоянию денежных дел поручиться можем. Сейчас посылаем 100-фр[анков] через Лядова, как и это письмо.

Пришлите Ваш адрес для денег и писем (улицу и дом знаем, фамилию — нет).

Заметка о митинге пойдет в сокращенном виде — Рубан¹ слишком рекламировать не [с] руки, урежем его разглагольствования. Французы пушай разговаривают полностью.

Искренн[ий] тов[арищеский] привет!

И. Доров²

8 июля (1908) г.

Всей публике привет.

ა. ვ. სტაროსელსკია-ბაკიციკაის პირადი არქივიდან.

№ 111

1908 წლის ივლისის 30. — უუბანის ოქტის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის გენერალ-მაიორ ვორონინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი

ვ. ა. სტაროსელსკის საქმის გამო ლიტერის წარუდგენლობის მიზეზების შესახებ

Секретно

Доношу, что суть дела о Старосельском заключается в следующем: Названный Старосельский принял участие в незаконном сборище.. которое происходило 7 февраля сего года. После этого в квартирах участников этого сборища, в том числе и у Старосельского, были произведены обыски, причем у Старосельского было обнаружено между прочим письмо, заключающее в себе некоторые указания на то, что на происходившем собрании обсуждались вопросы революционного свойства, но письмо это было без конверта и кому именно было адресовано — фактически доказать нельзя было. Ввиду этих данных было решено приступить к производству переписки по охране, но вследствие того, что Старосельский тогда же скрылся из гор. Екатеринодара, фактически переписка не была возбуждена, так как весь процесс переписки должен был заключаться в опросе по обстоятельствам дела самого Старосельского, других же свидетелей по этому делу нет, а вся переписка о Старосельском была направлена прокурору Екатеринодарского окружного суда, на основании 1.035-¹⁰ ст. Уст. угол. судопр., каковым и настоящее время и прекращена. На этом основании мною и не были

1 მხედველობაში უნდა იყოს რუბანოვიჩი. სოციალისტ-რევოლუციონერთა ერთერთი ლიდერი.

2 ა. დაროვიჩისებ თედორეს ძე დუბროვინსკი, ბოლშევიკური პარტიის თვალსაჩინო მოღვაწე. პარტიის II ყრილობის შემდეგ კომპტაციის წესით იქნა შეყვანილი ცენტრალური კომიტეტის შემადგენლობაში. 1905 წელს აქტიურ მონაწილეობას იღებდა მოსკოვის შეიარაღებულ აჯანყების მოწილობაში. იყო გაზ. „პროლეტარის“ რედაქციის წევრი. დაიღუპა კატორაში 1913 წელს.

представлены соответствующие литеры необходимой отчетности. При этом присовокупляю, что протокол обыска, произведенного у Старосельского. в настоящее время обнаружен.

Генерал-майор Воронин

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 68. დღიანი.

№ 112

1908 წლის აგვისტოს 22. — ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის გენერალ-მაიორ ვორონინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ბრალდების გამო საქმის აღძვრაზე მისი განკარგულების შესახებ

Секретно

Допишу, что мною вместе с сим предписано помощнику моему по гор. Екатеринодару ротмистру Тарасову возбудить дознание в порядке 1035 ст. Уст. угол. суд. по делу обвинения бывшего кутанского губернатора Старосельского по 126 ст. Угол. улож.

Генерал-майор Воронин

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 76. დღიანი.

№ 113

1908 წლის სექტემბრის 21 — დეკემბრის 8. — ამონაწერი რსდმპ პარტიის ზელშეწყობის ჯგუფის კომიტეტის სხდომების ოქმებიდან პროპაგანდისტული კომისიისა და მუშათა კლუბის პროპაგანდისტული ჯგუფის შემადგენლობის შესახებ

21/XI. I собрание ком[итет]а состоялось в 8 ч. веч. у Васил[ьева].
6. Намечены комиссии.

2) пропагандистская: Александр, Старов, Андрей, Николь-ий, Старов¹.

II собрание комитета состоялось 3/XII у Васильева...

4) о рабочем клубе.

В пропагандистской группе Раб[очего] кл[уба] намечены [в] бюро раб[очего] клуба след[ующие] кандидаты: Дан, Адашев, Сверчков, Малкин, Романов, Старов, Богомолец, Мартов, Львов, Маслов, Ленин, Марат, Ольгин, Акимова.

ჟურნ. „Новый мир“, 1966, № 2, გვ. 233.

¹ სტაროვის გვარი ოქმში ორჯერ არის შეტანილი.

1908 წლის სექტემბრის 29. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ პარიზში წაკითხული რეფერატების შესახებ

Имею честь доложить вашему превосходительству, что в Париже за последнее время известным Старосельским, б. кутаисским губернатором, были прочитаны три реферата: первые два из них были преимущественно посвящены истории развития Грузии, а в последнем Старосельский исключительно говорил о «республике, президентом коей он является в течение 7 месяцев». Доклад этот содержал все подробности о «назначении и правлении» Старосельского, о которых, по данным агентуры, мною уже было доложено 30 мая (12 июня) сего года за № 200.

Заведывающий заграничной агентурой (подпись)

სსრკ ცსსამ, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 5. ფურც. 167. დედანი.

№ 115

1908 წლის ოქტომბრის 14. — ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს უფროსის განკარგულება თავისი თანაშემწისადმი შავი ზღვის გუბერნიის სტაროსელსკის დაპატიმრების შესახებ

Предлагаю вашему высокоблагородию принять меры к арестованию бывшего кутаисского губернатора, — отставного коллежского советника Владимира Александровича Старосельского и доставлении его в Екатеринбург.

По сведениям Старосельский скрывается в Анапе или же в окрестностях Анапы.

Полковник (подпись)

კრანსოდარის მხარის სახელმწიფო არქივი, ფონ. 586 ს. აღწ. 1, საქ. 259, ფურც. 477. დედანი.

№ 116

1908 წლის ოქტომბრის 7. — თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოს მიმართვა ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის აღვილსამყოფელის დადგენის შესახებ

Секретно

Прошу сообщить мне, установлен ли на жительстве в гор. Анапе бывший кутаисский губернатор Старосельский, о пребывании которого сообщено вам заведывающим Владикавказским охранным пунктом от 30 сентября сего года за № 732.

Полковник Еремин

კა (თბ.), ფონ. 3, საქ. 31, ფურც. 41. შევბუღ.

1908 წლის ოქტომბრის 14. — უზბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს მმართველთა თბილისის გუბერნიის უანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ადგილსამყოფელის დასადგენად მიღებული ზომების შესახებ

Секретно

Сообщаю, что о розыске бывшего кутаисского губернатора Старосельского, согласно сообщению заведывающего Владикавказским охранным пунктом за № 732, мною дано предписание помощнику моему в Черноморской губернии ротмистру Вечеслову ввиду нахождения Старосельского в окрестностях Новороссийска.

Подполковник (подпись)

ცა (თბ.), ფონ. 3, სპ. 31, ფურც. 45. დედანი.

№ 118

1908 წლის ოქტომბრის 20. — საგაზეთო ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ კავკასიის ამბებზე პარიზში წაკითხული ლექციების დიდი წარმატების შესახებ

Из Парижа сообщают о сенсации, которую производит Старосельский своими лекциями о событиях последних лет на Кавказе.

ცსა (თბ.), ფონ. 13, აღწ. 17, სპ. 5. ფურც. 61, ამონაქერი გაზეთ „კასპიიდან“. № 173. 26 ოქტომბერი, 1908 წ.

№ 119

1908 წლის ნოემბრის 8. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის გარტინგის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი პარიზიდან რსდმპ საზღვარგარეთული ორგანიზაციების მუშაობის ზოგიერთი საკითხების შესახებ

Ввиду того, что информационные Бюллетени, выходящие в Берлине на немецком языке, находятся в руках меньшевиков, Центральный Комитет решил начать издавать возможно скорее подобные бюллетени сначала на французском языке, дабы создать противовес социал-революционной «Tribune Russe», а затем расширить издание на франко-английском языках. Имеется в виду через полгода, приобретши известность в партийных заграничных кругах, французских, английских и немецких, начать издавать бюллетени Центрального Комитета на немецком языке, ибо на этом языке они лучше всего оплачиваются. Пока это дело поручено организовать доктору Семашко и Старосельскому.

სსრკ ორცხა, პდ, 00, 1908, სპ. 5, ნაწ. 84, ტ. 2. ფურც. 225.

1908 წლის [ნოემბრის 8]. — ვ. ტარატუტას წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი
სამედიკატორო სასამართლოში მონაწილეობის შესახებ

Уваж[аемый] товарищ! Мы просим Вас взять на себя представи-
тельство от нас на трет[ейском] суде, о к[отор]ом Вы узнаете из при-
ложенного здесь письма Л. Мартова.¹ Из этого же письма Вы узнаете,
куда обратиться. Письмо Мартова пришлите, пожалуйста, обратно. О
суде Вы, конечно, не преминете прислать отчет в ЗБЦК².

Мы уверены, что Вы не откажетесь исполнить нашу просьбу, т[а]к
к[а]к наш револю[ционный] долг откликнуться на просьбу суда. А
других кандидатов у нас нет сейчас в Париже.

С тов[арищеским] прив[етом]!

Виктор Сергеев³
(Секретарь ЗБЦК).

ვ. სტაროსელსკია-ბაკიციკიას პირადი არქივდან.

№ 121

1908 წლის ნოემბრის 19. — ვ. კ. ტარატუტას წერილიდან ი. ტიშკასადმი¹
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

В Париже собрался тре[тейский] суд под председательством Мар-
това по делу Новодворского² и Бурцева и просил прислать представите-
ля партии для присутствия на суде. Послал на суд бывш[его] губерна-
тора Кутаис[ской] губ. тов. Старосельского.

ჟურნ. „Новый мир“, 1966, № 2, გვ. 233.

№ 122

1909 წლის იანვრის 13. — პოლიციის დეპარტამენტის განსაკუთრებული გან-
ყოფილების მიერ შედგენილ სიიდან საზღვარგარეთ მცხოვრები რსდმპ გა-
მოჩენილი მოღვაწეებისა⁶

По имеющимся в департаменте полиции сведениям, в настоящее
время за границей проживают следующие выдающиеся деятели Рос-
сийской социал-демократической рабочей партии:

1 ამ წერილში ლაპარაკია, რომ სასამართლო შეიქმნა ნ. ა. სტაროდვორსკისა და ვ. ა. ბურ-
ცევის საქმის განსახილველად ამ უკანასკნელის მიერ პირველის სახელისგამტები დოკუმენტე-
ბა გამოქვეყნების გამო.

2 რსდმპ ცენტრალური კომიტეტის საზღვარგარეთული ბიურო.

3 ვიქტორ სერგეევი ფსევდონიმი ვ. კ. ტარატუტასი. ვიქტორ კონსტანტინეს ძე ტარ-
ატუტა (1881—1926) — რსდმპ წევრი 1898 წლიდან, პარტიის IV და V ყრილობების დელეგატი.
ამ წერილს დაწერის დროს ტარატუტა იყო საზღვარგარეთული ბოლშევიკური ცენტრის
წევრი.

4 იან ტიშკა — პოლონეთისა და გერმანიის მუშათა მოძრაობის ცნობილი მოღვაწე. მე-5.
ყრილობაზე (ლონდონი) არჩეული იყო ცენტრალური კომიტეტის წევრად. მოკლულ იქნა ბერ-
ლინის ციხეში 1919 წელს.

5 უნდა იყოს სტაროდვორსკი.

6 სიაში სულ 84 კაცია ნაჩვენებია.

1. Ленин (Ульянов) Владимир Ильич
2. Ульянова Надежда Константиновна
- “ «Рядовой», «Максимов» (Богданов)

47. Старосельский, б. кутаисский губернатор...

სსრკ ორცა, პე, 00, 1908, სპ. 5. ნაწ. 84, ტ. 2, ფურტ. 304.

№ 123

1909 წლის თებერვლის 5. — დეპუტატ ლადომირსკის სიტუვიდან სახელმწიფო სათათბიროს სხდომაზე ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Одним из первых назначений Воронцова-Дашкова было назначение на пост кутаисского губернатора Старосельского. Чл. Г. Д. Марков очень подробно коснулся высокополезной деятельности этого представителя высшей власти в г. Кутаиси, так что я только добавлю несколько слов. Старосельский стоял во главе сакарского питомника американских лоз (Смех справа); вверенное ему казенное учреждение он превратил в очаг революционной пропаганды. Революционная деятельность личного состава питомника, задолго еще до этого освободительного движения, была настолько сильна и опасна, что, при проезде в конце 90-х годов государыни императрицы Марии Федоровны через Кутаисскую губ., представитель м-ва земледелия Медведев предупреждал кавказскую администрацию о необходимости иметь неусыпное наблюдение как за самим Старосельским, так и за личным составом питомника, так как он поручиться ни за что не может. Во время революционного движения личный состав этот принял в нем деятельное участие. Там даже заготавливались бомбы, и был случай нечаянного взрыва бомбы, от которого пострадали двое служащих. И вот один из них, химик Простосердов, ярый революционер, принужден был бежать при Алиханове, но в Петербурге покровители его и друзья в департаменте земледелия нашли возможным отправить его на казенный счет за границу, тем спасая его от тюрьмы, а может быть и виселицы. Интересно отметить, что, несмотря на то, что Простосердов принимал деятельное участие в революционном движении и даже до него находился под надзором полиции, гр. Воронцов-Дашков, по возвращении Простосердова из заграничного путешествия, нашел возможным назначить его на старое место, которое, по-видимому, для него и сохранялось вакантным в течение двух лет. Как вам было уже сказано, Старосельский был назначен губернатором, потом предан суду, но, как это ни странно, дело почему то было прекращено в министерстве внутр. дел, по-видимому, за отсутствием состава преступления. Из опубликованной выдержки всеподданнейшего отчета наместника за 1906 г. усматривается, что ревизия, по делу Старосельского обнаружила у него отсутствие служебного такта.

სახელმწიფო სათათბიროს სტენოგრაფიული ანგარიში «Кавказский запрос в Государственной думе», Тифлис, 1909 г., გვ. 274—275.

1909 წლის თებერვლის 9. — დეპუტატ მარკოვ 2-ს სიტუვიდან სახელმწიფო სათათბიროს სხდომაზე ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Это политика предательства, она особенно ярко характеризуется позмутительной историей с агрономом Старосельским, назначенным в эту самую эпоху кутаисским губернатором. Многие из вас читали журнал, к счастью ныне изъятый из обращения, «Былое»... сотрудником этого журнала «Былое» был агроном Старосельский, который там и печатал свои воспоминания о своих действиях на Кавказе в роли губернатора. Советую прочесть: весьма любопытно. В ноябрьской книжке этого журнала Старосельский прямо говорит, что он сам изумился, когда его назначили, ибо сам считал это невероятным. Это изумление было основательно с его стороны, ибо, до назначения губернатором, агроном Старосельский был 4 раза подвергнут полицейскому обыску. Человек, которого 4 раза кавказская власть обыскивала по подозрению в политической неблагонадежности, был назначен в момент развала государственной власти, в момент мятежа, в момент массовых убийств — губернатором...

Но кто же такой Старосельский? Он — бывший агроном главного управления землеустройства и земледелия на Кавказе, был назначен кутаисским губернатором 9 июля 1905 г. и во время губернаторства оказался революционером, как вы все это хорошо знаете; говорил с толпами на митингах, сам носил красные флаги. Раз ему привели в плен роту русских солдат, которую он, впрочем, имел смелость выпустить. Он ездил в Тифлис на железнодорожном поезде, который был для него специально заказан революционерами, требовать отмены военного положения. Деятельность его была прервана, как известно, доблестным генералом Алихановым, который за это и был в свое время убит...

სახელმწიფო სათათბიროს სტენოგრაფიული ანგარიში «Кавказский запрос в Государственной думе», Тифлис, 1909 г., გვ. 223—229.

№ 125

1909 წლის თებერვლის 14. — ეკატერინოდარის საოლქო სასამართლოს პროკურორის წერილი უზბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

Рассмотрев формальное дознание по обвинению Владимира Старосельского в преступном деянии, предусмотренном 1 ч. 126 ст. Угол. улож., я не могу согласиться с предложенным ротмистром Тарасовым направлением настоящего дела в порядке 1035²⁶ ст. Уст. угол. суд.

Из имеющейся при деле копии отношения временно и. д. начальника Кубанского областного жандармского управления Департаменту

полиции от 30 июля 1908 года за № 4092 усматривается (л. д. 9), что нынешнезванный Старосельский принимал участие в незаконном собрании, происшедшем 7 февраля 1908 года в г. Екатеринодаре. Обстоятельство это осталось на формальном дознании не расследованным и о самом собрании, о целях его и составе имеются лишь совершенно недостаточные сведения, изложенные в копии протокола на листе 5-том дела.

Между тем из содержания этого последнего протокола можно заключить, что собрание 7 февраля 1908 года состоялось для обсуждения некоторых вопросов о нуждах профессиональных обществ, а из протокола обыска в квартире Старосельского видно, что у него того же 7 февраля при обыске было обнаружено письмо, в коем неизвестный его отправитель указывал на необходимость освещения многих вопросов профессионального движения в интересах социал-демократической партии. Таким образом, установление того обстоятельства, что Старосельский присутствовал на вышеуказанном собрании и что на таковом обсуждались указанные в найденном у него, Старосельского, и неизвестно кому адресованном письме нужды профессиональных союзов, служило бы обстоятельством, изобличающим Старосельского в принадлежности к Кубанской социал-демократической организации и действий его в видах достижения намеченных этою организацией целей.

Ввиду изложенного, возвращая настоящее дело, прошу ваше высокоблагородие дополнить формальное дознание нижеследующим:

1. Допросом подлежащих свидетелей выяснить, присутствовал ли и председательствовал ли Старосельский на собрании 7 февраля 1908 года в гор. Екатеринодаре в квартире профессионального общества.

2. Установить, была ли выяснена цель этого собрания, личности участников такового и были ли последние задержаны.

3. Вывесть и приобщить к делу в качестве вещественных доказательств все документы и записки, найденные в собрании (копия протокола, лист дела 5).

4. Допросом лиц, слышавших от ныне умершего пристава Зафиропуло об обстоятельствах, сопровождавших производство обыска в Старосельского, выяснить, где именно было обнаружено в его квартире вышеуказанное письмо (л. д. 10).

5. Принять возможные меры к выяснению личности отправителя этого письма, лиц, в нем упомянутых (секретарей комитета и Старлычанова), а равно и обследовать вопрос о существовании в Кубанской области комитетов социал-демократической рабочей партии, в указанном выше письме упоминаемых.

6. Самым точным образом установить путем надлежащих сношений как о времени приезда Старосельского в пределы Кубанской области, так равно и о продолжительности этого пребывания, о занятиях его, сношениях и времени отъезда из области.

В случае, если дополнительным формальным дознанием будут добыты достаточные данные к изобличению Старосельского в принадлежности к организации социал-демократической партии, действовавшей в пределах Кубанской области, привлечь названного Владимира Старосельского в качестве обвиняемого в преступлении, предусмотренном 102 ст. Угол. улож.

საქსამო, ფონ. 102, აღწ. 1908, საქ. 1183, ფურც. 78. პირი.

1909 წლის მარტის 2. — ყუბანის ოლქის ქანდარმათა სამმართველოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ქანდარმათა სამმართველოს უფროსისადმი
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Совершенно секретно

В письме, обнаруженном в феврале месяце 1908 г. в квартире бывшего кутаисского губернатора Владимира Старосельского, между прочим говорится, что в гор. Ейске пущен слух, будто бы он, Старосельский, не ездил на Всероссийскую конференцию осенью прошлого года, надо полагать, 1907 г. По общему содержанию письма видно, что разговор идет о конференции РСДРП, состоявшейся в 1907¹ г. Время и место ее могут служить основанием для выяснения, где в этот период проживал Старосельский, что в свою очередь даст возможность установить, был ли Старосельский на конференции.

Сообщая о вышеизложенном, прошу сообщить имеющиеся у вас сведения о вышеозначенной конференции для приобщения таковых к дознанию.

Подполковник (подпись)

ესა (თბ.), ფონ. 3. საქ. 48, ფურც. 30. დედანი.

№ 127

1909 წლის მარტის 11. — ყუბანის ოლქის ქანდარმათა სამმართველოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ქანდარმათა სამმართველოს უფროსისადმი
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

Прошу распоряжения вашего высокоблагородия сообщить мне, для приобщения к возбужденному при вверенном мне Управлении дознанию о бывшем кутаисском губернаторе Старосельском и разработки, — имеющиеся сведения о деятельности в 1908 г. в сел. Армавире организации социал-демократической рабочей партии и лицах, состоявших в названной организации.

Подполковник (подпись)

ესა (თბ.), ფონ. 3. საქ. 48, ფურც. 31. დედანი.

¹ მხედველობაში უნდა იქონიოს რსდმპ IV (სრულიად რუსეთის III) კონფერენცია, რომელსაც ესწრებოდა ვ. ა. სტაროსელსკი, როგორც დელეგატი რსდმპ ჩრდილოეთ კავკასიის ორგანიზაციიდან.

1909 წლის მარტის 14. — ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

По производству дознания о бывшем кутанском губернаторе Владимире Старосельском является надобность приобщить к дознанию сведения о времени приезда его, Старосельского, в пределы Кубанской области, о продолжительности пребывания, занятиях, сношениях и времени выездов из области с указанием куда именно.

Ввиду того, что указанных сведений у меня в полной мере не имеется, прошу сообщить таковые, имеющиеся у вас.

Подполковник (подпись)

ცსა (თბ.), ფონ. 3, საქ. 48, ფურც. 33. დღიანი.

№ 129

1909 წლის აპრილის 10. — თბილისის გუბერნიის ჟანდარმთა სამმართველოს პასუხი ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოსადმი ცნობებით
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Секретно

Запиской от 24 ноября 1907 г. за № 93 заведывавший Екатеринодарским охранным пунктом доносил, что, по имеющимся у него агентурным сведениям, на праздниках рождества Христова в Париже предполагается съезд делегатов социал-демократических организаций, на который в качестве делегата от Северного Кавказского союза избран б. губернатор Старосельский; по имеющимся сведениям, в декабре 1907 г. и в течение 1908 г. в Париже соц.-дем. съездов не было. Что же касается времени прибытия Старосельского в Екатеринодар, то из дел Особого отдела Канцелярии наместника его императорского величества на Кавказе не представляется возможным установить первоначальный его приезд в Екатеринодар; имеются указания, что 10 сентября 1907 г. он прибыл в сел. Аргвети Шорапанского уезда Кутанской губернии, откуда 12 того же сентября выбыл в Екатеринодар, 24 января 1908 г. выезжал из Екатеринодара, куда — не известно, когда возвратился — тоже нет сведений, а 7 февраля того же года был задержан на собрании Центрального бюро профессиональных союзов Екатеринодара.

О сношениях Старосельского в бытность его в Екатеринодаре должны быть указания в делах Екатеринодарского охранного пункта, коим за Старосельским велось наружное наблюдение (кличка наблюдения «Старик»).

Ротмистр Эргардт

ცსა (თბ.), ფონ. 3, საქ. 48, ფურც. 36-37. შევსული.

1909 წლის ივნისის 16. — პოლიციის დეპარტამენტის განსაკუთრებული განყოფილების მიერ შედგენილი რსდმპ-ს საქმიანობის მიმოხილვის დანართი-ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Старосельский, Владимир Александрович, бывший кутанский губернатор (клички: «Доров»¹ и «Максимов»).

Старосельский до назначения на пост губернатора в течение 15 лет занимал должность «заведующего комиссией по исследованию орошения и охране растительности на Кавказе» и был очень популярен среди местного населения. В то же время, будучи издавна по убеждению социал-демократом-большевиком, Старосельский принимал деятельное участие в работах местного комитета и хотя стоял вне партии, по это, ввиду его служебного положения, не только не мешало, а способствовало ведению им самой интенсивной пропаганды и агитации среди населения, с коим, по условиям службы, приходилось постоянно соприкасаться.

Губернаторство Старосельского все время шло во взаимной работе с комитетом: последний за это время улучшил свои связи, расширил организацию, завел целый арсенал бомб и взрывчатых веществ и ввел баррикадную технику.

В 1907 году Старосельский состоял председателем Кубанского областного комитета социал-демократической рабочей партии.

В 1908 году Старосельский состоял председателем Северо-Кавказского союза Российской социал-демократической рабочей партии и был временно задержан 7 февраля 1908 года в гор. Екатеринодаре, в помещении общества портных, на собрании центрального бюро профессиональных союзов. При аресте этого собрания была обнаружена конспиративная переписка и медная печать центрального бюро екатеринодарских профессиональных союзов. При осмотре отобранных писем оказалось, что среди членов социал-демократической партии, проживавших в разных городах Кавказа, существовало предположение созвать Кавказскую областную конференцию для разрешения различных вопросов, один из которых был озаглавлен «террор и профессиональные союзы». В ночь на 8 февраля 1908 года был произведен ряд обысков, причем в квартире Старосельского было обнаружено письмо конспиративного характера за подписью «товарища Бориса». В письме этом, помеченном «30 января, сел. Армавир», автор обращается с просьбой к адресату исполнить несколько поручений, касающихся партийной жизни, содействовать созданию социал-демократического органа печати в Кубанской области, расследовать случай относительно денег и вещей, присланных для политических заключенных в Кубанскую тюрьму, поручить секретарю выслать в Армавир шифр партии, а равно известить, ездил ли адресат на всероссийскую конференцию социал-демократической организации.

¹ «დოროვი» იყო არა სტაროსელსკის, არამედ დუბროვინსკის მეტსახელი.

На основании высочайшего повеления 9-го февраля 1908 года было сделано распоряжение об аресте Старосельского, но последний успел скрыться за границу; тем не менее о Старосельском возбуждено дознание в порядке 1035 ст. Уст. уг. суд. по обвинению названного лица по 126 ст. Уг. улож.

Ныне Старосельский проживает в Париже, принимает активное участие во всевозможных собраниях социал-демократической партии фракции большевиков, председательствует на сходках и кроме того осенью 1908 года Старосельским были прочитаны в Париже три реферата: первые два были преимущественно посвящены истории развития Грузии, а в последнем Старосельский исключительно говорит о «республике», президентом коей он является в течение 7 месяцев», причем доклад этот содержит все подробности о «назначении и правлении» Старосельского.

Приметы неизвестны.

სა (თბ). ფონ. 94 ს, საქ. 652. ფურც. 100. პარი.

№ 131

1909 წლის ივლისის 31. — მ. ნ. პოკროვსკის¹ წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის ამსახველი ლიტერატურის ბიბლიოგრაფიის შესახებ

Уважаемый товарищ! Ваше желание — получить от меня библиографию русского революционного движения — я могу, к большому моему огорчению, удовлетворить лишь весьма приблизительно...² Мне пришлось ограничиться теми указаниями, какие я мог найти в справочных изданиях, — именно в дополнительных томах «Большой энциклопедии» Южакова и Брокгаузовского словаря. Думаю, что и те и другие имеются у Вас под руками, но на всякий случай прилагаю свои выписки. Предполагаю также, что у Вас в руках есть книжка Туна (с плехановским предисловием; другое издание, с дополнением Шишко, тоже не лишено цены — есть лишние факты; оба в России конфискованы) и оба сборника — Бурцевский («За 100 лет») и Куклинский. Я не знаю, в каком масштабе задумана работа Petti³; для очень популярной книжки уже перечисленное, плюс полный комплект «Былого» (русского и французского) и «Минувших годов» дали бы все нужное. Для более же солидного трактата одним печатным материалом можно было бы ограничиться только до 60-х годов. Начиная с 70-х позадобились бы архивные изыскания. Может быть, Petti, ради его французского происхождения, удалось бы проникнуть в архив департамент[а] полиции? Тогда он оказал бы попутно крупную услугу и русским исследователям. Прибавлю еще

¹ მ. ნ. პოკროვსკი (1868-1932) — ბოლშევიკური პარტიის წევრი 1905 წლიდან. პარტია V კრილობაზე არჩეული იყო ცენტრალური კომიტეტის წევრობის კანდიდატად, გამოჩენილი სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწე, მეცნიერი-ისტორიკოსი.

² წერილს დართული აქვს ლიტერატურის სია.

³ ევგენი იულის ძე პეტი (1879-1938) — საფრანგეთის გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწე. დაინტერესებული იყო რუსეთის ისტორიით და ახლო ურთიერთობაში იყო პარიზში მყოფ რუს ემიგრანტებთან, მათ შორის ვ. ა. სტაროსელსკისთან.

ოდნო: о Кавказе я, за полным неведением местных языков, ровно ничего сообщить не могу.

Всякого успеха в Вашей работе.

С товарищеским приветом М. П.

ა. ვ. სტაროსელსკაია-ბაკლიცკაიას პირადი არქივიდან.

ფუ

გვ

№ 132

1909 წლის სექტემბრის 8. — ანტოსის¹ წერილიდან მ. ვ. გალინა-კრავჩენკოსადმი პოლტავაში პარიზიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Три эти дня я провел на даче у товарища Старосельского (помню, я писал тебе о нем осенью прошлого года): в разгар революционного кипения Кавказа наместник е. и. в. назначил кутаисским губернатором старика Старосельского, популярного там революционного демократа. Этот губернатор тогда подчинил себя социал-демократии и начал управление губернией с помощью Кутаисского комитета Рос. соц.-демократической рабочей партии... С конца 1907² года он проживает здесь. Теперь к нему приехала жена и дочь, только окончившая гимназию. На одном из собраний группы (события привели его, Старосельского, в РСДРП, в большевики) мы сошлись с ним, и он позвал меня к себе в гости. Там я провел очень хорошие дни...

სსრკ ორცხა, პდ. 00. 1909. საქ. 346. ფურც. 71-72.

№ 133

1909 წლის სექტემბრის 20. — ვ. ა. სტაროსელსკის წერილი გამომცემლობისადმი³ მისი შრომის „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“ გამომცემის შესახებ

Многоуважаемый Евгений Николаевич!

Моя работа⁴ в течение сентября подвинулась менее, нежели я ожидал. Причиною этому сильная невралгия лица, уступившая лишь энергичному вмешательству докторов Кервили и Клеймана. Боли еще продолжают, но работа усилена, чтобы нагнать пропуск.

Окончил: 1) общий обзор политической истории Грузии, выясняющий всесторонние влияния, определившие как государственный тип

¹ ანტოს — ანტონ ნიკოლოზის ძე მაკარენკო, ბოლშევიკი.

² ვ. ა. სტაროსელსკი პარიზში ჩავიდა 1908 წლის მარტში.

³ წერილი მიმართულა უნდა იყოს ევგენი იულის ძე პეტრისადმი. მაშის სახელი ნაწვენებია შეცულობით.

⁴ შედევრობაშია ვ. ა. სტაროსელსკის შრომა „საქართველოს ისტორიული მიმოხილვა“, რომლის ბელაჟეროც (30-დე თაბახის მოცულობით) ინახება ამჟამად საქართველოს სსრ ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში (თბილისში).

Грузии, так и причины, побудившие эту страну искать единения с Россией; 2) характеристику Грузии в XVII—XVIII веках (государственный, общественный и правовой строй, сословия, (в частности, крепостная зависимость), умственный и нравственный уровень населения в конце XVII века. Экономическое состояние.

Подготовил, т. е. обработал в общем, материалы по землевладению и землепользованию в Кутаисской и частью в Тифлисской губерниях до и после крепостной реформы. Работая усиленно, смогу закончить книгу через 6 месяцев, но, конечно, могу сократить этот срок за счет сокращения текста, если найдете нужным. Из нашего разговора я вывел заключение, что такое сокращение Вам нежелательно; оно не соответствует и моим целям, но во избежание возможной ошибки с моей стороны, не откажите, пожалуйста, написать пару слов по этому поводу; буду руководствоваться Вашими указаниями. Посылаю перечень главных источников истории русского революционного движения в период «Земли и воли» и «Народной воли».

ა. ვ. სტაროსელსკაია-ბაკლიცკაიას პირადი არქივიდან.

№ 134

1909 წლის ოქტომბრის 23. — ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულ სტაროსელსკაიას წერილიდან მეუღლის ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

...Надеюсь, что мне удастся достать для тебя хоть франков 150—200, тогда вышлю тебе их немедленно. Тем временем буду продавать кое-что из нашего добра и выплачивать долг. Пришли скорей каталог, постараюсь продать, что разрешишь. Ковер вряд ли можно здесь продать, а выслать его тебе слишком дорого обойдется. Сегодня я поручила маклеру сосватать кому-нибудь твою генеральскую обмундировку. Верь мне, что каждый рубль, который смогу, буду высылать тебе.

Ты страшно неосторожен в своих письмах, излагая все свои проекты так откровенно и забывая, что наши письма пишутся не только для нас. Ведь ты знаешь, что там каждое лыко в строку и из мухи делается слон. Надо же им хоть что-нибудь найти, коли до сих пор ничего не нашли.

Пиши на Колю.¹ Тамара² знает его адрес.

ა. ვ. სტაროსელსკაია-ბაკლიცკაიას პირადი არქივიდან.

¹ კოლა ბეტარ — სტაროსელსკის ოჯახის მეგობარი.

² თამარა — ვ. ა. სტაროსელსკის ქალიშვილი.

1909 წლის ნოემბრის 4. — ვ. ა. კარპინსკის¹ წერილიდან ვ. ა. სტაროსელსკი-სადმი ამ უკანასკნელისათვის საჭირო ლიტერატურის შესახებ

Многоуважаемый товарищ! ...В библиотеке, заведующим коей я состою, имеются лишь сочинения географического характера, касающиеся Грузии. Возможно, однако, что имеются также другие сочинения. Детально я с библиотекой не знаком настолько. Потребуется основательно просмотреть каталоги.

При библиотеке имеется довольно большой архив. Но он до сих пор приведен в порядок лишь в незначительной части. Поэтому трудно сказать, что в нем найдется подходящего для Вас. Дальнейшее приведение архива в порядок задерживается отсутствием времени у заведующего и средств у библиотеки, которые она могла бы специально назначить для этой цели.

Архив же представляет собою целое богатство. В нем содержатся почти все нелегальные издания, выходившие за границей (это почти приведенная в порядок часть), и масса прокламаций, листов, брошюр, газет, выходивших нелегально в России. Сюда же следует отнести, кроме того, издания, выходившие в России легально в период свобод, но конфискованные. Все эти издания, так или иначе относящиеся к истории освободительного движения, причислены к архиву.

Кроме того, при библиотеке сохраняются старые газеты до конца 1905 г., в которых, надеяться, также найдется материал, касающийся Грузии. Старые журналы («Отеч[ественные] записки», «Русское слово», «Научное обозрение», «Северный вестник», «Вестник Европы», «Современный мир», «Современник», «Дело», «Жизнь», «Образование», «Мир божий», «Русское богатство», «Русская мысль», «Исторический вестник» и другие) также имеются при библиотеке в большинстве случаев полными комплектами. Здесь также, вероятно, найдется материал. Наконец, в Женеве функционировала грузинская библиотека-читальня (теперь закрытая). Можно будет, вероятно, эту библиотеку посмотреть и использовать... Вот все, чем я могу быть Вам полезен. Пишите, нужны ли Вам сочинения географического характера, касающиеся Грузии. Я вышлю их Вам из библиотеки на общих основаниях. Если бы же Вы сочли полезным мое сотрудничество в данном вопросе и на основании выше указанных материалов, то я также готов к Вашим услугам.

Минин (В. Карпинский),
заведующий библиотекой имени
Г. А. Куклина в Женеве, сотрудник
газет «Вперед» (бывший) и «Пролетарий»...

ა. ვ. სტაროსელსკი-ბაქლიცკიის პირადი არქივიდან.

¹ ვ. ა. კარპინსკი (1860-1965) — ბოლშევიკური პარტიის წევრი 1898 წლიდან, განაგებდა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის არქივს და ბიბლიოთეკას ეწევაში, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ეკავა პასუხსაგებ თანამდებობანი პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებში. ავტორია რამდენიმე წიგნისა ვ. ი. ლენინისა და ლენინიზმის შესახებ.

I

Эпоха, так неожиданно разразившаяся над нашим отечеством в период 1905—1907 гг., проявилась с особой бурностью на Кавказе и сопровождалась целым рядом совершенно исключительных и ни с чем не сопоставимых явлений, которые едва ли могли произойти где-либо кроме Кавказа и вне периода управления краем графа Воронцова-Дашкова.

Об одном из таких удивительных эпизодов, наиболее невероятном по своим подробностям, — об эпизоде с управлением Кутаисской губернии г. Старосельским, лицом, принадлежавшим к социал-демократической революционной партии, я и хочу рассказать, пользуясь как личными воспоминаниями, так и материалом, почерпнутым из документов и показаний лиц, принимавших участие в подавлении мятежа и ликвидации управления этого совершенно исключительного представителя русской власти на Кавказе...

С начала 80-х годов мы уже наблюдаем проявление стремлений к захвату дела в свои руки на Закавказской железной дороге, где туземцы, гурийцы, имеретины и мингрельцы... организуют от времени до времени стачки и беспорядки. Инициатива принадлежит гурийцам, как наиболее смелым и предприимчивым, и постепенно штаб-квартирой... движения становится Гурия, т. е. Озургетский уезд. Конспирация и антигосударственная революционная организация как нельзя больше пришлось по вкусу добрым кутаисцам, и к началу нынешнего столетия она широко раскинулась по всей Кутаисской губернии — в Батуми, Потли, Озургетах, Кутаисе образовались революционные социал-демократические комитеты. Во главе движения в конце 1904 г. стал центральный Имеретинно-Мингрельский комитет, а вся губерния уже была поделена на районы, состоявшие в ведении районных агентов комитета — рабочих и крестьян; население деревень было разбито на десятки и сотни. Каждый десяток имел своего выборного, получившего название «атистави», т. е. главы деонти, десятника; атистави избирали из своей среды «асиставов», т. е. начальников сотни, сотников; асиставы избирали из своей среды тысяцких или «атасиставов». Из последних составлялись районные крестьянские комитеты, имевшие представителей в центральных. Для получения материальных средств население было обложено особым сбором, который шел на покупку оружия...

Не избег революционной пропаганды и так называемый «Сакарский питомник американских лоз» — совершенно не должествовавшее иметь ничего общего с политикой учреждение, предназначенное для борьбы с филоксерой путем распространения американских филоксероустойчивых лоз. Но лицо, поставленное во главе его, агроном Старосельский слишком легко увлекся политикой, а его дочь, прибывшая из Швейцарии, оказалась принадлежащей к какой-то революционной организации. Присутствие ее не могло не оказать влияния на окружающих ее молодых людей, служивших в Сакарском питомнике. Здесь постоянно находили себе приют прогрессивные элементы, попавшие на Кавказ

путем высылки из разных учебных заведений Севера или просто не выдержавшие учения и бросившие науку при первом же с ней столкновении, занимая при питомнике различные должности. Субстратом для широкого развития влияния их на население явилась статистика: совершенно неизвестно для чего г. Старосельскому понадобилось производить счет населения Кутаисской губернии, а лучших работников для этого, как «прогрессивные элементы», не находили нигде и в других местах России. Пересчитывая число кур и хозяев, прогрессивные элементы вели надлежащую пропаганду, и разбитое революционными организациями на десятки и сотни население начало смотреть на Сакарский питомник и его личный состав, как на своих. Единение с революционными организациями и создало молву необыкновенной популярности Старосельского среди населения Кутаисской губернии. Знаменательно, что сие учреждение г. Старосельского пользовалось особым благоволением Департамента земледелия*.

Так постепенно в течение добрых десятка лет происходила эволюция революционной организации в Кутаисской губернии. Тем временем густые тучи нависли над политическим горизонтом России и на Дальнем Востоке разразилась гроза...

Тогда кутаисские организации зашевелились. Первой выступила иммеритино-мингрельская организация, насчитавшая в своем районе 600 комитетов разных рангов, декретировавшая следующие 4 пункта: 1) правительственные учреждения, чиновников, духовенство бойкотировать; 2) бойкотировать порочных членов общества; 3) податей и сборов не платить; 4) повинностей помещикам, правительству и церкви также не платить. В декабре для пробы была устроена с успехом железнодорожная забастовка.

После этого штаб-квартира революции перенесена была в Гурию, и сразу дела пошли ходко: в январе в деревнях Кутаисской губернии наступила всеобщая забастовка — священникам запретили молиться за царствующий дом, портреты государя разрывались на части и расстреливались; правительственные учреждения бойкотировались и спущен был с цепи бешенный террор. Появились красные тряпки, зазвучала всюду марсельеза...

II

В это время, словно по шучьему велению, в Петербурге оказался агроном Старосельский и был рекомендован своим начальством вниманию графа как знаток положения дел в Кутаисской губернии и лицо в высшей степени популярное среди ее населения и авторитетное. Лестную рекомендацию получил он и от тифлисского губернского предводителя дворянства, женатого на его двоюродной сестре, и совершенно за-

*Из речи одного из депутатов в Государственной думе при обсуждении казакского запроса мы узнаем, что дело там обстояло так неблагоприятно, что уполномоченный министра земледелия т. с. Медведев во время проезда высочайших особ через Кутаисскую губернию предупреждал администрацию о необходимости иметь неотступное наблюдение за его личным составом, ибо он ни за что поручиться не может.

типнотизировал графа самоуверенным тоном, в котором он ему расписывал ужасы, сотворенные в Кутаисской губернии администрацией, бедствия несчастного угнетенного населения, стесненного администрацией в открытом появлении террора и революционного движения, и ту величественную картину благополучия, которую он водворит в губернии, широко применяя социал-демократическую платформу среди населения, достигшего апогея самосознания. Приезд Султан-Крым-Гирея, назначенного помощником наместника по гражданской части, дал Старосельскому новую точку опоры, и тогда воздействием его, с одной стороны, а грузин, с другой — окончательно побудили графа предложить Старосельскому пост кутаисского губернатора...

Здесь придется нам уделить несколько слов герою нашего повествования и остановиться на том, что он собственно представлял собой.

В. А. Старосельский, в сущности, был не более как заурядный сельскохозяйственный чиновник... Он на всех собраниях и в обществе выступал с либеральными заявлениями и порицаниями действий администрации, высказывался сторонником национальных революционных стремлений туземцев. Грузины всех партий считали его «своим... все ждали от него чего-то необыкновенного». «Я или взлечу высоко, высоко, — говорил он знакомым в начале революционного движения, — или попаду в Сибирь». Последнее говорилось только так себе, ибо уверенность в успехе революции была полная. Попасть в губернаторы Кутаисской губернии, захватить власть в то время, когда начнется революция, было первым шагом той блестящей карьеры, долженствовавшей привести его к президентству в Кутаисской, а может быть и Кавказской республике, которую рисовало ему его воображение.

И вот с мечтаниями о блестящей карьере строчил он толстую записку, пальца в два толщиной, желая соблазнить графа Воронцова, а друзья его наседали на последнего. Желание было исполнено. Вслед за назначением графа наместником и Старосельский в принципе был назначен кутаисским губернатором, а занимавшему эту должность генералу Смагину предложено оставить свой пост.

Для характеристики этого удивительного шага приведем слова самого наместника из его всеподданнейшей записки 1905 г.: «Когда я приехал в Тифлис, то Кутаисская губерния уже состояла на военном положении. Результаты принятых репрессивных мер были те же, что и ранее принимаемых. В селениях, где стояли войска, все требования властей исполнялись, агитаторы выдавались и выдворялись из края; как только войска меняли местопребывание, в оставленных ими селениях начинались прежние беспорядки, туда снова проникали агитаторы, так как арестованные оказывались третьестепенными деятелями, пассивные же отказы обращения за помощью к властям, в суды за жалобами, к помещикам за арендованием угодий повсюду продолжались. Казаюсь, необходимо было принять меру, еще не испытанную. Я решился ходатайствовать о снятии военного положения с Кутаисской губернии, о назначении старшего агронома, заведывающего питомниками американских лоз на Кавказе, коллежского советника Старосельского кутаисским губернатором, по бывшей многолетней своей деятельности близко соприкасавшегося с волнующимся населением и хорошо знавшего нужды его. Лица, рекомендовавшие мне Старосельского, указывали на него,

как на человека, пользующегося в Кутаисской губернии всеобщим уважением в населении и имеющим большое нравственное влияние на последнее. Старосельский лично вполне рассчитывал на свое влияние, и действительно в первое время управления его губернией его беседы на сельских сходках, казалось, имели отрезвляющее значение. К сожалению, как показали дальнейшие обстоятельства, революционное движение в Кутаисской губернии к осени 1905 года, когда был назначен новый губернатор, охватило, под влиянием общенародных революционных событий, настолько сильно умы населения, что вряд ли последнее, без воздействия со стороны, было бы в состоянии спокойно принимать меры по улучшению быта его, если бы даже удалось провести таковые. Действующую среди населения агитаторы, вероятно, сумели бы использовать все предпринимаемое для населения в интересах увеличения собственного влияния, объясняя всякую принятую меру лишь своими требованиями, которым власть принуждена уступить. Сам Старосельский, как обнаружило впоследствии произведенное о его действиях нынешним помощником моим по гражданской части сенатором Мицкевичем расследование, оказался вовсе не обладающим служебным тактом, попавший незаметно для себя под влияние лиц крайних убеждений, причем он являлся влиятельным лишь в тех случаях, когда это было выгодно для революционных организаций, был настолько доверчив, что при насильственном массовом отобрании революционными шайками оружия у лиц, имеющих его по обязанностям службы, не замечал явного приготовления к вооруженному восстанию на случай предвидимой революционерами победы пролетариата во внутренней России и всеми своими действиями, вернее, бездействием, только возмутил против себя всю мирную часть общества, причислившего, наконец, в своих мнениях его самого к революционерам. Под влиянием общей почтово-телеграфной и железнодорожной забастовки Кутаисская губерния оказалась совершенно отрезанной от Тифлиса; все железнодорожные станции в пределах ее были захвачены вооруженными революционерами. Сурамский туннель был забит двумя пущенными в него навстречу друг другу паровозами с целью задержать движение войск из Тифлиса. При таких обстоятельствах я снова объявил названную губернию на военном положении и отозвал Старосельского, которого вашему императорскому величеству благоугодно было вслед затем уволить от службы без прошения, что явилось для него, как показало расследование, вполне справедливой карой за обнаруженное бездействие власти, только отчасти оправдываемое чрезвычайными обстоятельствами».

Назначение Старосельского, однако, несколько затянулось: Министерство внутренних дел, имея сведения о четырех обысках, у него произведенных, и о его близком участии в организации революционного движения, попробовало было возразить против назначения революционера на пост представителя власти государя императора, не находя precedентов к такому «еще не испытанному раньше» назначению, но влияние графа и усиленные хлопоты петербургских пособников кавказской революции превозмогли—все препятствия были устранены и в Тифлисе в первых числах июня стало известно, что назначение состоялось...

В один из знойных дней июня 1905 г. в модном тогда ресторане «Аннона» группа сослуживцев и единомышленников провожала ново-назначенного губернатора, только что прибывшего из дворца, где он имел папугастую аудиенцию у наместника. Много говорилось разной разности и горячих слов. Наконец заговорил и сам виновник торжества, поведавший собравшимся о том, что только что произошло во дворце.

— Мне тем легче приняться за новое дело,—вещал он,—что все мои предположения не только одобрены графом, но и утверждены. На моей записке-программе им сделана собственноручная надпись. Мне удалось убедить графа, что революционное движение в Кутаисской губернии обуславливается исключительно малоземельем, экономическими и правовыми неустройствами и произволом администрации. Вы хорошо знаете Кутаисскую губернию, ее просвещенное и сознательно-население и вполне можете оценить всю вздорность обвинения его генералом Шпиринкиным и т. п. в сепаратизме и подготовке к вооруженному восстанию. Я себе полагаю задачей использовать общий подъем сознания интеллигентного общества и народных масс для переустройства всего ее социального строя. Прежде всего должна быть удовлетворена земельная нужда — все казенные, помещичьи, удельные, монастырские и кабинетские земли должны быть распределены между трудящимся людом. Мне удалось убедить графа в день моего приезда в Кутаис снять военное положение и отменить всякие охраны. В этот день все тюрьмы будут открыты и узники администрации выпущены на свободу. В этот день население моей губернии должно вздохнуть полной грудью. Агенты администрации, проявлявшие усердие в репрессиях свободных порывов народа, будут немедленно уволены. Административные аресты, высылки и всякого рода репрессии по отношению к политическому движению прекращаются. Все выбранные народом судебные и административные организации возобновляют свою деятельность беспрепятственно и заменяют собою правительственные. Свобода сходов, митингов, демонстраций, стачек будет полная. Действия жандармской полиции должны быть строго согласованы с действиями губернатора. Я немедленно принимаю за осуществление самого широкого земского самоуправления.

Свобода языка и национального самоопределения полная... Особо мне легко мне приниматься за работу после следующих слов графа, которыми он закончил мою прощальную аудиенцию: «Поезжайте же в вашу губернию, не бойтесь ничего и принимайтесь немедленно за осуществление наших предположений. Помните, что ваше дело — мое дело, ваш успех — мой успех; я буду внимательно следить за вашей работой и все, что вами будет осуществлено успешно из наших предположений, будет преподано к исполнению всем остальным губернаторам».

Речь в единомышленниках вызвала бурный восторг, остальных же слова графа ввергли в полное недоумение и, расходясь по домам, они немало обсуждали их парадоксальность. Все они сходились на том заключении, что будущее при таких условиях сулит великую смуту в Кутаисской губернии.

В управление губернией Старосельский вступил 1 августа. Того эффекта, который должен был сопровождать этот радостный для Кутаисской губернии день, однако не получилось. Военным удалось было отговорить наместника от снятия военного положения, но Старосельский и окружающие наместника заставили все же сделать это, 11 августа оно было снято, и населению дана та свобода, которая должна была так благотворно повлиять на установление тишины и спокойствия в губернии. Собственно с этого дня началось управление губернией Старосельского.

Оно проявлялось весьма своеобразно: губернатор ездил по всей губернии и устраивал или присутствовал на митингах, где ораторы вели революционную пропаганду и внушали населению необходимость сплотиться и силой вырвать политическую свободу. Представитель власти благосклонно выслушивал «народные» вопли о необходимости покончить с правительством и установить республиканский строй. Администрации указывалось идти навстречу «желаниям народа». Один из мирных посредников получил предложение немедленно подать в отставку за то, что он не сумел сойтись с социал-демократической революционной организацией и вызвал ее неудовольствие. Пользуясь всем этим, население начало усиленно вооружаться, формировать боевую организацию, в Гурии под руководством беглых солдат и бывших офицеров формировались дружины — «цители разми», т. е. красные дружины, строились траншеи и подготавливались к вооруженному восстанию. Уездный начальник молил о присылке войск. Старосельский требовал его удаления. Скоро начались и вооруженные выступления: в Кутаисе был убит батальонный командир Ходещкий, а затем произведено нападение и обстрел лагеря Пстийского и Куринского полков. По настоянию Старосельского оба полка были выведены из Кутаисской губернии. В Петербурге хватились, что в Кутаисской губернии творится что-то неладное, и туда неожиданно для наместника были переведены части 33-й дивизии и 33-й артиллерийской бригады. Части эти в числе 6 батальонов были размещены в Батуме, Кутаисе и по линии. Так прошли август и сентябрь и наступили октябрьские дни. 15 октября началась всеобщая забастовка, и во всей губернии разгорелся пожар — все население с оружием поднялось, захватило и испортило железную дорогу и телеграф. Гурийские дружины начали гулять по всей губернии, в Гурии началась бойня войск и полиции и подготовлено было провозглашение республики.

Целую неделю безумствовала губерния — губернатор и вице-губернатор ревностно следили, чтобы подведомственные им чины не мешали «народу» и чтобы все строго соблюдали забастовку. В эти дни губернатор издал акт, подливший масло в огонь: 19 октября им была опубликована телеграмма следующего содержания: «Опубликован телеграфом манифест, дарующий населению неизменные основы гражданской свободы на началах действительной неприкосновенности личности, свободы совести, слова, печати, собраний и союзов, привлечение в Думу классов, лишенных ранее избирательных прав, законодательную власть Думы и ответственность министров, общее избирательное право». Через 2—3 дня затем был распубликован весь текст манифеста 17 октября, имевший у Старосельского уже 19-го; агитаторы, сопоставляя

оба документа, указывали населению, что власть сперва дает, а потом отнимает, и в результате мятеж стал разгораться с удвоенной силой, а Гурия совершенно отложилась, и управление ею перешло в руки революционного комитета. Всюду на пути, откуда могли ожидать войска, железная дорога была испорчена.

Тогда решено было отликвидировать гурийскую автономию, и туда послан был отряд из Эриванского и Грузинского гренадерских полков, артиллерии и казаков. Ужас объял всех грузинских революционеров, и Старосельский полетел, по настоянию их, в Гурию, где на границе был встречен революционной организацией, потребовавшей, чтобы он немедленно ехал в Тифлис добиться возвращения отряда. Особый делегатский поезд помчал состоявшего для особых поручений при революции губернатора в Тифлис...

IV

Но опасность миновала. Прилетевший в Тифлис Старосельский, со всеми своими пособниками, убедил 1 ноября наместника остановить движение войск. Головные эшелоны отряда были остановлены в Самтредии и расположены лагерем, к полному недоумению солдат. Революционные организации доказали населению свою силу, и оно им бесповоротно подчинилось. В войсках пошел глухой ропот...

Около полуночи начинает звонить телефон и в революционном отделении поднимается суетня — делаются какие-то распоряжения, станцию [Квирили] начинают освещать и перрон ее быстро заполняется толпой народа. Всюду громкий разговор, гогот, кто-то насвистывает марсельезу. Появляются несколько гурийских дружинников — их туземная одежда малинового цвета, обшитая галуном, обращает внимание. Выходят на перрон и пассажиры. В ночной тиши вдали слышится пыхтение паровоза. Толпа густеет еще больше. Выпуская клубы пара и снопы искр, медленно подходит поезд к перрону.

Локомотив роскошно убран зеленью и красными флагами. Спереди он задрапирован красной материей и кругом белыми буквами выделяется надпись: «Долой самодержавие, да здравствует революция!». Убран красными флагами и вагон губернатора. На площадке стоит толстая фигура устроителя забастовок Садовникова, а в окне появляется долговяжая фигура губернатора... «Товарищи! — гремит голос Садовникова. — Поздравляю! Гурия спасена! Нашему Старосельскому удалось кххлопотать не только отозвание войск, но и снятие военного положения. Да здравствует Гурия, да здравствует революция, да здравствует Старосельский, который, когда потребовал народ, не взирая на усталость и даже не пообедав, поспешил в Тифлис и одержал столь блестящую победу над бюрократией! Прокричите, товарищи, «ура» нашему Старосельскому»... Вслед затем высовывается из окна фигура губернатора. Он снимает фуражку и обращается к народу. «Товарищи, наша прекрасная Гурия спасена—казаков и войска, учиняющие погромы, приказано удалить. Снова померкнувшее было солнце свободы начинает

светить. Огненные войска не более как наши кратковременные гости. Дадим им уйти поскорее и для этого постараемся их не затрагивать. Да здравствует наша прогрессивная Гурия, идущая во главе освободительного движения! Прощайте! Я спешу в Гурию с этой радостной вестью». Приветствия раздаются дружнее. Но вот те же слова какой-то туземец говорит по-грузински — толпа начинает реветь восторженно и затягивает, кто в лес, кто по дрова, революционную марсельезу, и под ее звуки «делегатский» поезд с представителем царской власти мчится далее...

Наместник, обманутый Старосельским, исполнил требования революционной организации — власть уступила, показала свое бессилие. Второй подготовительный акт революции к вооруженному восстанию окончился... и начался третий. В течение следующего месяца продолжалась в прежнем направлении деятельность Старосельского, и жизнь губернии шла, как и в предыдущем, подготовительном периоде: губернатор всеми силами сдерживал администрацию от проявления какой-либо деятельности, которая бы мешала развитию революционного движения, а руководители его продолжали бою и организацию его. Но теперь уже план выработался более определенный... Главную роль должна была играть Гурия, на вооруженные дружины которой возлагалась вся надежда революции: они должны были, покончив с войсками в Кутаисской губернии и захватив Батум, идти на Тифлис и здесь поднять знамя свободы. Пока все это подготовлялось, губернатор доносил, что мирная жизнь входит в свою колею и что только присутствие войск и наличность военного положения мешает населению успокоиться, особенно присутствие казаков, которые крайне-де раздражают население. Если принять во внимание, что во всех частях войск революционерам удалось ввести пропаганду, а в казачьих войсках этого сделать никак не удавалось, то раздражение революционеров против казаков и «недоверие» их к ним станут совершенно понятны.

Спокойствие продолжалось не особенно долго...

V

К этому времени руководимые губернатором власти сдали управление губернией революционным организациям, а остальные гг. чиновники великолепно дружно забастовали и попрятались по своим конурам, посещая лишь митинги. Активными остались: городовые, стражники и жандармы, — зато они и сделались объектом расстрела со стороны революционеров. Вскоре жандармы были сняты с линии и перевезены в Тифлис. Войска в губернии были вверены общему начальству генерала Шишковского. Подражая Старосельскому, он парализовал всякое действие войск и тоже стал лишь исполнителем требований революционеров. Всех войск, бывших в Кутаисской губернии, было совершенно достаточно не только для удержания народа в повиновении, но и для водворения порядка во всем крае, если бы только хва-

тило решимости воспользоваться ими или по крайней мере не мешать действовать второстепенным начальникам. Но роль начальников была сведена не к проявлению власти, а к сдерживанию проявления всякого импульса, всякой власти. Одни, совершенно заигнотизированные революцией и до полной прострации деморализованные, делали это без злого умысла, другие же, в том числе и Старосельский, сознательно служили революции...

Вполне понятны чувства, которые должны были укорениться в войсках к Старосельскому, который все время был на стороне революционеров и невероятно докучал войскам нелепыми требованиями.

Впрочем, его роль этим не ограничилась. Помимо постоянных совещаний с представителями общества и народа об организации народной милиции, о мерах против казаков и т. д., он принимал благосклонное участие в устройстве баррикад, сооружавшихся на пути войск, и на память о бессмертных днях кутаисской революции снялся на одной из них с группой революционеров. Бесспорно, редкий случай в практике губернаторской службы в Российской империи!

Таким образом, к концу 1905 г. Кутаисская губерния была совершенно во власти революционных организаций и отрезана от остальной России. О положении дел и своих успехах революционеры распускали самые удивительные слухи, какие только может создать восточное воображение. Благодаря им, весьма скверное положение губернии казалось еще ужаснее, и о подвигах кутаисских революционеров молва раскатилась до самой Москвы-Белокаменной, где в то время догорало вооруженное восстание, сраженное семеновцами...

И. Подольский

გურბ. „Исторический вестник“. დეკემბერი, 1909 წ., გვ. 907-939.

№ 137

1910 წლის მაისი. — გ. პ. ზატერიაშვილის სტატიიდან „კავკასიის ბუნტი“
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

На самом деле эти «выборные» и «пользующиеся доверием населения» 60 человек были членами одной из «красных сотен» грузинских боевиков социал-демократов. Курьезная картина получалась при встречах губернатора Старосельского с охранниками. Сперва охранник отдавал честь по-военному, а затем кричал ему: «Гамарджоба, Ладо!» («Здравствуй, Володя!»)... Вместо полиции — свои боевики, губернатор — «товарищ», военное положение отменено, сочувствие массы и передовой интеллигенции — на стороне революции. Это ли не подходящий момент? И революционеры его использовали: на улицах Кутанса появились первые на всем Кавказе баррикады!

გურბ. „Новый мир“, 1966 წ., № 2, გვ. 223.

1911 წლის ივნისის 23. — ვ. ა. სტაროსელსკის თითქოს გარდაცვალების გამო გაზ. „კოლხიდაში“ გამოქვეყნებული ნეკროლოგი¹

მეტად სამწუხარო ამბავი მოგვითხრობს: პარიზში უცერად გარდაიცვალა ჩვენი ქვეყნის ერთგული და თავდადებული მეგობარი, ჩვენში დიდად ცნობილი მოღვაწე განმათავისუფლებელი დროისა — ვლადიმერ ალექსანდრეს-ძე სტაროსელსკი. ამ უკანასკნელმა, ტომით რუსმა, უმეტესი ნაწილი თავისი სიცოცხლისა ჩვენს სამშობლოში და მისდამი სამსახურში გაატარა. არ გვინახავს ჩვენში მეორე მისი მსგავსი უცხოელი, რომელსაც ისე წრფელად, ისე ძლიერ, ისეთი სამაგალითო სიყვარულით ყვარებოდა ჩვენი ერი, ჩვენი ქვეყანა. როგორც განსვენებულ ვლადიმერ ალექსანდრეს-ძეს. საზღვარგარეთ ცხოვრებას იძულებული, იგი მუდამ ნატრობდა — როდის იქნება ვინილო ჩემი საყვარელი საქართველო. არას დროს არ დამავეწყებდა, შარშან ამ დროს რომ პარიზში გამოვეთხოვე, დიდს მოწიწებით დამბარა: რომ ჩახვიდეთ საქართველოში. ყოველ ხეს, ყოველ ფურცელს, ყოველ კენჭს ამ მშვენიერ ქვეყნისას ჩემი უმძაბლესი წრფელი სალამი გადაეცითო.

მართლაც და, განა მან ეს სიყვარული საქმით არ დაამტკიცა. ვის არ ახსოვს. თუ როგორის თავგანწირვით ებრძოდა იგი ხალხის უკანასკნელ მოძრაობის დროს ყოველივე ბოროტებას, ოღონდაც დაეცა ჩვენი ხალხის ინტერესები. ვის არ ახსოვს, თუ რაოდენ დიდი ღვაწლი დასდვა მან ჩვენს ქვეყანას, როდესაც ის მთელ გუბერნიას მართავდა, უმაღლეს მთავრობის მიერ ამ დიდ პოსტზე მოწვეული. რამდენი ადამიანი იხსნა მან სიკვდილისაგან თავისი ბრძნული მოქმედებითა და ტაქტიკით. ვინ მოსთვლის, თუ რამდენ უდანაშაულო პირთა სიცოცხლე გადაარჩინა მან ტლანქი ძალებისაგან, რამდენი სისხლისღვრა ააციდინა ქუთაისის და ქუთაისის გუბერნიის დაბა-სოფლებს. ჩვენ კარგად გვახსოვს ეს დრო და, ვფიქრობთ; ქართველი ერი არასდროს არ დაივიწყებს სახელს იმ ადამიანისას, რომელმაც ესოდენ დიდი ამაგი დასდვა მას.

1 ვ. ა. სტაროსელსკი, რომელსაც მკაცრი სასჯელი მოელოდა. 1908 წლის მარტში ფარულად გაიპარა რუსეთიდან და პარიზში დასახლდა. მისმა ასე დაუსჯელად მიმალვამ შეაშფოთა მეფის სასახლე. მეფის ოხრანა, პოლიცია და ქანდაკებრია ყოველგვარ ზომებს იღებდნენ სტაროსელსკის ხელში ჩასაგდებად. ამის გამო ვ. ა. სტაროსელსკის ახლო მეგობრებმა პარიზიდან დეპეშები დაგზავნეს და ხმები გაავრცელეს მისი თითქოს გარდაცვალების შესახებ. საფრანგეთის კონსულისტრო პარტის წევრის ვალბორის (იგივე ვალენტინა ანდრიას ასულ სტაროსელსკიას) ცნობით, „პროფ. კოვალევსკი პარიზში რომ ჩამოვიდა, ამბობდა — ნიკოლოზ II-ს მეუღლე განარისხებული იყო, რომ „მოღალატე გუბერნატორი მეფის ჭალათებს ხელიდან გაუსხლტათ“ და რომ მეფის მეუღლის გულის მოსაგებათ საკონსულოდან რუსეთში გაეგზავნათ დეპეშა (1911 წ.), რომ გაქრების გამო სტაროსელსკიმ თავი მოიკლა“. ამიტომ გამოქვეყნდა ეს ნეკროლოგი. სინამდვილეში კი ვ. ა. სტაროსელსკიმ ამის შემდეგ კიდევ 5 წელზე მეტს იცოცხლა და გარდაიცვალა 1916 წლის 26 აგვისტოს (ს.მ.).

მაგრამ, როგორც ეს ხშირად ხდება ხოლმე. ჩვენი უკუღმართი ცხოვრების ზოგიერთ პირობათა გამო, ხალხის ამ დიდმა მოამბემ, მის უფლებათა დაცველმა შორს, უცხოეთში განუტევა სული ყოველ ნივთიერ საშუალებებს მოკლებულმა, ხანგრძლივი სნეულებით ტანჯულმა, ყველასაგან დაიწყებულმა.

ცხადია, მეტად ძნელია, პაწია ნეკროლოგში და ისიც თანამედროვე მძინე პირობებში სრულად დავახსიათოთ ამ იშვიათ ადამიანის პიროვნება და მისი მოღვაწეობა. მომავალი ისტორიკოსი რუსეთის უკანასკნელი განმანთავისუფლებელი მოძრაობისა გვერდს ვერ აუელის მას, როგორც ერთერთ გამოჩენილ პირს ამ დროისას და თავის მიუდგომელ მსჯავრს დასდებს მის საზოგადოებრივ სამსახურს.

დღეს კი განსვენებულს ვუსურვებთ საუკუნო ხსენებას და ვიტყვიტ მხოლოდ — ღრმად სწუხს და გლოვობს ქართველი ერი სულით და გულით მის მეგობარს, რომელმაც ხალხის დიად წმინდა საქმეს შესწირა თავი.

„გზ. კოლხიდა“, 1911 წ., № 70.

№ 139

1913 წლის აპრილის 11. — თბილისის გუბერნიის უანდარბთა სამმართველოს უფროს პოლკოვნიკ პოსტრულინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახის წევრთა პოლიტიკური არასაიმედობის შესახებ

Донoшу вашему превосходительству, что произведенной проверкой установлено, что у бывшего кутанского губернатора Старосельского имеются четыре дочери: Елена — 26 лет, проживает в настоящее время в Париже, Тамара¹, 18 лет, живет в гор. Одессе, где состоит слушательницей в зубо-врачебном институте, Мария, 16 лет, учится в одном из женских институтов в гор. Москве, Ада, 10 лет, находится при матери Надежде Константиновне Старосельской, проживающей в гор. Екатерино-даре, по Пластуновской улице в д. № 46.

Вышеупомянутая Елена Старосельская с августа 1911 года по 1 июня 1912 года занимала должность учительницы французского языка в частной гимназии в гор. Анапе, откуда, уволившись со службы, выехала за границу к отцу.

О Елене Старосельской у начальника Кубанского областного жандармского управления имелись сведения, что она в Анапе проводила среди учеников гимназии соц.-демократические идеи и стремилась организовать ученические кружки...

По тем же сведениям начальника Кубанского областного жандармского управления, вся семья Старосельского является сомнительной политической благонадежности и сочувствующей идеям отца.

სსრკ ორცნა, პდ, 1913. ს.ქ. 9. ნაწ. 78, ლიტ. ბ. ფურც. 12.

1 ვ. ა. სტაროსელსკის შეილებიდან საბუთში აღნიშნული თამარი უნდა იყოს ტატიანა სტაროსელსკაია — ამჟამად უსატოვა, ცოცხალია და ცხოვრობს ქ. ნოვოკუზნეცკში, ხოლო ადა ელადიმერის ასული სტაროსელსკაია — ბაკლიცაია ქ. ტაშკენტში და მუშაობს უზბეკეთის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობაში. ელენა, მისი დის ტატიანა უსატოვას ცნობით, 1950 თუ 1952 წელს თან გაქცეა თავის ქალიშვილს მარიკოში. რის შემდეგ დებს მის შესახებ ცნობები არა აქვთ. მარია დაიღუპა პირველი იმპერიალისტური ომის ფრონტზე 1915 წელს.

1915 წლის თებერვლის 16. — ვალენტინა ანდრეას ასულ ვალბოტის წერილიდან თავის დის — ალექსანდრასადმი

...Очень хотела бы написать тебе много. Но ты можешь себе представить, как я устаю, когда огромная квартира, ребенок и анемия на почве недоедания. Работы нет почти. А до войны у нас была большая надежда немного отдохнуть от забот. А теперь надо ждать по крайней мере год, чтобы дела наши поправились. Влад[имир] Алекс[андрович] приветствует всех. Сильно надломилось его здоровье...

ჟურნ. „Новый мир“, 1966. № 2, გვ. 234.

№ 141

1916 წლის აგვისტოს 28. — გაზ. „იუმანიტე“-ს ინფორმაცია ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების შესახებ

Смерть Владимира Старосельского

В субботу умер в Париже известный русский социалист Владимир Александрович Старосельский, член русской социал-демократической рабочей партии, в 1905 г. губернатор одной из кавказских провинций, с тех пор беженец, укрывшийся во Франции.

Кремация будет иметь место во вторник 29 августа в 1 час дня, в Пер-Лашез.

სსრკ ორცა, ფონ. პდ, 00, 1916. საქ. 51, ფურტ. 71. ამონაქერი გაზ. „იუმანიტე“-დან, თარგმანი ფრანგულიდან.

№ 142

1916 წლის აგვისტოს 28. — გაზ. „ლა ვიდიურ“-ში (პარიზი) გამოქვეყნებული ნეკროლოგი ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო

Русский революционер

Нам сообщают о смерти гражданина Владимира Старосельского, одного из самых выдающихся представителей русской колонии в Париже и члена русской социал-демократической рабочей партии. До революции 1905 г. покойный занимал пост директора одного научно-агрономического учреждения на Кавказе. В 1905 г. наместник назначил его кутаисским губернатором, но вследствие интриг reactionеров он вскоре был отрешен от этой важной должности.

Уволенный в отставку гражданин Старосельский работал в социал-демократической организации в Екатеринодаре. Под угрозой ареста за свою социалистическую деятельность он был вынужден покинуть Россию и прибыл в Париж, где он и проживал в течение восьми лет. 26 августа он умер после долгой болезни.

Кремация тела этого благородного русского гражданина будет иметь место во вторник, 29 августа в 13 часов, на кладбище Пер-Лашез.

Русские социал-демократические организации приглашают всю русскую колонию в Париже и французских товарищей явиться для отдачи последних почестей покойному.

Погребальное шествие отправится из дома покойного: бульвар Гарибальди, 47 (метро: Севр-Лекомб).

სსრკ ორესა, ფონ. ჰელ. 00, 1916, სპ. 51, ფურც. 75-ა. ამონაჭერი ვაზ. „ლა ეკლოურ“-იდან. ოპერაციის ფრანგულად.

№ 143

1916 წლის აგვისტოს 20. — გაზ. „იუმანიტე“-ში გამომქვეყნებულ ნეკროლოგიდან „ვლადიმერ სტაროსელსკი“

Видный русский социалист, о смерти которого в Париже мы сообщали вчера, родился в 1861¹ году. Когда произошли революционные события 1905 года, Старосельский был директором большой агрономической станции в Грузии (Кавказ). Его популярность была огромной, особенно среди местной молодежи. Вот почему кавказский наместник граф Воронцов-Дашков, отдавая себе отчет, что реакционные деятели не внушают никакого доверия населению, решил привлечь его к сотрудничеству.

Владимир Старосельский занял пост губернатора Кутаисской губернии. Захваченный социалистическими идеями, он выполнял свои функции в контакте с местным социал-демократическим комитетом. Благодаря мудрости его правления удалось избежать множества конфликтов. Но Старосельский, защищая интересы народа, навлек на себя ненависть реакционеров и происками последних был снят. Тогда он отправился в Екатеринодар, где принял участие в работе социалистической организации. Преследуемый властями и находясь под угрозой ареста, он вынужден был покинуть Россию и обосновался в Париже, где принял участие в жизни русской колонии, интересуясь всеми сторонами ее (кассы эмигрантов, библиотекой, электротехнической школой и т. д.)...

Русские социалисты и друзья покойного приглашают всю русскую колонию отдать последний долг памяти этого благородного представителя демократической России.

გაზ. „იუმანიტე“, 29 აგვისტო, 1916 წ.

№ 144

1916 წლის სექტემბრის 5. — ნეკროლოგიდან ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო

В[ладимир] А[лександрович] Старосельский родился в Черниговской губернии. Все свое детство он провел в городе Ставрополе, где окончил

¹ ვ. ა. სტაროსელსკი დაიბადა 1860 წელს.

гимназию. Отец его — мировой судья этого города¹ был честным, бескорыстным труженником, пользовавшимся почетом и преданной любовью со стороны населения.

В. А. рано лишился отца, и мать его, оставшись с двумя малютками и небольшой пенсией (13—17 рублей), самоотверженно взяла на себя труд отстаивать жизнь детей. Учился В. А. прекрасно и по личному влечению к естественным наукам поступил в Петровско-Разумовскую академию. По окончании курса он получил сейчас же место на Кавказе. Его энергичная натура, пылкость, неутомимость в работе, чувство долга перед ней, умение ориентироваться, организаторские способности отметили его в Министерстве земледелия и дали ему возможность шире проявить свое призвание. Его назначили главным агрономом Кавказа. Угнетенность и невежество населения создали крайнюю нищету, виноградники гибли от филлоксеры, край разорялся. В. А., серьезно изучая вопрос борьбы с болезнью, получил командировку в виноградные районы Франции, объехал все, что казалось существенным для культуры винограда в Сакарский питомник (недалеко от м. Квирилы, Кутаисской губ.) и горячо принялся отстаивать источник существования населения. Он организовал прививку черенками американских лоз, устроил школу при питомнике и сумел своим гуманным всепонимающим обращением привлечь забитое население в свой рассадник: ученики быстро узнали «начальника», всецело отдались делу и в 15 лет огромные районы Кавказа расцвели и оплодотворились от черенка американской лозы. Этот «начальник» стал истинным другом населения. В этот период окончательно определились его социалистические взгляды. 1904 год² поставил его во главе губернии. По просьбе наместника, — по отзыву В. А., человека честного и умного, — который искал в своей среде кого-нибудь с головой и сердцем, чтобы потушить разгоревшийся пожар восставшего населения.

«Начальник» сразу стал на сторону населения, и в своей «Докладной записке» Воронцову-Дашкову губернатор Старосельский смело высказал свои взгляды на широкие права населения. Воронцов признал ее, и вся борьба В. А. в этот период сводилась к отстаиванию прав населения. Волнение, подавляемое годами, вспыхнуло в крае. Реакционеры призвали «усмирителя» Алиханова.

В. А. стоял самоотверженно на своем посту, не давая пролиться крови. Реакционеры добились его отставки, ареста. Освобожденный вскоре за недостатком данных по обвинению в принадлежности к социал-демократической партии, он переехал в Екатеринодар, где работает как член областного комитета. Вопрос Николая II: «надеюсь, что Старосельский арестован»... положил конец его партийной деятельности, и он уехал, предупрежденный на 1/2 часа до ареста, в Петербург, где прожив некоторое время нелегально, уехал в Париж.

Его организаторский дар и живая энергия дали ему возможность проявить себя в эмигрантской колонии устройством Бюро труда и элек-

¹ ე. ა. სტაროსელსკის მამა ალექსანდრე სიმონის ძე სტაროსელსკი იყო მომრიგებელ მოსამართლედ არა სტავროპოლში. არამედ მაიკოპში.

² უნდა იყოს 1905 წელი.

тронтерских курсов, для чего ему и здесь пришлось отстаивать необходимость целесообразных учреждений на средства Эмигрантской кассы и частных пожертвований...

Труд и болезни сделали его стариком в 53 года.

«Эта война, говорил В. А., крупный, исключительный шаг для расцвета социализма».

გ.ზ. „Наше слово“, პარიზი, 1916 წ., № 240 (590).

№ 145

1916 წლის სექტემბერი. — ივ. გომართელის სტატიიდან „ვლადიმერ სტაროსელსკი“

...იმავე სადგომში. იგივე კარი ღინჯად გამოაღო ჩვეულებრივმა მოსამსახურემ, რომელიც, მგონი, ჩემზე მაღალი არც კი ყოფილა, და მე იმავე ოთახში გაეჩნდი.

მაღალი, ხმელ-ხმელი. ნახევრად გაქადარავებული. სათვალეებიანი კაცი დავინახე. არც ჩინები, არც ორდენები. არც წითელი შალვაჩი. — ჩვეულებრივი სურთუკი და ისიც არც სულ ახალი.

— აა, თქვენა ბრძანდებით ექიმი გომართელი? ორივე ხელები გამოიშვირა ჩემსკენ და პირზე ღიმილით მომეგება.

— თქვენო აღმატებულება!

— ეე, რის აღმატებულებაც. დამიძახეთ ვლადიმერ ალექსანდრეს-ძე, მორჩა და გათავდა! დაბრძანდით, დაბრძანდით.

თვითონ მომიწია სკამი და ორივე დავსხედით.

ეს იყო ახალი გუბერნატორი ვლადიმერ სტაროსელსკი.

— მე არ ჩამოვსულვარ აქ იმ განზრახვით, რომ ხალხის მოძრაობას ვებრძოლო და შეეჩინო. მე ეს არა მსურს და, რომ მსურდეს კიდევ, არ შემიძლია. ჩემი მიზანია, პირიქით, დავეხმარო ხალხს ამ მოძრაობაში და თავიდან ავაციო ის არასასურველი. მაგნე მოვლენანი, რომლებიც ასეთ მოძრაობას მუდამ თან ახლავან... — აი სტაროსელსკის ნამდვილი სიტყვები.

თავის დაპირებას ის პირნათლად ასრულებდა.

დემოკრატი, მოსარჩლე ხალხის მოძრაობისა. ის ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ რუსეთის განახლება მხოლოდ ამ გზით იყო შესაძლებელი.

ამიტომ თვითონ იღებდა მონაწილეობას მოძრაობაში, დადიოდა ყველგან — სოფლებში, დაბებში და ცდილობდა, რომ მოძრაობა თავიდანვე ჩამდგარიყო მტკიცე კალაპოტში და უბრალო სისხლისღვრას ალაგი არ ჰქონოდა. არც ერთ ნაბიჯს არ გადადგამდა ისე, რომ არ დაჰკითხოდა პარტიების წარმომადგენლებს.

მისი სადგომი მალე გადაიქცა ერთგვარ კლუბად. სადაც თავს იყრიდნენ ეს წარმომადგენლები და სტაროსელსკისთან ერთად თათბირობდნენ.

ქუთაისში იმ დროს გამოდიოდა გაზეთი, სადაც ყოველდღე იწერებოდა „ორესპონდენციები სხვადასხვა სოფლებიდან მოძრაობის შესახებ“.

— იმერლებს ერთი ზნე გჭირთ: აბაზის საქმეს რომ გააყეთებთ, თუმცა-
სას ჰყვირიოთ, — მეუბნებოდა ერთხელ. მშვენიერია და ფრიად სასიხარულო,
რომ სოფლებს ასე ედება მოძრაობა, მაგრამ რა საქირაა ამისი წერა გაზეთში.
ბევრი აკეთეთ, კიდეც მეტი, ვიდრე აკეთებთ, ხოლო ნუ იყვირებთო.

სამხედრო პირებს, ყაზახებს სტარ-სკი სძულდათ.

— ერთობის გუბერნატორი, წითელი გუბერნატორი! ყაზახები ასე ეძახდ-
ნენ მას.

იყო ისეთი მომენტი ქუთაისში, როდესაც ყაზახებსა და ხალხს შორის შე-
ტყევა და სისხლისღვრა აუცილებელი იყო.

სტაროსელსკის დღე და ღამე არ ეძინა.

მან მოახერხა იმდენი, რომ ყაზახებს ყაზარმებიდან აღარ უშვებდნენ და
ამავე დროს შუამდგომლობა აღძრა, რომ ისინი ქუთაისიდან ჩრდილო კავკა-
სიაში გადაეყვანათ და კიდეც მიაღწია მიზანს: მოვიდა ვორონცოვის განკარ-
გულება ყაზახთა პოლკების პიატიგორსკში გადაყვანის შესახებ, მაგრამ სანამ
ეს განკარგულება სისრულეში შევიდოდა, რეაქციამ გაიმარჯვა.

— როდესაც ყაზახები აქედან წავლენ, ხალხის მოძრაობას აქ მტერი აღარ
ეყოლება! აი სტაროსელსკის სიტყვები.

ქუთაისის გუბერნიაში მოძრაობამ სწრაფად და დიდზე გაშალა ფრთები,
ამავე დროს ასეთ დიდ მოძრაობასთან შედარებით სისხლი ძალიან ცოტა დაი-
ღვარა და მოხდა უმთავრესად სტაროსელსკის წყალობით.

იმის ალაგას რომ სხვა ვინმე ყოფილიყო ქუთაისში, საშინელი სისხლის-
ღვრა ატყდებოდა და ბევრი ხალხი დაიღუპებოდა. მოძრაობის გაღრმავება,
გაზრდა და რაც შეიძლება ცოტა მსხვერპლი — აი სტაროსელსკის მიზანი.

ხალხმა მალე იცნო სტაროსელსკი და შეიყვარა ის.

მუშებმა რამდენჯერმე დააპირეს მისი ეტლიდან ცხენების გამოხსნა, რომ
თვითონ შებმულიყვნენ შიგ და ამით გამოეხატათ მისდამი სიყვარული და პა-
ტივისცემა...

იმას უყვარდა ხალხი, უყვარდა მოძრაობა და სწამდა მხოლოდ ხალხის
მოძრაობით მოპოებული უფლებანი.

— თქვენ გწამთ ხალხის სრული გამარჯვება? — ვეკითხები მას.

— ახლა, შესაძლებელია, ხალხმა თავის მიზანს ვერ მიაღწიოს, მაგრამ სა-
ბოლოო გამარჯვება კი მწამს შეუწყველად. უამისოდ ჩემი აქ ყოფნა დიდი
სისულელე იქნებოდა.

— ჩემის აზრით, მაინც არ უნდა მიგელოთ ეს თანამდებობა ასეთ ხანაში.

— რატომ, შესაძლებელია დავიღუპო?

— დიალ!

— მერე რა ვუყოთ! თუ კი საერთო საქმე გაიმარჯვებს, მეც დავიღუპო.

მართლაც დაიღუპა არა საპირადო კეთილდღეობის გზაზე, მაგრამ ხალხის
გულში უკვდავი ძეგლი დაიდგა. მოძრაობის ისტორიაში დიდი ასოებით ჩაი-
წერა.

დაუღალავი, შეუპოვარი, უშიშარი, გაუტახელი, გულწრფელი. კეთილ-შობილი, ადამიანი-მოქალაქე, რომელმაც თავისი თავი, ყოველივე საპირადო მსხვერპლად შესწირა დაჩაგრულთა კეთილდღეობას.

— აი ვლადიმერ სტაროსელსკი, ის ღირსია საუკუნო ხსენებისა და ექნება კიდევ.

ივ. გომართელი

გაზ. „თეატრი და ცნობები“, 1916 წ., №44.

№ 146

1916 წლის ოქტომბრის 23. — საგაზეთო სტატია „საქარის სანერგე იმერეთში და ჩვენი დეპუტატები“

საქარის სანერგე. თავის ენერგიულ მცოდნე ხელმძღვანელის, მისი ინტელიგენტ თანამშრომლების და საფილოქსერო დასის საშვალეებით შეიქმნა აკვნად მევენახეობის აღორძინებისა იმერეთში, იგი გახდა პირველი პიონერი ამერიკული ვაზის საშვალეებით ჩვენი განადგურებული ვენახების აღორძინებისა.

დღეს საქარის სანერგე წარმოადგენს 50 ქვეყა მთლად ეკლის ხით მჭიდროთ შემორაგულ მამულს, რომლის უდიდესი ნაწილი გაშენებულია ამერიკულ ვაზზე დამყნოილი და მოშენებული ვენახებით ევროპულ სისტემაზე. აქ არის ამერიკული ვენახების საჩქოლეები, ბალი მებოსტნეობისათვის, ხეხილისათვის, სადაც ყოველგვარი ადგილობრივი და ევროპული ჭიშის ხეხილია მოშენებული. უმთავრეს სასახლის წინ და მის გვერდით მოშენებულია მშვენიერად აღზრდილი და მოვლილი ევროპული დეკორატიული მცენარეები, ფიჭვის და ნაძვის ხეები, ჩინურ-იაპონური ხურმები, ლიმონ-ფორთოხლის და ჩაის ხის მცენარეები და მრავალი სხვა საუცხოო სანახაობა. ყოველივე ამ ცოცხალ სამეურნეო სანახაობას აკობს და აგვირგვინებს მშვენიერი ორსართულიანი სასახლე, სადაც იყო ბინა თვით დამაარსებლისა, სამეცნიერო ლაბორატორია ღვინოების და ნიადაგის გამოსაყვლევი, იქვე მუზეუმით მადნეულის და მინერალოგიურ ნიმუშებისა, რომლის მსგავს მოწყობილობას სატახტო ქალაქებში თუ შეხვდებით, თორემ რუსეთის პროვინციები ასეთი სამეცნიერო დაწესებულებებით განებივრებული როდია.

აქვე გამართულია მშვენიერ შაფებში მდიდარი ფუნდამენტალური ბიბლიოთეკა რუსულ და ევროპულ ენებზე სპეციალური წიგნებისა. ამ უმთავრეს შენობის უკან აღმოსავლეთით გაკეთებულია მიწაში ღვინის დიდი ევროპული სარდაფი, რომელზედაც გადადგმული აქვს ყურძნის საჰყლეტი და ღვინის¹... მანქანა კასრებით, მოწყობილი მოზრდილი ჩვენებური მარანი. ამის გვერდით არის აშენებული ორსართულიანი დიდი შენობა ქიმიკოსის და სხვა მოსამსახურეებისათვის. აქვეა თითო სართულიანი სახლები მევენახეობა-მელვინეობის

¹ ამის შემდეგ ტექსტში ერთი სიტყვა გამოტოვებულია.

სკოლისა და მუშებისათვის, თავლები და სხვ. მოწყობილობანი. ბაღში იქვე ჩვენებური ქვევრებიანი მარანი, რომლის გვერდით თვით სტაროსელსკის დაურავს ოთხ კუთხეზე ოთხი გუნდის ხე და დაუბარებია თავის თანამოსამსახურეებისათვის, რომ აქ დამმარხეთ როცა მოვეცდეთ.

20-25 წლის წინათ დაწყებული და მოწყობილი სტაროსელსკის მიერ საქარის სანერგე, რომელზედაც დღემდე მთავრობისაგან ნახევარი მილიონი მან. ხარჯი იქნა გაწეული, — დღეს თავის ზრდა-წარმატებაში უკვე დამთავრებულ, ყოველის მხრით შემკულ სამეურნეო-სახალხო დაწესებულებას წარმოადგენს, რომლის მსგავსს რუსეთში მეორეს ვერ ნახავთ... ხსენებული სანერგე რომ დავთვალიერეთ, ამ საქმის ძველი პიონერები გაცილებელი დავრჩით მისი დღევანდელი დიადი, მშვენიერი სანახაობით და ორი უხუცესი თანამშრომელი ამ საქმისა ერთი-მეორეს ვეკითხებოდით: ეს რა უკეთებია, რა მოუშოქმედებია ამ ბედშავ ადამიანს თავის ხანმოკლე (10-15 წ.) აქ მოღვაწეობაში-თქო?!

ყოველივე იქ ნაკეთობას, დაწყებულებას, თუ მოწყობილებას და ნახელ-საქნარებს ცხადად ეტყობა ამ საქმის ერთგულ, მოსიყვარულე, იდეურად გატაცებულ ადამიანის ხელმძღვანელობა და თავის სიდიადით იგი მოგაგონებთ ამაგვარივე ევროპულ დაწესებულებას, სადაც დიდძალი ფული და სამეცნიერო ძალები დასტრიალებს ასეთ სამეურნეო საცდელ სადგურებს, მინდვრებს, ფერმებს, თუ სააგრონომიო სკოლებს. აქ ამ საქმის პრაქტიკულ პროპაგანდას, ჩვენებას უმთავრესი ყურადღება აქვს მიპყრობილი და ამიტომაცაა, რომ იქ მეცხიერება-ტექნიკის მეოხებით ხალხი დაწინაურდა, მეურნეობა უმაღლეს წერტილს აღწევს.

საქარის სანერგის დამაარსებლის მიზანიც ის იყო, რომ მევენახეობის აღორძინების საქმე პრაქტიკულ ნიადაგზე დაემყარებინა. ამერიკულ ვაზზე მყნობით ნათლად დაენახებინა გულგატეხილ ხალხისათვის უპირატესობა მის მიერ წამოწყებულ საქმისა. თავისი უპირველესი მიზანი: ამერიკულ ვაზზე ჩვენებური ვენახის ჭიშების დამყნობით ფილოქსერასთან ბრძოლა და ჩვენებური ვენახების ამ წესით აღდგენა, — საქარის სანერგემ ჩინებულად და სანაქებოდ შეასრულა. მან საკმარისად შეასწავლა იმერეთის მკვიდრს ამერიკულ ვაზის მოშენება, მასზედ ჩვენებური ჭიშების მყნობა და ნამყენების მოშენებით ჩვენებური ვენახების აღდგენა. დღეს იმერეთის შუაგულ მევენახეობის სოფლებში თითოეულ მოსახლის ეზოს ამშენებებს მწკარ და მწკარ დარგული და მოშენებული ვენახები. დღეს ყველა სოფლის მეურნე იცის ვენახის მყნობა-მოშენება ახალაირის წესით და თუ არ იცის მეზობელს ამყნობინებს და ასე იშენებს ვენახებს თითო-ორთა ქცევას, ზოგი მეტს და ზოგიც ნაკლებს და ამ რიგად ძენს ოჯახს წყაროს შემოსავლისას, რომელიც მას ულმობელმა სენმა — ფილოქსერამ მოულოდნელად გამოსტაცა ამ 20-30 წლის წინათ. თითოეული გლეხი მეურნე იმერეთში თავის მარჩენალ ვენახების ხელახლა აღმდგენლის ვლადიმერ სტაროსელსკის სახელს ყოველთვის დიდი მოწიწებით, ღმობიერად იხსენიებს, როცა თავის შრომის ნაყოფს იგემებს, ან კიდევ ჰყიდის და ანაღები ფულით ხელს იბრუნებს. იმერელი მოსწრებული გლეხი ლოცავს და

ადიდებს სტაროსელსკის და დღეს, როცა მანაც გაიგო უდროვოდ ამ სასარგებლო ადამიანის ამ საქმის ჩამოშორების და სადღაც უცხოეთში მისი გაჭირვებულად სიკვდილის ამბავი, გულ ამოხვნეშით გეტყვისთ ხოლმე: „იმისთანა კაცს მეორეს ველარ ველირსებით, ბატონოვო. ღვთისნიერი კაცი იყო და რავე უპატრონოდ დაღუპულაო“ და სხ. ამგვარ გულმოსაკლავ სიტყვებით ზოიგონებენ ხოლმე ნეტარხსენებულ უცხო ადამიანს...

ღიახ, გეგენახეობის ახალ ხანას, მის ახალნაირად აღორძინებას ჩაუყარა მკვიდრი საძირკველი ელ. სტაროსელსკიმ და მისმა მოწყობილმა საქარის სანერგემ, რომლის არსებობა დღეს 20 წელს გადასცდა და იგი თავის ზრდაწარმატებაში დამთავრებული, ახლა უფრო ბუმბერაზივით გამოიყურება საქარის გაშლილ ქალებიდან. ათი წელიწადია ამ სანერგეს მისდაუნებურად ჩამოაშორეს თავის ფრიად ნასწავლი, გამოცდილი, აღეური ხელმძღვანელი და იძულებული გახადეს არაწმინდა ძალებმა ლტოლვილიყო თავის შეყვარებულ კეთხიდან და მარტოხელს გაჭირვებულად ეცხოვრა უცხოეთში და სულ სხვა ხელობით ერჩინა თავი. ათ წელზე მეტია ეს ცოცხალი, სახალხო დაწესებულება მისი დამაარსებლის მოშორებით დაობლდა და კიდევ დაჩინაჯდა. ათი წელიწადია მას სწავლულის, ნაცადი მეურნის ხელი აღარ უტრიალებდა, გულდაგულ აღარ ელოლიავებოდა, მის შესაფერს და სასარგებლოს აღარას მატებდა და ისიც იღგა ერთ წერტილზე შეჩერებული და გაყინული, იზრდებოდა აქ მხოლოდ ბიოლოგიურად მისი დარგულ-გამეზნებული ეენახები, ხეხილები, ნერგები, მშვენიერი დეკორაციული მცენარეები, ხეები და სუროები, რომლებიც დღეს ამშვენებენ საქარის ბაღებს და სახლებს.

დღიდან სტაროსელსკის შეცდომით გაღუბერნატორებისა, მისი ნასიყვარულები საქმე შესაფერ კაცის გამოუძებნელობის გამო, დაუქვემდებარეს ბიუროკრატ მოხელეს თუ მოხელეებს, რომლებიც შიგნით თუ გარედან ერთი მეორეს მტრობდნენ, ინტრიგანობდნენ და ამ ცოცხალ საქმეს არას მატებდნენ; მას განაგებდნენ მხოლოდ და მარტო ბიუროკრატიულად. მოხსენებების, რაპორტების უფროსებთან მიწერ-მოწერაში ატარებდნენ დროს, რათა თბილი ადგილი შეენარჩუნებიათ, ამიტომ ამ ხნის განმავლობაში ეს ცოცხალი საქმეც დაიმაჩა: მას ახალი არა მიუმატეს და ძველიც კი ერთ წერტილზე გაყინეს, აღარ განავითარეს. მაგ., ქიმიური ანალიზების წარმოება, სტატისტიკური ცნობების შეკრება და მით ხალხის ეკონომიური მდგომარეობის კვლევა-ძიება, რაც ერთგვარათ დავალებული გეჰონდა სტაროსელსკისაგან საფილოქსერო დასახ მაშინდელ „რასლუდოვატელებს“ და სხვ.

ელ. სტაროსელსკის მეგვიდრე მოხელე გორავეი უფრო ქალაღებზე მაწარმოებელი ხელმძღვანელი შეიქმნა ამ ცოცხალი დაწესებულებისა. იგი ამ მოხუცმა მოხელემ ხალხს დაუეკტა, შიგ წინანდებურად მას აღარ ატარებდნენ, აღარ იახლოვებდნენ არც სიტყვით და ვეღარც მით უფრო საქმით, და ვეღარც ცოცხალი მაგალითებით იზიდავდნენ მას ამ სანერგეში. გარშემორტყმული „სტარაენიკები“ იცავდა და მფარველობდა იმ წინანდელ სახალხო დაწესებულებას, რომლის კარები აღრე ყველასათვის ღია იყო და ხალხს უწოდებდ-

ნენ: მოდით, ისწავლეთ. შეიძინეთ თქვენთვის გამოსადეგი, სასარგებლო ცოდნაო!

სანერგეში ისევ სტაროსელსკისაგან მოწყობილმა მებაღეობა-მელენიობას სკოლაში ცოტათი კიდევ შეურჩინა მას ხალხთან კავშირი, ერთგვარი დაპოკიდებულება, თორემ ამ ხნის განმავლობაში საქარის სანერგეზე ხალხში ხსენებაც დაიკარგებოდა. ამნაირად უინიციატივო მოხელის ხელში ამ სასარგებლო დაწესებულებამ დაკარგა თავის პირვანდელი მნიშვნელობა, ხალხზე გავლენა და ერთ წერტილზე გაყინული დგას ამოდენა დაწესებულება იმერეთის შუაგულში, სადაც ყველაზე უფრო საჭიროა ინტენსიურ, გაუმჯობესებულ მეურნეობას მიჰყოს ხალხმა ხელი, რადგან აქ ყველაზე მეტად საგრძნობია მიწის სიცოტავე.

ამრიგად დღეს საქარის სანერგით არც არავის ცხელა და არც არავის ცივი, მისი არსებობა დღეს ცოცხალმცვედარია და მოითხოვს თუ სტაროსელსკისებურ რკინის ხელს არა, მის მაგვარ ენერგიულ, მცოდნე მოღვაწეს, რათა ამ სახალხო-სასარგებლო დაწესებულებას აღუდგინოს პირველმოხვეჭილი სახელი. შექმნას და აამოძრავოს ამ მდიდრად მორთულ სანერგეში ახალი დარგის სასოფლო მეურნეობისა და თუ მისმა იდეურად გატაცებულმა დამაარსებელმა სტაროსელსკიმ მას ხალხის ნდობა და სახელი ვენახების ახალნაირ წესზე მოშენებით მოუპოვა, — დღეს საჭიროა მას (სანერგეს) ძველი ნდობა და მცხოვრებლებზე გავლენა შეუნარჩუნოს მეურნეობის მეორე თუ მესამენაირ დარგით — მელენიობა-მებაღეობით. დღეს საჭიროა იმერეთის მეურნეობის ნედლი სიმდიდრის გადამუშავება, მისი ღირსება-თავისებების გაუმჯობესება და ამრიგად მისი უცხო, შორეულ ბაზარზე გატანა, იქაურ მხმარებლისათვის მიწოდება...

აი ამ იმედებით შედგომია ბ. კ. ბერეკაშვილი სტაროსელსკის მიერ წამოწყებულ და ემ ზომამდი მიყვანილ საქმის გაგრძელებას და ვნახოთ ვინ როგორ და რით გაუწევს დახმარებას ამ სახალხო საქმიანობას მეურნეობაში... დებუტატებმაც გაამხნევეს იგი და უსურვეს მას ამ სახალხო საქმეში გულდაგულ მუშაობა.

დებუტატმა გაიხსენა რა საქარის სანერგის დამაარსებლის ელ. სტაროსელსკის ამოდენა ღვაწლი საქართველოს მეურნეობის საქმეში, ნამასპინძლევს, წაძოსვლისას გადაავლო თვალი სახლის ბალკონიდან მის ნაქეთებ ბაღს, მისგან გამზადილ ოთხი ნაძვით სამარხს და ურჩია ეხლანდელ გამგეს სანერგისას: ყოველივე ამების გამკეთებელ-მომწყობი ღირსია, რომ მას აქ, ამ ბაღში ძეგლი დაედგას, ამ ცოცხალ დაწესებულებას მისი ბიუსტი, სახე ამშვენებდეს. ზოლო მის ნადგომ სახლში კი მიპი ღიდი სურათი ეკიდოს სამახსოვროდო.

ასეთი სამახსოვრო განზრახვა თვით ბ. ბერეკაშვილსაც ჰქონდა და გამახსენა ის დღე, როცა პირველად, ამ ერთი თვის წინად, ქუთაისში სტაროსელსკის გარდაცვალების ამბავი მოვიდა და მისი ნაცნობ-მეგობრები პანაშვიდის გადახდას ეპირებოდნენ. ახლანდელი გამგე სანერგისა მაშინ მეუბნებოდა. კარგი იქნება, რომ განსვენებულს სანერგეში დაუდგამდეთ ძეგლსაო.

და. მართლაც, ეს მოსაწონი აზრი, გარდა გამგისა და დეპუტატისა. უეჭველია, ბევრ მის (სტაროსელსკის) ნაცნობ-მეგობრებს და პატივისმცემლებსაც დაეხმება, რაიცა მისი ნამოღვაწევის კულტურულ დაფასებას მოწმობს. ამიტომ იმედი უნდა ვიქონიოთ. რომ კერძოდ ნააზრალა ეს იდეა საზოგადოებაში გადავა, მას ფართო ხასიათი მიეცემა და დღეს პირველად პრესაში წარმოთქმული ჩვენი დეპუტატების წვეულების მიზეზით. მას თუ ამ უკუღმართ მომენტში არა, უფრო მოხდენილ დრო-ქაში შეასრულებს მაღლიერი იმერეთის მკვიდრი, რომლის ხსოვნაში სტაროსელსკის სახელი. ეფიქრობ, საუკუნოო დარჩება. ხოლო სურათის დაკიდება მის ნადგომ ბინაში — ეს საადვილო საქმეა და მისი შესრულება დღესვე შეიძლება, რასაც, ეპყვი არაა. სანერგის ახლანდელი გამგე ადვილად მოიმოქმედებს სტაროსელსკის ამხანაგ-მეგობრებთან მოლაპარაკების შემდეგ...

ი. კვიტარიძე

გაზ. „საქართველო“, 1916 წ. №236-254.

№ 147

1916 წლის ოქტომბრის 31. — პოლიციის დეპარტამენტის წერილი ყუბანის ოლქის უანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების შესახებ

Секретно

Департамент полиции уведомляет ваше высокоблагородие, что разыскиваемый циркуляром от 31 июля 1908 года за № 151007/25 бывший Кутаисский губернатор Владимир Александров Старосельский умер в гор. Париже.

За вице-директора (подпись)

За заведывающего особым отделом подполковник (подпись)

სსრკ ორესა, ფონ. პდ, 00. 1916. სპ. 51. ფურც. 94. შევსულა.

№ 148

1923 წლის სექტემბრის 4. — საგაზეთო სტატია „ელადიშერ სტაროსელსკი“

არ უნდა ბევრი განმარტება ჩვენი მევენახეებისათვის სტაროსელსკის სახელს.

— ოჰ, რა კაცი იყო! აი რას გიპასუხებს, ვისაც არ უნდა კითხო რავე ვლად. ალ. სტაროსელსკის თაობაზე იმერეთში.

იმ შავ-ბნელ დროში ის იყო ხალხის კაცი, საგნის მცოდნე. ქვეყნის და ხალხის გულწრფელი მოყვარული.

ის ჩაწვდა გულში გლეხს, ნათლად და სასოებით წაიკითხა მისი კენესა და ჭირ-ვარამი და სწრაფად შეუდგა მისს განკურნებას.

სტაროსელსკი პირველათ ერთი იყო იმ დიდი საქმის სათავეში, რომელსაც საქართველოს მევენახეობა ეწოდება.

სტაროსელსკისათვის საქართველო თავდაპირველათ უცხო და უცნაური ქვეყანა იყო. ის ვერ იცნობდა აქაურ ხალხს, თვით საგანი გაურკვეველი და შეუსწავლელი იყო. მას უნდა მოესპო ფილოქსერა — ეს ჯერჯერობით ძლიერი და საშინელი მტერი მევენახეობისა. ის საშვალება, რომელსაც სტაროსელსკი დაადგა თავიდანვე, მაშინდელ მეცნიერებს არ მოსწონდათ, ისინი არ იზიარებდნენ სტაროსელსკის აზრს.

აი ამ პირობებში ჩავარდა ჩვენში პირველად სტაროსელსკი.

სხვა ქვეყნებშიაც არ იყო იმ დროს ფილოქსერასთან ბრძოლის საშვალე-ბების სავსებით გამოკვეთული და რამდენი სიფრთხილე იყო სტაროსელსკისათვის საჭირო, რომ მას ხალხი შეცდომაში არ შეეყვანა და თვითონაც გამარჯვებული გამოსულიყო.

მარა კაცს თუ ხალხი უყვარს და მუშაობა სწადია, ის ბევრ რამეს მი-აღწევს.

სტაროსელსკიმ მოინახულა საფრანგეთი და გაეცნო იქაურ მუშაობას.

ამოკრიფა იქ რაც საჭირო იყო და ჩვენ ქვეყანას მრავალი შეცდომებიც აკლინა თავიდან.

ის გაფაციცებით აღევნებდა თვალ-ყურს მეცნიერებას, შემოიკრიბა გარემო მომუშავე და მოწინავე ახალგაზრდობა და გასაოცარის გამბედაობით მუშაობდა.

მუშაობას მისცა სრულიად ხალხური ხასიათი.

ის და მისი თანამშრომლები მუდამ ხალხთან იყვნენ.

ის მაშინდელ უფროსებთანაც ახერხებდა საქმის გაკეთებას და შოულობდა საშვალეებს ხარჯებისათვის.

სანერგე მისი ხელითაა გაკეთებული და ის დღესაც საჩვენებელია თავის მოწყობილებით, ბიბლიოთეკით, ლაბორატორიით, ჩვენებური და ამერიკული ენის ჩიწნარებით.

სტაროსელსკიმ უცბათ გაიცნო ჩვენი გლეხობა და გლეხობაც მას სრული ნდობით ეპყრობოდა.

სტაროსელსკი მუდამ ხალხში ტრიალებდა, მან ისწავლა ქართული ლა-პარაკი.

ის ხშირათ ინახულებდა ხოლმე, როცა გლეხი დამყნილ ეაზს გააშენებდა. როცა მოეწონებოდა ნამუშევარი, ის ეტყოდა ხოლმე ვენახის პატრონს:

— როცა ღვინო დააყენო, უსათუოდ გამასინჯე.

— რაჲ არ მოგართმევ, ბატონო, — ეტყოდა ზრდილობიანი იმერელი.

— მომართმევ კი არა, მე თვითონ მოვალ შენთან და აი ამ ეაზის ძირებთან გავსინჯოთ მე და შენ შენი ღვინო, — ეტყოდა სტაროსელსკი თავის მეგობარ გლეხს.

და უნდა ითქვას, რომ სტაროსელსკი ერთ დროს ბედნიერი იყო: ის მო-
ესწრო იმერეთის ვენახების აღდგენას და მრავალ გლეხს ულოცავდა გამარ-
ჯეობას ქვეყნების თავზე.

სტაროსელსკის ბევრი რამეს გაკეთება შეეძლო ჩვენთვის ვენახების აღ-
დგენის გარდა და კიდევ ბევრს გაგვიკეთებდა, მაგრამ ისტორიამ სხვა ფერ-
ხულში ჩააბა ის.

შაგბნელმა დრომ მოსწყვიტა ხალხს სტაროსელსკი და უცხოეთიდან ოც-
ნეობადა ჩვენში მუშაობაზე.

მახსოვს მისი შეხვედრა პარიზში:

ერთ მამულში მის ერთადერთ ოთახს მარქსის სურათი და მრავალი წიგნი
აწმუშვებდა.

მისი მწუხარე სახე, სურვილი წამოსვლისა და ჩვენი ქვეყნის ნახვისა —
განუსაზღვრელი იყო.

ვერ ეღირსა და ვერ მოაღწია ახალ დრომდის სტაროსელსკიმ.

ის უტოო ქვეყანაში დამარხეს ამ შვიდი წლის წინათ.

საქარის სანერგის ბაღში შენობების წინ ოთხი ხეა ოთხ-კუთხედით დარ-
გული ერთ ალაგას ევნახის თავში.

„აი, იმ ხეებშუა დამმარხეთ, როცა მოვკვდეთ“, ეთქვა სტაროსელსკის,
როცა იმ ხეებს რგავდა.

ეს გადმომცა იქაურმა ძველმა მუშამ, რომელიც სტაროსელსკის მოგო-
ნებაზე დაღონებულათ თავს გაიქნევს ხოლმე.

სტაროსელსკის სურათიც არ არის საქარის სანერგეში.

ძეგლი?

ჩვენი ერთ დროს გვექონდა განზრახვა სტაროსელსკის ძეგლის ასაგებათ
თანხა შეგვეყრიბა გლეხებს შორის და დაგვედგა ძეგლი საქარის სანერგეში.

— გლეხები ძალიან მოხარულები იყვნენ.

ყოველი მევენახე მოიგონებს თავის სტაროსელსკის და მისი სახელი-
სათვის არ დაიშურებს თითო-ორილა გროშის გამოღებას.

მოვიგონოთ ჩვენი სტაროსელსკი.

კოტე ბერეკაშვილი

გაზ. „მიწის მუშა“, 1923 წ., №256.

№ 149

1928 წელი. — პ. ცინცაძის მოგონებიდან ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შე-
სახებ

...1905 წ. ხალხი მთავრობას ჩამოშორდა. რევოლუციონურმა მოძრაობამ.
ფართო ხასიათი მიიღო.

თითქმის ნახევრად ლეგალურათ დავაარსეთ გლეხთა კომიტეტები. თვითმ-
მართველობამ ხალხი თავისკენ მიიზიდა და მთავრობა კი ჰაერში. გამოკიდე-

ბული დარჩა. ამ გარემოებამ გააბრაზა თავად-აზნაურობა და სამღვდელთა. 1905 წ. გუბერნიის უფროსად იყო, ვიტყვი, რევოლუციონერი სტაროსელსკი, რომელიც ხელის შეწყობის გარდა ხშირად ღირეპტივებსაც აძლევდა მუშაობის კარგათ დაყენებისათვის ჩვენს ამხანაგებს.

1904 წლიდან მე უკვე კონსპირატიულად ვცხოვრობდი. სასტიკად მღევნიდნენ. ვერსად ვახერხებდი თავის შეფარებას. მიპირებდნენ ოჯახის დაწვას. მაგრამ დროზე გავუგე და ცოლ-შვილი ღროებით გადავიყვანე.

1905 წელში, როდესაც დაისვა კითხვა პარტიაში მეუმრავლესეებზე და შემცირესეებზე, ჩემი სიმპატია გადაიხარა პირველებიაკენ და დავიწყე მათთან მუშაობა.

ამ დროს გავეცანი გურიაში მომუშავე ბოლშევიკების მეთაურებს...

ამ დროს ხშირათ გვიხდებოდა ტფილისში ჩამოსვლა, რადგან დამოკიდებულება გვქონდა ამიერკავკასიის კავშირთან.

1905 წ. ოქტომბრის მანიფესტამდე, ბოქაულ დევშინისკისთან წინასწარ მოლაპარაკების შემდეგ, გავაიარაღეთ პოლიციელები. შეტაკება მოგვიხდა კაზაკებთან ნასაკირალზე. ეს იყო 1905 წელს. ხალხი ჩვენთან იყო. ნასაკირალზე კაზაკებთან შეტაკების დროს აფყარეთ რკინიგზის ხაზი ნიგოთა და საჯავახოს შუა. დროებით მხარე მოეწყვიტეთ ცენტრს და ადგილობრივად ძალაუფლება თითქმის ჩვენ ხელში იყო. ამ გამოსვლებს თვალს ადევნებდა გუბერნიის უფროსი სტაროსელსკი და ხელს გვიწყობდა.¹

გურია-სამეგრელოს და იმერეთის წითელ რაზმებით წავედით ტფილისისაკენ, შეიარაღებული იყო 400 თუ 500 კაცი, უნდა აგველო ხაშური, ბორჯომი და შემდეგ ტფილისი. იარაღი არ გვქონდა კარგი, რაც დიდათ აფერხებდა ჩვენს დიდ რევოლუციურ ბრძოლას 1905 წ.

1905 წელს ტფილისის მიმართულებით წასულ წითელ რაზმს, გურია-სამეგრელო-იმერეთისას, ყვირილაში შეუერთდა შოროპანის წითელი რაზმი. შეხედრისას იყო მისალმებანი. ამ დროს რაზმის ერთი ნაწილი მატარებელში ვიჯავით, როდესაც ვიდაც ჯაშუშმა ორხელ გაისროლა. დამე იყო, რაზმელებმა ვერ გამოარკვეეს, თუ ვინ ისროლა თოფი. იმერეთის რაზმმა იფიქრა. თავს თუ დაგვესხენო, და ასტყდა სროლა. დაიჭრა ოთხი რაზმელი. ორი მათგანი იქვე ჯარდაიცვალა. ორი დაჭრილი ამხანაგი ქუთაისში გავგზავნეთ. მაშინ გუბერნატორმა სტაროსელსკიმ 300 მან. გამოუგზავნა ჩვენს რაზმს და გვაცნობებდა, რომ წადით თუ არა, კაზაკები დაიძრნენ ქალაქის ასაკლებათ და „სტრახნიკებით“ ვიცავო. შეჩერდით, სანამ მე არ გაცნობთო. ჩვენ დავიხიეთ უკან და სამდღეს ვუდარაჯებდით ხან სვირს ხან აჯამეთს. ამ დროს გავიგეთ, რომ გვირაბთან ორთქლშავალი აფეთქებიათ და გასვლა შეუძლებელი იყო, ამის გამო

¹ რამდენადაც ვიცი. ელ. სტაროსელსკი 1905 წლის მოძრაობის დამარცხების შემდეგ აშკარად მიემხრო ბოლშევიკურ ფრაქციას. დაახლოებით 1909 თუ 1910 წელს ის ეკატერინოდარში თუმცა დაპატიმრებს პარტიულ კრებაზე, მაგრამ აღარ განათავისუფლეს. ამის შემდეგ ის წავიდა პარიზში. სადაც, როგორც ემიგრანტი, მეტად გაპირვებულ ცხოვრებას ეწეოდა, გარდაიცვალა პარიზშივე.

იძულებული ვიყავით უკან დავებრუებულებოდათ. იარაღი ძალზე ცოტა გვქონდა და რაც იყო, ისიც უვარგისი, მაშინ ჩვენ მოვიტანეთ ერთი „სტანოკი“. ლანისეთში კარგი მოხელე გვეყავდა ვასილ ნაუმოვი, იარაღს ისედაც ვიძენდით, ნაგოითში იყო ერთი ძველი ზარბაზანი. ვცადეთ თოფის წამლით გასროლა. ზარბაზანი გასკდა და კინალამ ამხანაგები დაამარცხა. ჩვენმა ამხანაგებმა ვერ შესძლეს ტფილისის აღება, მთავრობა გამაგრდა ტფილისში და შემდეგ ალიხანოვ-ავარსკი დაიძრა დასავლეთ საქართველოს ასაქლებად დამსჯელი რაზმით

დასწვა უვირილა. დაატყვევა ამხანაგები, ჰეირის სადგურის უფროსს ახ. ელენტს თავი მოჰკვეთა, შემოვიდა ქუთაისში და იქაც დასწვა რამოდენიმე სახლი, დაატყვევა შენიშნული პირები, რომლებმაც მოასწრეს — გაიფანტენ.

შემდეგ თავისი ჯარით გურია უნდა „მოეპყვიანებია“, მაგრამ სტაროსელსკიმ ურჩია ორივენი ჩამოსულიყვნენ გურიაში და საქმე მშვიდობიანი გზით მოეგვარებიათ. იმანაც დაუჯერა და ჯარის ნაწილები სამტრედიისში დასტოვა. სტაროსელსკიმ გვაცნობა, გენერალი მოდის დიდი ძალით და სჯობს დროებით მშვიდობიანათ შესწყდეს საქმეო.

ეურნ. „რევოლუციის მატანე“, 1923 წ., №5. გვ. 187-189.

№ 150

1924 წლის ივნისის 25. — რსდსრ განათლების სახალხო კომისარიატის წერილი პერსონალური პენსიების დამნიშვნელ ცენტრალურ კომისიისადმი შუამდგომლობით ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

При сем прилагается материал по делу о назначении персональной пенсии вдове агронома Владимира Александровича Старосельского — Надежде Константиновне Старосельской.

Принимая во внимание огромные, всесоюзного масштаба заслуги В. А. Старосельского в деле восстановления уничтоженного филоксерой виноградарства западного Закавказья путем введения привитых американских лоз, введения и распространения в Закавказье улучшенных приемов виноградарства и виноделия, работы по защите интересов и по развитию этих отраслей сельского хозяйства по всей территории СССР, а также его политическую деятельность, как работника, отдавшего все свои силы на служение народу, бедственное положение его престарелой вдовы и не достигшей трудового возраста дочери, Наркомпрос просит Комиссию предоставить ей персональную пенсию.

Замнарком по просвещению В. Яковлева
Заведующий Главнаукой А. Пинкиевич
Уполномоченный НКП Н. Беляшкин

რსდსრ სოცუზრუნველყოფის სამინისტროს არქივი, საქ. 717.

1924 წლის ივლისის 22. — ი. ვ. რეზნიკოვის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელ-სკის შესახებ

...В самом Екатеринодаре дело обстояло так. Как-то раз случайно встретил бывшего кутанского губернатора Старосельского Владимира Александровича. В журнале «Былое» имеется частично его история. Но теперь трудно воспроизвести и объяснить это «грехопадение» старинного дворянина-аристократа, личного друга графа Воронцова-Дашкова — наместника Кавказа, солидного марксиста, социал-демократа и даже — большевика?

Мы были вместе арестованы и в то время, как его увозили под арестом в Тифлис, меня карательный отряд казаков чуть было не расстрелял на ст. Рион... Оказалось, что Старосельский переселился из Анапы в Екатеринодар и живет тем, что его жена... открыла пансион для «благородных девиц». Сам он тоже давал уроки. Сын учился в реально. Встретились мы и, на почве общих воспоминаний о Кутансе, сошлись довольно близко. Он изъявил согласие вступить в организацию, был кооптирован в комитет... У Старосельского была огромная и ценная библиотека, которой я с наслаждением пользовался. Сам Владимир Александрович был довольно скромнен в своих потребностях и весьма шокировал жену перед ее ученицами и их маменьками своей толстовской рубашкой и отрепанными посетителями, вроде меня.

Старосельский открыто выступал на собраниях по выборам и чрезвычайно резко для того времени и обстановки высказывался на выборные темы. Средне-обывательские круги чрезвычайно были довольны им, поражены его прямоотой, подавлены его авторитетом бывшего губернатора. Я воспользовался этим и распространял слухи, что он будет нашим депутатом, если проведут наших выборщиков. Старосельский был выставлен в Анапе, но его там лишили ценза (квартирного)...

Помню, что т. Старосельского удалось послать на конференцию, кажется, в Гельсингфорс, где он установил связь с большевистским центром.

По приезде оттуда, на собрании Центрального бюро профсоюза (нелегального) он был арестован, обыскан (тогда же взят и Орлов), но выпущен, так как жандармы наткнулись на письмо Воронцова-Дашкова с началом: «Дорогой и глубокоуважаемый Владимир Александрович...». Были посланы запросы в Тифлис и Петроград — как быть?

Ввиду того, что в прошлом Старосельский был достаточно скомпрометирован, что при обыске были взяты также кое-какие материалы, что связь с организацией обнаружена — я усиленно убеждал Старосельского уехать срочно в Питер. Он противился; быть может, ввиду стеснения в средствах, разрыва с семьей, только что налаженного уклада жизни, но затем все же выбыл. Впоследствии я читал в газетах, что его сын почему-то застрелился (подавал большие надежды в развитии самосознания), а отец умер в Париже в большой нужде, занимаясь фотोगрафией, как ремеслом...

სკის კრასნოდარის სამხრეთ კომიტეტის პარტიული არქივი. ფონ. 2830. აღწ. 1, საქ. 1181. ფურც. 11-12.

1924 წლის ივლისი. — რსფსრ სახალხო განათლების კომისიის ა. ვ. ლუნაჩარსკის წერილი პერსონალური პენსიების დამნიშვნელი ცენტრალური კომისიისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

В добавление к настоящему прошению и записке сообщаю, что я встречал В. А. Старосельского за границей в то время, когда после разгрома революции 1905 года он был эмигрантом. Я могу констатировать, что В. А. Старосельский был окружен чрезвычайным уважением всех политических организаций в Париже, в особенности, конечно, социал-демократов-большевиков, к организации которых он принадлежал. Во всех случаях, когда требовался особый моральный авторитет, в разных судах чести и третейских судах, большею частью арбитром выбирали В. А. Старосельского, зная его ум, беспристрастность и высокое благородство. Равным образом и всякие политические вопросы или вопросы быта русской революционной колонии разрешались всегда при его участии и часто под его председательством. Я могу с полной уверенностью констатировать, что Владимир Ильич Ленин также относился к Владимиру Александровичу с большим уважением и очень ценил его.

Смерть постигла его в Париже и была большим горем для всей революционной колонии в Париже. О его прошлой деятельности мне, как и всем, было известно, что попавши благодаря своим научным и агрикультурным заслугам губернатором в Кутаисскую губернию, В. А. Старосельский не перестал быть революционером, а, наоборот, под влиянием накопившейся в 1905 году атмосферы окончательно примкнул к с. д. партии и оказал рабочему движению на Кавказе неизмеримые услуги, чем навлек на себя бешеную ненависть всей реакции. Губернатор-революционер — это было очень ново и грозно.

Многие, не знавшие Старосельского близко, предполагали, что это какой-то курьез, что Старосельский нечто вроде попутчика, а когда подходили к нему и убеждались, что это образованный марксист и выдержанный революционер, выражали радостное изумление.

Я думаю, что память этого человека должна быть почтена представлением пенсии его близким, попавшим в крайнюю бедность.

Нарком по просвещению А. Луначарский

რსფსრ სოცუბრენველუოის სამინისტროს არქივი, საქ. 717.

№ 153

1924 წელი. — ცნობა საკავშირო სახ.-სამ. გამოფენაზე (მოსკოვი) საქარის საცდელი სადგურის მონაწილეობის შესახებ

Дана сия для представления в Главнауку Наркомпроса в том, что на Всероссийской сельскохозяйственной выставке 1923 г. в г. Москве в павильоне Грузии были выставлены экспонаты основанного В. А. Старо-

сельским Сакарского питомника американских лоз, ныне преобразованного в Сакарскую опытную станцию виноделия и виноградарства. Над экспонатами был помещен большой портрет Старосельского, как основателя питомника и исключительно продуктивного и энергичного работника и инициатора по борьбе с филлоксерой на Кавказе в деле восстановления виноградарского и винодельческого хозяйства Западного Закавказья.

Председатель экспертной комиссии на Всесоюзной выставке по виноградарству и виноделию Д. Таиrow

Член экспертной комиссии с/х выставки
доцент С. Челокаев

ბრუნს სოციალური უზრუნველყოფის სამინისტროს არქივი, საქ. 717.

№ 154

1924 წელი. — პეტრე გელეიშვილის წერილიდან „ეგნატე ინგოროუვა (ნიონ-შვილი)“ ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...ფილოქსერასთან მეტბრძოლთა იმ დასს, რომელშიაც ეგნატე მუშაობდა, როგორც სილიბისტრო ჯიბლადის გადმოცემით ვიცით, ხელმძღვანელობდა აგრონომი ს. ნ. ტიმოფეევი. ამ უკანასკნელმა თავისი უფროსი ვლ. სტაროსელსკისაგან თურმე წინადადება მიიღო; ხვალ ხელმწიფის დაბადების დღეა და დასში მომუშავეებს წინადადება მიეცით ეკლესიაში წავიდნენ და პარაკლისს დაესწრონო. ტიმოფეევმაც შესაფერი განკარგულება მოახდინა. ეგნატე დიდთ ააღელვა ამ განცხადებამ; მან ხმამაღლა განაცხადა პროტესტი ასეთი განკარგულების წინააღმდეგ.

— ჩვენ ინსტიტუტში მოსწავლე ქალები ხომ არა ვართ, რომ ეკლესიაში სალოცავათ მიგვერეკებიანო.

ეგნატე სიტყვებით რომ ვერას გახდა, გადასწყვიტა იარაღით ხელში გასწორებოდა ასეთი საზიზღარი განკარგულების ავტორებს. მან მეტი მოწინააღმდეგე რომ ვერ ნახა, ამ ბრძანების აღმასრულებელი ტიმოფეევი ღუელში გამოიწვია.

დიდი მეცადინეობა დასჭირდა ეგნატეს ამხანაგებს ამ ინციდენტის ჩასაქრობათ. ეგნატეს დაუმტკიცეს, რომ ტიმოფეევი აქ არაფერ შუაშია; ის შეარჩევს ტიმოფეევთან. მაგრამ ამის შემდეგ ეგნატემ მაინც არ მოისურვა ფილოქსერის დასში დარჩენა, დასს თავი დაანება და ისევ ლოლობერიძის კანტორაში შევიდა.¹

ჟურნ. „რევოლუციის მატინე“, 1924 წ., № 1(6), გვ. 128-130.

* ეს აგრონომი ელადიმერ სტაროსელსკი გახლდათ ის სტაროსელსკი, რომელიც 1903 წელს რუსეთის რევოლუციის პირველათ აბოპქრებულმა ტალღებმა ქუთაისის გუბერნატორათ გამოისროლა. როგორც ვიცით, იმ დროს რუსეთში ეგრეთწოდებული „გულის პოლიტი-

1925 წლის აგვისტო. — დ. ვ. პოლუიანის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Помнится мой приезд в Краснодар осенью 1907 года из Таганрога. Я был тогда уже вполне сложившимся и «ярым» (как меня называли) большевиком. В этот период я застал в Краснодаре группу большевиков, весьма активно работавшую... был и старик Старосельский (боюсь за точность его фамилии... В 1905 г. он был революционером-губернатором в Кутансе).

В тот период я провел в Краснодаре ряд подпольных собраний, на которых удалось отстоять большевистскую резолюцию по текущему моменту. В ноябре или в начале декабря 1907 г. состоялась Сев.-Кавказская конференция, которой предстояло избрать делегата на Всероссийскую конференцию, назначенную в Питере или в Финляндии. На этой конференции я выступал в качестве содокладчика по текущему момен-

ის“ ხელმძღვანელმა თ-დმა სეიატოპოლ-მირსკიმ საჭიროთ დაინახა კავკასიის აქეთა მხარის: და უფრო კი ქართველი ხალხის გულის მოგება. ამ პოლიტიკის კავკასიაში ხელმძღვანელათ გამოგზავნეს თვითმპყრობელობის ბერი მელა გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი, რომელსაც დაევალა კავკასიის ხალხების გულის მოგება და მით რევოლუციის ცეცხლის ჩაქრობა. ვორონცოვ-დაშკოვმა ამ დავალების უფრო მოხერხებულათ გასატარებლად მიმართა ადგილობრივ საზოგადო მოღვაწეებისა და ლიბერალი ჩინოვნიკების დახმარებას და სწორეთ იმ ადგილას, სადაც კავკასიის რევოლუციის ცენტრი იყო, მან დანიშნა უფრო მოღობერალო ჩინოვნიკები. ასეთი ცენტრი ქუთაისის გუბერნია. უფრო კი გურია იყო; ამიტომ სტაროსელსკი ქუთაისის გუბერნატორათ იქნა დანიშნული, მის თანაშემწეთ, ვიცე-გუბერნატორათ, კი მიწვეულ იქნა ცნობილი ქართველი პატრიოტი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი ალექსანდრე ყიფშიძე (ა. ფრონელი). ამ რევოლუციის ცეცხლის ჩასაქრობათ და გასანელებლათ მოწვეულმა ჩინოვნიკებმა მაინც ვერ უშველეს თვითმპყრობელობის საქმეს. ისინი თვითონ ჩაითრიეს რევოლუციის ტალღებმა. ვლ. სტაროსელსკის სიმამრია რევოლუციის პირველი დღიდანვე გადაიხარა მეგრძოლ გურულ გლეხობის მხარეზე. სანამ რევოლუციის ცეცხლი ძლიერი იყო, სტაროსელსკისაც ითმენდა მაშინდელი მთავრობა, მაგრამ როცა გამარჯვების სასწორო რეაქციის შავი ძალებისაყენ გადაიხარა, სტაროსელსკი იძულებული შეიქმნა თვითმპყრობელობის ქალათებს სადღაც მიმალადა. ბოლოს ის სოციალ-დემოკრატი შეიქმნა და ემოგრანტთ გარდაცვალა პარიზში, თუ არა კვდებით, ბოლშევიკათ.

ვლ. სტაროსელსკი ყოველთვის ლიბერალური აზრებით იყო ცნობილი და ზოგჯერათ ჩვენს ამხანაგებს მასთან იმ თავიდანვე მეგობრული დამოკიდებულება ქონდათ. როცა ის ქუთაისის გუბერნატორათ დანიშნეს, მე თითონ მირჩია. როგორც თვითონ მან, ისე ალექსანდრე ყიფშიძემ, რომ მომენახა მიხა ცხაკაია და სილიბისტრო ჯბლაძე და მერჩია მათთვის. რომ იმათ თვითონ ეხელმძღვანელათ რევოლუციონური მოძრაობისათვის ქუთაისის გუბერნიაში. მეც აღუთქე, მაგრამ სულ მალე ეს საჭირო არ შეიქნა.

იმ ბრძანებას, რომელმაც ეგნატეს ასე აღუევება გამოიწვია და რომელიც ღუელით კინალამ დათავადა. სტაროსელსკი იმით ამართლებდა. რომ ადგილობრივმა მღვდელმა კანდარმის პოლკოვნიკთან თურმე დაბეზლების ქაღალდი გაგზავნა — ჩინოვნიკები ხელმწიფის ღლეებში ეკლესიაში არ დადიანო. სტაროსელსკიმაც, საფილოქსეო დასის ხელმძღვანელებისათვის რომ მოსალოდნელი ზოგათი თავიდან აეცილებინა, მისწერა — ეკლესიაში წადითო. (აქტ.)

ტუ. Докладчиком был меньшевик (представитель Армавирской организации; одно время его, кажется, называли «Химиком»).

Насколько помнится, резолюция меньшевиков была принята ничтожным большинством. В делегаты же на Всероссийскую конференцию¹ нам удалось провести... Старосельского...

სკკ კასნოდარს სამხარეო კომიტეტის პარტიული არქივი, ფონ. 2830, აღწ. I, საქ. 1076, ფურც. 19.

№ 156

1923 წელი. — დავით კლდიაშვილის მოგონებიდან „ჩემი ცხოვრების გზაზე“
ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...ამ ხანებში ქუთაისის გუბერნატორად იყო ცნობილი სტაროსელსკი. იგი იყო აგრონომი. ზესტაფონის მასლობლად საქარის სანერგის გამგე. მას ჰქონდა მინდობილი ფილოქსერასთან ბრძოლის წარმოება, რასაც იგი აწარმოებდა ღაუღლავად. ცოდნით და გულწრფელად, რის გამო დიდად ხელი შეუწყო განადგურებულ მევენახეობის აღორძინებას. მასთან მუშაობდა დიდძალი ხალხი, გარს შემოხვეული ჰყავდა ახალგაზრდობა, რომელიც მუშაობაში განვითარების გარდა, ვითარდებოდა გონებრივადაც, რადგან აქ მრავალი შეგნებული ახალგაზრდობა იყო, ერთგვარ მიმართულებით გატაცებულნი. ამ ახალგაზრდებიდან შემდეგში მრავალმა ისახელა თავი საზოგადო ასპარეზზე მოღვაწეობით. სტაროსელსკის იცნობდა ხალხი და დიდ პატივსაც სცემდა მას. პოპულარობამაც, ალბათ. ამიტომ დანიშნა იგი ამ გაჭირვების ხანაში გუბერნატორად. სტაროსელსკიც ხალხის სასარგებლოდ ხმარობდა თავის უფლებებს. იგი მუდამ დადიოდა სოფლებში, ესაუბრებოდა მცხოვრებლებს, ესენიც გულლიად ესაუბრებოდნენ და პირველად მოხდა, რომ ადმინისტრაცია და ხალხი ასე სადად, ასე დაახლოებულად და გულგახსნილად, ნდობით ერთმანეთს ელაპარაკებოდა.

— უნდა ვესტუმრო სტაროსელსკის, — მითხრა ერთხელ ჩემმა მეზობელმა პეტრემ. — უნდა ვესტუმრო... ვიცი, ასე მიმიღებს, თითქოს თავის ძმას!

ძვირფასი ის იყო, რომ ეს კაცი გულწრფელად ემსახურებოდა ხალხს და მის სასიკეთოდ იყო განწყობილი. თანაშემწედ ჰყავდა ალექსანდრე ყიფშიძე, კაცი დიდად განვითარებული, ზედმიწევნით მცოდნე ქართველი ხალხისა, ენერგიით სავსე მოწინავე მოღვაწე. ამათან იყო საგანგებო მინდობილობათა მოხელედ პეტრე ყიფიანი. პეტრეს, ყმაწვილობისას, როცა სწავლას ათავებდა, თბილისის რეალურ სასწავლებელში შემოეტყუპა სასწავლებლის დირექტორი. იმ დროს თავის ხულიგნობით ცნობილი ლილევი. ყიფიანი, რასაკვირველია. გამოაგდეს სასწავლებლიდან უფლებაახდილი. სადმე რომ დაესრულებინა სწავლა, მან გასწია საფრანგეთში და რამდენიმე წლის შემდეგ დაბრუნდა

¹ მხედველობაშია რსდმ IV (სრულიად რუსეთის III) კონფერენცია, რომელიც გაიხსნა 1907 წლის 18 ნოემბერს პეტსინგფორსში.

სამშობლოში როგორც ნასწავლი აგრონომი. ცოცხალი, დიდი ენერგიის პატრონი, ინიციატივით, იგი შეიქმნა სასურველი საზოგადო მოღვაწე პიროვნება.

სტაროსელსკიმ, ყოფიძემ და ყოფიანმა დიდი ვალი დასდეს თავიანთი მუშაობით საერთო არეულობის დროს. ამათი მუშაობის წყალობით ხალხის გულისთვის გამოთქმას თავისუფლება ეძლეოდა. სტაროსელსკის და ყოფიძის დროს ხალხის საოცარ აღელვების დროს, ხალხი არ დაზარალებულა, არ დარბეულა და არ წამებულა. სულ სხვა სურათს წარმოადგენდა აღმოსავლეთი საქართველო, რომელსაც არ ეღირსა სტაროსელსკისთანა მმართველი-მეთაური. აქ საშინელი შეჯახება იყო ხალხის და მის მოწინააღმდეგე ელემენტებს შორის.

დავით კლდიაშვილი — თხზულებანი, ტ. 2. თბილისი, 1952 წ., გვ. 282-283.

№ 157

1926 წლის აპრილის 30. — ამიერკავკასიის სფსრ სსრ კავშირის მთავრობასთან მუდმივი წარმომადგენლობის მმართველ სსრკ სახკომსაბჭოს აღმინისტრაციულ-საფინანსო კომისიისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დამსახურებათა გამო მისი ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

26 августа 1916 г. скончался в Париже член большевистской организации Владимир Александрович Старосельский. Судьба и политическая «карьера» этого товарища исключительно и глубоко интересна. По окончании Петровско-Разумовской академии свою служебную деятельность начал он с должности агронома в Кутаисской губернии, каковую закончил организацией известного, и поныне существующего, Сакарского питомника. В дальнейшем, по настоянию наместника Кавказа Воронцова-Дашкова, Старосельский был назначен губернатором, поставив условием вступления на этот пост широкою программу аграрных реформ. Однако, кратковременная деятельность этого «царского губернатора» вскоре вызвала бурю в бюрократических кругах Питера, после чего последовал приказ об отстранении и аресте Старосельского.

Узнавши об этом, Владимир Александрович Старосельский переходит на нелегальное положение и начинает одновременно работать в социал-демократических организациях, но сильно преследуемый жандармскими властями, Старосельский вынуждается к эмигрированию. За границей политическая ориентация Старосельского постепенно кристаллизуется в направлении большевизма, ко времени же империалистической войны он уже твердо находится в большевистском лагере.¹ Болезнь свела его в могилу 53 лет² в Париже. Похоронен Старосельский на кладбище коммунаров.

Запредставительство полагает, что память этого товарища не должна быть забыта и просит назначить персональную пенсию семье его.

Зам. представителя ЗСФСР Глonti

სსრკ ორესა, ფონ. 5446, აღწ. 7, სპ. 1312, ფურტ. 1. დედანი.

¹ ვ. ა. სტაროსელსკი, როგორც აქ მოტანილი სხვა საბუთებიდან ჩანს, ბოლშევიზმის სიზოციაზე იდგა 1905-1907 წლებიდანვე.

² ვ. ა. სტაროსელსკი გარდაიცვალა 56 წლის ასაკში.

1926 წლის ივლისის 6. — ძველ ბოლშევიკთა სრულიად საკავშირო საზოგადოების ბიუროს სხდომის ოქმიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პენსიის დანიშვნაზე სახკომსაბჭოს წინაშე შუამდგომლობის შესახებ

Слушали.

...О предоставлении пенсии семье тов. Старосельского.

Постановили.

...Возбудить соответствующее ходатайство перед Совнаркомом.
ეგრ. „Новый мир“. 1966. № 2, გვ. 236.

№ 159

1926 წლის ივლისის 26. — ამონაწერი სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს ოქმიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

Слушали:	Постановили:
О назначении пенсии семье тов. Старосельского В. А. (пр. АФК № 318 п. 1) (Вн. ЗСФСР) Дело № СНК—267-ХII-д.	Назначить с 1 июля 1926 г. В. А. Старосельской и проживающим с нею детям ее Владимиру Владимировичу 13 лет и Юлию Владимировичу 11 лет персональную пенсию в размере 150 (ста пятидесяти) рублей в месяц до окончания образования детей. Расход по выдаче пенсии отнести на смету НКФина Союза.

Секретарь СНК СССР Л. Фотиева

ცსა (თბ.), ფონ. 63, აღწ. 3, საქ. 426. ფურც. 5. პირი.

№ 160

1927 წლის თებერვლის 3. — საქართველოს სსრ მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატის კოლეგიის დადგენილება საქარის მევენახეობა-მეღვინეობის სადგურისათვის ვ. ა. სტაროსელსკის სახელის მინიჭების შესახებ

10. საქარის მევენახეობა-მეღვინეობის სადგურისათვის ვლ. აღ. სტაროსელსკის სახელწოდების მინიჭების შესახებ.

(მომხს. ამხ. მ. ძამანაშვილი)

საქარის მევენახეობა-მეღვინეობის სადგური იწოდებოდა „ვლადიმერ ალექსანდრეს ძის სტაროსელსკის სახელობის მევენახეობა-მეღვინეობის სადგურ“-ად.

თავმჯდომარე მ. ძამანაშვილი
წევრები ხელმოწერილია

ცსა (თბ.), ფონ. 288, აღწ. 1, საქ. 1863. ფურც. 3. დედანი.

1927 წლის მაისის 12. — საგაზეთო სტატია „ქარგი საქმე დაფასდა“ საქარის მევენახეობა-მელვინეობის საცდელი სადგურისათვის ვ. ა. სტაროსელსკის სახელის მიკუთვნების გამო

მიწად-მოქმედების სახალხო კომისარიატის კოლეგიის დადგენილებით საქარის მევენახეობა-მელვინეობის სადგურს ვლადიმერ ალექსანდრეს ძის სტაროსელსკის სახელობის სადგური ეწოდა.

ყველა მევენახეს საქართველოში, ვინც ფილოქსერის მავნებლობა და ამერიკული ვაზის სარგებლობა იცის, უთუოდ გაუგონია აგრონომ სტაროსელსკის მოღვაწეობა.

როცა დასავლეთ საქართველოში 1889 წელში ფილოქსერა აღმოაჩინეს და ამ დაუნდობელმა მწერმა მშრომელი ხალხის მრავალი წლობით ნაშრომი ვენახები გააჩანაგა, სწორედ ამ წელში დაიწყო იმერეთში აგრონომი ვლადიმერ სტაროსელსკი, რომელიც გულმოდგინედ შეუდგა აქაურ ვენახების კვლევა-ძიებას და შესწავლას.

1893 წელს რუსეთის მიწად-მოქმედების სამინისტრომ ევროპიდან მოიწვია მეცნიერი-სპეციალისტები, რომლებსაც ადგილობრივ უნდა ენახათ და დაეთვალიერებიათ ფილოქსერისაგან განადგურებული ვენახები და თავისი დასკვნა გამოეთანათ.

მათ დათვალიერეს იმერეთის ვენახები და ის აზრი გამოიტანეს, რომ ვენახების აღდგენას იმერეთში აღარაფერი არ ეშველება, ის უნდა მოისპოს და მის ნაცვლად სხვა კულტურა უნდა იქნეს შემოღებული და სხვა.

სტაროსელსკი არ იზიარებდა ამ აზრს და უმტკიცებდა ჩვენი ქვეყნისათვის ამერიკული ვაზის მოშენების აუცილებელ საქიროებას.

ამ მიზნით მან დააარსა და თანდათან გააფართოვა საქარის ამერიკული ვაზის სანერგე და მისი განყოფილებები.

1895 წელში დასავლეთ საქართველოში ათამდე ალაგი არსებობდა, სადაც ხალხს მყნობის და ნამყენების მოვლა-მოშენებას ასწავლიდნენ.

სტაროსელსკი შეუდგა ნიადაგების გამოკვლევას. გახსნა საქარაში მებაღე-მუშების მოსამზადებელი პრაქტიკული სკოლა.

1895 წლიდან 1904 წლამდე იზრდებოდა და ფართოვდებოდა საქარის სანერგე, ათასი და ათიათასი მეურნე-მევენახე ღებულობდა ვაზის ნამყენების ნერგს, სწავლობდა მის მოვლა მოშენებას, მდიდრდებოდა ახალი ცოდნით.

მან თავისი მუშაობით დაამტკიცა ამერიკული ვაზის სარგებლიანობა.

სტაროსელსკის დაწყებული საქმე განვითარდა, საქარის სანერგემ თავის მიზანს მიაღწია, მშრომელმა ხალხმა შეისწავლა ვაზის დამყნა, მოვლა-მოშენება.

დღეს იმერელი გლეხი თვითონ აწყობს სანერგეს. მას აღარ სჭირდება მასწავლებელი.

ვლადიმერ სტაროსელსკი ანდამატივით იზიდავდა თავისკენ მომუშავე ახალგაზრდობას: აგრონომებს და საზოგადო მოღვაწეებს. ყველას უწევდა ხელმძღვანელობას. აძლევდა მათ სამუშაოთ ფართე ასპარეზს.

ამნაირად, 17 წლის განმავლობაში ვლადიმერ სტაროსელსკი შრომობდა და მოღვაწეობდა იმერეთში და დიდი სამსახური მიუძღვის მას მშრომელი გლეხობის წინაშე.

საქართველოს მიწადმოქმედების სახალხო კომისარიატმა დააფასა მისი შრომა და მოღვაწეობა და პატივი სცა მის ხსოვნას, საქარის საღვურისათვის მისი სახელობის წოდებით.

აგრონომი ერ. ნაკაშიძე

გაზ. „ახალი სოფელი“, 1927 წ., №127.

№ 162

1927 წლის ნოემბრის 6. — ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 10 წლის-თავისადმი მიძღვნილი ქუთაისის მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს საზეიმო სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიშიდან ვ. ა. სტაროსელსკის დამსახურებათა შესახებ

როდესაც ქუთაისის საბჭო ზეიმობს ოქტომბრის დიად დღესასწაულს, მე პირადად ჩემს თავს ნებას მივსცემ ერთხელ კიდევ მოვიგონო ის პიროვნება. რომელსაც დიდი შრომა აქვს გაწეული ქართველ ერისათვის, ეს იყო გუბერნატორი სტაროსელსკი. მან თავისი მეცნიერული შრომით ააყვავა ერთი უდიდესი ნაწილი ჩვენი მეურნეობის, როგორიც არის მევენახეობა. მიუხედავად იმისა, რომ იგი დასავლეთ საქართველოს გუბერნატორი იყო, ამ პოსტზე სამსახურის დროს ჩვენ გვერდში გვედგა და ყველას საშუალებას გვაძლევდა ამოვსულიყავით იმ ბნელ სოროებიდან, სადაც ჩვენ ვიშალებოდით. მე მახსოვს, როცა კრება მოვიწვიეთ მასწავლებელთა და მიტინგი გავმართეთ, ვილა-ცამ დაიძახა თუ არა „კაზაკები მოდიანო“, ჩვენ იმ წამსვე დავითანტენით. გაიგო რა ეს ამბავი სტაროსელსკიმ, გვითხრა: „რადგან მე არ გავაგებინეთ, ამისათვის ვერც კრება ჩაატარეთ და მეც ტყვილა უბრალოდ საყვედური მივიღეო“. მას ყოველმხრივ უნდოდა საქმის კეთება და თავის მდგომარეობით ეხმარებოდა მშრომელ ხალხს. ერთხელ კიდევ კეთილ იყოს მისი ხსოვნა და ჩემს თავს უფლებას ვაძლევ გთხოვოთ ერთხელ კიდევ ფეხზე ადგომით პატივი გსცეთ მის ხსოვნას (ფეხზე ადგებიან — მუსიკა).

ცნა ქ. ქუთაისში, ფონ. 1004, ს.ქ. 1105, ფურც. 34-35. პირი.

1928 წელი. — საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის წევრის ვალბოტის¹ წინასიტყვაობიდან ვ. ა. სტაროსელსკის წიგნზე „გლმბთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში“

„თქვენ გმირი ხართ, მოქალაქე“, — უთხრა ეან ჟორესმა ვ. ა. სტაროსელსკის დეპუტატთა პალატაში, 1907 წლის ივნისში².

„არა, მე გმირი არა ვარ, მხოლოდ დიდა ხანია ვხედავდი. რომ აჯანყება უნდა დაწყებულიყო დაჩაგრულ ქვეყანაში და უბრალო სამართლიანობა მოითხოვდა დაემდგარიყავ დაჩაგრულთა მხარეს“.

„დიახ, მე მესმის ეგ, მაგრამ ჩვენი პრეტენზიები მაგისტანა ნაბიჯს არასდროს არ გადასდგამდნენ, უწინარეს ყოვლისა, ისინი იცავენ თავიანთ კარიერას“.

შემდეგ ვ. ა. სტაროსელსკი ყოველთვის, როდესაც შეხვდებოდა ჟ. ჟორესს, უამბობდა ხოლმე საქართველოს 1906 წლის ამბებს³ და ამ ამბებში არასდროს არ უხსენებია თავისი, მართლა და, გმირული მონაწილეობა საქართველოს სეპელებში.

ვლ. სტაროსელსკი, მშრომელ ოჯახიდან გამოსული, მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში იყო კრძალული და სასტიკი თავისი თავისადმი. შვილისშვილი სამხრეთ დეკაბრისტისა სტაროსელსკისა, რომელიც გარდაიცვალა სატუსალოდან განათვისუფლების მეორე დღეს, შვილი სტავროპოლის მომრიგებელი მოსამართლისა, ვ. ა. სტაროსელსკი ადრე დაობლდა. თავისი გაკვეთილებით შეელოდა დედას, ზრდიდა უმცროს ძმას იულის, რომელიც შემდეგ მისი საუკეთესო მეგობარი და თანაშემწე შეიქმნა.

სტავროპოლის გიმნაზიაში ვ. ა. სტაროსელსკიმ თავი იჩინა, როგორც თვითგანვითარების წრის ორგანიზატორმა, — ამბობს ნ. ნ. დისლერი, მთავარი ექიმი თვალის საავადმყოფოსი მოსკოვში, „იგი წინ მიგვიძღოდა, ჩვენო სული და გული იყო და ყველა იმას მივსდევდით“...

გიმნაზიის გათავების შემდეგ ვ. ა. სტაროსელსკი შევიდა მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიაში, რომელსაც ახლა კ. ტომიარაზევის სახელი ეწოდება.

სტუდენტთა წრეები, საიდუმლო ლიტერატურა ანვითარებდა მის რევოლუციონერობას.

¹ ვალბოტ — ვალენტინა ანდრეას ასული ბოტ, 1925 წელს დაბრუნდა საფრანგეთიდან, ცხოვრობდა თბილისსა და მოსკოვში, გარდაიცვალა 1951 წ.

² ავტორი აქ ცდება. ჟანდარმერიის მიერ დევნილი ვ. ა. სტაროსელსკი რუსეთიდან 1906 წლის გაზაფხულზე წავიდა ფარულად და ჩავიდა პარიზში. ამიტომ უფრო სწორი იქნება ვიფიქროთ, რომ ეან ჟორესმა ამ სიტყვებით დეპუტატთა პალატაში მიმართა ვ. ა. სტაროსელსკის არა 1907, არამედ 1908 წელს (ს. შ.).

³ უნდა იყოს: 1905 წლის რევოლუციური მოძრაობის ამბებს (ს. შ.).

აკადემიის გათავების შემდეგ ვ. სტაროსელსკი დანიშნულ იქნა შავი ზღვის ოლქში გადმოსახლებულთა დასახლების საქმეზე. აქ თავი მალე გამოიჩინა თავისი ორგანიზატორობის ნიჭით და გადაყვანილ იქნა სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს აგრონომთა ამიერკავკასიაში. თავის მუშაობის დროს გულმოდგინედ შეისწავლა ვაზის ავადმყოფობა — ფილოქსერა, რომელიც ანადგურებდა გლეხთა მეურნეობას. მეფის მთავრობის უგუნური ბრძანება — გადაეწვათ და გადაეკაფათ ავადმყოფი რაიონების ვენახები, გლეხებს აღეკვებდა და სასოწარკვეთილებას ეძლეოდნენ.

ვ. ა. სტაროსელსკიმ როგორც იქნა გამოითხოვა მივლინება საფრანგეთში, მევენახეობის რაიონში და ადგილობრივ შეისწავლა ამერიკული ვაზის მყნობა.

დაბრუნდა თუ არა ქუთაისის გუბერნიაში, ზესტაფონის ახლოს, საქარაში დააარსა სანერგე. აქ ყოველ მხრიდან მოდიოდნენ ამერიკული ვაზის მყნობის შესასწავლად და მალე საქართველოს ვენახები ხელახლად აღორძინდნენ. ნაყოფიც მოიტანეს და ამით გადაარჩინეს მშრომელი ხალხი საშინელ გაჭირვებასა და შიმშილისაგან დახოცვას.

ამ დიდმნიშვნელოვან ცენტრის შექმნამ ხელი შეუწყო ვლ. ა. სტაროსელსკის სახელის ჰოპულარობას.

900-იანი წლები იყო პერიოდი გლეხთა უაღრესი აღელვებისა, რომელნიც იძულებულნი იყვნენ მემამულეების მიერ მკაცრი ექსპლუატაციის გამო მკვებათ გარეთ გასულიყვნენ.

ბათუმში, ფოთში და სხვაგან ხშირი გაფიცვებისა გამო სოფლებში დაბრუნდნენ გარეგნულუციონერებული და მომზადებული ელემენტები.

იფეთქეს გლეხების აჯანყებებმა.

კავკასია იყო რეზიდენცია რუსეთის ბიუროკრატიის და რუსეთის მთავრობის ჩინოვნიკების ნაძირალებისა, რომელნიც ცნობილნი იყვნენ თავიანთი უკულტურობით, თავიანთი სიმძაფრით. მთავარმმართველნი გამონაკლისს არ შეადგენდნენ...

ამ თათბირზე მალამას დაუსურათეს ადმინისტრაციის უდიერი და მძაფრი მოქმედება დასავლეთ საქართველოში და სთხოვეს დამსჯელ რაზმების მოქმედებათა შეჩერება, სულთან-კრიმ-გირეის გაგზავნა გლეხთა ღელვის მიზეზების გამოსაკვლევად და გუბერნატორად დანიშვნა ხალხთან დაახლოვებული პირისა, რომელიც იყო ვ. ა. სტაროსელსკი. მალამამ თანაგრძნობით მიიღო ყველა წინადადებანი. ვ. ა. სტაროსელსკიმ მიიღო წინადადება ქუთაისის გუბერნიის მართვის შესახებ.

ვ. ა. სტაროსელსკიმ კარგად იცოდა, რამდენად ძნელი იყო გუბერნიის მართვა, როდესაც გლეხთა ამბოხება იყო შედეგი მათი უუფლებრივი მდგომარეობისა. — მაგრამ შემდეგ ხანგრძლივი მოფიქრებისა და რევოლუციონურ ორგანიზაციის ზეგავლენით, პრინციპიალურად დათანხმდა და მეფის მოადგილეს კავკასიაში გრ. ვორონცოვ-დაშკოვს წარუდგინა მოხსენება აგრარულ რეფორმების საკითხების შესახებ. აღნიშნული რეფორმების მიღება დადებული იყო პირობით. რომ ვ. სტაროსელსკი დათანხმებულიყო ქუთაისის გუბერნიის მართვაზე.

მოხსენება გადაიგზავნა პეტერბურგში ნიკოლოზ მე-II-ს საყურადღებოდ.

ბრძნული ადმინისტრატორი და გულმოდგინე დამცველი ტანჯულ მცხოვრებლებსა, ვ. ა. სტაროსელსკი არა ერთხელ თვითონ მიდიოდა დასავლეთ საქართველოს ქალაქებში და სოფლებში. ამჟღავნებდა მცხოვრებლებს. გაჰყავდა იქიდან დამსჯელი რაზმები, რომლებიც სწავდნენ სოფლებს, აწვალბებდნენ და ჰხოცავდნენ ხალხს; თავისი ტაქტიკური ქცევით არაერთხელ აუცდენა სისხლისღვრა და ბევრნი გადაურჩენია დატუსაღებისაგან.

პომეშჩიკებისა და სამხედრო პირებისაგან შემდგარმა რეაქციამ არა ერთი დაბეზლება გაგზავნა ვ. ა. სტაროსელსკის მოქმედების შესახებ. ვ. ა. სტაროსელსკის მისიოდ და უსახელო მექარის წერილები, მოკვლასაც უპირებდნენ...

გამოიცა ბრძანება ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრების შესახებ. იგი ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძესთან ერთად დაპატიმრებული იხსდნენ სასტუმრო „ორიანტში“ იმედით, რომ გაანთავისუფლებდნენ. მეფის მრადგლის თანამშემწის მალამას მეცადინეობით დაპატიმრებას თავი დააღწია და არალეგალურ მდგომარეობაში გადავიდა, ჩრდილოეთ კავკასიაში წავიდა, შევიდა ბოლშევიკების პარტიაში და მონაწილეობას იღებდა ყრილობებზე.

მთელ რუსეთში მოდებულმა მძიმე რეპრესიებმა, ნიკოლოზ II-ს „ღარ-წმენებელი ვარ. სტაროსელსკი დაპატიმრებულია“, ტელეგრაფის უფროსის გაფრთხილებამ, რომ მიღებულია შიფრიანი ტელეგრამა მისი (სტაროსელსკის) დაპატიმრების შესახებ, ვ. ა. სტაროსელსკი აიძულეს გაქცეულიყო და მხოლოდ ქუდის დახურვა მოასწრო, მცირე ფულით ჯიბეში წავიდა პეტერბურგში, იქიდან გადავიდა რა ფინლანდიის საზღვარზე ტანისამოსგამოცვლილი და წვერგაპარსული წავიდა პარიზში.

ემიგრანტის მდგომარეობამ და წინადაც გამოვლილმა ცხოვრებამ მძიმედ იმოქმედა ვ. ა. სტაროსელსკის ჯანმრთელობაზე, მაგრამ ამან მაინც არ შეაწყვეტინა აქტიური მუშაობა. იგი იყო წევრი პარტიისა ლენინის მიმართულების „პერედოვცების“ ჯგუფისა. ვ. სტაროსელსკი შველის პოლიტიკურ ემიგრანტებს მოაწყო ცხოვრება და სწავლა: მისი მეოხებით შეიქმნა სამუშაო ბიურო, ელექტრომონტიორის კურსები. მაგრამ მეფის „ოხრანა“ აქაც არ აძლევს მოსვენებას. ჯამუშები თვალს ადევნებენ მას ქუჩებში და სხვადასხვა მიზეზებს იგონებენ ბინაზე კონსიერჟთან მისასვლელად და ფულის დახარბებით ცდილობენ კორესპონდენციის გამორთმევას.

ცნობილი ეკონომისტი პროფ. მაქს. მაქს. კოვალევსკი პარიზში რომ მოვიდა, ამბობდა — ნიკოლოზ II-ს მეუღლე განრისხებული იყო, რომ „მოღალატე გუბერნატორი მეფის ქალათებს ხელიდან გაუსხლტათ“.

მეფის მეუღლის გულის მოსაგებად საკონსულოდან რუსეთში გაეგზავნათ დეკემა (1911 წ.), რომ „გუბერნატორმა ვ. ა. სტაროსელსკიმ გაჰირვებინა ვამო პარიზში თავი მოიკლა“.

მორალურად მტკიცე პიროვნება გაჰირვებამ ვერ გასტეხა. მისი რწმენა, რომ რევოლუცია მოხდებოდა — ურყევი იყო. ახლოვდებოდა იმპერიალისტური სისხლისღვრა, ელექტა. პოლიტიკურ ემიგრანტების წრეებში ცხადად გამო-

ოკვა განხეთქილება, ერთნი ემხრობოდნენ ბრძოლას იმპერიალისტურ ფრონტზე, მეორენი ბოიკოტის მომხრენი იყვნენ ომისა და სისხლის წინააღმდეგ, გული ძველი ბოლშევიკებისა დაადგა ურყევ პოზიციას. ზოგნი წავიდნენ ნეიტრალურ სახელმწიფოებში. ამხ. ლენინი, ლენინარსკი — შვეიცარიაში, ზოგნი იბულებულნი იყვნენ დარჩენილიყვნენ.

ყველა საშინელება ომისა: დღედაღამ ზარბაზნების გრიალი, აეროპლანების თავდასხმა, ყუმბარების ჩამოყრა — ეს ყველა არას წარმოადგენდა შედარებით იმ ტანჯვასთან, რომელსაც განიცდიდა ვ. ა. სტაროსელსკი, რაკი გრძნობდა თავის უძლურებას შესაბრძოლებლად წინააღმდეგ ახალგაზრდა სოცხლეთა მასიურ განადგურებისა იმპერიალისტების გაუმაძღარ მადის დასაკმაყოფილებლად.

ემიგრანტებას ახალგაზრდობა, რომელიც საფრანგეთის ფრონტს ეცა გერმანიის იმპერიალისტების წინააღმდეგ, აღმოჩნდა სათამაშო იარაღად საფრანგეთის იმპერიალისტების — პუანკარისტების ხელში.

ვ. ა. სტაროსელსკის მხურვალე სიტყვებმა იმის შესახებ, რომ მოტყუებულინი არიან. უცხოეთის ლეგიონში გამოიწვია პროპაგანდა, რომელმაც თავი იჩინა 1918¹ წ., როდესაც გაიხრწნა რუსის ჯარი.²

პარიზში ცხოვრება აუტანელი შეიქმნა, ცხადი იყო, რომ საფრანგეთის ოზრანკა ვ. ა. სტაროსელსკის სთვლიდა არაკეთილსაიმედოდ, თითქო შიშიც კი იყო კონცენტრაციულ ბანაკში წაყვანისა. სოცხლის უკანასკნელი ღონე გამოეცალა და გულის ტკივილმა გამოასალმა ვ. ა. სტაროსელსკი ამ წუთისოფელს 53³ წლისა, თვითმპყრობელობის დამხობისა და რევოლუციის პირველი ეტაპის 6 თვით ადრე. ამ რევოლუციას მოუთმენლად მოელოდა და გულით უნდოდა და მზად იყო ყოველ წამს ჩარეოდა ბრძოლაში.

„მე კიდევ მინდოდა სოცხლზე, მე მწამს, რომ ეს ომი გამოიწვევს რევოლუციას, სოციალიზმის განვითარებას, მაგრამ ვგრძნობ, რომ ღონე აღარა ჩაქვს“...

„მინდა, რომ ჩემი შვილები აღიზარდნენ საქართველოში, რომ ისწავლონ ჩუშობა, განაგდონ ჩემი საქმე, საქმე საქართველოს პროლეტარ-მცხოვრებთა კულტურულ-ეკონომიურ პირობების გაუმჯობესებისა“.

29 აგვისტოს 1916 წ. სამგლოვიარო ეტლი წითელ გვირგვინებით და ლენტებით მიასვენებდა ვ. ა. სტაროსელსკის გვამს კომუნარების სასაფლაოზე. მისდევდნენ მეგობრები, რომელნიც ახლო იცნობდნენ, წარმომადგენელნი საფრანგეთის პარტიებისა და ორგანიზაციებისა. გზაზე პროცესიის შეუერთდნენ შეგნებული მუშები. ლენტებზე ეწერა — „მოქალაქეს, პროლეტართა საქმისათვის მებრძოლს“, „პატრონს — მადლობელი საქართველო“...

საფრანგეთის, ინგლისის და ამერიკის სოციალისტურმა პრესამ მოათავსა თანამგრძნობი სტატიები -- ნეკროლოგები თავგანწირულ მოქმედების შესა-

¹ უნდა იყოს 1917 წელი.

² მხედველობაშია რუსეთის არმიაში რევოლუციური სიტუაციის ზრდა.

³ ვ. ა. სტაროსელსკი გარდაიცვალა 56 წლის ასაკში.

ზებ, პროლეტართა განთავისუფლებისათვის მებრძოლის, მაგრამ საფრანგეთის ოხრანკამ, მეფის კონსულმა დოქტორ რ. კერვილის მეთაურობით გააღეს ცოლშვილის დაუსწრებლად განსვენებულ ვ. ა. სტაროსელსკის მაგიდის უჯრები, სადაც მისი ხელნაწერები ეწყო, დაბეჭდეს მცირე ქონება, ოჯახს კი ბინაც ჩამოართვეს და ქონებაც.

Valboth Membre du parti communiste

ვ. ა. სტაროსელსკი — „გლეხთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიაში“. თბილისი, 1928 წ., გვ. 111-1.

№ 164

1930 წლის ოქტომბრის 21. — სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს დადგენილებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის გადიდების შესახებ

Об увеличении размера пенсий ряду лиц

Совет Народных комиссаров Союза ССР постановляет: ...9) Во изменение постановления СНК СССР от 10.VIII—1926 г. (прот. № 173 п. 4—пр.) назначенную пенсию семье тов. Старосельского в сумме 150 руб. увеличить до 175 руб. в месяц.

Настоящее постановление вводится в действие с 1 января 1931 г.

Зам. председателя СНК СССР (подпись)

სსრკ ორცხა, ფონ. 5446, აღწ. 7, საქ. 2809, ფურც. 1-2.

№ 165

1933 წლის აგვისტოს 2. — ვალენტინა ანდრეას ასულ ვალბოტის წერილიდან ა. მ. გორკისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Я, вдова известного большевика В. А. Старосельского, губернатора-революционера в царск[ой] Грузии, «товарища губернатора», как называл Старосельского Ленин, и кот[орого] Вы лично знали, потому что встречались у Е. П. Пешковой в Plessis Picquet где я вместе с мужем работали воспитателями в школе-интернате для детей полит-эмигрантов, где учился В[аш] сын Максим...

ჟურნ. «Новый мир», 1966 წ., № 2, გვ. 217.

1945 წლის მარტის 4. — ძველ ბოლშევიკ მ. ლიადოვის ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

Товарища Старосельского Владимира Александровича я знал по совместной работе в Парижской большевистской группе. Я знаю, что в 1908 году он вошел в группу и работал там в качестве большевика, был знаком с Лениным и часто бывал у него. Лично я встречал его до 1911 года, но хорошо знаю, что он был большевиком до самой его смерти в 1916 году.

Член ВКП(б) с 1893 года

М. Лядов

4 марта 1945 года.

ჟურნ. «Новый мир», 1966 წ., № 2, გვ. 236.

№ 167

1946 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის მეუღლის ნ. კ. სტაროსელსკაია-ზახაროვას მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ¹

В 1905 году наместником Кавказа был назначен граф Воронцов-Дашков...

Граф вызвал Владимира Александровича к себе в Тифлис и после беседы с ним предложил ему ответственный административный пост губернатора Кутаисской губернии, где среди населения уже начались волнения.

По возвращении, посоветовавшись и обсудив более детально предложение, Владимир Александрович решил все же категорически отказаться от него. С таким ответом и поехал он в Тифлис. Основанием отказа он выставил положение, что предлагаемый ему пост лишает его возможности продолжать агрономическую деятельность и не соответствует его отношению к тем мероприятиям, которые входили бы в его обязанности как администратора.

Воронцов-Дашков заявил: «Как лицо, пользующееся доверием населения, Вы не имеете нравственного права в настоящее время отказываться помочь нам. Подайте мне докладную записку с изложением мероприятий, необходимых, с Вашей точки зрения, на пользу населения».

Владимир Александрович вернулся домой, удрученный настойчивостью наместника.

...Грузинская знать — князья и дворяне — были вооружены против Владимира Александровича за его определенную защиту земельных интересов населения, которая, несомненно, шла вразрез с их интереса-

¹ ეს მოგონება ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულმა სტაროსელსკაია-ზახაროვამ გარდაცვალების წინ კარახიძე ჩააწერინა თავის ქალიშვილს ადა ელაძემერის ასულ სტაროსელსკაია-ბაქალოვსკას.

მი, нанося ущерб их многоземелью. После его неожиданного, не по чину, назначения губернатором эта вражда обострилась...

При таких трудных обстоятельствах и отрицательном отношении влиятельных горожан Владимир Александрович начал свою ответственную работу в крае, отдавшись ей со всей силой своей благородной, прямой и честной натуры до полного забвения своих и семейных интересов...

Прибыв с детьми в Тифлис, мы встретились с Владимиром Александровичем в гостинице «Ориент»¹. В вестибюле, на площадках рядом и против его номера были полицейские и агенты, охранявшие его. Нам отвели три номера, так как наша семья состояла из восьми человек... Жить в отеле с детьми было неудобно и очень дорого. Наши друзья (Гоголь-Яновские) предложили нам временно поместить у них наших старших детей, и мы повезли их к ним. Во время нашего отсутствия в номера, занятые нами, ворвались офицеры во главе с сыном генерала Грязнова, думая найти там Владимира Александровича. Не застав его дома и узнав, где он, они отправились по нашим следам, но и там не успели нас застать. Когда мы подъехали к отелю, то увидели, что в вестибюле толпятся офицеры с угрожающим видом². К нашему фаэтону подошел полицмейстер и выстроился ряд охраны из полицейских. Мы беспрепятственно прошли к себе.

Но как только шелкнул замок двери, в нее стали ломиться. Момент был жуткий. Тем временем тифлисский полицмейстер Мартынов снесся с дворцом наместника и получил приказание — всех офицеров, находящихся в отеле, удалить.

Ликвидировав инцидент, Мартынов вошел к нам и просил Владимира Александровича не выходить из номера, так как он не может гарантировать ему безопасность.

Семнадцать дней мы были пленниками в отеле. Вскоре я провожала Владимира Александровича к поезду в Москву. Во время пути до вокзала его окружала усиленная охрана, а в его купе поместились два жандарма. Курьезный факт: один из них, обратясь к Владимиру Александровичу, просил: «Ваше превосходительство, не забудьте о нас, когда будете у власти...»

Вернувшись домой, я, по совету полицмейстера Мартынова, спешно уложила чемодан и переехала с детьми на край города, и мы прожили там до весны.

В конце сентября³ приехал к нам Владимир Александрович. В то время легально организовывались профессиональные союзы. Работа была интересная и сложная. Владимир Александрович снова вступил на арену общественной деятельности и всецело увлекся ею. Постоянные

¹ ეს მოხდა 1906 წლის იანვარში. მის შემდეგ რაც ვ. ა. სტაროსელსკი მოხსნეს ქუთაისის გუბერნატორობიდან და ბაღდავის თანხლებით ჩამოეყვანეს თბილისში.

² რეაქციული ოფიცრობა ცდილობდა ანგარიში გაესწორებინა სტაროსელსკისათვის მისი რევოლუციური მოღვაწეობის გამო. მასვე მიაწერდნენ მონაწილეობას გენერალ გრიგოლავის შეკვლეობაში (1906 წლის 16 იანვარს). სინამდვილეში ამ საქმესთან ვ. ა. სტაროსელსკის არაფერი საერთო არ ჰქონია.

³ აშდროს ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახი ცხოვრობდა ქ. ეკატერინოლარში.

собрания и совещания, на которых он обыкновенно председательствовал, отнимали у него много времени.

Время было тревожное. Вечерами ходить было небезопасно, грабили и даже убивали прохожих. Каждый раз вечернее отсутствие Владимира Александровича было сопряжено в семье с боязнью за его жизнь.

В первых числах февраля, вечером, сказав дома, что идет на собрание, он ушел из дома. Прошло несколько часов его отсутствия, приближалась ночь — он не возвращался. Часа в два ночи послышался резкий стук в парадную дверь. Уверенная, что это был он, я в одном белье побежала открыть, но вместо его голоса за дверью слышала шум, стук и требование открыть дверь, не отходя от нее, с угрозой в противном случае стрелять.

Выхода не было. Я открыла засов. В комнаты ввалилось человек десять полицейских и жандармов, моментально рассыпавшихся по комнатам и переполошивших детей.

Начался тщательный обыск, рылись всюду, поднимали ковры, перебирали белье, книги, чуть ли не обрывали обои, и когда добрались до бумаг Владимира Александровича, удовлетворение было полное. Дерзкий тон в отношении меня вызывал такой же резкий ответ с моей стороны... Но каково же было удивление, когда в их руки попали бумаги, адресованные Владимиру Александровичу, за подписью заместителя! Обменявшись многозначительными взглядами, они поднялись, оставив нетронутыми все документы на столе, вежливо раскланялись и заявили мне, что Владимир Александрович будет скоро отпущен, что сидит он в ближайшем участке. Через час Владимир Александрович был дома.

До конца февраля все шло благополучно. 28 февраля в отсутствие Владимира Александровича пришел один из его доброжелателей и конфиденциально сообщил мне, что ему случайно удалось узнать, что в эту ночь Владимир Александрович должен быть арестован, — ему необходимо спешно скрыться.

Как только Владимир Александрович вернулся домой, тотчас, не раздеваясь, он уехал к нашим друзьям, Бибилашвили, где должен был меня ожидать.

Не трата времени, я уложила в чемодан все необходимое и с большими предосторожностями отвезла его на место пребывания Владимира Александровича. Когда извозчик поворачивал за угол, я различила силуэты двух полицейских, по-видимому, следящих за проходившими.

Решено было, что первым поездом Владимир Александрович выедет из Екатеринодара. Простившись с ним, я немедленно вернулась домой, прося Бибилашвили и Тимонина, товарищей его по работе, проследить на вокзале за его отъездом. Утром они дали мне знать, что все обошлось благополучно и Владимир Александрович уехал.

Утром же подъехал к калитке фаэтон с полицейскими и двумя вооруженными солдатами. Было ясно, что они приехали арестовать Владимира Александровича. Начался допрос: где он, когда и куда уехал и т. д. Пришлось отвечать, что выехал он уже два дня назад, куда — не знаю. Обещал прислать адрес, который я им доставлю, когда получу.

Некоторое время Владимир Александрович скрывался у друзей и родственников в Москве. Наконец он решил выехать за границу. Прие-

ხავ в Петербург, где на высших курсах училась наша старшая дочь Елена, и пробыв с ней несколько дней, он сумел устроиться инкогнито (загнмировапным, но с ведома капитана) на одном из пароходов, шедших в Гельсингфорс. Там он уже был недосыгаем и свободно прибыл в Марсель, а затем в Париж.

ვ. ა. სტაროსელსკის ქალიშვილის ა. ვ. სტაროსელსკაია-ბაკლიცაიას პირადი არქივიდან.

№ 168

1963 წლის სექტემბრის 22. — ი. ლ. თევზაძის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ¹

1924 წელს შემხვდა ერთი მეგობარი. გვარად კალანდაძე, [რომელმაც] მიაბო საერთოდ ძველი არაღეგალური ცხოვრება.

...მან თქვა: ერთხელ დასავლეთ საქართველოს კონფერენცია გვემონდა შორაპნის მაზრაში ერთ მთიან ადგილას. კონფერენციის მონაწილე ჩვენი [ერთერთი] წევრი მისულა სტაროსელსკისთან, ამოულია ჩოხის ქილის უჭრიდან ქაღალდი, სადაც ქონია ჩაწერილი კონფერენციის მონაწილეთა სია, გადაუცია სტაროსელსკისათვის და უთქვამს, რომ ამა და ამ ადგილზე გვაქვს კონფერენცია, თქვენ გამოგზავნეთ ჯარი და დააპატიმრეთო...

სტაროსელსკი დაკავშირებია კონფერენციის ერთერთ მონაწილეს. აუხსნია ყოველივე და უთქვამს, რომ მე გამოგზავნი ჯარს იმ დროს, როცა დახურული იქნება კონფერენციაო.

იმ ჯაშუსისათვის კონფერენციაზე მართლაც აღმოუჩენიათ კონფერენციაზე დამსწრეთა სია. ხალხი. რომელიც გასცა ჯაშუშმა, გადაარჩინა დაქერას სტაროსელსკიმ...

ილია თევზაძე

№ 169

1963 წლის ოქტომბრის 22. — ძველი ბოლშევიკის ბ. ს. ეძგვერაძის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ²

...რევოლუციასთან დაკავშირებით მე, გ. ეძგვერაძე, ვ. ეძგვერაძე, ლ. ლექვინაძე, ი. ლექვეიშვილი და ს. ლექვინაძე ვიყავით დაპატიმრებულნი და მოთავსებულნი ზონის ციხეში, საიდანაც პაწრით ხელეზგაკრულნი გადაგვგზავნეს ქუთაისის დიდ ციხეში. გვაბრალეზდნენ რევოლუციაში აქტიური მონაწილეობის მიღებას. წამოგვიყენეს ისეთი ბრალდება, რომელიც სასჯელად ითვალისწინებდა საკატორღო პატიმრობას 10 წლით. ვიყავით განწირულნი და თავი დაღუპულად მიგვაჩნდა. მაგრამ საქმე სულ სხვანაირად შეტრიალდა.

იმ დროს ქუთაისში გუბერნატორად იყო სტაროსელსკი, რომელიც ცნობილი იყო რევოლუციონერების დამხმარედ. იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტი

¹ ი. თევზაძის ეს მოგონება ინახება ჩვენთან.

² ბ. ს. ეძგვერაძის ეს მოგონება ინახება ჩვენთან.

ჩაერია ჩენს საქმეში. ის დაუკავშირდა გუბერნატორ სტაროსელსკის, რომელმაც მხურვალე მონაწილეობა მიიღო ჩენს საქმეში გასამართლების დროს და ჩენ ვიქენით განთავისუფლებული.

ჩენი განთავისუფლება მოხდა მხოლოდ და მხოლოდ გუბერნატორ სტაროსელსკის დახმარებით. ამ საქმეში მასზე ეპკი აიღო ზემდგომ ორგანომ და ზან სტაროსელსკის, რამდენადაც მახსოვს, საყვედურიც კი გამოუცხადა...

იმ დროს, რევოლუციის პერიოდში და რეაქციის დროსაც, სტაროსელსკი სარგებლობდა პარტიულ მუშაკთა და საზოგადოდ რევოლუციონერთა შორის ღიდი ავტორიტეტით. იგი ეხმარებოდა რევოლუციონერებს, წინასწარ აფრთხილებდა მათ მოსალოდნელ საფრთხეზე, აძლევდა რჩევა-დარიგებას თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ, რომ თავიდან აეცდინათ ჩავარდნა და უფრო ნაყოფიერად წარემართათ თავისი ფარული საქმიანობა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ.

ბ. ეძმმერაძე

სკკპ წევრი 1903 წლიდან

№ 170

1965 წლის ნოემბრის 20. — ე. ბ. ეგიზის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

В августе 1910 года я гостила в семье Старосельских в Париже. Они снимали тогда квартиру на улице Альфонса Доде, где имели фотографическую студию. Жили весьма скромно и очень нуждались. Владимир Александрович запомнился мне высоким худощавым стариком. Он как-то очень внимательно смотрел на человека, с которым разговаривал. Иногда у него в глазах появлялись чуть насмешливые искорки. Я несколько раз видела у них в доме человека, о котором потом узнала, что это А. В. Луначарский. Они были дружны и вместе гуляли в находившемся неподалеку парке Монсури. По вечерам к Владимиру Александровичу приходили русские эмигранты. Они подолгу сидели у него, горячо спорили.

იურნ. «Новый мир», 1966 წ., № 2, გვ. 234.

№ 171

1965 წლის დეკემბრის 16. — ნ. ნაკორიაკოვის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...Это было в середине апреля 1907 года. Мы, делегаты Пятого съезда РСДРП, постепенно и потихоньку стягивались в Петербург, чтобы оттуда следовать дальше — за границу.

На явочной квартире мне было сказано, что надо ехать на Забалканский проспект, в одну из лабораторий Политехнического института и обратиться к Н. К. Крупской. Было, видимо, еще рано, когда я туда при-

был. Заглянул в комнату — Надежды Константиновны нет... В коридоре я встретил одного из делегатов, знакомого мне еще по Стокгольмскому съезду (никак не припомню сейчас его фамилию). Он показал мне глазами на пожилого человека, который медленно прогуливался взад и вперед, и шепнул: «Это бывший кутанский губернатор, хочешь, познакомлю?» Я сказал, что мне это очень интересно, тем более что я уже много знал из газет и из рассказов кавказских тозарищей о его содействии гурийскому восстанию.

Как припоминается мне, он при знакомстве представился Старовым. Мы присели на деревянную скамейку в коридоре. Разговор зашел о характере крестьянского движения. Он рассказывал мне о гурийском восстании, а я ему — о самарском. Я заметил, что он обходит острые углы, не называет никаких имен. Вообще казалось, что он как-то неловко чувствует себя в нашей среде. Не было в его речи нашей обычной партийной терминологии.

Лицо его мне хорошо запомнилось. Подстрижен он был уж как-то слишком коротко, чуть ли не ежиком (я подумал, не для маскировки ли?). Небольшим клинышком борода, очки, сквозь которые на вас пристально смотрят большие глаза.

Несколько раз я мельком видел Старосельского на Лондонском съезде во время перерывов между заседаниями. Очевидно, он был гостем съезда, а может быть, и делегатом, особо законспирированным.

Последние сведения о Старосельском я получил в конце 1910 года. Я жил тогда в Америке и переписывался с «Семеном» (И. И. Шварцем), который входил в парижскую большевистскую группу. В одном из писем «Семена» были примерно такие слова: как все-таки интересно складываются судьбы людей, — был человек царским губернатором, а стал большевиком. Помнится, он еще там такую мысль высказал: губернатор-де из него не получился, а вот получится ли хороший большевик... Писал он еще, что живет Старосельский в большой нужде.

Уже в советское время я узнал, что В. А. Старосельский немного не дожил до революции и что умер он честным большевиком, до конца дней своих преданным делу, за которое боролась наша партия.

Н. Накоряков.

გურბ. «Новый мир», 1966 წ., № 2, გვ. 227.

№ 172

1945 წლის დეკემბრის 17. — ძველი ბოლშევიკის პ. ვიწნიკოვას მოგონებებიდან
ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

В конце весны или начале лета 1906¹ года я приехала в Батум с конспиративным заданием: надо было набрать две прокламации. Товарищ, ведавший подпольными типографиями, сказал мне: «В Батуме сейчас с этим делом трудно, поезжай в Кутанс». И назвал мне адрес японской квартиры.

¹ უნდა იყოს 1905 წელი.

В Кутансе, в центре города, я быстро нашла нужный мне дом и назвала человека, которого хочу видеть. Это был высокий, интеллигентного вида мужчина, показавший мне очень строгим и чем-то озабоченным. Я была тогда совсем девочкой и робела, а он подбадривал меня. В этом «губернаторском доме» и была оборудована маленькая типография. Конечно, «типография» — это громко сказано. Просто в одной из комнат была спрятана наборная касса и тискальный (печатный) станок. Что меня удивляло: по всему городу рыщут жандармы, вылавливают подпольщиков, а тут тихо, никто сюда не заглядывает. Была там и молодежь: два молодых человека и две девочки-подростка. Помню непринужденные беседы и споры за вечерним чаем. Три дня провела я в этом доме и, выполнив задание, уехала.

Вторая моя встреча со Старосельским произошла в феврале 1908 года в Екатеринодаре. Около двадцати активных социал-демократов собралось на одно важное совещание. Помню, что это было в помещении профсоюза портных на Соборной улице. Сажу я в сторонке, смотрю — входит Старосельский. Он сразу узнал меня, подошел, поздоровался. Только открыли совещание и начали разговор о том, как активизировать партийную работу и восстановить связи с Закавказьем, слышим стук в дверь. Ворвались жандармы, приказали всем оставаться на местах. Увидев Старосельского в форменной шинели, жандармский офицер козырнул ему и, отведя в сторону, сказал, что в отношении него он снесется с Петербургом. Тут я опять услышала слово «губернатор». Всех нас отравили в тюрьму, а Старосельского — под домашний арест.

На допросах меня несколько раз спрашивали, что мне известно о Старосельском. Я отвечала, что ничего о нем не знаю. В 1912 году, выйдя из тюрьмы, я узнала, что В. А. Старосельский скрылся из Екатеринодара, уехал за границу и там встречался с В. И. Лениным.

П. Вишнякова,

член КПСС с 1903 года.

17 декабря 1965 года.

журн. «Новый мир», 1966 г., № 2, стр. 228.

№ 173

1965 წლის დეკემბრის 21. — ე. ი. დემუროვას¹ მოგონებიდან ა. ვ. ლუნაჩარსკისა და ვ. ა. სტაროსელსკის თანამეგობრობის შესახებ

В 1926 году я поехала из Тбилиси в Москву с письмом В. А. Старосельской к А. В. Луначарскому (семья Старосельского и Луначарского были дружны в годы жизни в эмиграции в Париже). Я была тепло принята в семье Луначарских. Как-то за столом зашел разговор о моем дяде В. А. Старосельском. Хорошо помню, как Анатолий Васильевич тогда сказал: «Ведь совсем немного не дожил Владимир Александрович до революции. Быть бы ему наркомом земледелия».

журн. «Новый мир», 1966 г., № 2, стр. 236.

¹ ევატერინე იულონის ასული დემუროვა-სტაროსელსკაია, სკკპ წევრი, პედაგოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი, პენსიონერი, ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკის უმცროსი ძმისა და უახლოესი თანამეგობრის, ფილოკსერის პარტიის ერთერთი ცნობილი მოღვაწის იულონ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკის ქალიშვილია, ცხოვრობს ქ. მოსკოვში.

1966 წლის დეკემბრის 1. — საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილება საქართველოს სსრ მეზღაღოზის, მევენახეზოზისა და მეღვინეზოზის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის საქარის საცდელი სადგურისათვის ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე სტაროსელსკის სახელის მიკუთვნების შესახებ

Совет Министров Грузинской ССР постановляет:

Удовлетворить ходатайство руководящих органов Зестафонского района, а также Министерства сельского хозяйства Грузинской ССР и присвоить Сакарской опытной станции Научно-исследовательского института садоводства, виноградарства и виноделия Грузинской ССР имя известного общественного деятеля, учредителя и первого заведующего этой станции Владимира Александровича Старосельского.

Председатель Совета Министров Грузинской ССР

Г. ДЖАВАХИШВИЛИ

Заместитель Управляющего Делами Совета Министров
Грузинской ССР

Д. КИТИАШВИЛИ

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებანი, 1966 წ. დეკემბერი, გვ. 6.

№ 175

1966 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ქალიშვილის ტ. ვ. სტაროსელსკია-უსატოვას მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ¹

К какому бы времени ни относились мои воспоминания об отце — ко времени его жизни в Сакарском питомнике, к периоду его губернаторства в Кутаиси или к периоду эмиграции во Франции, где я прожила с ним год,— неизменно вижу его внешне спокойным, выдержанным и вместе с тем всегда стремящимся вперед.

В нем покоряли сильная воля и ум. Все, кто работал или встречался с ним, испытывали глубокое уважение к нему и как-то подчинялись его обаянию.

В семье нашей всегда царил мир, мы все любили отца, и он всегда находил время, как бы ни был занят, пошутить с нами и каждого обласкать. Отец был очень гостеприимным, почти всегда кто-нибудь из его сослуживцев или знакомых гостил у нас.

Несмотря на то, что отец вкладывал в свою работу почти все силы и время, он всегда был в курсе политических событий, у него была громадная библиотека русской и иностранной литературы — художественной и специальной. Отец страстно любил музыку, и среди работников искусства у него было немало друзей. Моя мать играла на рояле, дядя

¹ ეს საბუთი, ისევე როგორც აქ გამოქვეყნებული ვ. ა. სტაროსელსკის მეუღლის ნ. კ. სტაროსელსკია-ზახაროვას, ი. ვ. რეზნიკოვისა და დ. ვ. პოლეიანის მოგონებანი, ა. ვ. ლენაჩარსკის წერილი პერსონალური პენსიების დამნიშვნელ კომისიისადმი და სხვა, მოგვაწოდა ჟურნალისტმა ი. ბ. ბრაინიშმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასწავებთ.

Юлий прекрасно владел скрипкой и виолончелью, очень часто давались концерты.

Как яркое воспоминание в памяти те дни, когда сотни людей стекались к нашему дому со всех сторон Грузии, чтобы получить черенки привитой американской лозы. Мы жили, как в осажденном лагере. Сколько охватывал глаз, виднелись костры ожидавших очереди за черенками. В питомнике отцом была основана школа, и практиканты заготавливали лозу в громадном количестве.

После того, как по настоянию наместника царя на Кавказе графа Воронцова-Дашкова отец принял пост губернатора Кутаисской губернии, жизнь его резко изменилась. Надо было иметь большую силу воли и твердое убеждение, чтобы оставить любимую работу и подвергнуть себя опасности. Я помню свое постоянное чувство страха за жизнь отца. Он ежедневно подвергался опасности, но никогда не отступал, не поддавался личным переживаниям. Дело, которому он служил, было для него выше.

Когда я окончила гимназию, мы с мамой поехали в Париж. Отец жил тогда в пригороде Парижа, в дачном местечке. Там мы с мамой прожили два месяца. Отец уговаривал мать переехать за границу совсем, но мама не хотела растить нас, детей, на чужбине. Она считала своим долгом сохранить нам родину. На один год она оставила меня с отцом. Проводив маму, мы с папой поселились в Париже, сняв там квартиру. Я часто встречала у отца А. В. Луначарского, В. Р. Менжинского и других видных эмигрантов. Все они относились к отцу с большим уважением. Помню, что я с отцом была у В. И. Ленина. Жили они с Надеждой Константиновной в маленькой, скромной комнате...

ტ. 3. სტაროსელ-კაია-ესტრელას პირადი არქივიდან.

1967 წლის აგვისტოს 20. — 1920 წლიდან სკკპ წევრის ვლ. ტუბლაძის
მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

...1905 წლის მიწურულში, მეფის რეაქციის მძიმე დღეებში. მიუხედავად პეკარი რეჟიმისა, მუხნარში (მაშინდელი საღორიის ტყე). მაშაჩეშა — სერაპიონ ტუბლაძის — ეზოში გაიშრათა ხალხმრავალი მიტინგი, რომელშიც რკინიგზის მუშებთან ერთად მონაწილეობდა რევოლუციურად განწყობილი ფართო საზოგადოებრიობა. მიტინგთა ორგანიზატორები იყვნენ ცნობილი რევოლუციონერები და პროგრესულად მოაზროვნე პირები დ. კუპრაძე (აკადემიკოს ვ. კუპრაძის მამა), ი. ხეთერელი, ბ. სურმავა, ნ. გიორგაძე, (პროფ. ვ. გიორგაძის მამა), ვ. კიკვაძე, ვ. მალანია, ალ. ფაცურია, ნ. ხერხაძე, ი. ცირეკიძე, მ. გოცირიძე და სხვები.

კარგად მახსოვს, მიტინგი ახალი დაწყებული იყო. როცა ქალაქში ხმა დაიჩნა — ჩვენი გუბერნატორი სტაროსელსკი მოვიდაო. ხალხი გაემართა მასთან შესახვედრად. მეც გავედევნე მათ, როგორც უბრალო ცნობისმოყვარე. რადგან 10 წლის ბიჭს სტაროსელსკის რევოლუციონერობისა არაფერი გამეგებოდა.

მე არაერთგზის მოწმე ვიყავი, როცა მუშების ასეთ შეკრებებს კაზაკებმ არბევდნენ, და გუბერნატორის მოსვლასთან დაკავშირებით კაზაკების გამოჩენასაც ველოდი.

მაგრამ სტაროსელსკი მოვიდა ორი ადამიანის თანხლებით, უიარაღოდ, საზამთრო მოსასხამი ჰქონდა მოხურული. წინააღმდეგ ჩემი მოლოდინისა, მიტინგის მონაწილენი გუბერნატორის დიდი ოვაციით შეხვდნენ. იგი დინჯად ავიდა ტრიბუნაზე, თითქმის 30 წუთის განმავლობაში ლაპარაკობდა ხალხისათვის საყურადღებო საკითხებზე. რეაქციის თარეშით აღელვებული მუშები თანდათან დამშვიდდნენ. ისინი კმაყოფილებით შესცქეროდნენ ორატორს.

სტაროსელსკის სიტყვის დასასრულს გაისმა მქუხარე ტაში. ბოლოს გუბერნატორი ხელის ჩამორთმევით დამშვიდობა მიტინგის ორგანიზატორებს და წავიდა.

რადგან რუსული ენის არაფერი გამეგებოდა. მე ბევრჯერ ვთხოვე მამას, ეამბნა, თუ რაზე საუბრობდა გუბერნატორი სტაროსელსკი, რატომ იყო ხალხი მისი გამოჩენით და სატყვით კმაყოფილი, მაგრამ მამა ყოველთვის ასე მეუბნებოდა: გაიზრდები და თვით გაიგებო.

და ახლა ჩემთვის საესებით ნათელია, თუ „წითელი გუბერნატორი“ რისთვის ისწრაფვოდა. ყოველთვის თვალწინ მიდგას მისი გაბრწყინებული სახე. სტაროსელსკის არასოდეს არ დაივიწყებს ჩვენი ხალხი.

ვაზ. „ქუთაისი“. 1967 წ., № 167.

კრებულში გამოქვეყნებული დოკუმენტებისა

№ 1. 1881 წლის აგვისტოს 1. — ვ. ა. სტაროსელსკის განცხადება მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის ღირექტორისადმი მისი აკადემიის სტუდენტად ჩარიცხვის შესახებ

№ 2. 1881 წლის სექტემბრის 10. — კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის მიმართვა მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის ღირექტორისადმი სტუდენტ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის კავკასიის სტიპენდიის დანიშვნის შესახებ

№ 3. 1885 წლის ივნისის 16. — კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის ღირექტორის მიმართვა მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის ღირექტორისადმი აკადემიის კურსდამთავრებულ ვ. ა. სტაროსელსკის სამუშაოდ შავი ზღვის ოლქში გამწესების შესახებ

№ 4. 1888 წლის იანვრის 31. — ვ. ა. სტაროსელსკის ატესტატი მოსკოვის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის კურსის დამთავრების შესახებ

№ 5. 1888 წლის ნოემბრის 22. — შუამდგომლობა სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისა კავკასიაში აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის ფულადი დახმარების გაწევის შესახებ

№ 6. 1891 წლის იელისის 16. — საგაზეთო ინფორმაცია აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ სოფ. ჰაქარაში გამართული საცდელი სადგურისათვის ამერიკელი ვაზის გამოცდის საქმის ბინდობის შესახებ

№ 7. 1892 წლის იანვრის 21. — მიმართვა სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისა კავკასიაში სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს საერთო საქმეთა დეპარტამენტისადმი აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის მორიგი ჩინის მიკუთვნების შესახებ

№ 8. 1893 წელი. — აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის პატაკიდან სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს რწმუნებულისადმი მისი შრომის „Описание Шорапанского уезда Кутаисской губернии в естественном, историческом и экономическом отношении“ გამოსაცემად საჭირო სახსრების გამოყოფის შესახებ.

№ 9. 1896 წლის ოქტომბრის 13. — ქუთაისის გუბერნიის უნდარმოთა სამმართველოს მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი საქარის ამერიკელი ვაზის ზანერგეში პოლიტიკურად არასაიმედო პირთა თავმოყრის შესახებ

№ 10. 1897 წლის თებერვლის 8. — საგაზეთო ინფორმაცია აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ კახეთის ვენახებში გავრცელებული ჭოკოვანი დაავადებას დადგენის შესახებ

№ 11. 1897 წლის მარტის 20. — საგაზეთო ცნობა ჭაჩხერის მიდამოების სოფლებში მცხოვრებთა აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკისათვის მიმართვის გამოქართულ ენაზე ამერიკული ვაზის მოვლა-მოშენებისა და დაავადებული ვაზის მკურნალობაზე რჩევა-დარჩევებითა შედგენილი და გამოცემის შესახებ

№ 12. 1899 წლის სექტემბრის 5. — საგაზეთო ინფორმაცია საქარს სა-
ნერგის მმართველის აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის თაოსნობით ქუთაისის გუ-
ბერნიის სკოლებთან ამერიკული ვაზის საწარმოების გაშენების შესახებ

№ 13. 1899 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ანგარიში საქარის საწარმო
მიერ 1899 წელს ჩატარებული მუშაობის შესახებ

№ 14. 1900 წლის მაისის 4. — ვ. ა. სტაროსელსკის სტატია „Очерк по-
ложения культуры американских лоз на Кавказе“.

№ 15. 1905 წლის მაისის 25. — მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონე-
ბათა სამინისტროს კავკასიის რწმუნებულთა სამმართველოს უფროს აგრონომ
ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვლისადმი ქუთაისის გუბერნიამი
რეეოლუციური მოძრაობის გამომწვევი მიზეზების შესახებ

№ 16. 1905 წლის ივნისის 7. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის
წარდგინება შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი აგრონომ ვ. ა. სტაროსელსკის
ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნის შესახებ

№ 17. 1905 წლის ივნისის 30. — შინაგან საქმეთა მინისტრ ბულიგინის
წერილი მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის
ქუთაისის გუბერნატორის მოვალეობის შემსრულებლად დანიშვნის შესახებ

№ 18. 1905 წლის ივლისის 9. — ბრძანებულება ვ. ა. სტაროსელსკის ქუ-
თაისის გუბერნატორად დანიშვნის შესახებ.

№ 19. 1905 წლის ივლისის 20. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტარო-
სელსკის შესახებ

№ 20. 1905 წლის ივლისის 24. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტაროსელ-
სკის შესახებ

№ 21. 1905 წლის ივლისის 26. — რუსეთის დეპუტატთა სააგენტოს ცნობა ქუ-
თაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შუამდგომლობის გამო რეეოლუ-
ციური მოძრაობის პერიოდში წარმოქმნილი სოფლის თვითმმართველობის ორ-
განობების კანონიერად აღიარების შესახებ

№ 22. 1905 წლის ივლისის 29. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ
შირინკინის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შე-
სახებ.

№ 23. 1905 წლის ივლისის 31. — საგაზეთო ქრონიკიდან ვ. ა. სტაროსელ-
სკის ქუთაისის გუბერნატორად დანიშვნასთან დაკავშირებით ყვრილაში (ზეს-
ტაფონში) მის პატივსაცემად გამართული შეხვედრის შესახებ

№ 24. 1905 წლის აგვისტოს 17. — ამიერკავკასიის რკინიგზის ეანდარმთა
სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროსის მოხსენება რკინიგზის ეან-
დარმთა სამმართველოსადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შე-
სახებ

№ 25. 1905 წლის აგვისტოს 22. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გე-
ნერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნიის ეანდარმთა სამმართვე-
ლოს უფროსისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოქმედების
გამო ცნობების წარდგენის შესახებ

№ 26. 1905 წლის აგვისტოს 27. — კავკასიის პოლიტიკის უფროსის მოხსენება მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 27. 1905 წლის სექტემბრის 12. — კავკასიის პოლიტიკის უფროსის გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკისადმი პოლიტიკის მოხელეთა მიერ ქუთაისის ქალაქის ბაღში აგიტატორთა ჯგუფის დაკავებასთან დაკავშირებით მომხდარი ინციდენტის გამო წერილობითი განმარტების წარდგენის შესახებ

№ 28. 1905 წლის სექტემბრის 15. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენებიდან მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი რევოლუციურ ხალხსა და საფოსტო მატარებლის გამცილებელ ჟანდარმებსა და ჯარისკაცებს შორის სადგ. აბაშაში მომხდარ შეიარაღებული შეტაკების გარემოებათა შესახებ

№ 29. 1905 წლის სექტემბრის 15. — აზნაურ ძიძიგურის დაკითხვის ოქმი გუბერნატორ სტაროსელსკის შესახებ

№ 30. 1905 წლის არა უადრეს სექტემბრის 18. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის პირადი წერილი კავკასიის პოლიტიკის უფროს გენერალ შირინკინისადმი განმარტებით მის განკარგულებათა შესახებ პოლიტიკის მოხელეების მიერ ქუთაისის ქალაქის ბაღში რევოლუციონერ აგიტატორთა ჯგუფის დაკავების გამო

№ 31. 1905 წლის სექტემბრის 19. — კავკასიის პოლიტიკის უფროს გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი პირადი წერილის ნაცვლად ოფიციალურ განმარტებათა წარმოდგენის შესახებ

№ 32. 1905 წლის სექტემბრის 29. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის პასუხი კავკასიის პოლიტიკის უფროს გენერალ შირინკინის შეკითხვაზე რევოლუციური პროპაგანდის წინააღმდეგ ქუთაისის პოლიტიკის მოხელეთა უმოქმედობის გამო

№ 33. 1905 წლის ოქტომბრის 5. — კავკასიის პოლიტიკის უფროსის გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი ქუთაისის პოლიტიკის მოხელეებთანათვის მის (სტაროსელსკის) მიერ მიცემულ კანონის საწინააღმდეგო განკარგულებათა გამო

№ 34. 1905 წლის ოქტომბრის 27. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვალისადმი თხოვნით — არ იქნეს შემოღებული სამხედრო მდგომარეობა ქუთაისის გუბერნიაში

№ 35. 1905 წლის ოქტომბრის 3. — კავკასიის პოლიტიკის უფროს გენერალ შირინკინის მიწერილობა ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისადმი სადგ. აბაშაში ხალხსა და ჯარისკაცებს შორის მომხდარი შეიარაღებული შეტაკების გამო სტაროსელსკის მიერ მეფისნაცვალს თანაშემწისათვის წარდგენილ მოხსენების შესახებ

№ 36. 1905 წლის ნოემბრის 8. — კავკასიის პოლიტიკის უფროსის გენერალ შირინკინის მოხსენებიდან მეფისნაცვალისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა.

სტაროსელსკის ნებართვით ქ. ქუთაისში მიმდინარე მასიური მიტინგებისა და დემონსტრაციების შესახებ.

№ 37. 1905 წლის ნოემბრის 9. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის სიტყვიდან თბილისის ვაგზალზე მის გასაცილებლად მოსულ მშრომელთა წინაშე

№ 38. 1905 წლის ნოემბრის 13. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვალისადმი ქ. ქუთაისში ხოპიორის პოლიცის ყაზახ-ჯარისკაცთა თვითნებობისა და პროვოკაციულ მოქმედებებზე შესახებ

№ 39. 1905 წლის ნოემბრის 30. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვალისადმი ხოპიორის ყაზახთა პოლიცის ჯარისკაცთა თავხედური საქციელის გამო ამ პოლიცის ქუთაისის გუბერნიის ფარგლებიდან გაყვანის შესახებ

№ 40. 1905 წლის ნოემბრის 30. — ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკის მოხსენებიდან მეფისნაცვალისადმი მოსახლეობის მიერ არჩეულ პირთაგან ქუთაისის საქალაქო დაცვა შექმნის შესახებ

№ 41. 1905 წლის დეკემბრის 9. — გენერალ-ლეიტენანტ შიშკოვსკის პატაი კავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების მთავარსარდლისადმი, წინააღმდეგ გუბერნატორ სტაროსელსკის შემადგომლობისა, ხოპიორის ყაზახთა პოლიცის ქუთაისის გუბერნიაში დატოვების შესახებ

№ 42. 1905 წლის დეკემბრის 19. — ქუთაისის გუბერნატორ სტაროსელსკის მოხსენება მეფისნაცვალისადმი მოსახლეობისადმი მხეცური დამოკიდებულების გამო ხოპიორის ყაზახთა პოლიცის ქუთაისის გუბერნიიდან დაუყოვნებლივ გაყვანის შესახებ

№ 43. 1905 წლის დეკემბრის 24. — კავკასიის პოლიციის გამგის გენერალ შირინკინის დეპეშიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ

№ 44. 1905 წლის დეკემბრის 30. — შინაგან საქმეთა სამინისტროს მოხსენებიდან ნიკოლოზ II-სადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 45. 1906 წლის იანვრის 7. — კავკასიის პოლიციის უფროსის გენერალ შირინკინის მოხსენებიდან მეფისნაცვალისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მხრით რევოლუციური პარტიების მფარველობის შესახებ.

№ 46. 1906 წლის იანვრის 8. — კავკასიის მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი გუბერნიის გადაბარებისა და თბილისში ჩასვლის შესახებ

№ 47. 1906 წლის იანვრის 8. — ნიკოლოზ II წერილიდან მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 48. 1906 წლის იანვრის 8. — მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვს ბრძანება ქუთაისის გუბერნიაში სამხედრო მდგომარეობის შემოღების, დამსჯელი ჯარების გაგზავნისა და გუბერნატორ სტაროსელსკის გუბერნიიდან გაწვევის შესახებ

№ 49. 1906 წლის იანვრის 10. -- ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვლისადმი რევოლუციური მოძრაობის ჩასაქრობად ქუთაისის გუბერნიაში გაგზავნილი ჯარების მხედრობის შესახებ

№ 50. 1906 წლის იანვრის 11. — ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის დეპეშა მეფისნაცვლისადმი გუბერნიაში გაგზავნილი დამსჯელი ჯარების მხედრობის მოქმედებათა და პირადად მის მიმართ გამოჩენილ ძალადობათა შესახებ

№ 51. 1906 წლის იანვრის 14-15. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძის თანამდებობიდან დათხოვნის შესახებ

№ 52. 1906 წლის იანვრის 19. — საგაზეთო ცნობა ქუთაისის ყოფილ გუბერნატორ სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ყიფშიძის შესახებ

№ 53. 1906 წლის იანვრის 21. — ბრძანებულება ვ. ა. სტაროსელსკის ქუთაისის გუბერნატორის თანამდებობიდან დათხოვნის შესახებ

№ 54. 1906 წლის იანვრის 22. — ოზურგეთის მაზრის მომრიგებელ მოსამართლის თავად თაყაიშვილის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 55. 1906 წლის იანვრის 30. — ქუთაისის გუბერნიის გლეხთა საქმეების საქრებულოთა წევრის პრინცი ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 56. 1906 წლის თებერვლის 3. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოზსენებიდან მეფისნაცვლისადმი ყოფილ ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძის მოგზაურობის შესახებ ოზურგეთის მაზრაში რევოლუციური რაზმელებისაგან შედგენილი საპატრო დაცვის თანხლებით

№ 57. 1906 წლის თებერვლის 4. — რკინიგზის ენდარმთა სამმართველოს ქუთაისის განყოფილების უფროს პოდპოლკოვნიკ გამყრელიძის ჩვენება ყოფილ გუბერნატორ სტაროსელსკის შესახებ

№ 58. 1906 წლის თებერვლის 6. — სამხედრო-საგამომძიებლო კომისიის დადგენილება ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 59. 1906 წლის თებერვლის 7. — 65-ე ფეხოსან საარეზერვო ბრიგადის მეთაურის გენერალ-მაიორ ვასილიევის ჩვენება ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 60. 1906 წლის თებერვლის 7. — ქუთაისის დროებით გენერალ-გუბერნატორ ალისანოვის მოხსენებიდან მეფისნაცვლისადმი ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისა და ვიცე-გუბერნატორ ალ. ყიფშიძის ხელისშეწყობით ქუთაისის გუბერნიაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ

№ 61. 1906 წლის თებერვლის 8. — 129-ე ბესარაბიის ფეხოსანთა პოლკის მეთაურის პოლკოვნიკ შიშვევიჩის ჩვენება ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 62. 1906 წლის თებერვლის 20. — ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის ახანაგის მალინოვსკის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 63. 1906 წლის თებერვლის 20. — უფროსი ურიადნიკ სკურლატოვის ჩვენებიდან ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შუახებ.

№ 64. 1906 წლის თებერვლის 20. — ვ. ა. სტაროსელსკის ინტერვიუ გაზ. „ბირევეიე ვედომოსტი“-ს კორესპონდენტისადმი რევოლუციური მოძრაობის შესახებ საქართველოში

№ 65. 1906 წლის თებერვლის 21. — ქუთაისის პოლიცემისტერის მოვალეობის დროებით შემარულებელ ტერ-ანტონოვის ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 66. 1906 წლის თებერვლის 24. — პირველი ხოფიორის ყაზახთა პოლკის მეთაურის პოლკოვნიკ შჩერბინის ჩვენება ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 67. 1906 წლის თებერვლის 25. — ოზურგეთის მაზრის უფროსი ლაზარენკოს ჩვენებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 68. 1906 წლის თებერვლის 28. — თავად დადემქელიანის ჩვენებიდან ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 69. 1906 წლის თებერვლის 28. — გაზ. „ვოზროუდენიე“-ს კორესპონდენტის საუბარი ქუთაისის ყოფილ გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკისთან

№ 70. 1906 წლის თებერვლი. — მეფისნაცვალის მოხსენებიდან იმპერატორისადმი ქუთაისის გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის სამსახურიდან დათხოვნის შედეგების შესახებ

№ 71. 1906 წლის მარტის 1. — უსახელო წერილი მიწათმოწყობისა და მიწათმოქმედების მთავარი სამმართველო აწმუნებულისადმი კავკასიაში გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის მეცადინეობით ქუთაისის სას.-სამ. სკოლის რევოლუციური აგიტაციის კერად გადაქცევის შესახებ

№ 72. 1906 წლის მარტის 3. — ურიადნიკ გ. კოლიადას ჩვენებიდან ქუთაისის ყოფ. გუბერნატორ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 73. 1906 წლის მარტის 5. — ვ. ა. სტაროსელსკის ინფორმაცია სოციალ-პოლიტიკური კლუბის წევრთა სხდომაზე პეტერბურგში კავკასიის ხალხთა შესახებ

№ 74. 1906 წლის მარტის 6. — კავკასიის პოლიციის უფროსის მოვალეობის შემსრულებელ გუროვიჩის მოხსენება მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი იმ პირთა დაკავების შესახებ, რომლებსაც აღმოაჩნდათ ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ გაცემული პასპორტები უცხოეთში გასვლის უფლებით

№ 75. 1906 წლის აპრილის 2. — სტაროსელსკის მიმართვა რუსი მოქალაქეებისადმი საქართველოში მეფის დამსჯელი რაზმის მხეცობათა გამო.

№ 76. 1906 წლის აპრილის 4. — როტმისტრ ჯაყელის მოხსენება ქუთაისის გუბერნიის ეანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 77. 1906 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ბროშურიდან „Кавказская драма“.

№ 78. 1907 წლის ოქტომბრის 25. — ყუბანის ოლქის დროებით გენერალ-გუბერნატორის მოხსენება მეფისნაცვალის კანცელარიისადმი ვ. ა. სტაროსელ-

სკის ეკატერინოდარში დასახლებისა და მასზე პოლიციის ზედამხედველობის დაწესების შესახებ

№ 79. 1907 წლის ნოემბერი. — ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოს მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისა და კავკასიის მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 80. 1908 წლის თებერვლის 7. — ეკატერინოდარში ფარულ სოციალ-დემოკრატიულ კრებაზე პოლიციის მიერ დაკავებულ პირთა სიიდან

№ 81. 1908 წლის თებერვლის 8. — პოლკოვნიკ ზასიპკინის დეპეშიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქ. ეკატერინოდარში ვ. ა. სტაროსელსკის თავპ-ჯდომარეობით არალეგალური კრების დაკავების შესახებ

№ 82. 1908 წლის თებერვლის 9. — პოლკოვნიკ ზასიპკინის დეპეშა მეფისნაცვლის თანაშემწისადმი შეკითხვით ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრებაზე თანხმობის შესახებ

№ 83. 1908 წლის თებერვლის 9. — შინაგან საქმეთა მინისტრის მოხსენება ნიკოლოზ II-დმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 84. 1908 წლის თებერვლის 11. — ეკატერინოდარის ოხრანკის პუნქტის დროებით უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მეთაურობით შემდგარ არალეგალურ კრებისა და მის მონაწილეთა ბინების გაჩხრეკის შედეგების შესახებ

№ 85. 1908 წლის თებერვლის 11. — პოლკოვნიკ ზასიპკინის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ეკატერინოდარში ვ. ა. სტაროსელსკის ბინის გაჩხრეკის შესახებ

№ 86. 1908 წლის თებერვლის 16. — მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის დეპეშა შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 87. 1908 წლის თებერვლის 18. — საგაზეთო ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის ერთ-ერთ ბრალდების შესახებ

№ 88. 1908 წლის თებერვლის 26. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის მიწერილობა მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრების შესახებ

№ 89. 1908 წლის თებერვლის 26. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის დეპეშა მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მიმართ სასჯელის ზომის შესახებ

№ 90. 1908 წლის მარტის 14. — პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის შიდაგულე ვისარიონოვის დეპეშა ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დაპატიმრების შესახებ.

№ 91. 1908 წლის მარტის 15. — ყუბანის ოლქის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროს პოლკოვნიკ ვორონინის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ქ. ეკატერინოდარშიდან ვ. ა. სტაროსელსკის მიმალვის შესახებ

№ 92. 1908 წლის მარტის 20. — პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის მოხსენება შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 93. 1908 წლის მარტის 21. — პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორის დეპეშა ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროს პოლკოვნიკ ვორონინისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მოსაძებნად მიღებული ზომების შეტყობინების შესახებ

№ 94. 1908 წლის მარტის 22. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის პოლკოვნიკ ვორონინის დეპეშა პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მოსაძებნად მის მიერ მიღებული ზომების შესახებ

№ 95. 1908 წლის მარტის 22. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის წერილი მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 96. 1908 წლის აპრილის 8. — მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვ-ის მოსენება შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 97. 1908 წლის აპრილის 11. — მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარისა და შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის წერილიდან მეფისნაცვალ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 98. 1908 წლის აპრილის 22. — შინაგან საქმეთა მინისტრ სტოლიპინის მიწერილობა მეფისნაცვალ ვორონცოვ-დაშკოვისადმი მისთვის ვ. ა. სტაროსელსკის დაუპატიმრებლობის მიზეზების შეტყობინების შესახებ.

№ 99. 1908 წლის აპრილის 25. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწის როტმისტრ ტარასოვის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკისა და სტ. კოჩურინის შესახებ

№ 100. 1908 წლის აპრილის 28. — ეკატერინოდარის ოხრანკის პუნქტის უფროსის პოლკოვნიკ ზასიკინის მოხსენება თბილისის გუბერნიის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ბინის გაჩხრეკის შედეგად მოპოვებული დოკუმენტების დაკარგვის გარემოებათა შესახებ.

№ 101. 1908 წლის მაისის 2. — ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულ სტაროსელსკაიას წერილიდან მეუღლის ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

№ 102. 1908 წლის მაისის 11. — მოსკოვის ოხრანკის უფროსის პოლკოვნიკ კოტენის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი რსდმპ საზღვარგარეთული ორგანიზაციების მუშაობის შესახებ

№ 103. 1908 წლის მაისის 30. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ.

№ 104. 1908 წლის მაისის 30. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის გარტინგის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 105. 1908 წლის ივნისის 9. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 106. 1908 წლის ივნისის 16. — პოლიციის დეპარტამენტის მოხსენება დ. კ. გერშელმანისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის პფარველობისათვის ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის პოლკოვნიკ ვორონინის თანამდებობრივად დაქვეითების შესახებ

№ 107. 1908 წლის ივნისის 24. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 108. 1908 წლის ივლისის 15. — გაზ. „პროლეტარში“ გამოქვეყნებულ კორესპონდენცია საფრანგეთის პრეზიდენტის რუსეთში გამგზავრების საწინააღმდეგო მოძრაობის შესახებ

№ 109. 1908 წლის ივლისის 3. — ა. მ. გორკის წერილი ი. პ. ლადეინიკოვისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 110. 1908 წლის ივლისის 8. — ი. დოროვის წერილი ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

№ 111. 1908 წლის ივლისის 30. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის გენერალ-მაიორ ვორონინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის საქმის გამო ლიტერის წარუდგენლობის მიზეზების შესახებ.

№ 112. 1908 წლის აგვისტოს 22. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის გენერალ-მაიორ ვორონინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ბრალდების გამო საქმის აღძვრაზე მისი განკარგულების შესახებ.

№ 113. 1908 წლის სექტემბრის 21 — დეკემბრის 3. — ამონაწერი რსდმპ პარიზის ზელშემწყობი ჯგუფის კომიტეტის სხდომების ოქმებიდან პროპაგანდისტული კომისიისა და მუშათა კლუბის პროპაგანდისტული ჯგუფის შემადგენლობის შესახებ

№ 114. 1908 წლის სექტემბრის 29. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ პარიზში წაკითხული რეფერატების შესახებ

№ 115. 1908 წლის ოქტომბრის 14. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს უფროსის განკარგულება თავისი თანამემწისადმი შავი ზღვის გუბერნიაში სტაროსელსკის დაპატივების შესახებ

№ 116. 1908 წლის ოქტომბრის 7. — თბილისის გუბერნიის ქანდარმთა სამმართველოში მიმართვა ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ადგილსამყოფელის დადგენის შესახებ

№ 117. 1908 წლის ოქტომბრის 14. — ყუბანის ოლქის ქანდარმთა სამმართველოს მიმართვა თბილისის გუბერნიის ქანდარმთა სამმართველოსადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ადგილსამყოფელის დასადგენად მიღებული ზოქების შესახებ

№ 118. 1908 წლის ოქტომბრის 26. — საგაზეთო ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის მიერ კავკასიის აზიებზე პარიზში წაქოხლული ლექციების დიდი წარმატებუ- შესახებ

№ 119. 1908 წლის ნოემბრის 6. — საზღვარგარეთული აგენტურის გამგის გარტინგის მოხსენებიდან პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი პარი- ზიდან რსდმპ საზღვარგარეთული ორგანიზაციების მუშაობის ზოგიერთი საკი- თების შესახებ.

№ 120. 1908 წლის ნოემბრის 8. — ვ. ტარატუტას წერილი ვ. ა. სტარო- სელსკისადმი სამედიკატოო სასამართლოში მონაწილეობის შესახებ

№ 121. 1908 წლის ნოემბრის 19. — ვ. კ. ტარატუტას წერილიდან ი. ტიშ- კააადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 122. 1909 წლის იანვრის 13. — პოლიციის დეპარტამენტის განსაკუთ- რებული განყოფილების მიერ შედგენილ სიიდან საზღვარგარეთ მცხოვრები რსდმპ გამოჩენილი მოღვაწეებისა

№ 123. 1909 წლის თებერვლის 5. — დეპუტატ ლადოჰირსკის სიტყვიდან სახელმწიფო სათათბიროს სხდომაზე ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 124. 1909 წლის თებერვლის 9. — დეპუტატ მარკოვ 2-ს სიტყვიდან სახელმწიფო სათათბიროს სხდომაზე ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 125. 1909 წლის თებერვლის 14. — ეკატერინოდარის საოლქო სასა- მართლოს პროკურორის წერილი ყუბანის ოლქის ეანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 126. 1909 წლის მარტის 2. — ყუბანის ოლქის ეანდარმთა სამმართვე- ლოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ეანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 127. 1909 წლის მარტის 11. — ყუბანის ოლქის ეანდარმთა სამმართვე- ლოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ეანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 128. 1909 წლის მარტის 14. — ყუბანის ოლქის ეანდარმთა სამმართვე- ლოს უფროსის მიმართვა თბილისის გუბერნიის ეანდარმთა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 129. 1909 წლის აპრილის 10. — თბილისის გუბერნიის ეანდარმთა სამ- მართველოს პასუხი ყუბანის ოლქის ეანდარმთა სამმართველოსადმი ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 130. 1909 წლის ივნისის 16. — პოლიციის დეპარტამენტის განსაკუთ- რებული განყოფილების მიერ შედგენილი რსდმპ-ს საჭმთანობის მიმოხილვის დანართი-ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 131. 1909 წლის ივლისის 31. — მ. ნ. პოკროვსკის წერილი ვ. ა. სტარო- სელსკისადმი რუსეთში რევოლუციური მოძრაობის აშახველი ლიტერატურის ბიბლიოგრაფიის შესახებ

№ 132. 1909 წლის სექტემბრის 8. — ანტონის წერილიდან მ. გ. გალანა- კრავეჩენკოსადმი პოლტავაში პარიზიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 133. 1909 წლის სექტემბრის 20. — ვ. ა. სტაროსელსკის წერილი გამოცემლობისადმი მისი შრომის „საქართველოს ისტორიის ჩარკვევები“ გამოცემის შესახებ

№ 134. 1909 წლის ოქტომბრის 23. — ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულ სტაროსელსკაიას წერილიდან მეუღლის ვ. ა. სტაროსელსკისადმი

№ 135. 1909 წლის ნოემბრის 4. — ვ. ა. კარპინსკის წერილიდან ვ. ა. სტაროსელსკისადმი ამ უკანასკნელისათვის საჭირო ლიტერატურის შესახებ

№ 136. 1909 წლის დეკემბერი. — ი. პოდოლსკის სტატიიდან „გუბერნატორი — რევოლუციონერი“

№ 137. 1910 წლის მაისი. — გ. პ. ზატერიანის სტატიიდან „კავკასიის ბუნტი“ ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 138. 1911 წლის ივნისის 23. — ვ. ა. სტაროსელსკის თითქმის გარდაცვალების გამო გაზ. „კოლხიდაში“ გამოქვეყნებული ნეკროლოგი

№ 139. 1913 წლის აპრილის 11. — თბილისის გუბერნიის ქანდაკმა სამმართველოს უფროს პოლკოვნიკ პოსტრულინის მოხსენება პოლიციის დეპარტამენტის დირექტორისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახის წევრთა პოლიტიკური არასაიმედობის შესახებ.

№ 140. 1915 წლის თებერვლის 16. — ვალენტინა ანდრიას ასულ ვალბოტის წერილიდან თავის დის — ალექსანდრასადმი

№ 141. 1916 წლის აგვისტოს 28. — გაზ. „იუმანიტე“-ს ინფორმაცია ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების შესახებ

№ 142. 1916 წლის აგვისტოს 28. — გაზ. „ლა-ვიდიურ“-ში (პარიზი) გამოქვეყნებული ნეკროლოგი ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო

№ 143. 1916 წლის აგვისტოს 29. — გაზ. „იუმანიტე“-ში გამოქვეყნებულ ნეკროლოგიდან „ვლადიმერ სტაროსელსკი“

№ 144. 1916 წლის სექტემბრის 5. — ნეკროლოგიდან ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების გამო

№ 145. 1916 წლის სექტემბერი. — ივ. გომართელის სტატიიდან „ვლადიმერ სტაროსელსკი“

№ 146. 1916 წლის ოქტომბრის 23. — საგაზეთო სტატია „საქარის სანერგე იმერეთში და ჩვენი დეპუტატები“

№ 147. 1916 წლის ოქტომბრის 31. — პოლიციის დეპარტამენტის წერილი ყუბანის ოლქის ქანდაკმა სამმართველოს უფროსისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის გარდაცვალების შესახებ

№ 148. 1923 წლის სექტემბრის 4. — საგაზეთო სტატია „ვლადიმერ სტაროსელსკი“

№ 149. 1923 წელი. — პ. ცინცაძის მოგონებიდან ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 150. 1924 წლის ივნისის 25. — რსფსრ განათლების სახალხო კომისიის წერილი პერსონალური პენსიების დამნიშვნელ ცენტრალურ კომისიისადმი შუამდგომლობით ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

№ 151. 1924 წლის ივლისის 22. — ი. ვ. რეზნიკოვის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 152. 1924 წლის ივლისი. — რსფსრ სახალხო განათლების კომისიის ა. ვ. ლუნაჩარსკის წერილი პერსონალური პენსიების დამნიშვნელი ცენტრალური კომისიისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

№ 153. 1924 წელი. — ცნობა საკავშირო სას.-სამ. გამოფენაზე (მოსკოვში) საქარის საცდელი სადგურის მონაწილეობის შესახებ

№ 154. 1924 წელი. — პეტრე გელეიშვილის წერილიდან „ეგნატე ინგოროყეა (ნინოშვილი)“ ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 155. 1925 წლის აგვისტო. — დ. ვ. პოლუიანის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 156. 1925 წელი. — დავით კლდიაშვილის მოგონებიდან „ჩემი ცხოვრების გზაზე“ ცნობებით ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

№ 157. 1926 წლის აპრილის 30. — ამიერკავკასიის სფსრ სსრ კავშირის მთავრობასთან მუდმივი წარმომადგენლობის მიმართვა სსრკ სახკომსაბჭოს აღმინისტრაციულ-საფინანსო კომისიისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის დამსახურებათა გამო მისი ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ.

№ 158. 1926 წლის ივლისის 6. — ძველ ბოლშევიკთა სრულიად საკავშირო საზოგადოების ბიუროს სხდომის ოქმიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პენსიის დანიშვნაზე სახკომსაბჭოს წინაშე შუამდგომლობის შესახებ

№ 159. 1926 წლის ივლისის 26. — ამონაწერი სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს ოქმიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის დანიშვნის შესახებ

№ 160. 1927 წლის თებერვლის 3. — საქართველოს სსრ მიწათმოქმედებია სახალხო კომისარიატის კოლეგიის დადგენილება საქარის მევენახეობა-მელვინეობის სადგურისათვის ვ. ა. სტაროსელსკის სახელის მინიჭების შესახებ

№ 161. 1927 წლის მაისის 12. — საგაზეთო სტატია „კარგი საქმე დაფასდა“ საქარის მევენახეობა-მელვინეობის საცდელი სადგურისათვის ვ. ა. სტაროსელსკის სახელის მიკუთვნების გამო

№ 162. 1927 წლის ნოემბრის 6. — ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 10 წლისთავისადმი მიძღვნილი ქუთაისის მუშათა, გლეხთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს სახეიმო სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიშიდან ვ. ა. სტაროსელსკის დამსახურებათა შესახებ

№ 163. 1928 წელი. — საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის წევრის ვალბოტის წინასიტყვაობიდან ვ. ა. სტაროსელსკის წიგნზე „გლეხთა მოძრაობა ქუთაისის გუბერნიისაში“

№ 164. 1930 წლის ოქტომბრის 21. — სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭოს დადგენილებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის ოჯახისათვის პერსონალური პენსიის გადოების შესახებ

№ 165. 1933 წლის აგვისტოს 2. — ვალენტინა ანდრიას ასულ ვალბოტის წერილიდან ა. მ. გორკისადმი ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

- № 166. 1945 წლის მარტის 4. — ძველ ბოლშევიკ პ. ლიადოვის ცნობა ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 167. 1946 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის მეუღლის ნ. კ. სტაროსელსკაია-ზახაროვა მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 168. 1963 წლის სექტემბრის 22. — ი. ლ. თევზაძის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 169. 1963 წლის ოქტომბრის 22. — ძველი ბოლშევიკის ბ. ს. ეძგვერაძის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 170. 1965 წლის ნოემბრის 20. — ე. ბ. ეგიშის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 171. 1965 წლის დეკემბრის 16. — ნ. ნაკორიაკოვის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 172. 1965 წლის დეკემბრის 17. — ძველი ბოლშევიკის პ. ვიშნიაკოვას მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 173. 1965 წლის დეკემბრის 21. — ე. ი. დემუროვას მოგონებიდან ა. ვ. ლუნაჩარსკისა და ვ. ა. სტაროსელსკის თანამეგობრობის შესახებ
- № 174. 1966 წლის დეკემბრის 1. — საქართველოს სსრ შინის მინისტრთა საბჭოს დადგენილება საქართველოს სსრ მებაღეობის, მევენახეობისა და მეღვინეობის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის საქარის საცდელი სადგურისათვის ვლადიმერ ალაქსანდრეს ძე სტაროსელსკის სახელის მიკუთვნების შესახებ
- № 175. 1966 წელი. — ვ. ა. სტაროსელსკის ქალიშვილის ტ. ვ. სტაროსელსკაია-უსატოვას მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ
- № 176. 1967 წლის აგვისტოს 20. — 1920 წლიდან სკკპ წევრის ვლ. ტყაბლაძის მოგონებიდან ვ. ა. სტაროსელსკის შესახებ

გადაეცა წარმოებს 30/VIII-68 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5/XI-68 წ.
ანაწყოების ზომა 7X11, ქაღალდის ზომა 70X108¹/₁₆. ფიზიკური ფორმათა
რაოდენობა 15. სააღრიცხვო-სამომკვედლო ფორმათა რაოდენობა 18,25.

შეკვ. № 3173.

ტირ. 2.000.

საქ. კპ ცკ-ის გამოცემლობის სტამბა. თბილისი, ლენინის ქ. № 14.